

► EDITORIAL

Sonia Catrina

DISCRIMINĂRI

Dan Pavel

Mihai Chioveanu

Sabin Drăgulin

► EVENIMENT

Camelia Runceanu

► DISCRIMINĂRI

Viorel Mionel

Raluca Radescu

Ana-Maria Popovici

Francisc Adrian Helstern

Ileana Dascălu

Alina Hurubean

Loredana Ivan

Alina Duduciuc

Ilarion Țiu

Raluca Dima

Gheorghe Ciascai

► ARHIVA

Alexandru Florian

► RECENZII

Nicolae Drăgușin

Cătălin Secăreanu

Ana-Maria Rădulescu

Titus Techera

Adrian Marius Tompea

Laura-Madalina Spătaru

Beinur Giumali

Ioana Cristea Drăgulin

Silviu Petre

► SEMNALE

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

APARIȚIE BIMESTRIALĂ

VOLUM XX

NUMĂRUL 2 (168)

MAR.-APR. 2012

Discriminări

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmatelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:

Fundația
Societatea Civilă

INDEXĂRI INTERNAȚIONALE:

- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- DOAJ - Directory of Open Access Journals
- International Political Science Abstract / Association internationale de science politique (IPSA/AISP)

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

EBSCO
PUBLISHING

ProQuest

 SCIEDO
SCIENTIFIC PUBLISHING & INFORMATION ONLINE

Sfera Politicii respectă Ordinul nr. 4691 din 26 iulie 2011 al Ministrului Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului privind aprobarea standardelor minime necesare și obligatorii pentru conferirea titlurilor didactice din învățământul superior, a gradelor profesionale de cercetare-dezvoltare.

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu

Consilier Principal al Președintelui Societății Române de Radiodifuziune, București, România

Daniel Chirot

University of Washington, Seattle, Washington, USA

Dennis John Deletant

Professor, University College, London, United Kingdom

Anneli Ute Gabanyi

Cercetător asociat al Institutului German pentru Probleme Internaționale și de Securitate (Stiftung Wissenschaft und Politik), Berlin, Germania

Dinu C. Giurescu

membru al Academiei Române

Gail Kligman

Professor, University of California, Berkeley, USA

Steven Sampson

Professor, Lund University, Lund, Sweden

Gisèle Sapiro

Directrice de recherche au CNRS, Directrice du Centre européen de sociologie et de science politique (CESSP), Université Paris-Panthéon-Sorbonne/CNRS/EHESSa

Michael Shafir

Profesor, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România

Lavinia Stan

Professor, Department of Political Science, St. Francis Xavier University, Canada

Vladimir Tismăneanu

Professor, Department of Government and Politics, University of Maryland (College Park), USA

G. M. Tamas

Budapest, Hungary

Katherine Verdery

Professor, City University of New York Graduate Center, USA

DIRECTOR

Stelian Tănase

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București

REDACTOR ȘEF

Alexandru Radu

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Nicolae Drăgușin

Aurora Martin

Ioana Paverman

Camelia Runceanu

Daniel Șandru

Cecilia Tohăneanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

Sfera Politicii

VOLUMUL XX, NUMĂRUL 2 (168), martie-aprilie 2012

Editorial

- Social Categorization as a Manner of Creating Boundaries, Avoiding and Discriminating against the „Other(s)” 3
Sonia Catrina

Discriminări

- Filosofia antidiscriminării și declinul democrațiilor postcapitaliste..... 11
Dan Pavel
- The Dynamics of Mass Murder. Grasping the Twisted Decision-Making Process behind the Romanian Holocaust 25
Mihai Chioveanu
- Originile rasismului românesc. O istorie a ideilor..... 37
Sabin Drăgulin

Eveniment

- Masă rotundă – Emigrarea evreilor din România în contextul celui de-al Doilea Război Mondial..... 51
Camelia Runceanu

Discriminări

- Pata* care devine din ce în ce mai vizibilă. Cazul segregării entice din ghetoul *Pata Rât*, Cluj-Napoca 53
Viorel Mionel
- A Top-Down Approach to Roma Discrimination. International Litigation as a solution for Human Rights Redress against Violations..... 63
Raluca Radescu
- Mass-media și promovarea politicii de combatere a discriminării..... 72
Ana-Maria Popovici (Andronache)
- Migrație și discriminare – perspective teoretice 79
Francisc Adrian Helstern
- Egalitate de șanse și non-discriminare 87
Ileana Dascălu
- Inegalitățile de gen la intersecția mecanismelor discriminatorii..... 94
Alina Hurubean
- Using nonverbal sensitivity and cognitive style to discriminate between self and others' prosocial behavior 100
Loredana Ivan
- Facial discrimination of political candidates and voting behavior 111
Alina Duduciuc
- Discriminarea în perioada comunistă. Viața deținuților politici legionari după eliberarea din închisori..... 118
Ilarion Țiu
- „Noi” și „Ei”. Discursul unei «Biserici Naționale» despre „libertate religioasă” și „pluralism religios” 123
Raluca Dima

Despre geometria variabilă a Uniunii Europene și modul de folosire a acesteia în vremuri de criză.....	134
<i>Gheorghe Ciascai</i>	
Arhiva	
Regimul Ion Antonescu și emigrarea evreilor.....	140
<i>Alexandru Florian</i>	
Recenzii	
Televiziunea și autonomia câmpului științific.....	151
<i>Nicolae Drăgușin</i>	
Pierre Bourdieu, <i>Despre televiziune</i>	
Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950	153
<i>Cătălin Secăreanu</i>	
Lucian Boia, <i>Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950</i>	
I.D. Sîrbu sau lecția de demnitate.....	158
<i>Ana-Maria Rădulescu</i>	
Clara Mareș, <i>Zidul de sticlă. Ion D. Sîrbu în arhivele Securității</i>	
Some notes on the concealment of the classical philosopher	162
<i>Titus Techera</i>	
Paul Johnson, <i>Socrates: A man for our times</i>	
Abordări teoretice și forme empirice ale populismului	166
<i>Adrian Marius Tompea</i>	
Sergiu Gherghina, Sergiu Mișcoiu, Sorin Soare (editori), <i>Populismul contemporan</i>	
Unpredictability, Uncertainty, and Fear: Measuring Natural Risk Perceptions.....	168
<i>Laura-Madalina Spătaru</i>	
ARMAȘ, Iuliana, <i>Percepția riscurilor naturale: cutremure, inundații, alunecări</i>	
A Constructivist Theory of International Relations	172
<i>Beinur Giumali</i>	
Alexander Wendt, <i>Teoria socială a politicii internaționale</i>	
Studii cu privire la Gramsci.....	174
<i>Ioana Cristea Drăgulin</i>	
Marcello Montanari, <i>Studi su Gramsci. Americanismo democrazia e teoria della storia nei Quaderni del carcere</i>	
Eternul azimut occidental	176
<i>Silviu Petre</i>	
Mihail E. Ionescu, <i>România orientală. 160 de ani, 1848-2009</i>	
Semnale	179
Index de autori	181
Summary	183

Social Categorization as a Manner of Creating Boundaries, Avoiding and Discriminating against the „Other(s)“

■ SONIA CATRINA

[Romanian Academy]

Abstract

As a pejorative or disparaging differentiation, discrimination points to exclusions, borders or the closure of the social world. Such negative behaviour towards „the other(s)“ is the effect of a fixed social identity (social categorization), according to which people express stereotypes (beliefs) or prejudices (attitudes). The core of the present article is formed by these elements conjoined with the generic term „discrimination“. Therefore, this article is an analysis of the processes of maintaining discrimination-(re)producing boundaries.

Keywords

discrimination; social categorization; stereotype; prejudice; racism

Borders as a manner of identification and differentiation

In a context of interconnections and hybridisations, in which concerns about the global dimension of knowledge and practices are increasingly important, we notice in equal measure disjuncture, fragmentation and dissolution, division of collective identities and a closure of the identity of the nations. Accordingly, the global world is characterized by the rise of individualism and particularism, as well as by claims of identity. In front of the challenges posed by globalization, national feelings have thus resumed their vigour. Borders have an important role in the mechanism of collective identity appropriation. They are the appearance of an identity expressed in terms of territorial delimitation. At the same time, borders further the definition of the self. According to Anna Triandafyllidou and Dia Anagnostou¹, borders continue „to

¹ Zoe Bray, „State of the art report reviewing the development and change of European“ in Triandafyllidou Anna, Anagnostou Dia (dir.), *EU Research on social sciences and humanities. Changing interests and identities in European border regions: EU policies, ethnic minorities, socio-political transformation in member states and accession countries. State of the Art*, (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006),

influence and assist in people's construction of the self". Moreover, borders are an imposer not only of an identity, but a supporter of difference too. They can be used as a manner of identification for those persons sharing the same cultural references, and as a means of differentiation against the different other. Hence, borders can be used by similar people to their own advantage in order to define themselves and set up their identity in front of the other(s). Group affiliations are symbolic borders which prescribe attributes to individuals as members of a particular group. The process assigning the individuals' place in the social environment is known as social categorization. The identification and differentiation among individuals function on the basis of a cognitive process. The process of social categorization may thus generate discrimination when resemblance is established as difference. Accordingly, the next section discusses social categorization, with an emphasis on social identity theory. This analysis continues with a presentation of the other elements announced in the title of this study, such as stereotypes and prejudices, which contribute to creating boundaries. The answer to these elements may be discrimination. This is the case of racial and ethnic categories, which, once established, take part in creating disparity. This process is the response to unequal allocation of resources and opportunities among individuals, according to their association with a majority or minority group.

Social categorization as a symbolic boundary

Categorization is fundamental for the comprehension of the physical and social environment. According to Tajfel's theory¹, the segmentation and classification of the environment is achieved through „cognitive processes". Moreover, the process of categorization originates in „both causal knowledge and similarity relations (...), which lead to the development of categories and (...) serve to organize knowledge".² The concept of „social categorization"³ forged by Tajfel in '70's also includes the meaning of social identity. His theory states that group affiliations are represented on a psychological level as social identities prescribing attributes to the members of a particular group. Part of the concept of „self", social identity could be defined as a set of objective characteristics (nationality, ethnicity, gender, religion, age, status, etc.) which allow the identification of individuals from outside. We talk about group affiliation when individuals define themselves and are defined by others as members of a formed social category (for instance, football players of a sport club, painting lovers, chess players, AIDS patients, young people, etc.). Formulated on the basis of similarity of its members, group affiliation allows them to identify themselves socially. Therefore, social groups provide their members with a social identification called „social identity". It is considered that group affiliation is reflected in shared values, representations, emotions and attachment to a group, functioning as a link among group members. Identification with a group results from the „consciousness of belonging" to a social group. Although distinct, the

48, <ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/citizens/docs/cit2-2004-506019euroreg21916.pdf> accessed in 2011, on June the 24th.

1 This theory served as support for „the interpretation on the norms, practices, and representations made on Roma, which structure the social space of the countries they settled in.", Sonia Catrina, „A fi rom în Europa comunitară. Despre drepturi și justiție socială", *Sfera Politicii* 154 (2010), 43.

2 Keith J. Holyoak, „Psychology", in Robert A. Wilson and Frank C. Keil (dir.), *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences*, (Cambridge: The MIT Press, 1999), xlvii.

3 Henri Tajfel, „La catégorisation sociale", in Serge Moscovici (dir.), *Introduction à la psychologie sociale*, (Paris: Larousse, 1972); Henri Tajfel, M. G. Bilig, R.P. Bundy R.P., Claude Flament, „Social categorisation and intergroup behaviour", *European Journal of Social Psychology* 2 (1971): 149-178.

group members who share „common characteristics” feel „alike”. Besides, they feel identical because they oppose to „others”¹.

Referring to the formation of categories,² Tajfel's social identity theory³ considers interactive situations of „self” and „other”. According to his theory, the identification of differences as symbolic borders between „self” and „other” are forged by a dual mechanism of identification with others and distinction from them. According to Tajfel, social categorization is achieved through a mechanism of resemblance (by assimilation) and differentiation (by contrast). The „self” is therefore defined through and against the other. In accordance with the interactive perspective, there are practices and interactions between individuals which contribute to creating boundaries. „Social identity” is thus the psychological mechanism of the linkages between individual and group. The reference established on account of similarities sets up the „consciousness of belonging” to the group. Accordingly, the individuals' identification derives from the groups to which they belong. Moreover, social identity gives individuals a collective representation of what they are and how they should act in society. Their „in-group's” interiorized norms and values allow identifying the individuals with the group. One can mutually consider that the affiliation with a social group induces the rejection of the other who does not belong to the group in question because he does not identify himself with it. According to Tajfel, social categorization leads to more striking similarities within, and differences between, groups. This is a generalized process, according to the „metacontrast principle”. Furthermore, the „metacontrast principle” applied to the „others” in comparison to the „self” implies a process of both categorization and self-categorization. The „self-categorization theory” developed by J. C. Turner⁴ on the basis of Tajfel's observations foregrounds the problem of self-stereotyping. Turner considers that the elements grouped according to similarity or difference in relation to a specific prototype is conducive of a stereotyped image of all the members of a group. Since they resemble each other, the members of a group can mutually replace each other. This involves the idea that possessing similar qualities enables different groups to constitute themselves on the basis of mite „in-group” similarities and „out-group” differences, respectively.

On the other hand, identifying resemblances among members within a group („in-group”) can turn into a bias towards excluding members („out-group”). Therefore, the social categorization process has positive or negative effects in the social sphere. Such processes underlie cooperation or compliance behaviours in relation to certain norms concerning discrimination, exclusion or closure of the social space. Social psychology considers that social categorization mechanisms can be based on „prejudices”⁵ or „stereotypes” emerging within different contexts.

1 For instance, it is acknowledged that national identity is in the first place the awareness of belonging to the national space, in opposition to those that do not belong to it, the consciousness of similarity and the recognition of the resemblance of the members, the feeling of belonging to a culture translated into a set of common elements acquired by each individual.

2 In moving from the study of perception mechanisms (1959) to that of social relations (1970-1984), Tajfel considers that the inclusion of individuals in groups according to categorial affiliations is the result of a reasoning based on induction or deduction.

3 Henri Tajfel, „Social Identity and Intergroup Behaviour”, *Social Science Information* 13 (1974): 65-93.

4 John C. Turner, „A self-categorization theory”, in J. C. Turner, M. A. Hogg, P. J. Oakes, S. D. Reicher, S.D., M. S. Wetherell (dir.), *Rediscovering the social group: A self-categorization theory* (Oxford: Basil Blackwell, 1987).

5 According to Cătălin Zamfir and Lazăr Vlăsceanu, *Dicționar de sociologie* (Bucharest: Babei, 1998), 442, the „stereotype” (the emotional component of individual and collective attitudes) and the „prejudice” (their cognitive component on account of which we „relate negatively to a individual”) are the basis for „discrimination”. Thus, „discrimination”, as „unfair „treatment” of

Since we speak about beliefs and thoughts, it is impossible that they be objective. According to Fischer¹, „prejudices” reflect „the attitude of the individual function of their own social affiliation, revealing an often negative evaluative dimension insofar as different types of persons or individuals are concerned. Therefore, we speak about an inclination acquired with the purpose of establishing a social differentiation”.² In Fischer’s view, moral judgements occasioned by categorization processes contribute to building stereotypes. Such positive or negative characteristics – which are emblematic for social representations³ – become features of a specific social group. In addition, Fischer⁴ talks about „simplified descriptive categories whereby we try to situate the other or the groups of individuals (...), features or behaviours we assign arbitrarily”. Delia Grigore⁵ thinks of stereotypes as „a means of cognitive economy by reducing the individual to the group as well as by a sketchy explanation of the surrounding world (...). It is the easiest way of grasping difference or alterity”. According to Allport,⁶ stereotypes – taken as exaggerated beliefs that shape thoughts, feelings, actions – are consequences of the process of categorization. Once established, stereotypes and other forms of bias, such as prejudice, „do not operate merely as a group’s description”, but „as cognitive structures that influence the way in which others are perceived and in which information about others is stored and retrieved”.⁷

Allport argues that racial and ethnic categories reflect an essentialism that shapes the nature of stereotypes. Discrimination on an ethnic or cultural basis is known as „racism”. This ideology was formulated in the 19th century. Substantialist approaches of „groups” have shown that we can identify an „essence” for all group members (objective physical, psychological and cultural characteristics). According to such a view, groups are perceived as „objective socio-cultural entities”. Consequently, the notion of „racial features” treats race as a „meaningful category”. Nevertheless, objectifying cultural differences has led to the division of the world into races. Moreover, the evaluation of the other according to their own cultural references has generated a hierarchy of groups. Thus, the inferior other was often characterized as „barbarian”, „wild”, „underdeveloped” or „uncivilized”. The cultural superiority of a group over another and group classification on a scale of values are the result of a fundamental bias, that is, „ethnocentrism”. According to William Graham Sumner’s definition⁸, „ethnocentrism is the technical name for this view of things by which one’s own group is the centre of everything, and all the others are scaled and rated with reference to it.” On the other hand, ethnocentrism, a „collective attitude that consists in evaluating others in terms of their

a person”, represents the actional, behavioural component of these attitudes.

1 Gustave Nicolas Fischer, *Les concepts fondamentaux de la psychologie sociale* (Paris: Bordas, 1987), 104.

2 Fischer, *Les concepts*, 104.

3 According to Serge Moscovici, *La psychanalyse, son image et son public* (Paris: PUF, 1961), „social representations” include attitudes, opinions, beliefs, values, ideas. In Denise Jodelet’s opinion formulated in *Les représentations sociales* (Paris: PUF, 1993), „social representations” are „a form of socially elaborated and shared knowledge with a practical target, which contributes to the creation of a reality shared by a social group”.

4 Fischer, *Les concepts*, 105.

5 Delia Grigore, „Prolegomene. Repere conceptuale și ipoteze de cercetare”, Delia Grigore, Mihai Neacșu, Adrian-Nicolae Furtună (coord.), *Rromii... în căutarea stimei de sine: studiu introductiv* (Bucharest: Vanemonde, 2007), 5.

6 Gordon Willard Allport, *The Nature of Prejudice* (New York: Addison-Wesley, [1954]1979).

7 John F. Dovidi, „Stereotyping”, in Robert A. Wilson and Frank C. Keil (dir.), *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences*, (Cambridge: The MIT Press, 1999), 805.

8 William Graham Sumner (1959 [1907]), *Folkways: A Study of Mores, Manners, Customs and Morals* (New York: Dover Publications, 1959 [1907]), 13.

own culture"¹, is looking at one's own culture as superior to all other cultures. The most eloquent example of this theory that develops the model of the human being within their own culture is represented by the Nazi doctrine, which claims the idea of the Aryan race's superiority over another, in this case the Jews or the Gypsies considered „racially inferior” by Hitler. The Nazi political principles are guided by the belief that the superiority of a race over another justifies an unequal treatment of the members of the inferior race. This is one of the many examples of racism that led to an extreme point. Such Manichean thinking, which underlies the domination of a group over another according to its superiority, thus has a negative impact upon the group considered to be inferior. Otherwise, the finding of cultural diversity² determined anthropologists to show that „there is neither superiority in culture – but only a relative diversity – nor classification criteria that can order different cultures hierarchically”³.

Theories of identity as construction and ongoing development that are already embedded in the field of cultural studies refer to an approach of „a self-identified group of people”⁴, such as an ethnic group, as social construction of a form of identification. Otherness is thus socially constructed, and the members of a group are situated in-between a relation of interaction with the members of the other group. This theory is supported by the Norwegian anthropologist Fredrik Barth.⁵ Referring to ethnicity, this anthropologist, inspired by the American interactionist sociologist Erving Goffman, shows in „Ethnic Groups and Boundaries” (1969) that ethnicity should not be seen as difference, but within the relationships between groups.

Referring to the social relations among groups and socio-cognitive processes that are responsible for categorizing individuals, Pierre-Henri Castel *et al*⁶ examines how discrimination is established, starting from „the co-construction theory”. Willing to investigate the formation of social categories and the role of each participant in the discrimination bias, Castel Pierre-Henri *et al.* have carried out empirical research on the relations between work groups. They took into account the „statutory positions” of each member's group. According to „the co-construction theory”, „the division establishing the categories is the result of information processing by the members of both interacting groups”.⁷ In addition, „the co-construction theory” states that „it is impossible that the position of the subject in a given relationship cannot have a specific effect”.⁸ These considerations allow authors to agree on the

1 Ilie Bădescu, Ozana Cucu-Oancea (dir.), *Dicționar de Sociologie Rurală* (București: Mica Valahie, 2005), 169.

2 It seems that the „notion of humanity, which includes, without distinction, race or civilization and all forms of the human species, was developed very late and had a limited expansion. But for large fractions of human history and tens of thousands of years, this notion seems to have been totally absent” (Bădescu, Cucu-Oancea, *Dicționar*, 169). Indeed, the recognition of cultural diversity has not been in place for a long time. It is the twentieth century that recognizes differences and cultural diversity. The cultural cohabitation has become one of the most important stakes for the 21st century, since humankind has entered the era of multicultural civilization. One of the most important objectives of our century is to create a bridge between different cultures.

3 Alain Beitone *et al*, *Sciences sociales* (Paris : Dalloz, 2000), 200.

4 Zoe Bray, „State of the art”, 49.

5 Fredrik Barth, „Les groupes ethniques et leurs frontières”, in Philippe Poutignat, Jocelyne Streiff-Fenart (dir.), *Théories de l'ethnicité* (Paris: PUF, 2008 [1995]), 203-249.

6 Pierre-Henri Castel *et al*, „Biais de discrimination et statut social. Une étude de terrain sur les relations intergroupes”, *Le travail humain* 4-69 (2006): 305-315.

7 Castel *et al*, „Biais de discrimination”, 306.

8 Castel, „Biais de discrimination”, 307.

existence of „a discrimination bias” and of „different strategies linked to status”¹. While the high status group is preoccupied with maintaining its dominant position, the lower groups „seek to improve their social standing through „in-group favouritism” bias or even „out-group favouritism””². Castel *et al.*’s theory thus differs from other discrimination theories, in that it takes into account the parameters applicable to such a situation. The strength of their theory is that discrimination occurs within both interacting groups. It shows that discrimination affects both groups, but in different degrees.

Conclusion

The categorization of individuals could be established on account of elements considered as defining a group, such as „statutory position” or race described above. Negative cognitive beliefs (stereotypes) or derogatory social attitudes (prejudices) contribute to prescribing attributes to the members of a particular group on account of their affiliation with that group. If they are transformed into negative or hostile behaviours towards the „other(s)”, stereotypes and prejudices lead to the closure of the social world and even to the exclusion of the other. Christos Govaris and Stravoula Kaldi claim that these attitudes exist in „the processes of categorizing social groups and acts as rational knowledge in order to separate and reject specific social groups”³, thus being expressive of discrimination.

Discrimination, the different treatment of others (understood in a negative way as exclusion, limitation, restriction, but also in a positive one as preference), exclusively on the basis of their in-group’s affiliation has not been eradicated nowadays, either. Criteria such as race, nationality, language, religion, social category, gender, sexual orientation, age, disability, disease, affiliation with a disadvantaged social category, family situation, etc. continue to be the foundation of discriminatory attitudes. As a source for attitudes of negative discrimination, these elements have an important impact upon individuals. Discrimination affects the allocation of resources and opportunities to those persons who should benefit from similar advantages like a person that is not discriminated. Moreover, such attitudes remain a significant factor in shaping social and economic inequality.

Although significant efforts in combating discrimination have been made in today’s Romania, differences, disadvantages, disparaging attitudes and inequality still subsist. For instance, Roma people are subject to a special treatment within the welfare state. Policies of „positive (affirmative) actions” and „integrated approaches” („mainstreaming”) have been elaborated for Roma since 1990, when their status as an „ethnic minority” was recognised and they were identified as a „social problem”. There are strategies⁴ for preventing the discrimination of Roma people and for improving their situation.⁵ Thus, if there are some gains for the Roma minority

1 Castel, „Biais de discrimination”, 305.

2 Castel, „Biais de discrimination”, 305.

3 Christos Govaris, Stravoula Kaldi, *Promoting recognition and acceptance of cultural diversity through cooperative learning in primary school*, http://www.iaie.org/download/turin_paper_govaris.pdf, accessed in 2011, on June the 27th.

4 For 2012-2020, *The Romanian Government Strategy for the Inclusion of Romanian Citizens Belonging to Roma minority*, published on 4 January, 2012 in *The Official Gazette* (MO/nr.6, http://www.anr.gov.ro/docs/Strategie_EN.pdf) refers to „sectorial measures” like educational field, employment, health, housing and small infrastructure, culture and social infrastructure.

5 Because of their „extreme poverty”, Roma people are subject of a „redistributive social policy” (Sabin Drăgulin, „Guvernul «Robin Hood»: câteva observații sociologice”, *Sfera Politicii* 11 (2011), 114-121.

in different spheres, significant disparities still remain. For instance, the labour force is a sector in which the Roma are discriminated. Besides, residential segregation by race remains a salient feature of contemporary Romania. In addition, wealth disparities continue to affect Roma's social inclusion.

However, prejudices, stereotypes and the stigmatization¹ of the different other can still define Romanians' attitudes. In a state like Romania, which recognizes and works to maintain differences, there are still things to do in order to sweeten negative discriminatory attitudes. Both social policies in favour of minority groups and a change in mentalities could contribute to reducing discrimination.

BIBLIOGRAPHY

ALLPORT, Gordon Willard, *The Nature of Prejudice*, New York, Addison-Wesley, 1979 [1954].

BARTH, Fredrik, „Les groupes ethniques et leurs frontières”, in Philippe Poutignat, Jocelyne Streiff-Fenart (dir.), *Théories de l'ethnicité*, Paris, PUF, 2008 [1995], 203-249.

BĂDESCU, Ilie, CUCU-OANCEA, Ozana (dir.), *Dicționar de Sociologie Rurală*, București, Mica Valahie, 2005.

BEITONE, Alain et al, *Sciences sociales*, Paris, Dalloz, 2000.

BRAY, Zoe, „State of the art report reviewing the development and change of European” in Triandafyllidou Anna, Anagnostou Dia (dir.), *EU Research on social sciences and humanities. Changing interests and identities in European border regions: EU policies, ethnic minorities, socio-political transformation in member states and accession countries. State of the Art*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2006, 39-75, <ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/citizens/docs/cit2-2004-506019euroreg21916.pdf> accessed in 2011, on June the 24th.

CASTEL, Pierre-Henri et al, „Biais de discrimination et statut social. Une étude de terrain sur les relations intergroupes”, *Le travail humain* 4-69 (2006): 305-315.

CATRINA, Sonia, „A fi rom în Europa comunitară. Despre drepturi și justiție socială”, *Sfera Politicii* 154 (2010), 43-50.

DOVIDI, John F., „Stereotyping”, in Robert A. Wilson and Frank C. Keil (dir.), *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences*, Cambridge, The MIT Press, 1999, 804-806/805.

DRĂGULIN, Sabin, <<Robin Hood>>: câteva observații sociologice”, *Sfera Politicii* 11 (2011), 114-121.

FISCHER, Gustave Nicolas, *Les concepts fondamentaux de la psychologie sociale*, Paris, Bordas, 1987.

GOVARIS, Christos, KALDI, Stravoula, *Promoting recognition and acceptance of cultural diversity through cooperative learning in primary school*, http://www.iaie.org/download/turin_paper_govaris.pdf, accessed in 2011, on June the 27th.

GRIGORE, Delia, „Prolegomene. Repere conceptuale și ipoteze de cercetare”, Delia Grigore, Mihai Neacșu, Adrian-Nicolae Furtună (coord.), *Rromii... în căutarea stimei de sine: studiu introductiv* Bucharest, Vanemonde, 2007, 4-8.

HOLYOAK, Keith J., „Psychology”, in Robert A. Wilson and Frank C. Keil (dir.), *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences*, Cambridge, The MIT Press, 1999, xl-xlix/xlvii.

JODELET, Denise, *Les représentations sociales*, Paris: PUF, 1993.

1 An interesting analysis of interethnic relations in contemporary Romania has been made by Dan Pavel, „Minoritățile bine temperate. Repere pentru teoria democrației”, *Sfera Politicii* 138 (2009), 3-12. This political scientist considers that assigning an identity (categorization process) is „a racist, nationalist, xenophobic act” (p. 6). His empirical study of the recent concert of Madonna and of the football game between Steaua Bucuresti and Ujpest Budapest confirms that „this sort of conflicts still stand firm. And despite all the efforts made towards putting an end to these frictions, they still hold on, being based on feelings of hate and wrath” (p. 3).

- MOSCOVICI, Serge *La psychanalyse, son image et son public*, Paris: PUF, 1961.
- PAVEL, Dan, „Minoritățile bine temperate. Repere pentru teoria democrației”, *Sfera Politicii* 138 (2009), 3-12.
- TAJFEL, Henri, „La catégorisation sociale”, in Serge Moscovici (dir.), *Introduction à la psychologie sociale*, Paris, Larousse, 1972.
- TAJFEL, Henri, „Social Identity and Intergroup Behaviour”, *Social Science Information* 13 (1974): 65-93.
- TAJFEL, Henri, BILIG, M. G., BUNDY R.P., FLAMENT, Claude, „Social categorisation and intergroup behaviour”, *European Journal of Social Psychology* 2 (1971): 149-178.
- The Romanian Government Strategy for the Inclusion of Romanian Citizens Belonging to Roma minority*, published on 4 January, 2012 in *The Official Gazette* (MO/nr.6, http://www.anr.gov.ro/docs/Strategie_EN.pdf).
- TURNER, John C., „A self-categorization theory”, in J. C. Turner, M. A. Hogg, P. J. Oakes, S. D. Reicher, S.D., M. S. Wetherell (dir.), *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*, Oxford, Basil Blackwell, 1987.
- ZAMFIR, Cătălin, VLĂSCEANU, Lazăr, *Dicționar de sociologie*, București, Babei, 1998.

Filosofia antidiscriminării și declinul democrațiilor postcapitaliste

■ DAN PAVEL

[The University of Bucharest]

„Filosofii (de pînă acum) nu au făcut decît să interpreteze lumea în moduri diferite. Important este însă a o schimba.”
Karl Marx, *Teze asupra lui Feuerbach*

Abstract

The author is trying to explain the contrasts existing between the expanding universe of anti-discrimination sanctions and the decline in legitimacy of democracy. The declining legitimacy affects both consolidated democracies, and newborn democracies. Inequality in the USA, but also at global level is illustrated with relevant statistics. The convergence between the crisis of democracy and the financial and economic global crisis is a major social and political threat. At the global level, after the Arab Spring, the third wave of democratization continued, while the quality of democracy substantially diminished. In the newborn Islamic democracies, discrimination against women, Christians, Jews, gay & lesbians, etc. continued, leading to arson, torture and killings.

Keywords

democracy legitimacy decline; discrimination; anti-discrimination; equality; inequality; middle class decline; convergence of crises; discrimination of women, Christians, Jews, gay & lesbians, „emo”; torture; killings

Acest studiu pornește de la constatarea unei stări de fapt: în lumea globalizată actuală, se accentuează discordanța dintre universul în expansiune al standardelor/sanctiunilor antidiscriminare și declinul legitimității democrației. Se extind permanent interdicțiile privind discriminarea pe criterii etnice, religioase, sexuale¹, generaționale (vîrstă), profesionale, sociale, stare de sănătate (dizabilități, dar și pe bază de informații genetice), dar scade dramatic încrederea în democrație. Se înnăspresc sancțiunile antidiscriminatorii, dar scade încrederea în instituțiile democratice. În ciuda creșterii intoleranței față de discriminări în plan internațional, european, național și local-comunitar, fundamentele democrației moderne se subrezesc continuu. Ethosul antidiscriminatoriu a condus la complicarea tipologiei discriminărilor și multiplicarea indicilor de

1 Cînd mă refer la discriminările pe criterii sexuale includ aici în primul rînd cea mai veche și cea mai răspîdită formă de discriminare din istorie și din lume: discriminarea femeilor. Este semnificativ faptul că – deși Convenția pentru Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Împotriva Femeilor a fost adoptată în 1979 de către Organizația Națiunilor Unite în unanimitate – multiple discriminări împotriva femeilor continuă în toate formele de regim politic, peste tot în lume, în sfera publică și în sfera privată.

monitorizare a diferitelor forme de discriminare, dar valoarea supremă a democrației – egalitatea – și-a pierdut semnificația în lumea reală. Egalitatea politică, egalitatea socială, egalitatea juridică, garantarea oportunităților egale („egalitatea de start”) au devenit norme virtuale, cu valoarea simbolică. Memorabila sintagmă lincolniană despre democrație ca fiind „puterea poporului, pentru popor, [exercitată] de către popor” a ajuns o formulă de-a dreptul irelevantă, iar observatorii inteligenți ai fenomenelor politico-economice au propus formule chiar mai relevante, care nu țin însă de democrație, ci de oligarhie¹.

O altă stare de fapt contrastează cu prima: există și o fațetă negativă a democratizării, dacă nu chiar o față abominabilă, care a ieșit la iveală acolo unde au fost înlăturate regimuri dictatoriale, dar au fost eliberate uri și resentimente vechi, care au deschis calea unor discriminări, persecuții și crime în masă, care nu se petreceau însă în regimurile dictatoriale abolite. Voi reveni asupra acestui aspect.

Ipoteza explicativă a acestui studiu este următoarea: declinul legitimității democrației se datorează raporturilor tensionate, chiar contradictorii, dintre dimensiunile conotative și denotative ale democrației. Distincția între „sensul” și „semnificația” democrației [i.e., distincția dintre *Sinn* și *Bedeutung*] a devenit în anumite ipostaze un divorț semantic și pragmatic, dacă nu chiar o prăpastie. Iar prăpastia dintre „sens” și „semnificație” s-a produs din pricina faptului că în viața politică reală există tot mai puțină democrație autentică, în înțeles etimologic și în sensurile definite de teoria democrației moderne. Niciodată nu a existat o discordanță mai mare între dimensiunea normativă și dimensiunea descriptivă a teoriei democrației. Una dintre consecințe are relevanță pentru tema acestui studiu: adesea, raporturile tensionate dintre discriminare și antidiscriminare au devenit ireconciliabile.

În ceea ce privește, realitatea contrastantă despre care scriam la început, propun o *altă ipoteză explicativă*: instaurarea democrației în locurile unde nu s-a produs liberalizarea deschide calea discriminării, persecuțiilor și chiar crimelor în masă, din pricina mentalităților colective grevate de intoleranță, ură și resentimente. Ceva mai încolo voi da și exemple semnificative.

Declinul legitimității democrației este un fenomen complex, care include atât erodarea democrațiilor consolidate², cât și la tratarea inadecvată a malformațiilor congenitale ale multora dintre „noile” democrații³. Discriminările din tipurile diferi-

1 Acest lucru a fost scos în evidență de către influentul articol al lui Joseph Stiglitz, „Of the 1%, by the 1%, for the 1%”, publicat în revista „trendy” *Vanity Fair*, May 2011. Titlul articolului este o parafrază la celebra frază a lui Abraham Lincoln, din discursul de la Gettysburg, din 1863, invocată în corpul articolului („Democracy is the government of the people, by the people, for the people”). Ceva mai jos voi reveni cu date absolut uimitoare din textele lui Stiglitz.

2 Despre erodarea democrațiilor consolidate au scris importanți teoreticieni ai democrației (americani, vest-europeni, latino-americani ori est-asiatici. Dintr-o bibliografie mai largă, semnez aici doar trei volume care m-au impresionat mai mult decât altele, în anii din urmă: Jean Bethke Elshtain, *Democracy on Trial* (New York: Basic Books, 1995); Jeffrey C. Isaac, *Democracy in Dark Times* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1998) [vezi și versiunea în limba română, Jeffrey C. Isaac, *Democrația în vremuri întunecate*, traducere de Cristina Irimia, postfață de Lucian Dîrdală (Iași: Polirom, 2000)]; Samuel P. Huntington, *Cine sîntem? Provocările la adresa identității naționale americane*, traducere de Nicolae Năstase (Filipeștii de Târg: Antet, 2004). Într-una din ultimele sale cărți, regretatul Samuel Huntington (1927 – 2008) era îngrijorat de deteriorarea substanței identității americane, „definită de un set de principii universale ale libertății și democrației” (14).

3 Pentru noi, exemplul cel mai convingător al tezei caracterului malformat congenital al „noilor” democrații este unul autoreferențial: România. Am explicat acest lucru în Dan Pavel, Iulia Huiu, „Nu putem reuși decît împreună”. *O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000* (Iași: Polirom, 2003). Însă exemplul mondial reprezentativ este al Rusiei, analizat de către Fareed Zakaria, care a inventat sintagma „illiberal democracy”. Folosesc sintagma „democrație malformată congenital” drept un sinonim conceptual-teoretic mai consistent logic decât ceea ce îndeobște este cunoscut sub numele de *path-dependency theory*. Aceasta din urmă ne explică

te de democrații, precum și filosofiile antidiscriminării din cadrul acestora, din care se nasc politicile antidiscriminare și sancțiunile împotriva discriminărilor de tot felul, funcționează extrem de diferit. Contextele discriminare-antidiscriminare sînt legate în primul rînd de caracterul cultural ireductibil al națiunilor, religiilor și moravurilor din societățile respective, pe care nici democratizarea, nici liberalizarea și nici măcar modernizarea nu au putut să le anuleze¹. Această funcționare structural diferită este una dintre marile provocări la adresa tezei „democrației ca valoare universală”. După cum voi arăta la un moment dat, modul în care funcționează discriminarea (de fapt, discriminările) în regiunile în care a pătruns de curînd democrația (în particular, lumea arabă, iar într-un sens mai larg, lumea islamică, dar în discuție pot să intre la fel de bine lumea indiană ori lumea chineză sau părți importante ale Africii subsahariene) ne obligă la o schimbare de perspectivă. Ori recunoaștem că democrația nu va fi niciodată o valoare universală ori schimbăm conceptele și teoria democrației, astfel încît diferențele specifice să fie mai variate, iar atunci putem să declarăm că democrația este o valoare universală. Însă logica clasică ne-a învățat o lecție simplă și de neevitat: prea multe redefiniri ale diferenței specifice conduc către redefinirea genului proxim.

Din mai multe puncte de vedere, abordarea cazurilor democrațiilor consolidate are suprema relevanță în teoria reinterpretată a democrației. Întrebările puse în legătură cu democrațiile consolidate, în particular cu statele din „nucleul dur”, provocările, dilemele, dar mai ales răspunsurile găsite (dar și cele negăsite), au condus la descoperiri privind funcționarea sistemului și logica democratică internă, din care s-au născut teoriile canonice ale democrației. Categoria democrațiilor consolidate cuprinde state în care democratizarea s-a produs în faze istorice diferite. Din „nucleul dur” al categoriei democrațiilor consolidate fac parte cele mai vechi și durabile democrații, din „primul val al democratizării” și care nu au fost afectate nici de primul „reflux” al democratizării, nici de al doilea, cum ar fi Marea Britanie, Statele Unite ale Americii, Suedia, Noua Zeelandă, Australia, Elveția, Canada, Finlanda². Dacă democrația eșuează chiar și acolo unde istoria a demonstrat că potențialul pentru autorectare, autoreformare și autoconsolidare instituțională este imens, atunci, în ultimă instanță, teoria democrației rămîne fără obiect de studiu.

În schimb, potențialul de autocorectare și autoconsolidare al democrațiilor malformate congenital este limitat și necesită mari perioade de timp pentru a deveni funcțional. (Și) din această pricină, în aceste democrații există o probabilitate mai mare de de alternanță „fluxuri”/”refluxuri” ale democratizării. Chiar și așa, relevanța lor pentru teoria democrației nu trebuie desconsiderată. Defectele innăscute ale democrațiilor malformate congenital nu pot fi (și nici nu trebuie) corectate radical, nici prin intervenții chirurgicale, nici prin transplant. Acele defecte pot fi însă corectate prin metode de „inginerie politică” sau construcție instituțională, practicate pe termen lung. Cine încearcă să corecteze cu forța asemenea democrații, cine încearcă să facă dintr-o societate imperfectă una perfectă, chiar împotriva naturii sale – inclusiv prin impunerea unor norme antidiscriminatorii rigide – obține rezultate

faptul că deciziile care trebuie luate în anumite circumstanțe, în economie sau politică, sînt limitate de deciziile luate inițial în domeniul respectiv (cum ar fi acelea ale „părinților fondatori”), în „momentul o” ori într-o circumstanță specială din trecut, chiar dacă circumstanțele din trecut nici măcar nu mai sînt relevante. Cu alte cuvinte, spune teoria respectivă, drumul parcurs (ales sau întîmplător) sau primii pași pe acel drum sînt decisivi, depinzi de ei.

¹ Raportul dintre manifestările particulare ale teoriei schimbării sociale și ceea ce nu poate fi schimbat merită studiat cu mai mare atenție. Or, dacă nici liberalizarea, nici democratizarea, nici chiar modernizarea nu au putut să afecteze caracterul ireductibil al fenomenelor menționate, înțelegem de ce nu a fost posibil ca globalizarea să le afecteze.

² Țări care au făcut parte din primul val al democratizării, dar nu au rezistat proceselor inverse, de dedemocratizare, sînt Germania, Franța, Chile, Italia, Portugalia, Spania, Argentina.

mai dezastruoase decât ale situației care trebuia inițial corectată. Marele avantaj al studierii acestor democrații este că permite observarea și explicarea cauzelor și motivațiilor puținelor cazuri reușite, în comparație cu multiplele eșecuri. Secretul reușitei reformei democratice nu stă însă în aplicarea unor rețete prestabilite, a unor politici adoptate în grabă și prin metode „heirup-iste” ori procustiene (cum ar fi cele recomandate de Fondul Monetar Internațional, indiferent de natura și mărimea unei economii naționale și care au împins mai multe state către dezastre financiare, economice și sociale), ci în adoptarea unor metode flexibile, gândite în conformitate cu standardele coerenței logicii sociale aplicate individual, flexibil, creativ¹. Aceeași metodologie instituțională trebuie aplicată în acele locuri pentru cuplul discriminare-antidiscriminare, pentru că o copiere a rigidelor canoane occidentale, de tip *political correctness*, ar conduce la distrugerea societăților respective sau la respingerea radicală a filosofiei antidiscriminare. Un asemenea fenomen se petrece în democrațiile consolidate, unde politicile antidiscriminare „de nișă” și urmărite în mod exagerat distrag atenția de la consolidarea politică a democrației și o subminează.

Din punctul de vedere al construcției textuale, ar fi fost necesare acum anumite paranteze teoretice, conceptuale și epistemologice, pentru a explicita unele dintre afirmațiile anterioare. Însă anumite exemple semnificative, care sînt șocante și imposibil de negat, vor sprijini și accelera clarificarea tezelor acestui studiu, înaintea deschiderii acelor paranteze. Unele exemple au fost aduse în atenția publică de către un celebru laureat al Premiului Nobel pentru economie, ale cărui scrieri au făcut mai mult decât să contribuie la înțelegerea teoretică a problemelor complicate de economie ale lumii – americanul Joseph Stiglitz. Scrierile sale recente au condus chiar la schimbarea decisivă a lumii în care trăim. Articolul său publicat în *Vanity Fair* („Of the 1%, by the 1%, for the 1%”) dezvăluia că segmentul de 1% din vârful ierarhiei sociale americane câștigă 25% din veniturile anuale și deține 40% din averea americanilor. Ponderea deținută de categoria 1% era cu atît mai șocantă cu cît acum 25 de ani aceluiasi segment îi reveneau 12% din veniturile anuale și 33% din averea americanilor. Studiile făcute asupra tuturor „straturilor” ierarhizate pe baza veniturilor anuale au scos la iveală pe seama cui s-au făcut respectivele creșteri ale ponderii celor din categoria 1%.

În ultimul sfert de secol, cea mai afectată de procesul declinului democratic a fost clasa de mijloc, adică mîndria Americii și baza socială de masă a democrației americane, a „modului de viață american”, a prosperității americane („the American Dream”), – adică „Middle Class America” („America clasei de mijloc”). „Middle class” este în descreștere absolută și relativă, veniturile i s-au diminuat². Scăderea ponderii clasei de mijloc nu s-a făcut însă pe scara ascendentă, prin creșterea numărului și proporției bogaților proveniți din clasa de mijloc³, ci pe scara descendentă,

1 În teoria democrației este preferabilă varianta „democrație malformată congenital”, pentru că indică existența unei stări care precede drumul pe care mergi, o precondiție multifactorială, care explică mai multe decât drumul pe care ai pășit inițial. Sintagma mea este de inspirație kantiană, în lectura făcută de Isaiah Berlin: „the search for perfection does not seem to me a recipe for bloodshed, no better even if it is demanded by the sincerest of idealists, the purest of heart. No more rigorous moralist than Immanuel Kant has ever lived, but even he said, in a moment of illumination, <<Out of the crooked timber of humanity no straight thing was ever made>>. To force people into the neat uniforms demanded by dogmatically believed-in-schemes is almost always the road to inhumanity. We can only do what we can: but that we must do, against difficulties”, în Isaiah Berlin, „The Pursuit of the ideal”, în Isaiah Berlin, *The Crooked Timber of Humanity. Chapters in the History of Ideas* (New York: Vintage Books, 1990), 18- 19.

2 În ciuda descreșterii absolute și relative a clasei de mijloc sau tocmai din această pricină, importanța strategică a clasei de mijloc în democrația americană a crescut.

3 Asemenea treceri din categoria clasei de mijloc către elita socială se făceau înainte prin intermediul segmentului *upper-middle-class*. În ultimele două decenii, s-a întărit „the under middle class”.

prin creșterea numărului săracilor din USA, atât în termeni relativi, cât și absoluți, în condițiile scăderii veniturilor medii ale acestui segment. Clasa de mijloc a sărăcit, iar săracii au sărăcit și mai tare. În contrapondere, bogații s-au îmbogățit, iar superboogații s-au îmbogățit chiar mai mult. Săraci au crescut în termeni relativi și absoluți, în vreme ce numărul celor bogați a scăzut. Ponderea deținută de categoria 1% din venituri și din averea americanilor erau similare cu cele ale structurilor oligarhice din țări precum Rusia sau Iran. Articolul lui Stiglitz se încheia cu următoarele cuvinte:

„the top 1 percent have the best houses, the best education, the best doctors, and the best lifestyles, but there is one thing that money doesn't seem have bought: an understanding that their fate is bound up with the other 99 percent live. Throughout history, this is something that the top 1 percent eventually do learn. Too late”.

Cu un an înaintea articolului minimalist citat mai sus, Stiglitz a publicat un voluminos *best-seller* care analiza cauzele crizei economice și financiare mondiale – *Freefall. America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. Printre cauzele crizei devastatoare începută în 2008, dar încă neîncheiată, erau cele legate de politicile falimentare fundamentate pe gândirea economică liberală neoclastică, reprezentată de Milton Friedman și „școala de la Chicago”, gândire care devenise canonul noului capitalism, dar s-a dovedit falimentară atât prin promovarea (și mai ales justificarea) capitalismului complet dereglementat, cât și a unor serii de inegalități economice și sociale atât de pregnante încât sînt incompatibile cu logica democrațiilor consolidate. Referindu-se la feluritele părți componente ale respectivei teorii, Stiglitz a insistat asupra modului în care funcționarea economiei reale, iar în particular criza economică globală, le-a contrazis cîteva dintre tezele acceptate de aproape toată lumea ca un fel de dogme economice capitaliste. Una dintre componente „este modul în care această teorie explică determinarea veniturilor și a inegalității. Cum putem explica salariile relative ale lucrătorilor necalificați sau calificați, sau remunerarea directorilor de firmă? Teoria neoclastică a venit cu o justificare a inegalității spunînd că fiecare lucrător este plătit în funcție de contribuția sa *marginală* la societate. Resursele sînt rare, iar resursele și mai rare trebuie să aibă un preț mai mare, pentru a avea siguranța că sînt bine folosite. A interfera cu remunerarea directorilor ar însemna, conform acestei concepții, să interferezi cu eficiența pieței. De-a lungul ultimului sfert de secol însă, s-au adunat tot mai multe dubii cu privire la capacitatea acestei teorii de a explica majorarea exponențială a salariilor directorilor: față de acum treizeci de ani, cînd salariul mediu directorial era de vreo patruzeci de ori mai mare decît cel al angajatului mediu, acum îl depășește de sute sau chiar mii de ori.

...Anul trecut, pentru directorii executivi ai firmelor din cadrul indicelui S&P 500 salariul s-a ridicat în medie la 10,5 milioane de dolari, adică de 344 de ori mai mult decît salariile americanilor reprezentativi. Nivelurile de remunerare pentru managerii fondurilor private de investiții s-au ridicat încă și mai mult în stratosfera salarizării. Anul trecut, managerii celor mai mari 50 de fonduri de acoperire și de investiții în acțiuni necotate au încasat în medie 588 de milioane de dolari fiecare, adică de peste 19.000 de ori mai mult decît cîștigau muncitorii americani reprezentativi”¹.

¹ Joseph E. Stiglitz, *În cădere liberă. America, piața liberă și prăbușirea economiei mondiale*, traducere de Smaranda Nistor, cuvînt înainte de Crenguța Nicolae (București: Publica, 2010), 388, 597-598. Pentru publicul din România, dar și din alte țări care s-au aventurat să facă împrumuturi mari și pe termen lung de la Fondul Monetar Internațional, cartea lui Stiglitz este lectură obligatorie, întrucît demonstrează cum și de ce acest organism bancar a nenorocit mai multe state care au comis eroarea de a face împrumuturi masive, pe termen lung. Condițiile impuse de FMI guvernelor din respectivele state s-au dovedit aberante din punct de vedere economic și social, iar demonstrația este făcută de un *insider*: laureat al Premiului Nobel pentru economie, în 2001, Stiglitz a fost director adjunct al Băncii Mondiale și consilier economic al președintelui Bill Clinton.

Exemplele șocante, statisticile și analizele făcute de Stiglitz au avut un impact major asupra modului în care națiunea americană și nu numai s-au raportat la cei responsabili pentru criza economică și financiară globală. Comparațiile sale între cei din categoria 1% și cei din categoria 99% au avut un ecou neașteptat, contribuind la creșterea conștiinței de sine a celor din urmă, iar în ultimă instanță la revolta acestora. Astfel, cei din grupul 99% al societății americane, o majoritate supercalificată, au reacționat la mesajul din textele lui Stiglitz și au ieșit în stradă, sub deviza „We are the 99%!”. Concret, pe 17 septembrie 2011, la New York, s-a format mișcarea „Occupy Wall Street”, ale cărei proteste au atras repede atenția americanilor și a întregii lumi¹. S-a declanșat o serie interminabilă de proteste, mișcarea de rezistență „Occupy” (în fiecare oraș au ocupat câte ceva, dar nu tot Wall Street) extinzându-se la Washington, D.C., Boston, Chicago, Seattle, statul California (unde s-au înregistrat cele mai multe proteste, în localități precum Oakland, San Francisco, Sacramento, Berkeley, Palo Alto, Los Angeles), precum și în localități din toate celelalte state americane². Protestele s-au răspândit la nivel internațional. Deja pe 9 octombrie 2011, avuseseră loc sau erau în desfășurare proteste „Occupy” în 95 de orașe din 82 de țări ale lumii. Pe 1 decembrie 2011, pe site-urile lui „Occupy Together” se înregistraseră proteste în 2.686 localități din întreaga lume. Mișcarea de rezistență rămânea una new-yorkeză, americană, dar ecourile ei s-au globalizat. La fel cum s-au petrecut lucrurile și cu criza economică și financiară globală, care mai întâi s-a declanșat la New York, pe Wall Street. Câteva dintre cele mai puternice mesaje și discursuri ale acestor mișcări *anti-Establishment* se leagă de cele mai importante discriminări la care a fost supusă supermajoritatea de 99%. Un sistem politic în care 99% din populație este discriminată cu greu poate fi considerat democratic.

Creșterea inegalității în cadrul celei mai puternice democrații din lume a devenit o chestiune de interes major pentru știința politică, economie, statistică, sociologie, științele sociale în general. O altă sursă de date este cartea lui David Rothkopf, *Superclass*, un *best-seller* mondial. Autorul scoate în evidență statistici relevante la nivel global pentru creșterea inegalității în general, iar în particular pentru adâncirea „inegalității” de avere între cei bogați și cei foarte bogați:

„dacă venitul mediu real al unei familii americane a crescut, între 1990 și 2004, cu doar 2%, în cazul celor 90% situate în eșalonul inferior, el a sporit cu 57% pentru acel 1% din eșalonul superior, cu un spectaculos 85% pentru 0,1% și cu 112% pentru cei mai bogați 0,01% dintre americani. Asta înseamnă că oamenii cei mai bogați își sporesc averea aproape de două ori mai repede decât cei bogați....

.... un studiu din 2006, realizat de Universitatea Națiunilor Unite (UNU-WIDER), afirma că zece procente din adulții aflați în virful piramidei dețin 85% din averea lumii, în vreme ce populația situată în partea de jos a ierarhiei abia de stăpânește un procent.... În vreme ce această <<elită>> controlează 85% din averea mondială, primele două procente din acest grup dețin jumătate din bogăția planetei, iar un procent din aceasta din urmă posedă în jur de 40%....

¹ O observație importantă trebuie făcută aici, chiar dacă într-o notă de subsol: dinamismul societății civile americane nu a dispărut, ci cunoaște o renaștere în forme inedite, care acum 15 ani erau imprevizibile. După mișcarea civico-politică numite The Tea Party, mișcarea „Occupy Wall Street”/„We are the 99!” pune într-o lumină nouă dezbaterea lansată de Robert D. Putnam, în *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community* (New York, London, Toronto: A Touchstone Book, Published by Simon & Schuster, 2001), cu privire la modul în care Alexis de Tocqueville înțelegea rolul societății civile în consolidarea democrației americane.

² Chiar dacă s-au autodefinit drept „mișcări de rezistență lipsite de lideri”, noile organizații s-au dovedit bine organizate și și-au deschis rapid site-uri care pot fi citite pe Internet de oricine, din toată lumea, cum ar fi www.wearethe99percent.tumblr.com, www.occupywallst.org, www.occupytogether.org, www.parentsforoccupywallst.com.

...Miliardarii lumii, aproximativ o mie de indivizi cu totul, au o avere combinată ce-o depășește pe aceea a celor mai săraci 2,5 miliarde de pămînteni”¹.

Problema inegalității crescînde din democrațiile consolidate, dar și din alte democrații, este mai veche și trebuie înțeleasă întotdeauna în contextul său istoric. Or, contextul actual este cel al crizei generalizate, pe care l-am explicat pe larg în „teoria celor trei crize” (criza economică și financiară mondială; criza geopolitică de după prăbușirea regimurilor comuniste de tip sovietic și 9/11; criza democrațiilor). Din punct de vedere epistemologic, în multe discipline, vremea crizelor este vremea revizionismelor. Criza generalizată se caracterizează și parțial provine din incapacitatea înțelegerii soluțiilor pentru problemele concrete. Criza generalizată este și o criză a cunoașterii. Din această pricină, incertitudinile, dar mai ales deznodămintele și consecințele neprevăzute împing aproape exclusiv către revizionism (istoric, politic, epistemologic), către reinterpretarea trecutului sau a cauzelor din perspectiva efectelor produse azi, în particular din perspectiva efectelor negative, dezastruoase sau a celor cu daune relativ iremediabile. Prea mulți uită de „principiul consecințelor neintenționate”. Criza economică și financiară mondială declanșată în 2008 a scos la iveală adevăruri ascunse ale democrațiilor contemporane, în particular paradoxuri, dileme și ambiguități, pe care dacă teoria democrației le ignoră în continuare s-ar putea trezi fără obiectul muncii.

Coincidență sau nu, în perioada interbelică, precedentă mare a criză a democrației (numită și *first reversed wave*, între 1922-1942) s-a produs tocmai pe fondul crizei economice și financiare globale, care a culminat cu Marea Depresiune (*The Great Depression*, pe care estimările modeste o situează între 1929-1933, dar care a durat mai mulți ani înaintea și după respectivul interval, ceea ce ne duce la o cvasisuprapunere cronologică a celor două). Iar criza geopolitică de atunci a condus către cel mai devastator război din istoria omenirii, cel de-al doilea război mondial. Democrația a trecut atunci în plan secund, și datorită blamării sale de către forțele inamice cum că ar fi stat la originea tuturor dificultăților politice, economice și sociale ale epocii². Pe fondul declinului democrațiilor interbelice, pe prim plan s-au aflat alte două mari forțe politice și geopolitice, care luptau pentru supremație: mișcările radicale de dreapta, a căror ascensiune a fost descrisă drept o reacție disperată față de influența mondială a regimului radical de stînga din Rusia bolșevică, care își baza dominația internă absolută pe exterminarea socială a unor mase imense de oameni. Tocmai datorită crizei democrației și regresului democratic, această confruntare dintre național-socialism și bolșevism a devenit cel mai important conflict politic, fiind denumită „războiul civil european”³.

Este semnificativ faptul că – în ciuda viziunilor apocaliptice care au dominat lumea de atunci și care au persistat decenii întregi – pînă la urmă toate cele trei crize au fost rezolvate pozitiv, iar ulterior lumea democratică postbelică a intrat într-o îndelungată perioadă de „miracole economice”, prosperitate, consolidare a democrației. A fost epoca renașterii democrației, în care filosofia antidiscriminării și mișcările

1 David Rothkopf, *Superclass. Elita globală a puterii și lumea sa*, traducere de Alina Popescu (București: Publica, 2009), 125, 78-79, 121.

2 Într-o versiune lărgită a acestui studiu voi cita pe larg și în mod comparativ sondajele de opinie din mai multe democrații consolidate, care înregistrează scăderea încrederii tocmai în instituțiile democrației. Nu trebuie însă comisă eroarea de a compara situația din democrațiile consolidate cu cea din România, unde nivelul scăzut al încrederii în instituțiile democratice reprezintă cu totul altceva. La noi, nivelul încrederii în instituțiile democrației nu a scăzut niciodată, pentru că a fost de la bun început scăzut, ceea ce este tipic pentru democrațiile cu malformații congenitale.

3 Pentru explicarea pe larg a tezei „războiului civil european”, vezi Ernst Nolte, *Războiul civil european, 1917 – 1945. Național-socialism și bolșevism*, cu prefața autorului la ediția în limba română, traducere de Irina Cristea, cuvînt înainte de Florin Constantiniu (București: Grupul editorial Corint, 2005).

politice antidiscriminatorii au obținut succese remarcabile și în care s-au pus bazele pentru diversificarea tipologiei discriminării și antidiscriminării din zilele noastre. Mai mult, epoca Războiului Rece a fost aceea în care supraputerile lumii (URSS și SUA, precum și sateliții ori aliații lor din Pactul de la Varșovia și din NATO) nu s-au mai confruntat în mod direct, pe câmpul de luptă. După ce confruntarea dintre cele două supraputeri a încetat, s-a trecut de la lumea bipolară la lumea unipolară, iar Statele Unite ale Americii a devenit singura supraputere a lumii, datorită dezechilibrului strategic global, a început noua criză geopolitică, ale cărei efecte au fost agravate de celelalte două crize majore.

Revenind la explicarea contextului politico-istoric actual al raportului dintre discriminare și antidiscriminare, se impun câteva constatări cu privire la statutul democrației pe plan mondial. Din punct de vedere cantitativ și statistic, asistăm la o expansiune fără precedent a regimurilor democratice. Expansiunea [sau „fluxul” democratizării] se petrece însă într-o perioadă tulbure, plină de ambiguități și contradicții. Deja se manifestau multiple semne ale regresului [sau „refluxului” democratizării], în particular în anumite state din categoria „cel de-al treilea val al democratizării”, dar și în state care formal aparțin celui de-al doilea val al democratizării. Câteva exemple sînt semnificative. Astfel, în Rusia postsovietică, după retragerea lui Boris Iețîn din poziția de președinte și promovarea în aceeași funcție a fostului agent KGB (ulterior, director al FSB, serviciul succesor al KGB, pe linia internă a serviciilor secrete), Vladimir Putin, sistemul politic a păstrat anumite caracteristici formale ale democrației, însă a căpătat și și-a consolidat mai multe caracteristici ale unui regim autoritar. Din pricina regresului Rusiei înspre categoria „*illiberal democracy*” și mai ales datorită enormei sale influențe în fostul spațiu sovietic și dincolo de acesta, precum și datorită unor evoluții similare din alte spații, părea că se confirmă ipoteza privind alternanța dintre „fluxurile” democratizării și „refluxurile” acesteia¹. Însă pe plan global, au continuat mai multe evoluții democratizatoare, a căror pondere a contrabalansat pe cea a regimurilor cu democrație involutivă. Din punct de vedere strict aritmetic, numărul țărilor în curs de democratizare este mai mare decît al țărilor cu regres democratic. Analiza calitativă a noilor democrații, inclusiv pe dimensiunile practici discriminatorii-politici antidiscriminatorii, scoate însă la iveală o realitate mai puțin cunoscută și recunoscută.

Exemplele sînt mai mult sau mai puțin cunoscute și ele au implicat trecerea de la partidul unic la sisteme pluripartidiste, organizarea de alegeri libere și corecte (ori reorganizări de alegeri), constituirea unor guverne de coaliție, schimbarea din funcție a unor lideri legați de vechile regimuri politice (și compromiși), ba chiar proteste populare cu motivații diverse și care au avut consecințe vizibile. Datorită intensei mediatizării internaționale, în primul deceniu al acestui secol de o notorietate particulară s-au bucurat alegerile din Afganistan (alegeri prezidențiale în 2004, alegeri parlamentare în 2005) și Irak (alegeri parlamentare în 2005), după schimbările de regim de acolo (*regime change*). Schimbările din cele două state critice pentru „războiul mondial antiterorist” s-au petrecut în urma intervenției militare străine, mai precis a ocupației americane (și „aliate”), care a doborât regimurile dictatoria-

¹ Termenul de *illiberal democracy* (pe care nu mă grăbesc să-l traduc) a fost introdus de către Fareed Zakaria în studiul „The Rise of Illiberal Democracy”, *Foreign Affairs*, November/December 1997. În cadrul acestui studiu mă voi referi însă la varianta lărgită și clarificată a aceluia text, adică la cartea lui Fareed Zakaria [în ediția *paperback*, with a new afterword of the author], *The Future of Freedom. Illiberal Democracy at Home and Abroad* (New York, London: W. W. Norton & Company, 2004). În afară de Rusia, Ucraina, Belarus, Venezuela, Peru, Pakistan, Republica Africii Centrale ș.a.m.d., Zakaria aplică demersul explicativ legat de „*illiberal democracy*” și pentru anumite părți crucial semnificative din istoria unor țări democratice – cum ar fi Franța Revoluționară de la 1789, prima „*illiberal democracy*” din istorie, însă cu consecințe pe termen lung, pînă azi, ori chiar United States of America, asupra căreia voi reveni mai încolo.

le din acele țări (dictatura militară a lui Saddam Hussein în Irak; regimul teocratic taliban în Afganistan). În prealabil, în spațiul fostei Uniuni Sovietice avuseseră loc evenimente politice notabile, care păreau să indice o ieșire a unor state din sfera de interese rusești, ba chiar o apropiere considerabilă de interesele occidentale. Schimbările din fostele republici sovietice au părut la momentul respectiv cruciale și păreau a reprezenta contrapunctul față de involuțiile democratice din Rusia. În noiembrie 2003, s-a petrecut în Georgia așa-zisa „revoluție a rozelor”: în urma alegerilor parlamentare libere și a protestelor violente ulterioare, a fost forțat să demisioneze președintele Eduard Șevardnadze, fost șef KGB din Georgia, fost prim-secretar al Partidului Comunist Georgian, fost ministru de externe al URSS. În perioada noiembrie 2004-ianuarie 2005, s-a petrecut în Ucraina așa-numita „revoluția portocalie”, ca urmare a manifestărilor populare care au contestat vehement corectitudinea procesului electoral în urma căruia a fost ales președinte Viktor Ianukovici, care se bucura de sprijinul explicit al Rusiei; presiunile internaționale și atenția mediatică globală au facilitat schimbările cerute de protestatarii adunați în stradă și care nu mai voiau să plece; în ultimă instanță, a fost organizată o nouă rundă de alegeri, în urma cărora a fost ales ca președinte Viktor Iușcenko, care era prooccidental.

O evoluție bine primită pe plan internațional a fost și așa-numita „Cedar Revolution”¹ („revoluția cedrului”) din Liban, declanșată în februarie 2005, care a cuprins o serie de manifestări populare de protest provocate de asasinarea primului ministru Rafik Hariri, iar în ultimă instanță au condus la retragerea trupelor siriene de ocupație (după trei decenii, ocupație începută în 1976). În 2011, s-au petrecut evoluțiile spectaculoase care au deschis orizonturi democratice într-o regiune care păruse pînă atunci de neschimbat. Protestele devastatoare începute din Tunisia, prăbușirea unor regimuri dictatoriale din Nordul Africii (Egiptul, Libia), precum și răspîndirea confruntărilor violente în Orientul Mijlociu (vezi mai ales cazul Siriei), precum și organizarea efectivă ori planificată a alegerilor libere în mai multe țări din zonă, arătau că asistăm la o confirmare a prelungirii efectelor „celui de-al treilea val al democratizării”². După cum arată Samuel Huntington, „al treilea val al democratizării” a început în Portugalia, în 1974, cu „revoluția garoafelor” din Portugalia, apoi a inclus statele din sudul Europei (Spania, Grecia), iar în 1989 statele comuniste din Europa Centrală și de Est, după 1991 republicile fostei URSS, Africa de Sud, ș.a.m.d. Cam așa arată partea cantitativă a democratizării.

Dacă folosim însă criterii calitative, observăm că – în ciuda caracterului global al expansiunii democratice – democrațiile moderne consolidate și democrația în general se află într-o criză profundă de legitimitate. Pare illogic să vorbim despre criza democrației în vreme ce asistăm la intensificarea proceselor democratizării, însă tocmai de aceea se vorbește în logică despre paradoxuri, pentru că nu tot ce este real este rațional și – cu atît mai puțin – nu tot ce este real este logic. Parafrazînd un citat celebru din opera unui „părinte fondator” al teoriei neoinstituționaliste, în vreme ce democrația duce la stabilitate, democratizarea duce la instabilitate. O dată cu expansiunea democratică, s-au extins și practicile antidiscriminatorii. În multe din noile democrații, filosofia antidiscriminării nu funcționează. Dintr-un lung șir de exemple, am să încep cu ultimul (în raport cu data scrierii acestui text), petrecut în martie 2012, în Irak. După cum au relatat agențiile de presă, peste 90 de tineri „emo”, liceeni și

1 Termenul „the Cedar Revolution” a fost pentru prima dată folosit de către Paula Dobrianski, Under Secretary of State for Global Affairs, pentru a sublinia similaritățile cu „revoluția rozelor” din Georgia și „revoluția portocalie” din Ucraina.

2 Teoria descriptivă a celor „trei valuri ale democratizării” a fost expusă de regretatul Samuel Huntington [1927 – 2008], în volumul său *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century* (Norman and London: University of Oklahoma Press, 1993). În cele ce urmează mă voi referi în particular la capitolele „The Start of the Third Wave”, „The Waves of Democratization” și „Explaining Democratization Waves”, 3-40.

studenți, au fost uciși cu pietre de către fundamentalistii musulmani. Considerați drept „adoratori ai diavolului”, tinerii „emo” irakieni îi imitau pe occidentali, atât în aspectele exterioare, legate de îmbrăcăminte, coafură, obiecte de podoabă, cât și ca atitudine și comportament în societate. Dar „emo” nu are nici o legătură cu „adorarea diavolului”. În realitate, fenomenul „emo” (etimologia se leagă de termenul englez „emotive”) este o subcultură legată de promovarea hipersensibilității, iar adepții săi au un stil clișeizat de îmbrăcăminte, coafură, freză, cosmetică ș.a.m.d. La noi sau în alte țări, de-abia sînt băgați în seamă, pentru că nu diferă prea mult de alte grupări marginale și/sau automarginalizate, singura grijă a unor părinți fiind ca nu cumva copiii lor „să nu ajungă așa”. Fiind la origine un fenomen legat de muzica „hardcore punk rock”, după Beatlemania, fenomenul Elvis, „flower power”, mișcarea hippie ș.a.m.d., fenomenul „emo” este una dintre multiplele forme de manifestare ale libertății individuale, în care însă personalitatea individului este anihilată, datorită opțiunii pentru un comportament imitativ, canonizat, un comportament „de turmă”, etc. Cu toate acestea, în țările oarecum „normale” din lumea de azi, nimănui nu-i trece prin minte să îi discrimineze pe adepții „emo”. Mai degrabă, unii dintre „emo-iști” își fac rău lor înșile decît celor din jur, pentru că se separă de societate ori aleg să consume droguri, să se sinucidă, fără ca aceste comportamente să se abată de la media din ultimele decenii pentru aceste fenomene anomice. În ultimă instanță, este o modă, la fel de efemeră precum precedentele. Oricum, chiar dacă unii adepți „emo” aleg gesturi sau comportamente radicale, acesta nu este un motiv să-i ucizi. Dacă încalcă legea sau libertatea individuală a altora, există tot felul de sancțiuni, la fel precum oricine altcineva.

Discriminarea și persecutarea adepților „emo” în Irak sau în lumea arabă și în alte părți ale lumii musulmane nu are de-a face neapărat cu fenomenul „emo” în sine, ci mai degrabă cu respingerea violentă a influențelor occidentale și creștine. Marile dosare ale discriminării indivizilor și colectivităților creștine din lumea arabă și/sau islamică sînt numeroase și abominabile. Organizațiile internaționale antidiscriminare practică de cîteva decenii încoace standardele duble și reacțiile disproporționate, făcîndu-se că nu observă aceste lucruri sau făcînd prea puțin caz de ele. În schimb, preferă să atace regimurile democratice ale lumii libere, pentru discriminări minore, mai mult inventate sau cel puțin exagerate. Interdicțiile construirii bisericilor creștine ori aruncarea lor în aer acolo unde încă mai există, asasinarea preoților, călugărilor, prelaților, maicilor, ori răpirea, torturarea, forțarea convertirii la Islam și uciderea credincioșilor creștini nu mai sînt de multă vreme incidente izolate, iar în unele state din lumea islamică au făcut posibilă reapariția termenului genocid în politica internațională¹. „Democratizarea” Irakului a fost ca un semnal dat sunniților, šiitilor, organizațiilor teroriste pentru discriminarea, persecutarea și uciderea sistematică a creștinilor. „Filiala” al Qaeda din Irak a declarat public despre creștinii irakieni că reprezintă o țintă legitimă a asasinatelor. În Irak trăia una dintre cele mai vechi comunități creștine din întregul Orient Mijlociu, încă de pe vremea apostolului Toma, care a fost organizată de-a lungul timpului în biserici catolice de rit răsăritean, ortodoxe și protestante. Minoritatea assyriană creștină (străveche populație semită a regiunii, cu rădăcini în vechile civilizații sumero-akkadiene) este principala țintă a discriminării, persecuțiilor și crimelor. Alte grupuri creștine sînt alcătuite din armeni (care s-au refugiat în Irak după genocidul armean organizat la începutul primului război mondial de către Imperiul Otoman), turcmeni, chiar arabi. În 2003, existau în Irak 1.500.000 creștini, adică 5% din populație. În mai puțin de 10 ani, din pricina crimelor, atentatelor cu bombe, răpirilor, convertirilor cu forță, dar mai ales emigrării forțate (în Siria, Iordania, dar și în Kurdistan), comunitate

¹ Pentru aceste persecuții, dintre miile de referințe on-line, vezi <http://www.persecution.org/2011/01/09/islamic-countries-are-top-persecutors-of-christians/>

creștină s-a redus la jumătate. Discriminarea sistematică și persecutarea creștinilor în Algeria, Afganistan, Kosovo, Egipt, Indonezia, Iran, Liban, Malaesia, Pakistan, Arabia Saudită, Turcia, Sudan, Somalia, Yemen, Nigeria, sînt fapte binecunoscute în lume, chiar dacă anumite organizații internaționale antidiscriminare nu au făcut mare lucru pentru protejarea lor. Și pentru ca să nu creadă cumva cineva că discriminarea, persecutarea și uciderea creștinilor este un monopol islamic, trebuie subliniat că de un tratament la fel de rău se bucură creștini în cadrul civilizației hinduse, în India, din partea extremiștilor hindu, precum și în China, Coreea de Nord, Vietnam, Thailanda, Cambodgia, Laos. În India, creștinii sînt persecutați atît de majoritatea hindusă, cît și de minoritatea islamică, la rîndul ei persecutată de extremiștii hinduși¹. Un simplu calcul aritmetic și anumite date comparative ne arată că discriminarea & persecuția împotriva creștinilor se petrece în trei dintre cele mai importante aglomerări demografice ale lumii contemporane: China, India, lumea islamică. În ciuda faptului că, în termeni relativi și absoluți, creștinismul reprezintă religia cu cei mai mulți adepți din lume, creștinii sînt cei mai discriminați în lumea noncreștină, care este enormă. Prin contrast, iar lucrul acesta trebuie mereu subliniat, cei care vin din lumea islamică, India, China și din oricare alte părți ale lumii în Europa occidentală (și răsăriteană), nordul Americii, dar și în America Latină, Australia, Noua Zeelandă, Africa de Sud, Israel, Japonia, se bucură de toate drepturile și libertățile universale ale omului. Chiar și atunci cînd amenință cu distrugerea „imperului lui Satan”, cum este denumită creștinătatea de multe ori de către fundamentaliștii islamici, chiar și în predicile din moscheile construite liber în teritoriile menționate.

Dacă există o discriminare/persecutare mai puternică decît cea a creștinilor din lumea arabă și/sau islamică, aceea este discriminarea/persecutarea evreilor. În nordul Africii și Orientul Mijlociu trăiau în 1948 aproximativ 900.000 evrei, dar după constituirea statului Israel, răboaiele arabo-evreiești, numărul evreilor din întreaga regiune s-a redus la 8.000. În perioada post-Holocaust, cel mai puternic antisemitism din lume se manifestă în lumea islamică. Adesea, în discursurile unor lideri religioși sunniți sau šiiti, reapar teme și obsesii similare cu acelea din *Mein Kampf*, ceea ce a condus la inventarea termenilor „Islamofascism” și „fascism cu față umană”². De altfel, din arsenalul ideologic al mișcărilor islamiste teroriste, „discursul urii” (*hate-speech*) îmbracă forme anticreștine și antisemite radicale, culminînd cu îndemnul de a ucide, cu promisiunea iertări acordată în avans.

Cu toate că datele și statisticile sînt neclare, discriminarea, persecutarea și uciderea homosexualilor, lesbienele, transvestiților ori a femeilor adultere sînt capitoale de sine stătătoare în cronica discriminării pe baze sexuale. Chiar dacă se petrec

¹ Despre dicriminările grave, persecuțiile sistematice și uciderea în masă ale creștinilor în India, înfăptuite atît de hinduși, cît și de minoritatea musulmană, vezi relatările și comentariile americanului de origine indiană și religie musulmană Fareed Zakaria, în *The Future of Freedom*, în particular capitolul „The Islamic Exception”, 119-160.

² Regretatul Christopher Hitchens [1949-2011] a utilizat primul sintagma „fascism cu față umană” și tot el a fost unul dintre promotorii termenului „Islamofascism”. Iată un fragment dintr-un bine argumentat articol, Christopher Hitchens, „Defending Islamofascism. It's a valid term. Here's why”, *Slate*, October 22, 2007: „The term Islamofascism was first used in 1990 in Britain's Independent newspaper by Scottish writer Malise Ruthven, who was writing about the way in which traditional Arab dictatorships used religious appeals in order to stay in power. I didn't know about this when I employed the term „fascism with an Islamic face” to describe the attack on civil society on Sept. 11, 2001, and to ridicule those who presented the attack as some kind of liberation theology in action.<<Fascism with an Islamic face>> is meant to summon a dual echo of both Alexander Dubcek and Susan Sontag (if I do say so myself), and in any case, it can't be used for everyday polemical purposes, so the question remains: Does Bin Ladenism or Salafism or whatever we agree to call it have anything in common with fascism?”. On-line, textul poate fi accesat la http://www.slate.com/articles/news_and_politics/fighting_words/2007/10/defending_islamofascism.html /

schimbări importante în lumea arabă și islamică, caracteristicile societății feudale sînt încă prezente, iar victimele se adună. Pătrunderea filosofiei antidiscriminării în aceste zone este mult mai incertă decît extinderea democratizării.

Filosofia antidiscriminării este un fenomen cumulativ. Reflecția antidiscriminatorie cuprinde capitolele antichității, Evului Mediu și modernității. Conștiința discriminării a fost un epifenomen al civilizației iudeo-mediteraneene tîrzii, al revoluției spirituale creștine și s-a accentuat în epocile Renașterii, Iluminismului, Enciclopedismului, Revoluției Americane și Revoluției Franceze. Secole de-a rîndul, în nenumărate opere filosofice, etice, politologice, istorice și culturale, valoarea egalității era un reper tot mai greu de ignorat. Însă abia manifestele politice care au revoluționat Lumea Veche și au inaugurat Lumea Nouă au dus la inițierea unor politici pentru combaterea discriminării, care au dat consistență noilor democrații. Parafrazîndu-l pe Marx, filosofii dintotdeauna au interpretat în diferite moduri fenomenele inegalității, nedreptății, exploatării umane, însă abia alianța gînditorilor, activiștilor și politicienilor moderni a impus standarde, norme și politici sociale care au dus la îmbunătățirea spectaculoasă a egalității în lume. Schimbarea lumii s-a produs însă nu datorită conștiinței cumulative a libertăților, drepturilor omului și necesității combaterii discriminărilor diverse. Schimbarea s-a produs abia cînd dreptul la proprietate privată a fost garantat. Proprietatea individuală reprezintă fundamentul libertății individuale și garanția luptei cu succes împotriva discriminării. Or, statisticile inegalității economice din democrațiile occidentale, ale căror ponderi sînt similare cu statisticile inegalității economice la nivel global, demonstrează cît de precar este fundamentul libertății individuale. Precaritatea garanției luptei cu succes împotriva discriminării va fi cu siguranță în deceniile care urmează nu doar o temă de reflecție, ci un obiectiv important al campaniilor politice și sociale pentru schimbarea lumii în care trăim.

În încheierea acestui text, cîteva observații etimologice și logice personale. Termenul de „discriminare” mi-a apărut pe Google Search cu 8.590.000 de referințe în limba română, în vreme ce termenul „discrimination” avea 116.000.000 de referințe în limba engleză. Nici dacă stai să citești o viață nu le epuizezi. Marea problemă cu studierea unor asemenea surse inepuizabile este redundanța lor, incompletitudinea, caracterul adesea improvizat, lipsit de logică, care ingnoră regulile metodologice și conceptuale simple ale unei cercetări calitative. Una dintre consecințele exploziei informaționale este creșterea cantitativă absolută a referințelor și scăderea relativă a calității lor. Dovezile pentru aserțiunile de mai sus sînt numeroase. De pildă, dacă ne uităm chiar la termenul în discuție, așa cum este el tratat în Wikipedia. Am verificat termenul „discrimination” în versiunea English din Wikipedia, ca și în alte limbi. Am găsit o „varză” conceptuală și epistemologică, în care erau amestecate de-a valma lucruri utile și tîmpenii. De pildă, dacă vă uitați la versiunea engleză de dinainte de 20 februarie 2012, cînd am intrat pe articol și l-am editat, găsiți la „etymology” următoarele: „The term „discrimination” began to be used as an expression of derogatory racial prejudice in the 1830s from Thomas D. Rice’s performances as “Jim Crow”. Since the American Civil War the term “discrimination” generally evolved in American English usage as an understanding of prejudicial treatment of an individual based solely on their race, later generalized as membership in a certain socially undesirable group or social category .”

Referința este parțial corectă, însă prost explicată, dar mai rău este că asta nu înseamnă „etymology”. Etimologia este acea disciplină (lingvistică) preocupată de studiul originii cuvintelor unei limbi, de rădăcina termenilor. Etimologia „etimologiei” vine din greaca veche, unde ἐτυμολογέω = “argue from etymology; analyse a word and find its origin”, este un termen compus din ἐτύμος, -ov = “the true sense of a word according to its origin”, și λόγος = “explanation, ground, statement, rule, principle, law, reflection, speech, account” (precum și alte cîteva zeci de

accepții pentru acest termen polisemantic)¹. Etimologia termenului „discriminare” vine din latină, unde verbul *discrimino* = „a separa, a distinge, a face o distincție”. Seneca folosea sintagma *discrimino inter se similia* cu sensul de „a distinge între lucruri asemănătoare”. *Discriminator* este „cel care face diferența” (precum la Sfântul Augustin). *Discriminatio* înseamnă „separare”, în vreme ce substantivul *discrimen* înseamnă printre altele „spațiu care separă, interval, distanță (între); diferență, deosebire; situație în care trebuie să se decidă, moment decisiv; primejdie (mare), moment critic”².

Exercițiul etimologic oferă adesea o paletă mai complexă de sensuri decât trimiterile aproximative pe care le fac modernii, iar după cum se vede mai sus „deschiderile” semantice sînt mai profunde decât s-ar putea crede. În democrațiile moderne, comiterea unei discriminări și mai ales comiterea sistematică a unor discriminări reprezintă un „moment critic”, o „primejdie (mare)”. Mai mult decât atât, comiterea sistematică a discriminării/discriminărilor conduce într-o „situație în care trebuie să se decidă” ceva legat chiar de natura respectivei democrații. După cum scria Seneca, cînd se comite o discriminare de fapt se face o „distincție între lucruri asemănătoare”. Marea miză a democrației este egalitatea. Discordanța între înmulțirea politicilor și sancțiunilor antidiscriminatorii și creșterea inegalității din democrațiile consolidate este un indiciu suplimentar al caracterului schizofrenic al democrațiilor moderne.

BIBLIOGRAFIE

- BERLIN, Isaiah, „The Pursuit of the ideal”, in Isaiah Berlin, *The Crooked Timber of Humanity. Chapters in the History of Ideas*, New York, Vintage Books, 1990.
- ELSHTAIN, Jean Bethke, *Democracy on Trial*, New York, Basic Books, 1995.
- GUȚU, G., *Dicționar latin-român*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1983.
- HUNTINGTON, P. Samuel, *Cine sîntem? Provocările la adresa identității naționale americane*, traducere de Nicolae Năstase, Filipeștii de Tîrg, Antet, 2004.
- HUNTINGTON, P. Samuel, *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman and London, University of Oklahoma Press, 1993.
- ISAAC, C Jeffrey, *Democrația în vremuri întunecate*, traducere de Cristina Irimia, Postfață de Lucian Dîrdală, Iași, Polirom, 2000.
- LIDELL, G., H. and SCOTT, R., *Greek-English Lexicon. With a Revised Supplement*, Oxford, Clarendon Press, 1996.
- NOLTE, Ernst, *Războiul civil european, 1917 – 1945. Național-socialism și bolșevism* cu prefața autorului la ediția în limba română, traducere de Irina Cristea, cuvînt înainte de Florin Constantiniu, București, Grupul editorial Corint, 2005.
- PAVEL, Dan, HUIU, Iulia, „Nu putem reuși decît împreună”. *O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000*, Iași, Polirom, 2003.
- PUTNAM, D. Robert, *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, New York, London, Toronto, A Touchstone Book, Published by Simon & Schuster, 2001.
- ROTHKOPH, David, *Superclass. Elita globală a puterii și lumea sa*, traducere de Alina

¹ H. G. Lidell and R. Scott, *Greek-English Lexicon. With a Revised Supplement* (Oxford: Clarendon Press, 1996), 704, 1057-1059.

² Pentru toate aceste sensuri, vezi G. Guțu, *Dicționar latin-român* (București: Editura științifică și enciclopedică, 1983), 354-355.

Popescu, București, Publica, 2009.

STIGLITZ, E. Joseph, *În cădere liberă. America, piața liberă și prăbușirea economiei mondiale*, traducere de Smaranda Nistor, cuvânt înainte de Crenguța Nicolae, București, Publica, 2010.

ZAKARIA, Fareed [în ediția *paperback*, with a new afterword of the author], *The Future of Freedom. Illiberal Democracy at Home at Abroad*, New York, London, W. W. Norton & Company, 2004.

The Dynamics of Mass Murder.

Grasping the Twisted Decision-Making Process
behind the Romanian Holocaust

■ MIHAI CHIOVEANU

[The University of Bucharest]

Abstract

During the Second World War, the Romanian government turned ethnic cleansing into a top priority. Mass killing, ghettoization, and brutal deportations were accepted as effective means to achieve ultra-nationalistic and redemptive ends. My paper aims to delineate the reasons and motivations that might facilitate the understanding of the twisted decision-making process, and the strategic logic of the perpetrators. Describing how as to understand what and why it happened, I will focus on the goals centered process and it's dynamic, aiming to pinpoint whose role is pivotal in the process that generated the Romanian Holocaust, and what is deliberate in the anti-Jewish policy of the Antonescu government.

Keywords

Holocaust; ethnic cleansing; anti-Semitism; deportation; mass-murder

With the early 'flush of victory' against USSR, and the cover provided by Hitler's 'war of annihilation' in the East, Ion Antonescu and his regime turned ethnic cleansing into a top priority policy¹. Mesmerized by the promise of a Jew free Romania, with other ethnic and religious minorities targeted as well, the government accepted mass killing, ghettoization, and brutal deportations as effective means to achieve ultra-nationalistic and 'redemptive' ends. However, with late 1942 and the 'pallor of defeat', at a time the Nazi continent wide Holocaust was in full swing, Bucharest decided to reject the *International Final Solution* proposed by Berlin. Plans to deport the Romanian Jews to Poland were unexpectedly abandoned, and further evacuations to Transnistria halted. All of a sudden, Romanian decision makers (re)turned to emigration, a long-abandoned by that time Nazi policy, presenting it as the only acceptable solution to the *Jewish Question*². No secret was

1 For a thorough analysis on ethnic cleansing policy in Romania see Vladimir Solonari, *Purifying the Nation: Population Exchange and Ethnic Cleansing in Nazi Allied Romania* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2009).

2 Saul Friedlander, *The Years of Extermination* (New York: HarperCollins Publishers, 2007), 450-451. See also Lya Benjamin ed., *Evreii din România între ani 1940-1944*. vol. III, *1940-1942: Perioada unei mari restriști*, partea a II-a (București: Hassefer, 1997), doc. 556, 273-274.

made out of their intention to continue the ethnic cleansing operations by more civilized means, and with more profitable ends: ransoming Jews, containing German protests, signaling the allies that Romania undertook a different path¹. The shift came too late, at a time Romania stood on the verge of genocide.

My chief interest with this paper is to delineate reasons and motivations that might facilitate the understanding of the twisted and paradoxical decision-making process, and the strategic logic of the Romanian perpetrators. Thus, I will focus on the goals centered process and it's dynamic, often contradictory, mixing views, local conditions, zealous initiatives from below, and vested (self) interests that had to be protected from others². Describing how as to understand what and why it happened, I will try to pinpoint whose role is pivotal in the process that generated the Romanian Holocaust, and what is deliberate in the anti-Jewish policy of the Antonescu government.

The long lasting anti-Semitic tradition and hate³ and ethnic-cleansing as an ideological core constituency will help me point out that Antonescu's regime was not simply a puppet, acting on external pressure. The Nazi's offered some incentives, and to some extent instigated the crime and backed the Romanians as agents of the mass-murder campaign. However the Romanian 'willing executioners' followed their own path, developed and later implemented their own project, in most respects independently from the Nazi one. The German presence and overwhelming political and military role favored and facilitated the Romanian actions who, on their turn, gave a new impulse to the German policies⁴.

My hypothesis is that the initial collaboration was made possible by a minimal consensus: Jews would have to disappear. What was not clear, degenerating into a clash of visions, policies, and actions was: where?, when?, and how?; they will disappear. To the Romanians, and to the Germans, ethnic cleansing was a common vision and goal. All means were render acceptable, from legislation to emigration, ghettos, terror, mass murder and evacuation to the East. The common set of policies which made the German-Romanian cooperation possible included the effort to secure and pacify the conquered territories, the destruction of bolshevism, and the cleansing of the land by means of evacuation to a destination yet to be determined in the East with the conclusion of the war. Nazi instigation, supervision, and back-up were minimal at the beginning, and became increasingly intrusive only when they had to protect their priorities from the Romanians who, as long as the abstract idea of an exit, meaning reservation for the deportees, was provided, stood in line. When the Nazis moved from cleansing to genocide, without announcing their partners, signs of Romanian uneasiness appeared. It took a long time, and a serie of genocidal acts for the Romanians to understand what is going on. Pushing east, against the wall of Nazi colonies in Ukraine, the Romanians generated a jammed traffic with only one way out. The Nazis had a solution at hand to the too many problems generated by the Romanians: deporta,tion of Romanian Jews to Poland, and death.

With late 1941, the impression left by the Romanian speeded killings and deportations was that all barriers have been removed, with the Antonescu govern-

1 Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române. 1938-1944*, traducere de Stelian Neagoe (București: Humanitas, 1994), 283-284.

2 See in this sense Armin Heinen, *România, Holocaustul și logica violenței*, traducere de Ioana Rostoș (Iași: Editura Universității „Al.I.Cuza”, 2011). Heinen offers us a thorough analysis of the different types of violence that altogether explain the apparently unpredictable dynamic of the Romanian Holocaust.

3 See Robert Paxton, *The Anatomy of Fascism* (London: Penguin Books, 2005), 20, 79, 97.

4 See Cristopher Browning, *The Origins of the Final Solution. The Evolution of Nazi Jewish Policy, September 1939-March 1942* (Lincoln, Jerusalem: University of Nebraska Press, Yad Vashem, 2004), 275-277.

ment anxious to settle the Jewish Question in a matter of months, and not with the victorious conclusion of war against USSR, as it was initially envisioned and (most probably) discussed in Berlin¹. With Odessa, one of the greatest massacres in the entire Holocaust, Romanian mass killings turned genocidal², reaching a peak with Golta and Berezovka only to slow down thereafter. Moreover, the perspective changed dramatically once the Romanian government turned to the Jews of Regat, Transylvania and Banat.

Long before the war on USSR unfolded, the Jewish minority, an 'enemy population' to the mind of right wing Romanian authoritarians and fascists, had to be watched, controlled, deprived of civil and political rights and propriety, and whenever possible forced into emigration or simply thrown over the borders of Romania. By 1940, overseas emigration, as well as a territorial solution, the mass resettlement of Jews in a non European land, were not new, nor Nazi inspired solutions to those that gradually turned Romanian anti-Semitism into a component of the nation's morphology³.

From 1938 to 1940, with the collapse of the democratic system, Romania introduced several, progressively more severe anti-Semitic legislations⁴. The worst was yet to come with September 1940, and the advent in power of an authoritarian and nationalistic general, Ion Antonescu, backed by the fascist Iron Guard⁵. Within months, the Romanian government came to the conclusion that, one way or another, the *Jewish Question* has to be solved⁶. The ideal „Romania for the Romanians” was reiterated, and so was „ethnic purification”⁷. The cleansing policy, which had to be progressive and methodical,⁸ not to exceed confiscation of Jewish rural proprieties, concentration in urban areas, emigration whenever possible⁹, gradually brought the Romanian state next to Nazi Germany and paved the way to the Holocaust, turning Romania by 1941 into a country of pogroms, mass killings, ghettos, and brutal deportations¹⁰.

With the attack on USSR Antonescu seized the opportunity to articulate a strong rationale for his policy behind the display of a vengeful, bellicose, and xenophobic ideology. The fact that he knew before, with March, about the Nazi plan to invade USSR, as well as, with June, of the Nazi intention to exterminate the political commissars and Soviet Jews in *Aktionen*, is to strength the argument. The Romanians were made aware on the future developments of the cleansing operations, and the method: sparking pogroms, mass shouting on the spot of suspected elements, concentration of Jews in rural area to urban zones, finally evacuation to the East, to forced labor camps and/or the Polar wastes of Russia. The outline was clear, the goal also. Jews were to disappear. When, where, and how were details to be worked out in time by the underlings. The problem for the Romanians was the

1 Robert Gellately, „The Third Reich, the Holocaust, and Visions of Serial Genocide”, în Robert Gellately, Ben Kiernan (coordonatori), *The Specter of Genocide. Mass Murder in Historical Perspective* (New York: Cambridge University Press, 2006), 250.

2 Michael Mann, *The Dark Side of Democracy. Explaining Ethnic Cleansing* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 305

3 Tuvia Friling, Radu Ioanid, Mihail Ionescu (coordonatori), *Final Report. International Commission on the Holocaust in Romania* (Iași: Polirom, 2005), 28, 102.

4 Browning, *The Origins*, 210-212.

5 Friling, *Final*, 50-54.

6 Lyá Benjamin, *Legislația anti-evreiască* (București: Hasefer, 1993), 51-54.

7 ANIC, Fond PCM, dosar 327/1940, file 31-32.

8 ANIC, fond PCM, CM, dosar 1770/1940, vol. 2, file 783-784.

9 Lyá Benjamin, *Documente. Comisia internațională pentru studierea Holocaustului în România* (Iași: Polirom, 2005), 111-112.

10 Friedlander, *The Years*, 329-330. Also Martin Gilbert, *Auschwitz and the Allies* (London: Pimlico, 2001), 22-25, 36-38, 75-80.

scarce time to prepare the operations and the absence of previous experience of how to conduct it systematically. The consequences were terrible, turning the brutal evacuations into an invitation to genocide¹.

Before the war started, Jews from Moldavian villages were deported to towns and camps in South Romania². The police operation to remove the Jews away from the front line was designed to secure the area and instigate civilians and the military altogether³. Rampant anti-Semitism, part of the final preparations for the invasion of USSR was to facilitate ethnic cleansing by means of deportation and mass killing. The entire "Judeo-Bolshevik population" was to be evacuated, and all Jewish males were considered suspects, and thus subjected to summary investigations and execution by shooting⁴. The Iasi pogrom was the last test and first operation of the cleansing campaign, with the initiative and coordination for the mass slaughter going to the Romanians. The toll of death exceeded 10,000 victims, with the "shame of 1940 washed in the blood of the Jewish plague"⁵. On July 4, 1941 Ion Antonescu disapproved the methods, the violence, the massacres and lootings by civilians and soldiers, but not the ends. From that moment all initiatives to cleanse Romania of Jews were to rest with the government⁶. Deportation, ghettoization, extermination were officially turned into state organized and sponsored policy⁷. Days latter, on July 8, Mihai Antonescu did the same, informing his ministers that ethnic cleansing became a state matter and governmental venture: "You must be merciless [...] I do not know when, after how many centuries, the Romanian nation will again enjoy this total freedom of action, with the possibility for ethnic purification and national revision. This is the hour when we are masters on our territory. Let it be used! [...] If needed be, shoot with machine guns, and I say that there is no law". In one sentence both the impunity of law and thought were lifted, with the official further suggesting that initiatives and zeal from the underlings are welcomed⁸. From that moment the balance of power shifted from center to the periphery.

The Romanian troops entering in Bessarabia and Bukovina and acting as an Iron Broom, cleansing villages and towns by massacres, caused 25.000 deaths in less than one month. Taking advantage of the cover provided by war, the government, the army and police high command made no attempt to put an end to the killings. Violence against the Jewish enemy population was, to them, righteous and meant to further strength the combat spirit of an army fighting not against civilians but soviet agents and partisans. The strategy was simple and efficient: first offer satisfaction to the mob and vengeful army, allowing them to kill and loot, second deport the survivors to the Dniester banks, crossing them into Ukraine, with the Germans to evacuate them further East.

Moving to war, the much too optimistic and opportunistic Romanian government also moved to ethnic cleansing, killing and pushing tens of thousand of Jews to the Dniester⁹, against a wall made of German army and police units, and with Antonescu protesting that the German administration in Ukraine is sending them

1 Jean Ancel, "Archival Sources concerning the Holocaust in Romania", în Mihail Ionescu, Liviu Rotman (coordonatori), *The Holocaust and Romania. History and Contemporary Significance* (București: Editura Semne, 2003), 62-63.

2 Friling, *Final*, 118.

3 Benjamin, *Documente*, 186-188.

4 Jean Ancel, *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust*, (New York, Jerusalem, 1985-1986, vol. II, 1.

5 Benjamin, *Legislația*, 155.

6 Michael Burleigh, *The Third Reich, A New History* (London: Pan Books, 2001), 620-621.

7 Ancel, *Documents*, 79-80.

8 Benjamin, *Documente*, 204-208.

9 Solonari, *Purifying*, 190-191.

back, thus working against the principles announced by the Führer in early meetings¹. At first glance the Romanian cleansing pattern looks incoherent with its criminal orders from above, violent impulses from below, and the climate of unmitigated violence generated by the attack on USSR, which released most of the destructive energies. Yet, it is not that different from the situation on the German front, where it was often for the Wehrmacht, and not the SS, nor the order police, to give the first blows². Moreover, the entire operation was meant not simply to solve the Jewish question, but part of a more general plan of ethnic resettlement, Romanianization, and homogenization³. The rest has to do with convenience, fear, revenge, dispossession, and is part of a more general story of political use of violence that often ends in purification and destruction of entire groups.

Before the invasion in USSR, the Romanians elaborated a plan based on the concept of cleansing the ground of communists, saboteurs, and Slavic elements (Ukrainian intelligentsia) by police methods⁴. Jews were also to be identified and removed, first communist agents and sympathizers. Bessarabia and Bukovina were to be systematically cleansed by incited pogroms, police mass shooting, deportations and ghettoization. What no one predicted in Bucharest, yet constantly instigated, was the uncontrolled escalation of killings in the field⁵. Practical rationalization was rapidly downplayed by ideological bias, and looting. To the unchecked ordinary men systematic annihilation was not logistically difficult, morally questionable, and politically dangerous. Moving too far, too quickly, eroding discipline and taboos to the last, Romanian units were part of the mass murder in a „tacit division of labor” with the Nazis⁶. Pogroms were incited in rural areas, backed by the idea of collective defense, ethnic and political cleansing, bitter anti-Semitism, revenge, and plunder. Some army commanders took the initiative in the absence of specific orders from above, and moved to mass-murder once they realized that no specific preparations are needed in advance, with the killing squads being often ad-hoc selected and assembled. Local collaborators were also recruited⁷. Unlike the army, the gendarmes had a more precise mission, and benefited from a better logistic of mass murder. Often, the units were made up of men that served in the two provinces before 1940, were more disciplined killers, and knew better who the local anti-Semites were⁸. Yet, even in their case, the pattern was not uniform, depending a lot on initiative, interpretation of imprecise orders, and the level of enthusiasm. The presence, in several instances, of Einsatzgruppen D members also mattered, turning the killings more systematic and focused, and setting an example of increasingly harsher treatment of Jews that exceeded the initial logic of the commissar order, and moved towards a racial approach⁹.

The green light for the Romanian massive deportation of Jews to the East came with October, as planned; the second wave of deportation was better organized as to make looting more profitable for the state, but no less brutal, with Antonescu admitting it latter when saying to his cabinet „only I know how many

1 Ancel, „Archival”, 72.

2 Jurgen Matthaus, „Operation Barbarossa and the Onset of the Holocaust”, in Browning, *The Origins*, 258-259.

3 See Viorel Achim, Constantin Iordachi, *România și Transnistria: Problema Holocaustului* (București: Curtea Veche, 2004), 55.

4 Friling, *Final*, 63.

5 Friling, *Final*, 127-129.

6 Matthaus, „Operation”, 267-276.

7 Solonari, *Purifying*, 170-173, 193.

8 Solonari, *Purifying*, 173-174.

9 Solonari, *Purifying*, 175-190.

of them died on route"¹. By that time, with late August, the Romanians also had at hand a territory where to take their Jews, Transnistria. Meanwhile, Antonescu, worried by the initial massacres that exceeded in number and brutality the original plan, accepted the creation of temporary ghettos and transit camps in Bessarabia. What he continued to refuse to understand was the fact that for the Germans Transnistria was but Romania's dumping ground². Consequently, he accepted to turn the region into a huge concentration camp, yet only in preparation for further expulsion to the East. As he put it at the time, the Jewish question was to be solved soon, with the remaining 40,000 Bessarabian and Bukovinian Jews to be tossed over the Dniester, and when possible beyond the Urals³.

By late 1941, the Romanian ethnic cleansing operations in Bessarabia and North Bukovina were rapidly coming to an end⁴. The Romanians, speeding the deportations from the very beginning of the campaign, forcing the Dniester and then the Bug, did not realize that the Germans were not just unable and unprepared to cope with their expediency, but also shifted to a more radical solution. Operating unsystematically, disregarding protests and persuasions from their allies to slow down the actions⁵, the Romanian government aimed to cleanse its eastern territories in an overnight process. Room had to be made, the „Bolshevik” Jews expelled, as other undesirables were staying in line, the Jews of South Transylvania, Banat, and Regat, the Roma, some religious minorities, and so on. Having Transnistria, a poisonous gift for Romania's participation in the war, the government in Bucharest was still hoping to expel the Jews to Russia. In August 1941 Mihai Antonescu informed the Romanian cabinet on his previous discussions with several Nazi officials concerning the implementation of an „international solution” to the Jewish Question, meaning evacuation to the East. Up to December 1941 Ion Antonescu continued to believe that the issue is discussed in Berlin: „The Germans want to bring the Yids from Europe to Russia and settle them in certain areas, but there is still time before this plan is carried out”⁶.

Hitler's gift for Antonescu, Transnistria was accepted for good reasons: territorial expansion, colonization, strengthening Romanianness in the East⁷. What the Romanians did not realize when signing the Tighina accord was that, except for Hitler, the rest of the Nazi leaders were rather unhappy, and imposed some limits, giving the Romanians the right to temporarily hold it and turn the region into a confined space for looting, exploiting forced labor, dropping and smoothly executing Jews, Roma, and others⁸. Unfortunately, the much too blind, depth, and stubborn Romanians refused to understand what the Germans were doing in the vicinity of Transnistria with September 1941, rounding up 5000 Jews in Nikolayev for resettlement, only to liquidate them and thus make room for German colonists. The fact is that they accepted it, soon doing the same in Odessa, crushing bolshevism and liquidating Jews, and later in other counties of Transnistria, in Golta and in Berezovka, Vapniarka and Peciora⁹. In some cases, the killings were performed by the Germans, but the structural circumstances facilitating and requesting a radical solution on the

1 Ancel, „Archival”, 84.

2 Denis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său, 1940-1944*, traducere de Delia Răzdolescu (București: Humanitas, 2008), 166-169.

3 Ancel, „Archival”, 74-77.

4 Ancel, „Archival”, 93-98.

5 Mann, *The Dark*, 304-305; Ancel, *Documents*, 293.

6 Friling, *Final*, 64-67.

7 Solonari, *Purifying*, 204-205.

8 Browning, *The Origins*, 296.

9 Dora Litani, „The Destruction of the Jews of Odessa in the light of Rumanian Documents”, în Michael R. Marrus (coordonator), *The Nazi Holocaust*, vol. 2, (London: Meckler, 1989), 484-503.

spot were the deliberate product of Romanian government and agencies¹. Pushing the Jews West to East, to the Dniester and then the Bug, the Romanians were constantly generating problems: storage, famine, diseases². Evacuation to the frontier in the absence of minimal preparations had a snow-ball effect. With the exits closed by the German administration, the Romanians were forced to create temporary camps to dump the unwanted³. Soon they had to accept mass killing to eliminate threats and make room, for the sake of keeping the time table of cleansing⁴. The jammed traffic had to be fluidized before moving to the Jews of Regat and South Transylvania, Roma and others⁵.

With December 1941, to May 1942, Transnistria was not just a dumping ground but also a kingdom of death, and a bureaucratic nightmare to last⁶. The disaster was generated by the Romanians. Antonescu new about the situation and the inevitable solution, and concluded: „let those die in there...I can not do anything for them anymore“. Death was not ordered directly but suggested, as in other instances, with the central and local administration of Transnistria accepting it. Mass murder became once more the price to be paid for the purification to succeed⁷. The Jews in Moghilev (55.000) and other camps west of the Smerinka-Odessa railway were still alive, with the SD considering their presence only 35 km away from Vinitza an unacceptable „security“ threat⁸. No matter the massacres of 1941 and the killings in Odessa, Golta, and Berezovka, the Romanians were once more turned by the Nazis into not suitably efficient perpetrators in carrying out the final solution, thus to be continuously pressured to follow the (new) German approach. Why were the Germans complaining might seem unclear. The Romanian civil administration worked with them and hardly opposed the SS hunting operation in Transnistria, sometimes even providing the Todt with workers. It rather looks like Himmler and his Vo Mi being displeased with having a dumping ground in the vicinity. The successful operation of colonizing ethnic Germans (90.000 Volkdeutsche) near the Bug, strengthening Germanism while killing Jews with the *Selbstschutz* (self defense police squads made of ethnic Germans) as to secure the area, gave them impetus and made them wonder why not expanding Himmler's kingdom⁹. Taking Transnistria back from the Romanians, at least east to the Smerinka-Odessa railway, was one good solution. The argument was, as before, that Romanians are unable to organize and reconstruct the area, as they were unable even to meet the German standards when it comes to the anti-Jewish measures in the name of progress. Moreover, sending more Romanian Jews and Roma to Transnistria, with the Germans to dispose them, would have hindered the reconstruction of Ukraine. Transnistria under the Romanian administration, with its improvised policies, turned into an everlasting disaster, made them wonder if a reconsideration of the Tighina accord is not necessary and helpful¹⁰. At the same time Berlin made another offer to Bucharest. The new solution was to put the Romanians' priorities in order, and secure the interest of the German civil administration and colonies that were by now reconstructing Ukraine.

1 Frilling, *Final*, 141 and the following.

2 Frilling, *Final*, 133-134. Also Ancel, „Archival“, 83-85.

3 Solonari, *Purifying*, 200-204.

4 Deletant, *Aliatul*, 192-197.

5 Deletant, *Aliatul*, 202-210.

6 Ancel, „Archival“, 86 and the following. Also Deletant, *Aliatul*, 185.

7 Ancel, „Archival“, 85-93.

8 Wendy Lower, *Nazi Empire-Building and the Holocaust in Ukraine* (The University of North Carolina Press, 2007), 153

9 Lower, *Nazi*, 172-173.

10 Hilberg, *The Destruction*, 683-685.

To avoid the perpetuation of the disaster, soon after the extermination of the Jews in Berezovka and the overcrowded camps of Golta was over, realizing that the Romanians were anxious to turn to the Jews of the Old Kingdom, Banat, and Southern Transylvania, deporting them to a still overcrowded Transnistria as to „make room for Romanian refugees”¹, the Berlin decision makers figured out that it would be easy to convince the two Antonescu to accept a new plan: the deportation of Romanian Jews to the Lublin area. By the end of July 1942 the two parts reached an agreement to start the deportation with September 10. The rest was but a matter of technicalities and formalities to be latter on settled by bureaucrats². Once the decision has been taken, there were no reasons for the German part to doubt that the Romanians would change their mind. Yet, unexpectedly, on October 13, 1942, the Romanian government decided to halt deportations³.

What the Romanians did not understood was the lack of logic of Berlin, insisting on deportation of Romanian Jews to Poland, at the same time rejecting any evacuation of Jews in Transnistria over the Bug⁴. Mihai Antonescu raised this issue during his meeting with Hitler, Rosenberg, and Ribbentrop in Vinitza in September 1942. By November 1942 he informed Richter that he is personally against any act of barbarity, criticizing the abuses and crimes of the past, denying the responsibility of the government, deflecting it toward the lower echelons of Romanian executioners in Transnistria and the local German Police⁵. No less anti-Semitic when it came to economic reforms and emigration, and only 16 months after the terrible massacres in Bessarabia and Bukovina, the man advocating ethnic cleansing by mass killing and expulsion, turned his logic up side down, introducing to an exasperated German expert and adviser no less than seven major reasons for the Romanian government to halt deportations and depart the German plan⁶.

The decision of the Romanian government to create its own national agency in charge with Jewish affairs rather than accepting Nazi (SS) nominees to deal with, the clumsiness, opportunism and corruption of the Romanian bureaucracy, Ion Antonescu's studied independence, Radu Lecca's visit to Berlin from august 1942 that went badly wrong, the high-powered lobbying from the Apostolic Nuncio, the Swiss and the US ambassadors, and Queen Mother Helena, the interventions of some Jewish leaders, Romanian politicians and heads of the Romanian Orthodox Church, international pressures, the evolution of the war on the Eastern front, Romania's attempts to desert the Axis and prepare the grounds for a less catastrophic peace with the Western allies and so on; are altogether issues that are equally significant and helpful in understanding the process that ultimately led to Romania's disengagement from the Nazi Final Solution.

One major explanation for the Romanian shift and rift would be that the killings were gradually turning geopolitically disadvantageous. The Western allies let Bucharest know from the very beginning that they disliked and were disgusted by any form of radical anti-Semitic measures and policy, with the Romanians paying attention and becoming 'sensitive' only after Stalingrad⁷. At the beginning of the war against USSR, the situation looked totally different to their eyes due the alliance with an undefeated, even inexpugnable Germany, which left them with the impression of being military powerful and politically untouchable, turning them arrogant enough to remove any barrier and totally disregard potential consequences.

1 Friling, *Final*, 168.

2 Friling, *Final*, 169.

3 Friling, *Final*, 170.

4 Hilberg, *The Destruction*, 696.

5 Friedlander, *The Years*, 450-451. See also Benjamin, *Perioada*, 273-274.

6 Radu Ioanid, *Evreii sub regimul Antonescu*, București: Hasefer, 1998), 336-337.

7 Ioanid, *Evreii*, 306-307.

That sufficed to make possible the display of lethal violence by a regime aiming to ethnically cleanse the nation.

Another explanation would be that what worked in the case of Bessarabia and Bukovina did not for the rest of the Romanian provinces, as the government divided its strategy in time and geography over the means to do it. In the East, Romanian army and gendarmerie fought and exterminated the enemy, the „Bolshevik Jew”, winning the war and cleansing the land thus going hand in hand. Killing in the east was for the Romanians righteous, by no means a matter of keeping balance between pleasing the Germans and achieving their own goals. The full commitment was ideologically justified and fueled by hatred of Jews, communism, and USSR altogether, and pushed as far as to limit the flexibility toward Western allies, even when it became obvious that Germany was losing the war. In Regat, South Transylvania and Banat a different strategy was needed, as Jews were in the eyes of both the authorities and the domestic population not only culturally different, but also less dangerous, less poor, and more integrated than the Jews in the East. Hungarian Jews were perceived as disloyal and as a ‘fifth column’ of the neighboring country, but far less dangerous than the Russian, ‘Bolshevik Jews’. Ion Antonescu himself stated in different moments that the Regat, Transylvania and Banat Jews will not suffer unless proven as communists or sympathizers of Romania’s enemies, England and USA included¹. He also promised since 1941 that, in principle, the government would protect all Jews who were Romanian citizens before 1914². However, those suspected as hostile to Romanian army and people were to be deported as well, with the government alone to decide over who, when, and on what charges is ‘guilty’ or not. Moreover, protection was but temporary, with the fate of all Romanian Jews to be decided later, with the conclusion of the war, and as part and by means of an „international...equitable solution to the Jewish question”³. Far from being saved, protected, trusted, the Jews were simply tolerated as long as they accepted to entirely submit to the state and the regime⁴.

On September 22, 1942, Mihai Antonescu met Hitler, Ribbentrop, and German army commanders in Vinnitsa, Hitler’s new headquarter in Ukraine, at a conference organized to analyze the situation on the Eastern front, but not only. As usually, Hitler asked for more but refused to offer something, from military equipment to political satisfaction – in the case of Romania, his promise to return North Transylvania with the victorious end of the war. The issue of deporting the Jews to Poland was also touched, with Ribbentrop intervening for the first time since the beginning of the negotiation, insisting that Romania should keep its promises, and with Mihai Antonescu not refusing him openly⁵. Days latter, a somewhat irritated and panicked Ribbentrop asked Martin Luther to pressure Germany’s south east European allied and satellite countries to deliver their Jews, „to accelerate as much as possible the evacuation” of the „proven” arch-enemies that „incite against us and have to be considered responsible for sabotage acts and assassination attempts”⁶. Difficult to say whether Ribbentrop’s (re)action was determined by an already predictable at the time Romanian defection. What stays unquestionable is the fact that in less than two months Nazi officials will have good reasons to fear Romania’s disengagement from the Final Solution.

On October 10, an order issuing from the Marshall’s cabinet instructed the Ministry of Interior to start deportations from Banat and South Transylvania. All of

¹ Hillgruber, *Hitler*, 283.

² Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial* (Bucureşti, Editura ALL, 1999), 144.

³ Benjamin, *Perioada*, 126-127.

⁴ Benjamin, *Perioada*, 126-127, 175-176.

⁵ Friling, *Final*, 170-171.

⁶ Quoted in Friedlander, *The Years*, 450.

a sudden, days after, Antonescu reconsidered his position, and decided to halt the action. Formally, the reason to „postpone“ deportation for the spring of 1943 was to avoid the difficulties of the rainy season, and winter¹. Soon, it became obvious that the Romanians decided to leave the German path and „Rosenberg's arguments“, as the civilized world was „keeping an eye on Romania, protesting against the maltreatment, deportations, and killings“².

Driven by opportunism and not just ideology, Romanians realized by late 1942, early 1943 that they were „passengers on a sinking boat“³. After Stalingrad, loosing hope forever, they reconsidered their position, and made it that way as to let the Germans know that they changed their mind. Documented or not, many interventions, persuasions, briberies, and pressures, coming from Jewish leaders and Organizations, the Vatican, USA, Romanian politicians, the Red Cross and so on; also contributed to the developments that finally made the Romanian disengagement with the Final Solution possible⁴. Rather useless at the beginning, all those efforts turned fruitful at the end. If not for more, they were at least 'corrosive', gradually shattering the confidence of the Romanians in the almightiness of Germany, and therefore forcing them to partially reconsider their position and policy. Not being that stupid as not to realize that the Germans are no longer supportive toward emigration, the Romanians were bright enough as to turn it into an alternative, and a perfect excuse for not deporting the Jews of Regat, Banat, and Transylvania to Poland. In fact, as the Romanians put it, they were not protecting or saving the Jews, nor were they defecting the German Final Solution, but simply going back to the original plans as the could not cope with the hasty dynamic of Nazi policy. The Nazis could not do much, though they protested and on several occasions opposed and even attempted to jeopardize the Romanians unworkable plans. Nonetheless, to the very end they hoped that the Romanians will return to radical measures⁵.

The horrendous mass killings of 1941 that together with Transnistria make the core of the Romanian Holocaust represented for the Antonescu regime components of an instrumental ethnic cleansing policy. It is rather difficult to claim that the Romanians intended to exterminate the entire Jewish population of Romania. Moreover, with the passage of time, a physical solution to the Jewish question turned impractical, not only geopolitically, but also financially, as it was permanent. Vested interest made the Romanians reconsider their policy, thus going from emotional to more rational perpetrators. For most of the Romanian decision-makers the Jews were unwanted, an active enemy at most, but not a metahistorical one⁶. True, Ion Antonescu's permanent frustration with conventional military and political strategy might have had sparked further deportations and killings at any time, especially in 1944. Yet, the other decision-makers no longer endorsed his visions. Some shred of compassion with the victims is not to be totally ignored, as total extermination might have represented a psychological barrier they could not cross, as many others. Like the Slovaks, the Romanians might have seen the deportation as a huge operation that would „shove off (the Jews) to the East never to be seen again“⁷, rejecting extermination when they had to take the substantial risk of alienating western allies and incite further intervention, both domestic and international. Thus, instead

1 Friedlander, *The Years*, 336.

2 ASB, Fond PCM, dosar 473, vol. II, file 854-869.

3 Heinz Höhne, *The Order of the Death's Head. The Story of Hitler's SS* (London: Penguin Books, 2000), 396.

4 Ioanid, *Evreii*, 335-337.

5 Hillgruber, *Hitler*, 282-286.

6 Friedlander, *The Years*, xvii-xx.

7 Browning, *The Origins*, 379; also Friedlander, *The Years*, 450, 452, 537.

of escalating and radicalizing the anti-Jewish measures, like in Germany¹, the circumstances and stakes of late 1942 to mid 1944 mild the Romanian ones.

The unpredicted developments and responses of the Romanian government toward Nazi plans were not logical and natural. As a consequence of the fierce anti-Semitism of the prewar period some of the most shocking anti-Jewish crimes were possible in 1941, with the latter shift to less barbaric means, but without giving up hate, made possible by traditional pragmatism, opportunism, and corruption, which altogether tempered the Romanian government and made it opt for a more cautious path. Hard to choose the appropriate word and say that Romanians halted, deferred, deserted, disengaged from the Final solution and thus „saved” half of their Jews. May be Raul Hilberg was right when saying that by freezing – not accidentally – the deportations, they fell short in reaching German standards². A less compulsive and more compromising with late 1942 policy indicates that the Final Solution was not a fundamental issue for the Romanian government, nonetheless that the price to be finally paid did mattered for Bucharest. As a result, the Romanian government did not save Jews; it only limited the number of victims, sparing their lives for an undermined period of time.

BIBLIOGRAFIE

ACHIM, Viorel, IORDACHI, Constantin (coordonatori), *Romania si Transnistria: Problema Holocaustului*, București, Curtea Veche, 2004.

ANCEL, Jean (coordonator), *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust*, vol. I-IX, New York-Jerusalem, 1985-1986.

BENJAMIN, Ly (coordonator), *Evreii din România între ani 1940-1944*. vol. I-IV, București, Hassefer, 1993-1998.

BENJAMIN, Ly (coordonator), *Documente. Comisia internațională pentru studierea Holocaustului în România*, Iași, Polirom, 2005.

BROWNING, Christopher, *The Origins of the Final Solution. The Evolution of Nazi Jewish Policy, September 1939-March 1942*, Lincoln, Jerusalem, University of Nebraska Press, Yad Vashem, 2004.

BURLEICH, Michael, *The Third Reich, A New History*, London, Pan Books, 2001.

DELETANT, Denis, *Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său, 1940-1944*, traducere de Delia Răzdolescu, București, Humanitas, 2008.

FRIEDLANDER, Saul, *The Years of Extermination*, New York, HarperCollins Publishers, 2007.

FRILING, Tuvia, IOANID, Radu, IONESCU, Mihail (coordonatori), *Final Report. International Commission on the Holocaust in Romania*, Iași, Polirom, 2005.

GELLATELY, Robert, KIERNAN, Ben (coordonatori), *The Specter of Genocide. Mass Murder in Historical Perspective*, New York, Cambridge University Press, 2006.

GILBERT, Martin, *Auschwitz and the Allies*, London, Pimlico, 2001.

GIURESCU, Dinu C., *România în al doilea război mondial*, București, Editura ALL, 1999.

HEINEN, Armin, *România, Holocaustul și logica violenței*, traducere de Ioana Rostoș, Iași, Editura Universității „Al.I.Cuza”, 2011.

HILBERG, Raul, *Perpetrators, Victims, Bystanders. The Jewish catastrophe, 1933-1945*, New York, HarperCollins Publisher, 1992.

HILLGRUBER, Andreas, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române. 1938-1944*, traducere de Stelian Neagoe, București, Humanitas, 1994.

¹ Browning, *The Origins*, 426-427.

² Raul Hilberg, *Perpetrators, Victims, Bystanders. The Jewish catastrophe, 1933-1945* (New York: HarperCollins Publisher, 1992), 77-84.

HÖHNE, Heinz, *The Order of the Death's Head. The Story of Hitler's SS*, London, Penguin Books, 2000.

IOANID, Radu, *Evreii sub regimul Antonescu*, , București, Editura Hasefer, 1998.

IONESCU, Mihail, ROTMAN, Liviu, (coordonatori.), *The Holocaust and Romania. History and Contemporary Significance*, București, Editura Semne, 2003.

LOWER, Wendy, *Nazi Empire-Building and the Holocaust in Ukraine*, The University of North Carolina Press, 2007.

MANN, Michael, *The Dark Side of Democracy. Explaining Ethnic Cleansing*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

MARRUS, Michael R. (coordonator), *The Nazi Holocaust*, vol. 2, London, Meckler, 1989.

PAXTON, Robert, *The Anatomy of Fascism*, London, Penguin Books, 2005.

SOLOMONARI, Vladimir, *Purifying the Nation: Population Exchange and Ethnic Cleansing in Nazi Allied Romania*, Baltimore, MD, Johns Hopkins University Press, 2009.

Originile rasismului românesc. O istorie a ideilor

■ SABIN DRĂGULIN

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

Abstract

In the present study the author sketches the route of the nationalist-xenophobic discourse which characterized the Romanian society during the first half on the 19th century (1825-1880). The first hypothesis is that the antisemitic legislation promoted in Romania during Carol II and Antonescu's regime found its legitimacy in the antisemitic discourses promoted by the political and cultural elite of the era. The second hypothesis is that the antisemitic, nationalist and xenophobic feelings of this elite are strongly linked with the grand plan which aimed at creating a Romanian national identity in conformity with the general values of the 19th century.

Keywords

nationalism; xenophobia; racism;
Jewish people

Introducere

Istoria legislației antievreiești din Principatele române este mai veche. Primele măsuri antievreiești au fost luate în anii 1834, 1836, 1838, 1839 și 1844. Însă, particularitatea acestor măsuri constau în faptul că nu aveau un caracter rasial. Reglementările priveau fluxurile migratorii, în general, și expulzarea acelor cetățeni străini care nu aveau mijloace de subzistență. Însă, cum în respectiva perioadă, principala comunitate de imigranți care se regăsea pe teritoriul principatelor erau evreii, se subînțelege că principalii „beneficiari” ai acestei legislații erau aceștia.

Primele constructe cu caracter juridic ale statului român care au un caracter vădit rasial le putem regăsi în timpul domniei regelui Carol al II-lea. O importantă legislație antisemită a fost instituită de guvernul Goga-Cuza (1937-1938), însă antisemitismul a atins punctul culminant odată cu instaurarea regimului autoritar condus de generalul Ion Antonescu (14 septembrie 1940-23 august 1944).¹

Dorința introducerii unei legislații cu caracter antisemit în România nu era nouă, însă acest lucru s-a înfăptuit la începutul lunii august 1940, prin Decretul-lege nr 2650, privitor la starea

¹ Carol Iancu, *Miturile fondatoare ale antisemitismului din antichitate până în zilele noastre*, (București: Editura Hasefer, 2005), 190.

juridică a locuitorilor evrei din România. Momentul este important pentru a fi semnalat deoarece pune în practică ideile antisemite care se regăseau în spațiul public încă de la începutul formării statului român transformând astfel antisemitismul în politică de stat. Principiul de clasificare al evreilor este rasial (nivelul de rudenie) și religios (apartenența la religia mozaică).¹ La momentul prezentării referatului privind susținerea decretului lege, ministrul justiției Ion V. Gruia, scria negru pe alb principiile călăuzitoare ale noului stat român fondat pe idei etniciste și rasiale:

„Problema evreiască constituie o problemă politică, juridică și economică, în marginile **Statului român autoritar și totalitar**, care descifrează prin conținutul și felul satisfacerii ei, însăși legea destinului Nației. Se poate spune că prin rezolvarea acestei probleme, se statornicește dreptatea poporului român (...). Apărarea sângelui constituie baza morală a recunoașterii drepturilor politice supreme. De altfel, realitatea statului național, în formula legii constituționale din 27 februarie 1938, se precizează prin: a) proclamarea legii sângelui; b) proclamarea principiului că națiunea română este creatoare de stat; c) promovarea categoriilor funcționale, naționale, ca realități politice de bază; d) distincția juridică și politică între românii de sânge și cetățenii români”.²

Ulterior, în decembrie 1940, un nou Decret-lege cu nr. 3984 venea să pună în practică principiile rasiale prezentate anterior prin Decretul-lege nr 2650. Noile reglementări au stabilit statutul militar al evreilor, fiindu-le practic interzisă posibilitatea de a mai putea presta serviciul militar. Impactul a fost important deoarece, în memoria colectivă a comunității evreiești rămăsese exemplul acordării cetățeniei sau împământenirii, cum apare în legislația din epocă, a evreilor care au participat la războiul de independență al României (1877-1878). Interzicerea acestui drept era un semnal clar venit din partea statului român conform căruia evreii nu mai sunt cetățeni “de rangul întâi” așa cum statuase Constituția din 1923, devenind cetățeni de “rangul al doi-lea”. Efectul direct era marginalizarea socio-politică, pe criterii etnice, a unui grup uman. Deasemenea, evreii care făceau parte din unele profesii liberale (medici, farmaciști, ingineri, arhitecți) utile armatei, urmau să fie folosiți în armată potrivit specialității lor, dar cu statutul de „rechiziționați”. Ei nu aveau dreptul să poarte grade militare și se supuneau altor reglementări. Îmbrăcau uniforma specialității ce o aveau, dar simbolurile aplicate indicau pregătirea și statutul profesional. În locul gradelor militare li se aplica steaua în șase colțuri, semnul distinctiv pentru evrei.³

Consecințele aplicării legilor rasiale

În anul 1930, trăiau în România Mare 756.930 de evrei reprezentând 4,2% din totalul populației. În iunie 1940, România a fost obligată să cedeze Basarabia și Bucovina de Nord, Uniunii Sovietice, iar în septembrie, nordul Transilvaniei. Ulterior, Basarabia și Bucovina de Nord au fost recucerite, în iulie 1941. Prin pierderea nordului Transilvaniei, comunitatea evreiască din România s-a redus cu aproximativ 150.000 de persoane. Toate aceste persoane și-au pierdut viața fiind deportați de autoritățile Ungariei hortyste în lagărele de concentrare germane. Dintre cei rămași în țară, 607.790, un număr de 264.900 de evrei și-au pierdut viața. Dintre aceștia

1 Pentru prezentarea detaliată a legislației din această perioadă recomand studiarea documentelor prezentate de Alexandru Florian, „Legi rasiale în regimul Ion Antonescu. Munca obștească obligatorie”, *Sfera Politicii*, nr.167,(2012): 75-84, și “ Legi rasiale în regimul Ion Antonescu”, *Sfera Politicii*, nr.165(2011):126-131.

2 Sergiu Stanciu (coord), volum alcătuit de Lya Benjamin, Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. 1. Legislația antievreiască, (București: Edit. Hasefer, 1993), 37, 39.

3 Vezi *Decizia ministerială nr. 23325 din 27 .01.1941*, emisă de Ministerul Apărării Naționale.

166.597 au fost omorâți în prima parte a războiului, cel mai mare număr înregistrându-se în Basarabia și Bucovina (151.533) și nordul Moldovei (15.064). Din datele prezentate de specialiști, la încheierea războiului, pe teritoriul fostei Români Mari au supraviețuit aproximativ 360.000 de evrei.¹

Din datele preluate din Recensământul general al României din 6 aprilie 1941 și din *Populația evreească în cifre. Memento Statistic* se poate observa diferența numerică importantă între anii 1930 și 1942.

1930 ²	POPULAȚIA EVREIASCĂ LA 1930	TOTAL POPULAȚIA ROMÂNIEI pe regiuni (1930)	POPULAȚIA EVREIASCĂ LA 1942 ³
Muntenia	100.124	6.375.658	114.130
Moldova	162.268	2.433.596	121.131
Basarabia	206.958	2.864.402	227
Transilvania	193.679	5.548.363	17.033
TOTAL ROMÂNIA (1930)	756.963	18.057.028	292.149
NOTĂ	148.294 de evrei au fost transferați Ungariei în septembrie 1940		

Diferența este fundamentală și este reflectată în datele statistice. Sute de mii de oameni au dispărut din viață în scurt timp pentru simplul fapt că erau evrei. Însă, pentru a înțelege cum de a putut avea loc această tragedie consider ca fiind necesar să fac o incursiune istoriografică care privește tema apariției poporului român și a națiunii române. În începuturile formării statale românești consider că apar cauzele interne care au condus la declanșarea genocidului evreilor în România.

O surtă istorie a apariției conceptelor de *român* și de *România*

Statul român este o creație de dată recentă. Istoria românilor este strâns legată de istoria statului român. Cu toate că s-a încetățenit ideea, în mod eronat, că noțiunile de *român* și de *România* au o vechime care transcede epocile, nu este nimic mai fals. Noțiunile de *român* și de *România* au fost o creație de secol XIX. În secolul al XV-lea „latinii din Orient”, așa cum apar în izvoare români erau cunoscuți sub numele de „valahi”, și regrupau poporul de limbă latină care ocupau spațiul Carpato-danubiano-pontic. Este perioada în care ne parvin informații de la călători străini sau cronicari de-ai locului, cum ar fi: Poggio Bracciolini, Enea Silvio Piccolomini, Johannes Lebel, Nicolaus Olahus, Sebastian Munster, Georg Reichstorffer, Theodore Bibliander, Antonio Verancsis, sau iezuiții Antonio Possevino și Giovanni Botero.⁴

În secolul al XVI-lea și mai târziu în secolul al XVIII-lea avem informații noi ce provin de la Antonio Bonfini (1568), Anton Maria del Chiaro Fiorentino (1718), și Francesco Grisellini (1780).⁵

¹ Datele au fost preluate din Carol Iancu, *Miturile fondatoare ale antisemitismului din antichitate până în zilele noastre*, (București: Editura Hasefer, 2005), 190 și Jean Ancel, *Contribuții la istoria României*, vol 2, partea a doua. Problema evreiască 1933-1944, (București, 2003).

² Vezi *Breviarul Statistic al populației evreiești*, București, 1943, 22-25, și Jean Ancel, *Contribuții*, 340.

³ Congresul Mondial Evreesc, Secțiunea din România, *Populația evreească în cifre. Memento Statistic*, (București: 1945), 37-39, Jean Ancel, *Contribuții*, 340.

⁴ Pentru informații suplimentare vezi Armin Armbruster, *Romanitatea Românilor. Istoria unei idei*, (București: 1971).

⁵ Antonio Bonfini care se găsea la curtea maghiară între 1486-1502 arăta că valahii erau

Termenul de *România* îl regăsim la Anton Maria del Chiaro Fiorentino care îl folosește pentru prima dată în anul 1718. Totuși, prima caracterizare cu caracter științific a populației identificată sub numele de români apare la istoricul german Martin Felmer (1720- 1767).¹ Ulterior, Daniel Philipide îl preia, iar în 1816 îl folosește pentru a identifica teritoriile locuite de români.²

Însă entitatea statală cunoscută sub numele de România a apărut mult mai târziu, odată cu mica unire, sub conducerea principelui Alexandru Ioan Cuza³ (1859-1866). Domnia lui Cuza a însemnat deschiderea proceselor de reforme, ce doreau modernizarea României.⁴

Ideologiile fondatoare statului și națiunii române

Crearea și instituționalizarea termenului de român nu a fost un proces ușor. Așa cum am arătat în rândurile de mai sus, noțiunea de România a fost un concept, prezent în însemnările unor călători străini, cu precădere, în timp ce, la nivelul relațiilor internaționale, țările române erau cunoscute sub denumirile de Valachia, Moldova și Transilvania. În mod logic și membrii celor trei țări se numeau valahi, moldoveni și transilvăneni sau ardeleni. Introducerea termenului de român a fost necesar pentru a crea un nou tip de unitate socială și o altă solidaritate internă, imediat după realizarea micii uniri de la 1859. Semnificativ este faptul că, mica unire a fost recunoscută doar în timpul vieții lui Alexandru Ioan Cuza iar noul stat se intitula " Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești " și nu România.

Fundamental pentru încetățenirea acestor concepte a fost efortul elitei revoluționare de la 1848. Totuși, această tânără elită ce era alcătuită din nobili aveau legături minime atât cu spațiul burghez cât și cu cel rural. Persoane ca Alecsandri, Kogălniceanu, Ghica și frații Brătianu iar mai târziu Bălcescu erau o creație a educației primite la Paris. Aici citeau Herder, frecventau cluburile poloneze și italiene care împărtășeau aceleași idei și idealuri, iar cartea de căpătâi era „Le Peuple”(1846), scrisă de Michelet. La întoarcerea în țară vor înființa *Frăția* (1843), ce era o societate secretă unde se vor dezvolta acele idei care vor sta la baza programului de emancipare socială și politică. Cuvântul „Dacia” apare împreună cu acela de „România”. Acestea concentrau, în mod simbolic, toate aspirațiile de libertate, unificare și independență. Acest ultim ideal a fost propus și reprodus în *Dacia Literară* și *Arhiva Românească*

descendenții legionarilor lui Traian, iar termenul deriva probabil de la fata lui Dioclețian Valeria. Aceste informații au apărut în *Rerum Ungaricum decades*. Quator, Basilea, 1568. Anton Maria del Chiaro Fiorentino a fost secretar al principelui Constantin Brâncoveanu. El a scris că „întreaga întindere care astăzi se numește Valahia este o parte din antica Dacia care includea și acele provincii istorice cunoscute ca Transilvania, Valahia și Moldova...în limba lor ei se numesc români...numesc limba lor română, iar dacă există un dubiu că ei descind din colonii romani atunci limba înlătură orice dubiu...Românii sunt de stirpe italică și provin din vechii romani. Aceste informații au apărut în *Storia delle moderne rivoluzioni della Valacchia*, Venezia, 1718.

1 Drăgulin Sabin, *Istoria gândirii politice românești (1848-1948)*, (București: Editura Pro Universitaria, 2010), 32.

2 E.Stănescu, „Roumanie:histoire d'un mot”, *Balkan Studies*, nr. X, (1969): 69-94.

3 La 5 ianuarie 1859, Cuza a fost ales domn al Moldovei, iar la 24 ianuarie 1859 și al Țării Românești.

4 Arhivele Naționale ale României, Casa Regală, *Documente Oficiale 1866-1900*, București, 2003, p. VII. În timpul domniei sale au fost realizate următoarele reforme: *reforma fiscală* (1861), *secularizarea averilor mănăstirești* (1863), *reforma agrară* (1864), *reforma învățământului* (1864). Au mai fost elaborate și promulgate *Legea contabilității*, *Legea consiliilor județene*, *Codul Penal*, precum și crearea *Consiliului de Stat*. Tot acum se înființează *Școala Națională de Arte Frumoase*, la București, la conducerea căreia este desemnat Theodor Aman și este inaugurată, în premieră, o *Școală de Medicină Veterinară*.

conduse de Mihail Kogălniceanu; *Magazin istoric pentru Dacia* conduse de August Treboniu Laurian și Bălcescu, ca și *România* de Florian Aaron. Istoria devine câmpul de luptă pentru afirmarea idealurilor naționale. Mihai Viteazul devine personajul istoric pe care se va construi mitul renașterii românești. Bălcescu și Kogălniceanu au fost cei care au pus bazele istoriei naționale ce va deveni argumentul de bază în lupta recunoașterii drepturilor românești.¹

Mihail Kogălniceanu (1817-1891), a fost elev al lui Ranke și Humboldt. Acesta își va desăvârși educația în Germania iar în lucrarea sa intitulată „Histoire de la Valachie, de la Moldavie et es valaques transdanubiens”, publicată la Berlin în 1837 a promovat teoria conform căreia teritoriul Daciei îngloba Transilvania, Banat, Moldova și Muntenia. Analizând cele două războaie daco-romane a identificat etapele apariției poporului român.

Prima dintre acestea a fost reprezentată de cele două războaie dintre daci și romani. Caracterizarea dacilor în lucrare a fost pozitivă. Motivul principal a fost că, dacii au reprezentat un adversar redutabil în războaie pentru Imperiul roman.

A doua etapă s-a desfășurat după cucerirea Daciei. Din acest moment a început procesul de romanizare.

A treia etapă începe odată cu retragerea armatei și administrației romane din 271/275 d.Chr. de pe aceste teritorii. Kogălniceanu a afirmat că în Dacia a rămas majoritatea populației. Aceasta și-a păstrat limba și obiceiurile de-a lungul veacurilor.

În același timp a identificat soluții pentru menținerea latinității și renașterea națională a poporului român. Kogălniceanu a promovat ideea eliminării împrumuturilor lingvistice, a imitațiilor străine, a căsătoriilor mixte, etc.

Nicolae Bălcescu a scris că istoria era „prima carte de căpătâi a națiunii prin intermediul căreia se vedea trecutul, prezentul și viitorul”. Din această viziune a istoriei putem să vedem că Bălcescu interpretează istoria națională preluând concepțiile lui Herder și Michelet. Lucrarea sa de căpătâi „Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul” a avut scopul să exalte trecutul istoric al românilor prin intermediul figurii istorice a domnitorului muntean.² În același timp este creat mitul fondator al statului român pe baza unirii celor trei țări române de către domnitorul muntean. Această abordare se înscrie în demersul pașoptist de a identifica în istorie etapele creării poporului, națiunii și statului român.³

În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea istoricii români s-au luptat în spațiul cultural pentru invalidarea teoriilor lui Robert Rösler. Acesta a preluat teoriile lui Sulzer, Ivan Lucius și Joseph Karl Eder, afirmând că după retragerea impusă de romani în Dacia nu a mai rămas populație autohtonă, aceasta retrăgându-se la sud de Dunăre. În acest mod la momentul pătrunderii maghiarilor în Transilvania aceștia nu au găsit pe nimeni. De aceea, românii nu aveau dreptul istoric să revendice aceste teritorii, ele aparținând de drept maghiarilor. Această controversă istoriografică a reprezentat pentru români o sfidă. Hașdeu și D. Onciul au dat prin lucrările lor un răspuns cât mai documentat lui Rösler.

Bogdan Petriceicu Hașdeu (1838-1907) a fost un reputat istoric și filolog. De-a lungul carierei sale a fost director al Arhivelor de Stat ale României. Importanța acestui întemeietor de școală istoriografică s-a reflectat în biografia lui Ioan Vodă cel Cumplit, ca și în primul volum din „Biografia critică a Românilor din ambele Dacii”(1873), unde a afirmat importanța substratului dacic în formarea poporului român.

1 Armando Pitassio, *L'intreccio perverso. Costruzione di una identità nazionale e nazionalismi xenofobi nell'Europa*, (Perugia: Morlacchi Editore, 2001), 66.

2 Nicolae Bălcescu, *Opere. Scrieri istorice, politice și economice 1848-1852*, vol. I, (București, 1982), 53.

3 Drăgulin, *Istoria gândirii*, 40.

Alexandru Xenopol (1847-1920) a fost elevul lui Ranke și Mommsen. Ulterior a fost profesorul lui Nicolae Iorga. În lucrarea sa de căpătâi intitulată „Istoria Românilor din Dacia Traiană”, (1888-1893) s-a declarat împotriva teoriei latiniste a purității poporului român și a acceptat ideea contaminării slave. În ce-a de-a doua lucrare de-a sa intitulată „Teoria lui Rössler” (1884), s-a ridicat împotriva teoriei acestuia, susținând că nu toți romanii s-au retras din Dacia.

Dimitrie Onciul (1856-1923) a fost profesor de istorie antică a românilor, la Universitatea din București. El a fost cel care a promovat ideea că *națiunea* reprezintă principalul subiect de investigație istorică. Din punctul său de vedere legăturile etnico-culturale dintre români au prefigurat unitatea națională. Totodată din studierea propriei istorii naționale se poate naște adevărata dragoste pentru țară și națiune. Respingând teoriile lui Rössler, a arătat că nu numai că romanii nu s-au retras din Dacia, dar că, în același timp, a existat până în secolul VII d. Chr. o infiltrare a populației romanizate de la sud la nord de Dunăre. Astfel, limba română s-a format pe ambele maluri ale Dunării.

Prin înglobarea concepției teoretice a lui Onciul, Xenopol și Hașdeu, s-a trasat un drum clar în istoriografia românească în care ideologia oficială a înglobat originea comună daco-romană a poporului român, continuitatea acestuia în spațiul carpato-danubiano-pontic, existența unei contaminări slave, epopeea voievozilor români în lupta anti-otomană, mitizarea unificării lui Mihai Viteazul de la 1600.¹

După cum observăm apare un întreg proces de creare, în anumite momente chiar de inventare a unor simboluri menite să producă o istoriografie comună pentru țările române. Exemplele sunt multe, mitul lui Mihai Viteazul, epopeea războaielor dacice, prezentarea istoriei medievale a celor trei țări românești prin reducerea, de multe ori la sintagma „Poartă a Europei”, toate acestea, și multe altele au apărut din dorința sinceră a intelectualității muntene și moldovene de a fonda un stat național în granițele ocupate de români în „spațiul carpato-danubiano-pontic”. Iar acest fenomen nu este caracteristic doar elitei noastre. După modelul revoluției de la 1848, care a fost denumită ca fiind o „revoluție a națiunilor” elitele naționale din întreaga Europă se aflau în plină creație, de multe ori artistică, și mai puțin științifică, în ideea creării unor mituri fondatoare, menite să valideze prezența istorică a respectivelor popoare pe respectivele teritorii. De aici au început să răsără primele elemente ale naționalismului și xenofobiei în Europa. Pe bătrânul continent, odată cu invalidarea societății și a regimurilor feudale după revoluția de la 1789 din Franța, a războaielor napoleoniene și a revoluțiilor de la 1848, erup toate energiile naționaliste care atrag după sine puternice reacții xenofobe. Iar spațiul românesc, care se integrase în mare masă a ideilor după 1848 nu a putut să nu facă parte. Conceptele fundamentale ale statului modern de secol XIX erau: teritoriul, limba și populația. Pentru a legitima existența unui popor trebuia să „demonstrezi” că îndeplinești aceste criterii. De aceea efortul istoricilor, geografilor, etnologilor și a lingviștilor noștri a fost acela de a demonstra că poporul roman a apărut și s-a dezvoltat pe un teritoriu comun, că are o limbă comună, iar populația are o descendență comună. Pe aceste elemente s-au creat programele politice ale elitei românești și s-au impus temele fundamentale pe baza cărora s-a încercat să se creeze o mentalitate comună. Iar în acest plin efort de creare a unei solidarități naționale, statul român începe să se confrunte cu cel mai mare proces de migrație de la colonizarea Daciei de către imperiul roman. Vorbim de pătrunderea pe teritoriul tânărului stat român a unor comunități compacte de evrei provenite din Galiția.

¹ Drăgulin, *Istoria gândirii*, 45.

Procesul de imigrare a evreilor în țările române la începutul formării statului român

Imigrarea evreilor a fost favorizată de politica binevoitoare a domnilor fanarioți care doreau să atragă în Principate o populație obișnuită cu negoțul și cu practicarea meșteșugurilor ca și de creșterea numărului de contribuabili.¹ Cu toate că dezorganizarea administrativă a Principatelor nu ne permite exprimarea unor date exacte putem să oferim date parțiale care ne poate explica evoluția fenomenului. La 1825, în Moldova era aproximativ 25.000 de evrei, dintre aceștia, marea majoritate, respectiv 75% locuiau în mediul urban iar 25% în mediul rural.² În anul 1830 numărul evreilor a crescut la aproximativ 38.000 de persoane. Însă perioada de vârf a primei jumătăți de secol din Moldova a fost între anii 1831-1839, ajungându-se ca să fie înregistrați 80.000 de evrei dintr-un total de 1.200.000 de locuitori.³ Din recensământul realizat între anii 1859-1860 apar în Moldova 124.867 evrei la un total de 1.463.927 de persoane, respectiv 8,53% din populația totală a principatelor. Ei reprezentau 29,45% (106.041) din populația orașelor și 1,19% (13.4039) din populația rurală.⁴

În Țara Românească, conform Recensământului de la 1860 erau 17.633 de evrei (dintre care 16.686 la orașe, 957 la sate), reprezentând 0,4% din populația totală a Țării Românești.⁵

Reglementări ale situației juridice ale evreilor în secolul al XIX-lea

În anul 1827 hrisovul domnitorului Ioniță Sandu Sturdza reglementa situația juridică a evreilor, interzicându-le să se așeze la sate și să dețină bunuri imobiliare.⁶

Prin Regulamentele Organice au fost fixate condiția juridică a evreului. S-au menținut interdicțiile impuse anterior, iar statutul lor s-a deteriorat deoarece s-a impus principiul apartenenței la religia creștină pentru a dobândi cetățenia. Evreii erau considerați străini. În art. 94 (capitolul III) al Regulamentului Organic al Moldovei, noțiunea de străin era asimilată cu aceea de vagabond.⁷

Revoluția dela 1848 aduce cu sine o schimbare în optica emancipării evreilor. La mișcările revoluționare din Muntenia au participat și evrei, poate de aceea în art. 21 din Proclamația de la Islaz se statua: „emancipația israeliților și drepturi pentru orice compatrioți de o altă credință”. În Moldova, revoluționarii au propus rezolvarea problemei evreilor prin „emanciparea graduală a israeliților moldoveni”.⁸

În anul 1850, domnitorul Moldovei, Gr. Al. Ghica a impus ca măsura expulzării evreilor să se aplice numai noilor veniți care nu dispun de capital suficient pentru a se susține financiar și care nu au o meserie.⁹

1 Dinu Bălan, *Național, naționalism, xenofobie și antisemitism în societatea românească modernă (1831-1866)*, (Iași: Editura Junimea, 2006), 399.

2 Dumitru Ivănescu, „Populația evreiască din orașele și târgurile Moldovei între 1774-1832”, *SAHIR*, II, (1997):64

3 Ivănescu, *Populația evreiască*, 118,121.

4 Din lucrările statistice ale Moldovei, Capitolul II, Populațiunea între 1859 și 1860, Iași, 107-115.

5 Dan Berindei, Eleonora Oprescu, Valeriu Stan, *Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza, I (1859-1861)*, (București: Editura Academiei, 1989), 231.

6 D.C. Sturdza-Scheianu, *Acte și legiuri privitoare la chestiunea țărănească*, seria I-a vol.I, (București, 1907), 68.

7 Regulamentele Organice ale Moldovei și Valachiei, ediția P. Negulescu și G. Alexianu, (București, 1944).

8 Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gândirea românească în epoca pașoptistă (1830-1860)*, vol. I, (București: Editura EPLA,1969), 55, 79.

9 Manualul administrativ, tom.I, nr.385, 521-522

Alexandru Ioan Cuza a fost adeptul emancipării graduale a evreilor. Acesta a cerut Comisiei centrale de la Focșani din anul 1860 să se elaboreze un text de lege în care să se prevadă „emanciparea graduală a locuitorilor de rit mozaic” . Prin „legea pentru comunele rurale și urbane a Principatelor Unite Române” în art. 26 evreii erau recunoscuți oficial, prin faptul că acestora li se acorda dreptul la mica împământenire.¹

Codul civil din 1864 a introdus o reglementare progresistă, în sensul în care se accepta acordarea cetățeniei pentru necreștini conform art. 16 dacă îndeplineau următoarele condiții: solicitantul trebuia să prezinte o cerere domnitorului, în care trebuia să specifice motivația pentru care dorește să se stabilească în țară, în plus trebuia să specifice meseria, capitalul de care dispunea și să demonstreze că în ultimii 10 ani a locuit în România. Totodată trebuia să renunțe la cetățenia străină.²

Un moment important în reglementarea situației juridice a evreilor a avut loc prin Constituția din anul 1866. Astfel. În art. 7 se stipula: „Calitatea de român se dobândește, se păstrează și se pierde în conformitate cu regulile enunțate prin legile civile. Numai civilii de rit creștin pot dobândi calitatea de român”.³ Acest articol din Constituție a declanșat o adevărată reacție de respingere față de comunitatea evreiască, însă cele mai importante critici au avut în anul 1878. După participarea României la războiul de independență, plătit cu importante sacrificii umane și materiale, marile puteri semnatare ale păcii de la Berlin (1878) au decis ca să fie impusă statului român acordarea cetățeniei evreilor. Personal, consider că acesta este momentul zero al coagulării unor atitudini antisemite care vor evolua în timp, și care vor conduce la apariția legilor rasiale.

Reacția elitei naționaliste românești

Ion Brătianu, încă din sesiunea parlamentară din iunie 1866, a ținut să precizeze că: „...noi am declarat că guvernul nu înțelege să dea țara evreilor, nici să le dea drepturi ce ating, care vatămă oricât de puțin, interesele României”. A doua zi, continuându-și ideea arăta: „...pur și simplu aceea a marelui număr care amenință, după cum spune toată lumea, naționalitatea noastră...Numai măsuri administrative puternice ne pot scăpa de această **pacoste** și îi pot împiedica pe proletarii străini să ne invadeze țara”.⁴

Mișcarea antisemită a luat proporții cu ocazia redactării proiectului de Constituție din 1866, când s-a zvonit că se vor acorda drepturi politice evreilor. Moldovenii au înaintat locotenenței domnești și parlamentului o petiție foarte lungă și documentată în care se susținea că evreii „prin deosebirea lor de limbă, religie, moravuri, tradiții, origine comună, **reprezintă o groaznică amenințare pentru Români**, că prin diferite manopere au acaparat proprietățile financiare din orașe, că tot comerțul a încăput în mâna lor, că au dezorganizat și desființat clasa burgheză românească, că au acaparat toate alimentele pe care le revând falsificate, și că ajungând arendași și cârciumari ruinează sănătatea țăranului, iar românii sunt în pericol să ajungă vagabonți sau iloti”.⁵

În calitate de ministru de interne în anul 1867, Ion Brătianu a emis mai multe circulare către prefecturi prin care se încerca înrăutățirea situației economice a evre-

1 Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare*, (București: Editura Hasefer, 1996), 63.

2 Monitorul Oficial al Principatelor Unite Române, București, 4/16 decembrie 1865, 1287.

3 Al. Pencovici, *Desbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra Constituției și legii electorale*, (București: 1883), 291.

4 *Monitorul Oficial*, nr. 19,20, iunie 1866.

5 *Trompeta Carpaților*, an IV, nr. 425 din 5 iunie 1866.

ilor în speranța că aceștia vor părăsi de bună voie Principatele. La protestele venite din partea marilor cancelarii europene acesta declara că „ei s-au lipit acum de pământ atât de tare, încât nu vom putea niciodată să-i dezlipim de el”.¹ Mai târziu, își sintetiza propriile opinii politice referitoare la evrei declarând că: „Evreii au ca scop, nu mai puțin decât **să distrugă existența noastră națională**”.²

Cezar Bolliac îi numea pe evrei, **paraziți** caracterizându-i prin următoarele cuvinte: „Este înspăimântător, domnilor, să vezi extinderea de zi cu zi a acestei **congre-gații** funeste, dar mai înspăimântător este că gândești că nicaieri n-a prins rădăcini atât de adânci ca la noi”.³

M. Kogălniceanu, cu prilejul votării legii comunale, discutată în sesiunea parlamentară din 1863 s-a opus acordării de drepturi evreilor. El își punea atunci întrebarea dacă „cei ce se țin îndepărtați de lumea noastră, care nu se îmbracă ca noi, și nu îți taie perciunii, pot avea țara în mâini”?⁴ Același Kogălniceanu, ca ministru de stat în 1869, a reluat procesul de eliminare a evreilor din sate, reacționând vehement atunci când guvernele străine au protestat declarând că tratamentul evreilor care trăiesc în interiorul statului român reprezintă o problemă internă.⁵

Bogdan Petriceicu Hașdeu declara referindu-se la evrei: „**ovreii sunt un vierme intestinal ce ne roade pe noi drept la inimă**” ... „Istoria evreilor se împarte în două epoci: de întâiu Ovreii având o țară proprie a lor, și apoi Ovreii crescând din sudoarea străină, precum crește mușchiul pe alte plante mai nobile. În primii secolii ai creștinismului, îi vedem alungați din Palestina de armatele Romei; și de atunci începe, dintr-un popor tare, compact, liber, **degenerând tot mai mult, în vagabonți slabi, împrăștiati, târători**”.... „Christos și Mahomet au recomandat ucenicilor de a se amesteca cu toate neamurile, răspândind în jur, unii prin predică, alții prin sabie, unii prin înduplecare, alții prin fanatism propriile lor credințe, adevăruri și erori. Voiești a te face mahometan? Al – Coranul se grăbește a-ți deschide în laturi porțile voluptuosului paradis oriental. Voiești a te face creștin? – singura voință îți ajunge pentru a fi mântuit! Poți fi tătar, lapon, groculandes, hotentot... Christos și Mahomet sunt deopotrivă pentru toți! Rabinii adoptară o cale diamentral opusă. Ei nu doresc a face proseliți. Ei nu tind deloc a lăți doctrinele lor afară din sfera națiunii iudaice. Un ne-ovreu nu poate deveni iudeu decât cu mare dificultate și în urma unor formalități francmasonice. Principiul cel caracteristic al rabinismului este: Nu te amesteca cu celelalte neamuri.” ... „De ce numai ludanul e om, iar noi ăștia, turma lui Christos, nu suntem decât niște dobitoace, și încă mult mai inferioare vitelor din turma lui Mahomet, apoi ni se pare foarte curios de a auzi răsunând, din toate părțile, **strigătele ovreilor de a fi primiți ca cetățeni în sânul statelor creștine!**” ... „Un alt pasagiu din Talmud, exprimă această învățătură sub o formă atât de elegantă încât însăși perfidia devine poetică:**silește-te a fi pragul ușei, ce toată lumea îl calcă sub picioare, dar carele rămâne la locul său chiar după căderea întregului edificiu**”. Concluzia este că Talmudul prevede pentru jidani două căi de purtare în privința noastră: **Dacă sunt mai puternici decât creștinii, exterminății; dacă sunt mai slabi decât creștinii lingușiți**” Concluzia poetului era: „Acuma înțelegeți oare ce vrea să zică a acorda jidanilor drepturi așa numite politice”⁶

1 Discursul parlamentar din 30 aprilie 1868, în *Din Scrierile și Cuvântările lui Ion Brătianu*, vol. I, (București, 1903), 441.

2 *Monitorul Oficial*, 4 ianuarie 1870.

3 *Monitorul Oficial*, 20 decembrie 1870.

4 N. Grigoraș, *Naționalismul antisemit al lui A. D. Xenopol*, (Iași: Institutul Românesc de Arte Grafice Bravo, 1942), 425-426.

5 Carol Iancu, , *Evreii*, 105-109.

6 Bogdan Petriceicu Hașdeu, *TALMUDUL ca profesiune de credință a poporului Israelit*, (București: Editura Biroul Universal, 1916), 5,6,24,25,38,39,46

A.D. Xenopol declara, în aceeași linie naționalistă și antisemită că „întărirea națională a unui popor nu se poate face decât în măsura în care el se deosebește și se emancipează de străini...evreii sunt fără tăgăduială în România un **element străin**, căci lăsând la o parte toate celelalte apucături ale lor, evreii din România **nu vorbesc limba țării**”.¹ Câteva ani mai târziu Xenopol declara că “numai evreii botezați sunt potriviți pentru a dobândi cetățenia, iar cei care nu s-au convertit la creștinism ar trebui să fie alungați din țară”.² Până în anul 1879, când prin art. 44 al congresului de la Berlin s-a cerut împământinirea în masă a evreilor, administrația românească nu a luat măsuri administrative împotriva acestora.³ Xenopol a susținut că prin intervenția străinătății în chestia jidovească de la noi, **s-a lezat însăși mândria noastră de stăpâni acasă**, iar mișcarea antisemită a câștigat teren. glasuri ce se mai ridicaseră înainte contra elementului cotropitor a zguduit toate conștiințele românimii. **Hoardele acestea**, care ne despuiau mereu și dănțuiau pe spinarea noastră trebuiau îndepărtate. Se ajunsese până acolo încât se ceruse alungarea lor imediată.⁴ Jidovii s-au opus actului storic al unirii definitive al Principatelor unite făcute de Cuza la 11 decembrie 1863, făcându-se instrumentele separației.⁵

Xenopol susține că, până la unirea Principatelor jidovii nu au dorit să fie împământiniți preferând să fie supuși străini. În această calitate au început să facă comerț. În 1852 au reușit să obțină desființarea „taxei jidovilor”, precum și interzicerea de a putea deschide cârciumi la sate.

Prima campanie antisemită susținută a avut loc odată cu lovitura de stat de la 2 mai 1864, și s-a desfășurat cu precădere în presă.⁶ Principalele acuzații erau că: **otrăvesc populația rurală cu alcool**, și că prin prezența lor foarte mare acaparează activitatea economică a orașelor. În perioada respectivă datorită puternicului flux migrator evreiesc, componența etnică a diferitelor orașe și târguri din Moldova se schimbaseră semnificativ. Astfel, la Dorohoi, Fălțiceni și Botoșani, populația băstinașă era mai mică decât cea evreiască. În Piatra Neamț și Roman erau la paritate, iar la Iași erau 40.000 de creștini și 34.000 de evrei.

Iată cum era descris Iașul din acele vremuri de către Xenopol: „închipuiască-și oricine un oraș cu o populațiune de 80-90.000 de locuitori din care cea mai mare parte era formată din **ovrei vagabonți, venetici din Rusia și Galiția, fără căpătâi, fără meserii, râioși, păcătoși și lipsiți de orice mijloc de existență.**”⁷ Concluzia lui Xenopol era apocaliptică: „Țăranilor le mor copiii pe capete, «mortalitatea întrecând natalitatea», pe când «evreii sporesc în număr căci la ei natalitatea întrece mortalitatea»”⁸

În ziarul *Telegraful* în numărul din 27 august 1878 apărea următorul articol: „Congresul (n.a Berlin) a hotărât a-i pune pe evrei pe același picior de egalitate în drepturi cu acelea de care se bucură toate națiunile civilizate din Europa! Aceasta s-a făcut, neîndoielnic, în necunoștință de cauză. Căci nu sunt cunoscuți evreii, nici ceea ce sunt, nici numărul lor din această țară, unde fiecare **vagabont și fiecare evadat** a venit să se stabilească și al căror număr depășește o jumătate de milion la o populație de aproape patru milioane. Această proporție nu se mai găsește în nicio țară..... **România a început astăzi că nu mai fie un pământ românesc, ci mai curând**

1 A.D.Xenopol, „Naționalism și antisemitism”, în *Noua Revistă Română*, V, 277.

2 Xenopol, „La Question Israelite en Roumanie”, *La Renaissance Latine*, 15 octombrie (1902), 162-192.

3 N. Grigoraș, *Naționalismul antisemit al lui A. D. Xenopol*, (Iași: Institutul Românesc de Arte Grafice Bravo), 1942, p.9)

4 Grigoraș, *Naționalismul antisemit*, 132.

5 Grigoraș, *Naționalismul antisemit*, 198.

6 Grigoraș, *Naționalismul antisemit*, 450-451.

7 Grigoraș, *Naționalismul antisemit*, 492.

8 Xenopol, *Studii economice*, (Iași, 1879), 20,21.

o Palestină, asemenea aceleia de acum câteva mii de ani..... *În timpul sărbătorii de Paști ei înhață câte un copil român pe care îl străpung pentru a-i scoate sângele..."*

În ziarul *România liberă* organ al Ministerului de Interne, apărea, ca editorial pe 30 mai 1879 următoarele:

„Cine ne poate obliga să admitem în mijlocul nostru **o jumătate de milion de șarlatani, pentru ca ei să ne sugă sângele în patria noastră?** Aceasta nu se va întâmpla niciodată. Românii nu se vor supune la aceasta, oricare ar fi presiunile puterilor străine devotate Alianței israelite universale. Evreii sunt o sabie al cărui vârș se află în coastele României, în vreme ce mânerul este în mâinile Alianței Israelite.”

În ziarul *Ecoul Terrei* din 30 iulie 1879, mai mulți cetățeni indignați au publicat următoarea scrisoare deschisă adresată principelui Carol I :

„Mai degrabă ne-am supune la o schimbare de religie, decât să le dăm drepturi civile și politice; mai mult, chiar dacă am primi legea lor, așa cum am primit Psalmii lui David, noi i-am respinge întotdeauna; sau dacă ei ar primi religia noastră, nici atunci n-am putea primi între noi acest element corupt care s-a înmulțit atât de mult, încât a ajuns să fie aproape o treime din populația acestei țări, așa cum se vede în Moldova.”

Vasile Conta, pe parcursul a două ședințe ale camerei Deputaților declara în 1879 cu emfază:

ȘEDINȚA 4 septembrie 1879

„Domnilor este recunoscut de către chiar acei care mă atacă azi, că cea dintâi condiție, pentru ca un stat să poată exista și prospera este ca cetățenii acelui stat să fie din aceeași rasă, din același sânge”.... „Domnilor este adevărat că aceasta nu împiedică admiterea cetățenilor străini la cetățenia unui stat, dar cu o condiție: **ca acești străini să se contopească în națiunea dominantă**, cu alte cuvinte, **să se amestece** cu totul așa încât la urma urmei să rămână într-un stat unul și **același sânge**.” ... „Ce zice art 7. din Constituție? Zice că împământinirea nu se poate acorda la străini de rit necreștin; și pentru ce? Pentru cuvântul foarte simplu că acei de rit necreștin nu se contopesc cu noi prin căsătorie și nu s-au contopit niciodată...”

ȘEDINȚA 5 septembrie 1879

„România, prin caracterul poporului său, prin starea sa economică, prin mîcimea ei ca stat, oferă multe avantaje pentru alianța israelită, adică foarte ușor de a fi transformată în țară jidovească...” .. „Convențiunea de la Paris din 1858 dorește întinderea drepturilor politice și la evrei ca principiu. Însă ea zice: modul aplicării acestui principiu se va face prin dispozițiuni interne ale țării. Art 46. al Convenției de la Paris ne lasă la dispozițiunea noastră legislativă cum să punem în practică acordarea drepturilor politice ale evreilor....” „Având în vedere faptul că noi am primit protecția Europei și că marile puteri au garantat existența statului român trebuie să acceptăm și prevederile tratatului de la Berlin. Din acest motiv trebuie să revizuiam punctul 7. din Constituție. Problema se pune cum o să o revizuiam? În interiorul congresului au fost mai multe opinii. Prima dintre acestea a privit „acordarea deplină” a drepturilor pentru evrei. Respectiva propunere a venit din partea reprezentantului Franței. În schimb, Bismark, din partea Germaniei, a fost să nu se acorde cetățenia în mod colectiv tuturor evreilor. Ideea era să fie eliminat din Constituție paragraful care limita acordarea cetățeniei din motive religioase. Însă modul în care se va acorda cetățenia rămâne la decizia autorităților românești.”²

Maiorescu considerându-se un prieten al evreilor îi „sfătuia”: „**de a nu întinde coarda**” prea tare în momentul de față. Maiorescu a declarat că presiunile care pro-

1 Carol Iancu, *Miturile fondatoare ale antisemitismului din antichitate până în zilele noastre*, (București: Editura Hasefer, 2005), 153, 154,155.

2 Vasile Conta, *Cine sunt jidanii. Primejdia jidovească*, „ Discurs rostit în Camera Deputaților la 4 și 5 septembrie 1879 cu privire la modificarea art. 7 din Constituție”, (Iași: Librăria Românească, f.a), 2,6,19,25,30.

vin din rândurile Alianțe israelite sunt inoportune și neavenite... Problema care se pune în fața statului român este mai gravă decât pierderea unei provincii. Deoarece „aci e vorba de a introduce în organismul nostru permanent, în viața zilnică a noastră, acest element acum, și de acum înainte pentru totdeauna”....”Naturalizarea individuală implică în sine însăși cererea evreilor, manifestarea dorințelor lor de a fi cetățeni români; prin ea se va împiedica din capul locului răul sentiment, că au venit în mijlocul nostru ajutați de presiunea străină sau de alianța israelită.”¹

Sunt atitudini, reacții care vin din parte unei elite intelectuale, politice care au pus bazele statului român modern. Virulența acestora sunt de netăgăduit.

Concluzii

Subiectul privind rasismul la români a fost dintotdeauna primit cu rezerve de către specialiști. În perioada comunistă, istoriografia oficială a încercat să evite discutarea și analizarea acestor momente din istoria națională. Chiar am putea spune că a încercat reabilitarea mareșalului Antonescu. Cu toate acestea, realitatea istorică transcede decizia politică. Legislația antisemită promovată de statul român în perioada guvernării regelui Carol al II-lea și ulterior al regimului Antonescu nu poate fi negată. Ea există, a fost aplicată și a produs efecte devastatoare. Sute de mii de evrei au murit. Apariția acestei legislații a fost, desigur, favorizată de apariția unor regimuri autoritare și totalitare în Europa. Fragilul regim democratic din România nu putea să se delimiteze de realitățile internaționale. Ceea ce, însă, nu se spune cu tărie este că a existat o tradiție naționalistă, xenofobă și antisemită la nivelul elitelor românești care a fost reflectată nu numai în lucrări de specialitate, dar și în articole de presă sau de la tribuna parlamentului României. Una dintre explicațiile care ne-ar putea ajuta să înțelegem reacțiile virulente antisemite din acea perioadă ar fi tocmai procesul creării și consolidării statului român. Așa cum am arătat, pe parcursul studiului, crearea aproape ca un proiect de laborator al conceptelor de *român* și de *România*, în care trebuia să se regăsească o singură națiune, un singur popor, o singură tradiție istorică, o limbă unică și dacă era posibil o singură religie, se lovea de existența unei puternice comunități care nu se integra nici pe departe în tiparul proiectului imaginat de naționaliștii români. Această explicație este parțială și nu are pretenția de a fi unică, deoarece fenomenul a fost mult mai complex, însă, dacă urmărim linia ideologică ne putem rezuma numai la această explicație. Cu toate acestea, nu putem să nu observăm că, îndeplinirea proiectului politic al generației de la 1848 de la înfăptuii România Mare a condus la o nouă realitate etnică. Practic, România a devenit o țară a minorităților naționale, care dețineau drepturi în interiorul statelor de proveniență.² Importanța prezență a acestora a creat majore tensiuni. Iar a doua generație de antisemiți, respectiv A.C. Cuza, Nae Ionescu, Corneliu Zelea Codreanu, ș.a., au încercat și au reușit să pună în practică un proiect care prevedea excluderea evreilor din societatea românească. Mișcările antisemite de la Iași, care au izbucnit imediat după încheierea primului război mondial au fost prologul evenimentelor din anii '40 din întreaga Românie.

1 Titu Maiorescu, *Chestia evreilor. Revisuirea art.7 din Constituției. Discurs ținut la sedința Camerei de la 10 septembrie 1879*, (București: Suplimentul grafic Sococu&Teclu, 1888), 25, 28, 30.

2 Mihai Chioveanu, *Fețele Fascismului. Politică, ideologie și scrisul istoric în secolul XX*, (București: Editura Universității din București, 2005), 254, 255.

BIBLIOGRAFIA

- ANCEL, Jean, *Contribuții la istoria României*, vol 2, partea a doua. Problema evreiască 1933-1944 , București, 2003.
- Arhivele Naționale ale României, Casa Regală, *Documente Oficiale 1866-1900*, București, 2003.
- ARMBRUSTER, Armin, *Romanitatea Românilor. Istoria unei idei*, București, 1971.
- BĂLAN, Dinu, *Național, naționalism, xenofobie și antisemitism în societatea românească modernă (1831-1866)*, Iași, Editura Junimea, 2006.
- BĂLCESCU, Nicolae, *Opere. Scrieri istorice, politice și economice 1848-1852*, vol. I, București, 1982.
- BERINDEI, Dan, OPRESCU, Eleonora, STAN, Valeriu, *Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza, I (1859-1861)*, București, Editura Academiei, 1989.
- Breviarul Statistic al populației evreiești*, București, 1943.
- CHIOVEANU, Mihai, *Fețele Fascismului. Politică, ideologie și scrisul istoric în secolul XX*, București, Editura Universității din București, 2005.
- Congresul Mondial Evreesc, Secțiunea din România, *Populația evrească în cifre. Memento Statistic*, București, 1945.
- CONTA, Vasile, *Cine sunt jidanii. Primejdia jidovească*, „Discurs rostit în Camera Deputaților la 4 și 5 septembrie 1879 cu privire la modificarea art. 7 din Constituție, Iași, Librăria Românească.
- CORNEA, Paul, ZAMFIR, Mihai, *Gândirea românească în epoca pașoptistă (1830-1860)*, vol. I, București, Editura EPLA, 1969.
- Decizia ministerială nr. 23325 din 27 .01.1941, emisă de Ministerul Apărării Naționale.
- Din Scrierile și Cuvântările lui Ion Brătianu*, vol. I, București, 1903.
- DRĂGULIN, Sabin, *Istoria gândirii politice românești*, București, Editura Pro Universitaria, 2010.
- FLORIAN, Alexandru, „ Legi rasiale în regimul Ion Antonescu. Munca obștească obligatorie”, *Sfera Politicii* , nr.167, 2012.
- FLORIAN, Alexandru, „ Legi rasiale în regimul Ion Antonescu”, *Sfera Politicii* , nr.165, 2011.
- GRIGORAȘ, N, *Naționalismul antisemit al lui A. D Xenopol*, Iași, Institutul Românesc de Arte Grafice Bravo, 1942.
- HAȘDEU, Bogdan Petriceicu, *TALMUDUL ca profesiune de credință a poporului Israelit*, București, Editura Biroul Universal, 1916
- IANCU, Carol, *Miturile fondatoare ale antisemitismului din antichitate până în zilele noastre*, București, Editura Hasefer, 2005.
- IANCU, Carol, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare*, București, Editura Hasefer, 1996.
- IVĂNESCU, Dumitru, „Populația evreiască din orașele și târgurile Moldovei între 1774-1832”, *SAHIR*, II, 1997.
- MAIORESCU, Titu, *Chestia ovreilor. Revisuirea art.7 din Constituției. Discurs ținut la sedința Camerei de la 10 septembrie 1879*, București, Suplimentul grafic Socecu&Teclu, 1888.
- Manualul administrativ, tom.I, nr.385, 521-522.
- Monitorul Oficial al Principatelor Unite Române, București, 4/16 decembrie 1865.
- Monitorul Oficial*, nr. 19,20, iunie 1866.
- Monitorul Oficial*, 4 ianuarie 1870.
- Monitorul Oficial*, 20 decembrie 1870.
- PENCOVICI, Al., *Desbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra Constituției și legii electorale*, București, 1883.
- PITASSIO, Armando, *L'intreccio perverso. Costruzione di una identità nazionale e*

nazionalismi xenofobi nell'Europa, Perugia, Morlacchi Editore, 2001.

Regulamentele Organice ale Moldovei și Valachiei, ediția P. Negulescu și G. Alexianu, București, 1944.

STANCIU, Sergiu (coord), volum alcătuit de Lya Benjamin, Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. 1. Legislația antievreiască, București, Edit. Hasefer, 1993.

STĂNESCU, E, „Roumanie: histoire d'un mot”, *Balkan Studies*, nr. X, 1969.

STURDZA-SCHEIANU, D.C. *Acte și legiuri privitoare la chestiunea țărănească*, seria I-a vol. I, București, 1907.

Trompeta Carpaților, an IV, nr. 425 din 5 iunie 1866.

XENOPOL, A.D. „Naționalism și antisemitism”, în *Noua Revistă Română*, V.

XENOPOL, A.D. „La Question Israelite en Roumanie”, *La Renaissance Latine*, 15 octombrie (1902), 162-192.

XENOPOL, A.D., *Studii economice*, Iași, 1879.

Masă rotundă

Emigrarea evreilor din România în contextul celui de-al Doilea Război Mondial

■ CAMELIA RUNCEANU

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

Pe 24 februarie a.c. s-au comemorat 70 de ani de la tragedia provocată de scufundarea vasului Struma (24 februarie 1942). Scufundarea vaporului, prin torpilare de către un submarin sovietic, a condus la moartea tuturor celor 790 de evrei aflați la bord, cu o excepție, David Stoliar, un tânăr de 19 ani. Pasagerii vaporului Struma au fost evrei români care emigrau în Palestina, în condițiile legilor cu caracter antisemit și a deportărilor în Transnistria organizate de regimul Ion Antonescu.

Cu acest prilej, Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel” împreună cu Comunitatea Evreilor din București, Federația Comunităților Evreiești din România și Centrul pentru Studierea Istoriei Evreilor din România, a organizat o masă rotundă cu tema emigrarea evreilor din România în contextul celui de al Doilea Război Mondial.

Au participat dr. Aurel Vainer (președintele FCER), dr. Stelian Tănase (profesor Universitatea din București), dr. Alexandru Florian (INSHR-EW), dr. Lya Benjamin (CSIER-FCER), dr. Liviu Rotman (CSIER-FCER), dr. Mihail E. Ionescu (ISPAIM), dr. Hary Kuller (CSIER-FCER), drd. Adina Babeș (INSHR-EW). Moderatorul discuției a fost drd. Erwin Simsensohn (președintele CEB).

Aurel Vainer, președintele FCER, a deschis discuția prin menționarea comemorării din Knesset, parlamentul israelian, pe 21 februarie a.c., ocazionată de tragedia Struma. De asemenea, el a vorbit despre semnificația acestei tragedii pentru istoria evreilor din România și importanța comemorării ei.

Stelian Tănase a relatat câteva aspecte legate de nașterea proiectului de cercetare despre acest eveniment, interesul său pentru guvernarea militaro-legionară și oportunitatea consultării arhivelor Muzeului Memorial al Holocaustului din Washington. Pe baza consultării acestor arhive dar și a discuțiilor avute cu unii martori indirecti (prieteni sau vecini ai celor aflați la bordul vaporului Struma), cercetarea s-a finalizat în scenariul filmului Struma (în regia lui Radu Gabrea, film realizat în 2000).

Liviu Rotman a prezentat publicului contextul istoric al perioadei respective, prin menționarea politicilor și legilor cu caracter antisemit ale regimului antonescian. Totodată, a încercat să ofere un răspuns la întrebarea cine sunt cei vinovați de această tragedie făcând referire atât la autoritățile străine cât și la cele românești.

Alexandru Florian s-a referit la contextul general al emigrărilor din România în perioada celui de al Doilea Război Mondial, concentrându-și discursul pe politicile inițiate de autoritățile române în acest sens, politici care nu au fost implementate.

Concluzia a fost că emigrarea nu a fost în fapt o soluție la deportare și exterminare, ea a fost o realitate conjuncturală cu rezultate nesemnificative.

Lya Benjamin a vorbit despre rezolvarea „chestiunii evreiești” prin emigrare așa cum transpare ea din ședințele Consiliului de Miniștri din acea perioadă. Deasemenea, L. Benjamin a oferit un răspuns la întrebarea „a fost scufundarea vasului Struma o acțiune premeditată?”.

Harry Kuller a discutat despre impactul pe care tragedia Struma l-a avut asupra comunităților evreiești din România, în principal asupra comunității din Moinești, și modul în care comunitatea a reacționat la această tragedie.

Adina Babeș a vorbit despre reflectarea în presa vremii a tragediei de pe Struma, făcând referire atât la presa internațională cât și la cea națională. Ea a adus de asemenea în discuție și reflectarea tragediei în prima lucrare literară dedicată acestui subiect, *Meghilat Struma*.

Mihail E. Ionescu a închis seria dezbaterilor cu o prezentare a aspectelor militare care au însoțit și determinat scufundarea vasului, făcând totodată referire la contextul mai larg al tragediei.

Din discursurile și dialogul care a avut loc au reieșit câteva idei importante despre politica statului român, despre statutul și situația evreilor în anii războiului, dar și despre moduri de abordare a istoriei recente, și instrumentele disponibile pentru o astfel de cercetare.

Pata care devine din ce în ce mai vizibilă.

Cazul segregării etnice din ghetoul *Pata Rât*, Cluj-Napoca

■ VIOREL MIONEL

[The Bucharest Academy of Economic Studies]

Abstract

This paper presents, in the first part, a brief theoretical analysis of the ethnic segregation and the causes entailing this kind of urban fragmentation. Undoubtedly, discrimination is one of the main reasons of segregation, closely followed by the countless social disadvantages. Besides all these, we may point out the poor quality of public policies which instead of improving the marginalized people's situation, pushes them deeper into poverty and stigma, as in the case study of Pata Rât, Cluj-Napoca. This paper aims at drawing attention to discrimination and segregation of the Gypsy people living in the outskirts of Cluj-Napoca city, usually called Pata Rât ghetto, and the urgent need for new inclusion policies.

Keywords

Pata Rât; Cluj-Napoca; ethnic segregation; discrimination; marginalisation; local government

Introducere

Complexitatea spațiului urban crește odată cu dimensiunea spațială și umană a orașelor. De pildă, cu cât un oraș este mai mare (metropolă, conurbare, megalopolis etc.), cu atât mai mult se amplifică și se radicalizează procesele și fenomenele urbane. Totodată, în acest mediu antropocentric cele mai importante procese și fenomene sunt legate de cele două componente de bază ale orașelor: *componenta fizică* și *componenta socio-economică*. Cele două componente fundamentale ale spațiului urban evoluează în strânsă legătură cauzală, completându-se reciproc sau, dimpotrivă, generând dezechilibre grave în peisajul urban. Așadar, atunci când componenta socio-economică nu ține cont de cea fizică, apar acele dezechilibre de care vorbeam anterior, materializate, de exemplu, prin apariția segregării urbane și a unei „arhitecturi” specifice arealelor de acest gen.

Încă de la jumătatea secolului trecut segregarea din mediul urban a reprezentat un obiect de studiu foarte important pentru cercetători. Specialiști din domeniul geografiei, sociologiei, economiei, istoriei, arhitecturii sau al filozofiei, au încercat să deslușească cauzele segregării pentru elaborarea unor proiecte care să ajute în perspectivă la elaborarea unor planuri concrete de coeziune socială. Observațiile amănunțite au dovedit că segregarea socială din ma-

rile orașe dezintegrează spațiul urban, împărțindu-l în mai multe nuclee socio-spatiale, fiecare având o identitate proprie. În acest sens, cea mai prodigioasă muncă a fost întreprinsă de prestigioasa școală sociologică de la Chicago. Principalul obiect de studiu l-a reprezentat însuși orașul Chicago, afectat foarte tare de procesele de disoluție teritorială. Datorită diversității umane, precum și a discriminării rasiale și etnice, Chicago a generat forme noi în evoluția spațiului urban. Dintre cele mai vechi studii în domeniu se remarcă cel al lui Ernest Burgess, publicat în anul 1928 în *Annals of American Academy of Political and Social Science*, intitulat *Residential Segregation in American Cities*. Odată cu apariția acestui studiu, Burgess deschide calea spre analizele de acest gen, după ce cu numai doi ani mai înainte (1926) lansase teoria organizării spațiului urban sub forma unor cercuri concentrice. Către sfârșitul primei jumătăți a secolului XX și începutul celei de-a doua, Franklin Fraiser publică două lucrări importante în care pune accent pe segregarea rasială: *Segregation: Color pattern from the past - our struggle to wipe it out* (1947) și *The Negro in the United States* (1957).

Totodată, școala americană este cea care a realizat cele mai multe studii în domeniu, întocmind modele de studiu pe baza unor teorii și indici de calculare a segregării. Lucrarea *Negro population of Chicago: a study of residential succession* a sociologilor Otis Dudley Duncan și Beverly Duncan, din 1957, se înscrie în același registru al studiilor de segregare rasială, precum și analizele realizate de Karl Taeuber și Alma Taeuber¹ în anul 1965. Noutatea adusă de către Otis și Beverly Duncan este dată de crearea unor indici obiectivi pentru măsurarea și standardizarea segregării urbane². Un alt cercetător important a fost sociologul și antropologul Nathan Kantowitz³, de la Kent State University, Ohio, datorită contribuțiilor aduse asupra segregării etnice și rasiale. Anii '80 debutează cu studiile sociologului american Michael White de la Princeton University și cele ale sociologului chilian din cadrul Catholic University of Chile, Santiago, Francisco Sabatini⁴. Ultimul, publicând foarte multe studii cu accent pe problematica urbană din Chile, se remarcă și după 2000 cu lucrarea *Barrios cerrados en Santiago de Chile: entre la exclusión y la integración*. La fel de importante pentru evoluția conceptului de segregare urbană au fost lucrările despre concentrarea spațială a sărăciei, formarea ghetourilor și a spațiilor urbane de tip barrios întreprinse de Paul Jargowsky⁵, sau cele ale sociologilor contemporani Massey Douglas și Nancy Denton⁶, în care autorii analizează cauzele segregării și formarea claselor sociale sărace.

Aportul destul de important al cercetătorilor din America de Sud, grație abundenței de spații urbane segregate care se „cereau” a fi cercetate, a întregit cunoașterea procesului. Astfel de studii abundă, atât în Brazilia (Eva Machado Barbosa⁷, Milton Santos⁸, Haroldo da Gama Torres, Eduardo Marques, Maria Paula

1 Karl Taeuber, Alma Taeuber, *Negroes in cities; residential segregation and neighborhood change*, (New York: Atheneum, 1956); a se vedea și lucrarea din anul 2008, *Residential segregation and neighbourhood change*, în care cei doi autori analizează segregarea rezidențială și modificările socio-spatiale din interiorul cartierelor.

2 Otis Dudley Duncan, Beverly Duncan, „Residential distribution and occupational stratification”, *American Journal of Sociology* 60 (1955).

3 Nathan Kantowitz, *Ethnic and racial segregation in the New York metropolis*, (New York: Praeger, 1972).

4 Francisco Sabatini, „Development theories and regional planning in Latin America”, (1987), <http://books.google.com/books?id=6OpPHQAACAAJ&dq=francisco+sabatini&lr>, accesat 17.07.2009.

5 Paul Jargowsky, *Poverty and place: ghettos, barrios, and the American city*, (New York: Russell Sage Foundation, 1997).

6 Massey Douglas, Nancy Denton, *American Apartheid: segregation and the making of the underclass*, (Cambridge: Harvard University Press, 1995).

7 Eva Machado Barbosa, *Urban Spatial Segregation and Social Differentiation: Foundation for a Typological Analysis*, (Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy, 2001).

8 Milton Santos, *The shared space: the two circuits of the urban economy in underdeveloped*

Ferreira, Sandra Bitar¹), Uruguay (María José Alvarez²), Chile (Miguel Vargas, Francisco Sabatini), Venezuela, și Peru, cât și în Columbia, Ecuador, sau Paraguay. Se poate afirma, cu o oarecare rezervă, faptul că spațiul urban sud-american este cu predilecție unul segregat. Altă direcție de studiu este concentrată în spațiul european unde, pe de o parte se bucură de importante realizări științifice școala franceză (Julie le Gallo, Frédéric Gaschet³, Thierry Oblet⁴, Jacqueline Beaujeu-Garnier, Paul Claval), iar pe de altă parte școala anglo-saxonă (britanică, olandeză, germană etc.).

Câte ceva despre segregarea etnică și discriminare

Cercetătorii au analizat, au descris și totodată, au încercat să cartografieze diferitele grade de separație ale grupurilor etnice în mediile lor rezidențiale. Deseori problema segregării etnice este văzută în strânsă legătură cu cea rasială. Cele mai multe studii cuprind ambele dimensiuni ale segregării deoarece, în mediile urbane, mixtura și diversitatea populației este atât de mare încât este aproape imposibil să nu întâlnim concomitent grupuri aparținând diferitelor rase sau etnii. De exemplu, în Paris se întâlnesc atât albi (europeni), negri (africani) și asiatici, cât și francezi, spanioli, tunisieni, români sau algerieni.

Pentru a observa mai atent asemănarea segregării etnice cu cea rasială, trebuie să acordăm atenție studiului *The Geography of Ethnic Residential Segregation: A Comparative Study of Five Countries* realizat de un grup de trei cercetători de la University of Bristol (School of Geographical Sciences) și Macquarie University, Sydney (Department of Human Geography), în care autorii identifică trei procese care stau la baza segregării grupurilor etnice în marile orașe: *discriminarea*, *dezavantajarea* și *alegerea personală*⁵. Practic cele trei procese reprezintă tot atâtea cauze de producere a segregării. Totuși, să nu uităm că și în cazul segregării sociale pe considerente rasiale, cele mai importante cauze sunt discriminarea și alegerea sau preferințele personale. Astfel cel de-al treilea factor, *dezavantajarea*, este practic derivat din discriminare. Cu toate acestea, segregarea, marginalizarea sau excluderea urbană pe considerente etnice este provocată, la o privire mai detaliată după cum remarcă Nevin Turgut Gültekin și Özlem Güzey⁶, de mult mai mulți factori, între care șase par a fi foarte importanți:

– stabilirea locației sociale care diferă față de societatea dominantă (cartiere excluse);

countries, (New York: Methuen, 1979).

1 Haroldo da Gama Torres, Eduardo Marques, Maria Paula Ferreira, Sandra Bitar, „Poverty and Space: Patterns of Segregation in São Paulo”, *Workshop on Spatial Segregation and Urban Inequality in Latin America*, Austin, November, (2002), <http://www.centrodametropole.org.br/pdf/texas.pdf>, accesat 25.09.2009.

2 María José Alvarez, „Golden Ghettos: Golden Communities and Class Residential Segregation in Montevideo, Uruguay”, *Research and Training Network on Urban Europe 2* (2005).

3 Frédéric Gaschet, Julie le Gallo, „The spatial dimension of segregation: a case study in four french urban areas, 1990-1999”, *45th Congress of the European Regional Science Association*, University of Amsterdam, Amsterdam, August, (2005), disponibil la <http://www.sre.wu.wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa05/papers/704.pdf>.

4 Thierry Oblet, *Guvernarea orașului: căile urbane ale democrației moderne*, (Iași: Institutul European, 2008).

5 Ron Johnston, Michael Poulsen, James Forrest, „The Geography of Ethnic Residential Segregation: A Comparative Study of Five Countries”, *University of Bristol*, 2007, 3, <http://rose.bris.ac.uk/dspace/bitstream/1983/937/3/aagcomparativefinal.pdf>, accesat 19.03.2010.

6 Nevin Turgut Gültekin, Özlem Güzey, „Divided cities: social and residential segregation: a gipsy neighborhood in Menzilahir, Edirne, Turkey”, paper presented at 47th Congress of the European Regional Science Association, Paris, 29.08 – 2.09, (2007), 2, http://sadapt.inapg.inra.fr/ersa2007/papers_theme.php?paper=887, (accesat 28.09.2009).

- respingerea valorilor generale (dorința de detașare la nivel individual față de valorile generale ale societății urbane);
- ineficiența valorilor generale reflectate în nevoile sociale și culturale ale grupurilor minoritare; această situație fiind o reacție la modul cum sunt priviți de către societatea dominantă;
- relevanța caracteristicilor unității grupurilor la o scară mai mică (serviciu, educație, achiziționarea de locuințe etc.) „derivată din experiența excluderii”;
- problema locuințelor (lipsa accesului la locuințe „bune” care să le permită să trăiască într-un mediu sigur);
- problema discursului cu privire la excludere unde, în loc de incluziune se face apel la integrare, care reflectă cu totul altceva.

Ceea ce deosebește cele două tipuri este amprenta rasismului asupra primei forme de separare socială și intensitatea cu care s-a manifestat în mediul urban, pe de o parte, iar pe de altă parte migrațiile². Importanța migrațiilor crește în intensitate în contextul globalizării deoarece, așa cu afirmau Anthony Giddens și Simon Griffiths³, există anumite tendințe migraționiste cu impact direct asupra modelelor geografice viitoare (de evoluție urbană – n.a.):

1. *Accelerarea* – migrațiile transfrontaliere înregistrează valori foarte mari, cum nu au mai fost până acum;
2. *Diversificarea* – multe țări recepționează în prezent imigranți de diferite tipuri în comparație cu perioadele trecute când se înregistrau doar anumite modele; dominante fiind migrațiile pentru căutarea unui loc de muncă și refugiații;
3. *Globalizarea* – migrațiile au devenit mult mai globale prin natura lor, întrucât, implică un număr foarte mare de țări, deopotrivă emitente și receptoare;
4. *„Feminizarea”* - un număr din ce în ce mai mare de imigranți sunt femei, făcând ca migrațiile contemporane să fie mai puțin dominate de sexul masculin decât erau în trecut, iar sporirea femeilor în balanța migraționistă face dovada schimbărilor petrecute pe piața globală a muncii.

În timp ce segregarea rasială a afectat în mod special și la o intensitate foarte mare – în unele cazuri vorbindu-se chiar de *hipersegregare*⁴ – orașele americane și pe cele sud-africane, segregarea etnică afectează mai toate spațiile urbane ale lumii unde valuri importante de imigranți multiplică structura etnică și geografică. Foarte adesea imigranții sosesc în anumite state, și, implicit, în anumite orașe, pentru a căuta slujbe mai bine plătite decât cele din locul de origine. Aceștia, odată sosiți în orașul de destinație, au tendința naturală de a se stabili în spațiile geografice populate cu indivizi din același spațiu din care provin și ei. În acest mod formându-se enclave etnice în sânul orașelor. Desigur, dacă situația locului de muncă este una favorabilă, etnicii se vor stabili definitiv în orașele care le oferă cadrul propice unui trai mai bun, întemeindu-și astfel familii și sporind enclava etnică. Totuși, subliniază Ron Johnston, Michael Poulsen și James Forrest, enclavele etnice din spațiile urbane au în unele cazuri caracter temporar⁵, deoarece odată ce copiii imigranților cresc și se inserează pe piața forței de muncă, ei vor fi asimilați și nu vor mai dori să se manifeste diferit față de populația orașului; astfel de cazuri au fost întâlnite sporadic în Australia, Canada și Noua Zeelandă.

Discriminarea ce afectează comunitățile urbane etnice este dată preponderent de modul social de manifestare al acestora. Locurile de muncă ocupate de aceștia sunt foarte adesea prost plătite, iar locuințele în care domiciliază sunt precare, fapt ce face ca populația originară a orașului să deteste modul lor de viață.

1 Anthony Giddens, Simon Griffiths, *Sociology*, (Cambridge: Polity Press, 2006), 527.

2 Johnston, Poulsen, Forrest, „The Geography of”, 5.

3 Giddens, Griffiths, *Sociology*, 523.

4 Massey Douglas, Nancy Denton, *American Apartheid*, 10.

5 Johnston, Poulsen, Forrest, „The Geography of”, 5.

Înteltnicirile etnicilor în general sunt dezavuate de majoritate. Un alt element pentru care nu sunt doriți etnicii urbani, este cultura. Odată cu venirea lor se inserează în spațiul urban și cultura acestora. Cel mai elocvent exemplu de segregare etnică și inserție etno-culturală este dat de *China Town*. Iată cum, prin astfel de practici – atât ale grupurilor etnice, cât și ale populației locale –, care generează lipsa interacțiunii, integrării și coeziunii sociale, apar enclave de excludere și marginalizare etnică. Exemplele sunt nenumărate atunci când se dorește susținerea unor ipoteze de acest gen: turcii din orașele germane, indonezienii din spațiul urban olandez, algerienii, tunisienii sau marocanii din Paris, românii din Roma și Milano, romii din București, Cluj-Napoca ori cei din orașele Olteniei, și exemplele pot continua.

Integrarea grupurilor etnice¹ a îmbrăcat trei tipuri sau modele în societățile urbane multietnice:

- *modelul asimilării* – grupurile etnice au adoptat/împrumutat atitudinile și limba comunității dominante;
- *modelul „creuzet”* – diferitele culturi și viziuni ale grupurilor etnice urbane conviețuiesc;
- *modelul pluralist* – reprezentând existența separată a grupurilor etnice în mediul urban.

În finalul acestei secțiuni trebuie adăugat un aspect foarte important, poate chiar cel mai important aspect cu privire la cele două tipuri de segregare prezentate. Orașele multietnice și multirasiale pot fi – dacă nu chiar sunt! – foarte fragile. Uneori sistemul urban poate fi afectat de conflictele dintre diferitele comunități umane care îl locuiesc. Astfel, evenimentele de acest gen trebuie evitate prin politici sociale concrete care provin din așa-numita *guvernare a orașului*².

Pentru a înțelege cum funcționează și ce înseamnă segregarea etnică și discriminarea în spațiul românesc, am decis să analizăm una dintre cele mai cunoscute comunități de romi din spațiul urban național, și anume cea din periferia orașului Cluj-Napoca – Pata Rât. Dramaticul situației este dat de amplasarea comunității de romi în vecinătatea gropii de gunoi a orașului. Aici sunt localizate trei colonii de romi (Cantonului, Dallas și Noul Pata Rât), ce formează un spațiu de maximă pauperizare socio-urbană.

Zona Pata Rât din periferia orașului Cluj-Napoca: între poluare și segregare

Groapa de gunoi de la Pata Rât în vecinătatea căreia își duc traiul zilnic aproape 2.000 de romi, este cel mai toxic areal urban al Clujului, din cauza faptului că, de ani buni de zile, gunoarele produse de locuitorii orașului au fost depozitate aici fără ca autoritățile să ia vreo măsură de tratare a solului³. Într-un studiu din anul 2009, realizat de către *Centrul de Mediu și Sănătate din Cluj-Napoca*, se arată cât de îngrijorătoare este problema poluării în arealul Pata Rât. Din mostrele de sol prelevate și analizate au reieșit următoarele⁴:

- valoarea concentrației de plumb este de 38,6 mg/kg s.u. (substanță uscată), valoarea normală fiind de 20 mg/kg s.u.;

1 Giddens, Griffiths, *Sociology*, 528.

2 Thierry Oblet, *Guvernarea orașului*.

3 Alexandru Groza, „Află care sunt cele mai poluate zone ale Clujului”, *Citynews.ro*, 13 ianuarie 2012.

4 Sorin Gurzău, Eugen S. Gurzău, „Studiu de evaluare a impactului asupra stării de sănătate în relație cu obiectivul: Stație de tratare mecano-biologică și depozit deșeuri intravilan Cluj-Napoca”, Consiliul județean Cluj, (2009), 45-48.

- concentrația de seleniu este de 8,2 mg/kg s.u., valoarea normală fiind de 1 mg/kg s.u.; pragul de intervenție fiind depășit;
- concentrația de cupru este de 103,5 mg/kg s.u., valoarea normală de 20 mg/kg s.u. fiind cu mult depășită;
- concentrația de mangan este de 11.398,4 mg/kg s.u., valoare ce depășește cu mult pragul de alertă; valorile normale se înscriu în jurul a 900 mg/kg s.u.;
- valoarea concentrației de bariu este de 338,4 mg/kg s.u., cu 188,4 mg/kg s.u. mai mult decât valoarea normală.

Această zonă, cunoscută deja și de autoritățile europene, reprezintă o adevărată provocare pentru autoritățile locale. Comunitățile din zonă au apărut în urmă cu mai bine de 10 ani și au luat amploare cu precădere după anul 2007. Cauza principală a apariției coloniilor de la Pata Rât este groapa de gunoi, care oferă oamenilor o sursă importantă de materiale reciclabile ce pot fi vândute contra unor sume de bani, e drept infime, dar care asigură subzistența. Astfel nevoiașii – fără locuințe sau la limita subzistenței – și-au găsit utilitatea în zonă cu acceptul tacit al celor care exploatau groapa de gunoi și prin ignorarea îndelungată a autorităților locale.

Similar spațiilor de aceeași factură din București, și în Cluj-Napoca s-a încercat, fără sortii de izbândă însă, controlarea fenomenului și asanarea zonei. Există totuși o dilemă a autorităților, și anume, înființarea unei „colonii” – inclusiv prin construirea unor module de locuit și crearea unor forme de asistență socială și educațională –, care să izoleze sau să țină la distanță de oraș, o populație în creștere accelerată, care nu are acte legale de identitate și de locuire, neplătitoare de taxe și impozite sau rău-platnică, în unele cazuri generatoare de infracțiuni (unele dintre ele soldate cu vătămare corporală), sau să încerce să relocheze prin dispersare această populație în continuă creștere (atât prin natalitate, cât și prin adaosul noilor veniți). Fără o susținere certă/palpabilă, reintegrare, incluziune sau metode moderne de relocare, această zonă ar putea deveni în viitorul previzibil o problemă, atât geografică, cât și una socială majoră a orașului, prin prisma celor expuse anterior sau a acelor care urmează.

Educația și ocupația romilor (asigurarea venitului pentru subzistență)

Toate cele trei comunități compacte, dar diferite, de romi de la Pata Rât (Cantonului, Dallas și Noul Pata Rât), formează, după cum se exprimă jurnalistul Adrian Dohotaru, „cel mai mare ghetou din apropierea unei gropi de gunoi din Europa”. În mare parte, membrii comunităților de romi de la Pata Rât se ocupă cu colectarea diferitelor materiale din cuprinsul gropii de gunoi de aici. Îndeletnicirea lor este cunoscută de întregul oraș și de către autorități, care de multe ori, tacit, au consimțit această crudă realitate. O altă activitate a romilor din acea zonă este colectarea fierului vechi, fie de pe rampa de gunoi, fie din proximitate. Prețul încasat pe materialele feroase colectate reprezintă pentru majoritatea romilor singura sursă de venit necesară traiului cotidian. Colectarea se realizează de către toți membrii familiei, fără deosebire femei sau bărbați, adulți sau copii. Nu de puține ori – după cum declară anumiți indivizi din șatră –, între deșeurile de pe rampa de gunoi romii găsesc și bunuri de uz casnic, electronice și electrocasnice sau, în dese rânduri, resturi de alimente pe care, se pare, nu ezită să le consume².

1 Adrian Dohotaru, „Romanian Beauty la Pata Rât. Primul marș anti-segregare din România”, *Think Outside the Box*, 15 decembrie 2011, <http://totb.ro/romanian-beauty-la-pata-rat-primul-mars-anti-segregare-din-romania>, accesat 15.03.2012.

2 Documentul poartă mențiunea „Abuz al poliției împotriva romilor”, Romani CRISS (fără alte mențiuni), <http://www.romanicriss.org/CRISS%20vs%20IPJ%20Cluj%20-%20Pata%20Rat.pdf>, accesat 15.03. 2012.

Lăsarea de izbeliște în ceea ce privește educația și planificarea familială agravează și adâncește pe viitor segregarea. De pildă, nu mai târziu de anul trecut (2011), un bebeluș de numai trei săptămâni a fost aruncat de către mama lui la groapa de gunoi, și găsit de către rudele acesteia care l-au salvat. Gravitatea terifiantei întâmplări este fără egal întucât copilul, în intervalul de timp care s-a scurs de la abandonare și până la descoperire, a fost mușcat de șobolani (întâlniți la tot pasul în cuprinsul rampei)¹.

Evenimentele anterioare sunt, în mare măsură, rodul lipsei educației. Îngrijitor este că nici în viitor nu se întrevede o schimbare majoră în privința educației. Lucrarea coordonată de Laura Surdu, *Participare, absentism școlar și experiența discriminării în cazul romilor din România* ne arată că, atât abandonul școlar mascat, cât și cel propriu-zis, sunt frecvent întâlnite în toate cele trei comunități (Cantonului, Dallas și Noul Pata Rât) din zona Pata Rât. În afara situației materiale precare, se mai arată în lucrarea citată, fenomenul abandonului școlar a mai fost pus pe seama condițiilor de locuire și a drumului anevoios și, în anumite cazuri, periculos pe care copii trebuie să-l parcurgă până la școală. Drumul către școală presupune traversarea unei șosele cu trafic ridicat și a căii ferate. Ca urmare a unor accidente cărora le-au fost victime persoane din comunitate, părinții refuză să-și mai trimită copii la școală, îndeosebi pe cei înscriși în ciclul primar – neînsoțiți. Pentru o bună bucată de vreme, un membru al comunității a fost angajat ca însoțitor, cu salariul plătit de autoritățile clujene, dar poziția a fost desființată, iar în prezent însoțirea copiilor se face benevol, pe bază de reciprocitate, de către diferiți membri ai comunității².

Locuințele sociale ale „noului” Pata Rât – măsură administrativă segregționistă

În data de 15 iulie 2010, Consiliul local al Municipiului Cluj-Napoca s-a întrunit într-o ședință ordinară pentru a analiza proiectul de hotărâre privind aprobarea Planului Urbanistic Zonal – str. Pata Rât, beneficiar fiind însuși Consiliul local al municipiului și o anume societate comercială. Prin aprobarea PUZ-ului din strada Pata Rât s-a propus introducerea în intravilan a zonei pentru construirea unor locuințe de tip modular în regim înșiruit și cu înălțime redusă, care să fie racordate la rețelele edilitare existente sau viitoare/extinse. Locuințele, sociale sau de necesitate, cum este stipulat în referatul privind aprobarea PUZ-ului, sunt menite să găzduiască persoane fără adăpost. Astfel, chiar în anul european al luptei împotriva sărăciei și excluziunii sociale, 2010, pentru 76 de familii de etnie romă din Cluj-Napoca, adică 365 de persoane, a însemnat accentuarea marginalizării sociale, conturarea administrativă a segregării rezidențiale și adâncirea sărăciei³. Pe data de 17 decembrie 2010, la numai două zile de la anunțarea lor oficială de către autorități, romii care locuiau cu chirie pe strada Coastei în spatele municipității sau în locuințe improvizate, au fost mutați în locuințele modulare din zona Pata Rât. Un ansamblu de zece locuințe sociale, inadecvate locuirii pe termen lung, aflat la o distanță considerabilă de cea mai apropiată stație de autobuz, a îngreunat accesul la o viață decentă celor care

1 Documentul poartă mențiunea „Bebeluş mușcat de șobolani la groapa de gunoi de la Pata Rât, după ce a fost abandonat de mamă”, Time4News.ro (fără alte mențiuni), <http://www.time4news.ro/social/bebelus-muscat-de-sobolani-la-groapa-de-gunoi-de-la-pata-rat-dupa-ce-a-fost-abandonat-de-mama.html>, accesat 15.03. 2012.

2 Laura Surdu (coord.), *Participare, absentism școlar și experiența discriminării în cazul romilor din România*, (București: Editura Vanemond, 2011), 82-83.

3 Centrul de resurse pentru participare publică-CeRe, *Rândul din față... pofta vine participând*, Catalogul poveștilor premiate la Gala Premiilor Participării Publice, ediția a III-a, București, (2011), 19.

locuiesc la Pata Rât. Însumat, spațiul locativ al caselor modulare în care sunt forțați să locuiască membrii familiilor amintite înseamnă 720m² pentru camerele de locuit, și 60m² pentru baie.

Începând din martie 2010, mai multe organizații civice și persoane individuale care militează pentru respectarea drepturilor omului, s-au alăturat într-un demers comun pentru a denunța proiectul *locuințelor sociale* din zona Pata Rât. Scopul explicit al acestora a fost acela de a stopa proiectul primăriei Cluj-Napoca de a muta familiile de romi evacuate din alte părți ale orașului, opinând că astfel de acțiuni administrative nu pot soluționa problemele socio-economice ale familiilor nevoiașе de romi, ci, dimpotrivă, nu fac altceva decât să agraveze situația. Mutarea la marginea orașului, izolarea rezidențială în apropierea deșeurilor toxice ale gropii de gunoi înseamnă *ghetoizare*, sporirea stigmatizării sociale a celor care trăiesc acolo sub forma stereotipului „țigănie”, punând în pericol sănătatea oamenilor și incluziunea lor socială. Printre altele, au fost criticate procedurile de evacuare a romilor de pe strada Coastei, fără a fi anunțați din vreme, demolarea rapidă a caselor în care locuiau, lipsa despăgubirii și, mai ales, „mutarea în casele sociale finalizate și predate în grabă”.

Spicuind din documentul *Apel pentru solidaritate și acțiune împotriva proiectului primăriei Clujene: „Locuințe sociale” în Pata Rât*, din data de 10 ianuarie 2011, observăm că situația se prezintă mult mai nuanțat decât am putea crede. De pildă, spune documentul mai sus citat, în contractele pe care le-au primit cei mutați la Pata Rât, era specificat că vor primi câte un apartament de două camere de 15-18m², fiind menționate, totodată, familiile care urmau să împartă aceste apartamente, lăsând la o parte că apartamentele au doar o cameră și că cele patru apartamente care formează un modul sunt deservite de o singură baie de 6m², cu două WC-uri și tot atâtea dușuri, însă cu apă rece². Prin urmare aceste locuințe, afirmă autorii apelului, sunt mai degrabă locuințe de necesitate și nu satisfac criteriul minimului de spațiu de care trebuie să dispună o persoană pentru ca locuința în care trăiește să fie considerată adecvată. Mai mult decât atât, într-o cameră locuiesc în medie 4-9 persoane (uneori chiar mai multe!), ceea ce înseamnă că singura baie a modului trebuie să satisfacă nevoile a 20-35 persoane. Fiind ridicate în grabă, „la numai o lună de la darea în folosință, pe pereții modulelor a apărut igrasia, sub linoleumul de plastic s-a adunat apă din sol, iar tavanul prezintă numeroase crăpături prin care intră umezeala³”. Pentru a accede în oraș, în scop lucrativ sau educațional, romii trebuie să parcurgă aproape 3 km pe jos pentru a putea lua un mijloc de transport în comun. Iar mirosul toxic de la depozitul fabricii de medicamente din vecinătate și de la groapa de gunoi, îi sperie de-a dreptul pe romii forțați să trăiască în spațiul segregat de la Pata Rât.

Mai multe familii mutate aici locuiesc în continuare în locuințe improvizate în ciuda faptului că scopul mutării lor era, potrivit autorităților locale, acela al asigurării unui trai civilizat. Este adevărat că unele familii nu au apucat loc în apartamentele din locuințele modulare, însă municipalitatea le-a pus la dispoziție teren și materiale de construcție „pentru a-și ridica un acoperiș deasupra capului”. Mulți dintre romi au afirmat că s-au îngropat în datorii pentru a-și construi un acoperiș care nu diferă absolut deloc de locuințele informale ale celorlalte comunități din vecinătate (Dallas și Cantonului).

1 Documentul poartă mențiunea „Apel pentru solidaritate și acțiune împotriva proiectului primăriei clujene : locuințe sociale în Pata Rât”, Cluj, 10.01.2011, (fără alte mențiuni), http://femrom.ro/infopub/2011/apel%20pt%20solidaritate%20si%20actiune_evacuari%20Cluj_ian2011.pdf, accesat 15.03. 2012.

2 Fundația Comunitară Cluj, *Catalog inițiative. Maratonul Internațional Cluj*, Cluj-Napoca, 10 aprilie 2011, 6.

3 Fundația Comunitară Cluj, *Catalog inițiative*, 6.

Așa cum era și normal, mutarea romilor de pe strada Coastei în periferia Clujului la Pata Rât, a fost considerată de către Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD), drept o acțiune hazardată și discriminatorie a autorităților locale. Primăria Clujului a fost astfel amendată cu suma de 8.000 de lei.

Concluzii

Este mai mult decât dificil să încercăm o previziune în ceea ce înseamnă viitorul comunității de romi de la Pata Rât și cu atât mai greu de presupus ce model de integrare/incluziune/asimilare va urma aceasta. Cert este, însă, că politicile puse în aplicare de către autoritățile locale începând cu anul 2010 nu au niciun fundament pragmatic, care să vină în sprijinul celor din periferia Clujului. Cu alte cuvinte, măsurile luate de autorități nu s-au bazat pe un studiu prealabil care să dezvăluie câtuși de puțin măsurile care trebuie luate, sau baza viitoarelor politici de incluziune. Necesitatea acestora din urmă este cu atât mai stringentă, cu cât amplasamentul geografic este situat în proximitatea nepermisă a gropii de gunoi, practic cel mai poluat areal clujean. După cum s-a putut constata din analiză, foarte multe elemente chimice din sol au depășit cu mult limita de intervenție ceea ce pune grav în pericol sănătatea celor din comunitate. Copiii se joacă în aceste spații și sunt expusi permanent la riscul de îmbolnăvire, unele boli care provin din astfel de spații pot fi fatale.

O altă concluzie firească ar fi aceea că lipsa banilor, precaritatea locuirii, lipsa educației și sporirea abandonului școlar pavează calea unei comunități care se închide în sine, se atomizează. În atari condiții, cazuri precum cel al mamei care și-a abandonat copilul pe rampa de gunoi vor fi din ce în ce mai dese și mai dramatice. Cu toate acestea, autoritățile locale nu au făcut altceva decât să „ascundă gunoiul sub preș”, asta însemnând minimum de cost posibil pentru a rezolva o „cauză pierdută” întrucât stereotipul neintegrării romilor funcționează și la Cluj. Costul minim de acum, înseamnă imensitatea costului viitor. Efectul de bumerang apare atunci când ne așteptăm mai puțin, iar lipsa *guvernării orașului* – inclusiv a periferiei acestuia –, înseamnă umflarea unei bule sociale care, la un moment dat, se va sparge.

BIBLIOGRAFIE

ALVAREZ María José, „Golden Ghettos: Golden Communities and Class Residential Segregation in Montevideo, Uruguay”, *Research and Training Network on Urban Europe 2*, 2005.

BARBOSA Eva Machado, *Urban Spatial Segregation and Social Differentiation: Foundation for a Typological Analysis*, Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge, 2001.

CERE (Centrul de resurse pentru participare publică-), *Rândul din față... pofta vine participând*, Catalogul poveștilor premiate la Gala Premiilor Participării Publice, ediția a III-a, București, 2011.

DOHOTARU Adrian, „Romanian Beauty la Pata Rât. Primul marș anti-segregare din România”, *Think Outside the Box*, 15 decembrie 2011, <http://totb.ro/romanian-beauty-la-pata-rat-primul-mars-anti-segregare-din-romania>.

DOUGLAS Massey, Denton Nancy, *American Apartheid: segregation and the making of the underclass*, Harvard University Press, Cambridge, 1995.

DUNCAN Otis Dudley, Duncan Beverly, „Residential distribution and occupational stratification”, *American Journal of Sociology* 60, 1955.

FUNDAȚIA COMUNITARĂ CLUJ, *Catalog inițiativă. Maratonul Internațional Cluj*, Cluj-Napoca, 10 aprilie 2011.

GASCHET Frédéric, le Gallo Julie, „The spatial dimension of segregation: a case study in four french urban areas, 1990-1999”, *45th Congress of the European Regional Science Association*, University of Amsterdam, Amsterdam, August, 2005, disponibil la <http://www.sre.wu.wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa05/papers/704.pdf>.

GIDDENS Anthony, Griffiths Simon, *Sociology*, Polity Press, Cambridge, 2006.

GROZA Alexandru, „Află care sunt cele mai poluate zone ale Clujului”, *Citynews.ro*, 13 ianuarie 2012.

GÜLTEKIN Nevin Turgut, Güzey Özlem, „Divided cities: social and residential segregation: a gipsy neighborhood in Menzilahir, Edirne, Turkey”, paper presented at 47th Congress of the European Regional Science Association, Paris, 29.08 – 2.09, 2007, http://sadapt.inapg.inra.fr/ersaz007/papers_theme.php?paper=887.

GURZĂU Sorin, Gurzău S. Eugen, „Studiu de evaluare a impactului asupra stării de sănătate în relație cu obiectivul: Stație de tratare mecano-biologică și depozit deșeuri intravilan Cluj-Napoca”, Consiliul județean Cluj, 2009.

JARGOWSKY Paul, *Poverty and place: ghettos, barrios, and the American city*, Russell Sage Foundation, New York, 1997.

JOHNSTON Ron, Poulsen Michael, Forrest James, „The Geography of Ethnic Residential Segregation: A Comparative Study of Five Countries”, *University of Bristol*, 2007, <http://rose.bris.ac.uk/dspace/bitstream/1983/937/3/aagcomparativefinal.pdf>.

KANTOWITZ Nathan, *Ethnic and racial segregation in the New York metropolis*, Prager, New York, 1972.

OBLET Thierry, *Guvernarea orașului: căile urbane ale democrației moderne*, Institutul European, Iași, 2008.

SABATINI Francisco, „Development theories and regional planning in Latin America”, 1987, <http://books.google.com/books?id=6OpPHQAACAAJ&dq=francisco+satatini&lr>.

SANTOS Milton, *The shared space: the two circuits of the urban economy in underdeveloped countries*, Methuen, New York, 1979.

SURDU Laura (coord.), *Participare, absenteism școlar și experiența discriminării în cazul romilor din România*, Editura Vanemonde, București, 2011.

TAEUBER Karl, Taeuber Alma, *Negroes in cities; residential segregation and neighborhood change*, Atheneum, New York, 1956.

TORRES Haroldo da Gama, Marques Eduardo, Ferreira Maria Paula, Bitar Sandra, „Poverty and Space: Patterns of Segregation in São Paulo”, *Workshop on Spatial Segregation and Urban Inequality in Latin America*, Austin, November, 2002, <http://www.centrodametropole.org.br/pdf/texas.pdf>.

Resurse internet:

„Abuz al poliției împotriva romilor”, Romani CRISS, <http://www.romanicriss.org/CRISS%20vs%20IPJ%20Cluj%20-%20Pata%20Rat.pdf>.

„Bebeluş muşcat de şobolani la groapa de gunoi de la Pata Rât, după ce a fost abandonat de mamă”, Time4News.ro, <http://www.time4news.ro/social/bebelus-muscat-de-sobolani-la-groapa-de-gunoi-de-la-pata-rat-dupa-ce-a-fost-abandonat-de-mama.html>.

„Apel pentru solidaritate și acțiune împotriva proiectului primăriei clujene : locuințe sociale în Pata Rât”, Cluj, 10.01.2011, http://femrom.ro/infopub/2011/apel%20pt%20solidaritate%20si%20actiune_evacuari%20Cluj_ian2011.pdf.

A Top-Down Approach to Roma Discrimination

International Litigation as a solution
for Human Rights Redress against Violations

■ RALUCA RADESCU¹

[National School of Political and Administrative Studies]

Abstract

Law and international relations are interrelated areas. In this framework, by using the decisions taken in cases on discrimination brought by Romanian nationals of Roma origin before the European Court of Human Rights, I plan to assess whether litigation can impact the issue of discrimination against Roma and whether positive obligations imposed to the state have any power to challenge and minimize the racist discourse in Romania. From this perspective the discourse goes beyond the two contrasting ideological positions that dominate the contemporary world debate on minorities – assimilation or integration and sees how minorities use international litigation as an instrument of self-empowerment.

Keywords

Roma discrimination; minority; soft balancing; international organizations; litigation

Human Rights for Roma minority have been the bone of contention in Romania's access to the European Union (EU)². The article is making the argument that by becoming an internationally acknowledged minority, Roma rights litigation has done much more for influencing domestic policies on discrimination rather than the rest. Political lobbyism, advocacy and awareness rising in international and national institutions are strategies Roma minority use to claim international attention for their human rights concerns.

Human rights (HR) and international relations are interrelated fields. In the aftermath of 1989 and moreover after 9/11, the International Relations shifted from a bipolar system to one controlled by a hegemonic state³. The emergence of international organiza-

1 Beneficiary of the project „Doctoral scholarships for the development of the knowledge-based society”, co-funded by the European Union through the European Social Fund, Sectorial Operational Programme Human Resources Development 2007-2013.

2 Melanie H. Ram, „Minority Relations in Multiethnic Societies: Assessing the European Union Factor in Romania”, <http://rjsp.eu/minority-relations-multiethnic-societies-assessing-european-union-factor-romania.html> 14.02.2012.

3 Kenneth N. Waltz, „Structural Realism after the Cold War”, http://www.columbia.edu/itc/sipa/U6800/readings-sm/Waltz_Structural%20Realism.pdf 02.02.2012

tions and cooperation pacts have changed the *world order*. One of the aims under the European Union/United Nations/North Atlantic Treaty Organization frameworks of peace and stability is to create new levels of cooperation so that conflicts/ common projects could be solved/ achieved in a diplomatic manner, appealing only to diplomatic, economic, symbolic incentives/ sanctions and to avoid the use of military power. Although some may disagree¹, the power of international institutions contributed to giving voices to new entities in world politics: minority groups, indigenous people, migrants etc. „From this perspective, the UN not only provides a forum for states to resolve their disputes, it also serves as a medium through which state and non-state actors promote their often competing interests”².

Minorities in Europe are emerging in international relations as new actors of the world politics. Many have fought for recognition/ special rights/ acknowledgment before international organizations and such as the United Nations(U.N), the Council of Europe (CoE)³. There are ten to twelve million Roma people living on the European Continent, making Roma Europe’s largest ethnic minority group, visible in all European Union (EU) member states⁴. According to the United Nations High Commissioner on National Minorities⁵ Roma population represents the most marginalized and discriminated ethnic group in the EU. The Decade of Roma Inclusion 2005 -2015 represents the international community’s devotion to combat social exclusion of Europe’s Roma minorities.

International Framework

The human rights system is a value-based and oriented system aimed at ensuring the protection of human life, autonomy and dignity of all people through international standards and procedural rules⁶. When fundamental rights belonging to an individual/ group are not respected and justice has not been found at the level of national courts, it falls into the responsibility of the international community to take the case into account, as the situation touches upon the universality and indivisibility of human rights.

Minority⁷ protection can appear at three levels: under the international umbrella offered by the UN Treaties and additional Covenants, the regional level rep-

1 Waltz, „Structural Realism ”, 18.

2 Cronin, Bruce, „The Two Faces of the United Nations: the tension between intergovernmentalism and transnationalism”, *Global Governance*, no.8, (2002),53.

3 Kosovo signed its Declaration of Independence on the 17th of February 2008. Although no one can deny the brutal oppression and subsequent ethnic cleansing suffered by the Albanian Kosovans under the Milosevic regime in 1999, there is still a debate whether these charges are enough for proclaiming independence. 54 sovereign states have willingly recognised the independence of Kosovo. The Ahtisaari plan, crucial in making this a reality, has been endorsed by the US and the EU.

4 Council of Europe, Parliamentary Assembly, Report on „The situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe”, <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc10/EDOC12174.pdf> 08.02.2012

5 HCNM, Report on the Situation of Roma and Sinti in the CSCE Region, 2000, 1.

6 Vienna Declaration, September 1993 [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(symbol\)/a.conf.157.23.en](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(symbol)/a.conf.157.23.en) 05.02.2012

7 There is no accepted definition of what a minority is. In the UN documents the operational definition worked with belongs to Francesco Capotorti: „a group numerically inferior to the rest of the population of a state, in a non-dominant position, whose members – being nationals of the State – possess ethnic, religious or linguistic characteristics different from those of the rest of the population and show, if only implicitly, a sense of solidarity, directed towards preserving their culture, traditions, religion or language.” Capotorti, 1979, 96.

resented by the European Convention of Human Rights and its additional protocols and the national layer provided by the domestic law in Romania. Under the prospective for EU accession, the state has signed and ratified a number of important legal instruments in the field of combating racism and xenophobia and has made progress in adapting its internal legislation to the situation of discrimination against different minorities living in the country¹. However, Romania did not adhere willingly to 2 fundamental legal instruments: *the Framework Convention on the Protection of National Minorities and Protocol 12 for the Elimination of All Forms of Discrimination*, until it was imposed to do it by the ECtHR in a 2005 judgment. Roma minority statute within the EU states must be understood in the light of their history. They face discrimination at multiple levels that is why they experience mistrust in state institutions. Many of them are marginalized with little chances of having access to education, health care, housing, employment, social services, judicial services and so on. In its Regular Report on Romania's progress towards Accession of 8 November 2000, the European Commission stated, that „Roma remain subject to widespread discrimination throughout Romanian society. However, the Government's commitment to addressing this situation remains low and there has been little substantial progress in this area since the last regular report”².

Let me now proceed to the core of the paper, which touches on the issue of ethnic discrimination in the Romanian justice system and the anti-Roma biases used by police forces. Racially motivated violence on Roma people and property perpetrated by police officers and non-state actors are very frequent offenses. To be more precise, there have been 16 cases brought before the ECtHR on accusations of discrimination (Article 14). 12 of these cases were brought against Romania by Roma people. 10 of the cases refereed to ethnic discrimination in the legal system and in police assaults. I will analyze just two case studies. The following cases taken into discussion have greatly contributed to Roma Rights in Romania and Europe and they are: *Nachova and Others v. Bulgaria*, *D.H. and Others v. Czech Republic*, *Moldovan and Others v. Romania* and *Cabarulea v. Romania*.

This is a study about how patterns of racial discrimination used by some Romanian Public Prosecutors, Police Officers and Judges in the ten law-cases involving Roma people and communities can claim international recognition and bring institutional change at domestic levels.

Briefly, I will make a presentation of the international protection against discrimination. As of December the 1st 2009 and the entry into force of the Lisbon Treaty human rights gained more weight in the Europe. The legally binding treaty gives power to the European Charter of Fundamental Rights and incorporates the values of the European Convention on Human Rights and the jurisprudence of the European Court of Human Rights. The Additional Protocol 12 to the European Convention on Human Rights prohibits all forms of discrimination so that to cover discrimination in any legal right, even when that legal right is not protected under the Convention, so long as it is provided for in national law³. That is why I will work on the HR framework provided by the Council of Europe, as it is the oldest and richest in jurisprudence at the European level.

To begin with, ethnic discrimination can take the form of different actions, statutes, executive orders and court decisions. It can be practiced by all categories of the social actors, but for the present paper we are interested only in state authorities, by the legislative, executive and judicial branches. It is worth mentioning that

¹ Melanie H. Ram, „Minority Relations”

² European Commission, Enlargement Directorate, 2000 Regular Report on Romania's progress towards accession, www.ec.europa.eu/enlargement 02.02.2012

³ Patrick Thornberry, p.23-25

Article 14 against discrimination does not give a free-standing right to pursue a case on Article 14 grounds alone. No cases can be brought before the ECtHR on the basis of discrimination alone. In the cases selected for this study, Article 14 of the European Convention of Human Rights has been accessed in collaboration with other articles, such as the right to life (Art. 2), the right not to be subjected to torture or to human and degrading treatment/ punishment (Art. 3), the right to private life, family life, home and correspondence (Art. 8), the right to effective remedy before a national court (Art. 13). In order to see how international litigation can change the domestic affairs of a state, I will tackle this issue formally, by analyzing how the European Protection of this right functions and then I will address the substance of the right and the cases.

Article 14 enforces two obligations that the states have to respect: the *negative state obligation* refers to everyone's right not to be discriminated against on the basis of sex, race, ethnic background and so on; the *positive one* requires the state to protect and intervene in order to prevent/ stop cases of discrimination of which the state is aware. This also implies the procedural obligation of the state to investigate possible racist acts or the motivation behind violent acts¹. This interpretation of the Article developed through the judgment in the case of *Nachova and Others v. Bulgaria*.

Two Roma men, Mr. Angelov and Mr. Petkov were hiding from the police after escaping a Construction Force. The police went looking for them with a warrant for their arrest and were told to act „in accordance with the rules“. When the police arrived at their hiding place, the two men started to run, without being armed, and were shot to death by the police. The Bulgarian state believed that the police officers acted in accordance with the law, however the judges unanimously believed that the authorities used „grossly excessive force“² and that the rights to life and the right to be free from discrimination have been violated. The daring part of the ruling comes last, when the Court decided that it was in the state's responsibility to investigate the deprivation of life, which led to the death of the two men. Moreover, the judges reached the conclusion that racist attitudes on the behalf of the authorities lead to the death of the Roma men. *Nachova and Others v. Bulgaria* is a Grand Chamber decision of 2005 and concludes that racist motives may play a role in the events of a crime and it is the positive obligation of the state officials to investigate whether racist motives played a role in the events or not. The recollection of the facts by one of the witnesses to the incident mentioned that one of the policeman who shot the Roma was screaming: „You damn Gypsies!“³

The second landmark case is that of *D.H. and Others v. Czech Republic*. It refers to a systematic discrimination of Roma children, who were sent in a large number in schools for mentally disabled children. After examining the facts: statistics (the percentages of Roma pupils in these schools compared to other ethnicities), the fact that the children did not present any symptoms related to the alleged condition, nor did the parents approved for their institutionalization; the Court decided that it was no longer the responsibility of the applicants to prove the case of discrimination and that it was the state responsibility to produce evidence against the accusations. The impact of this decision went further in the sense that it decided that under flagrant situations of possible discrimination, the *burden of proof is inverted* and states are the ones that should start looking for proofs to show their innocence. Therefore,

¹ Frederic Edel, lecture at IHEE, April 6th 2009

² Decision by the ECtHR nr. 43577/98 and 43579/98 paragraph 21, <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc 02.02.2012>

³ Decision by the ECtHR nr. 43577/98 and 43579/98, paragraph 29, <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc 02.02.2012>

once the presumption of discrimination is established, the hardest part of the case falls in the responsibility of the state to prove the opposite.

The third case selected is that of *Moldovan and Others v. Romania*. The decision of the Court was given in 2005, with reflection to the facts that took place in September 1993 in the Romanian village of Hadareni (Targu-Mures County). The accusations brought to the Romanian state are that of violating Art. 3 – prohibition of torture, Art. 6 – right to a fair trial, Art. 8 – respect for private and family life, Art. 14 – prohibition of discrimination. As Romania ratified the European Convention in 1994, the Court could not judge the events of September 1993 but only the facts after 1994, and respectively the lack of effective remedies to the Roma victims: the right to a fair trial, prohibition of discrimination and right to family, home and correspondence.

On September the 20, 1993, a quarrell broke in a bar of Hadareni (Mures district). Three Roma men began to argue with a non-Roma man and the fight ended up with the death of another non-Roma person. The three Roma left the bar and ran to find a hiding place in a house nearby. Soon after the villagers heard about the incident they organized in teams to find the Roma and get revenge. The majority of the villagers participated and went to the house where the three Roma people were hiding. They asked the three men to come out of the house and when they did not, they set the house on fire. It is important at this point to mention that even though the police was present, they did not do anything to prevent the violence to escalate¹. One Roma man died in the fire and the other two who wanted to get out were beaten to death by the villagers. After that all Roma property in the village were destroyed. Following that night the applicants lost everything and had to live in precarious conditions. The members of the Roma community in Hadareni filled a criminal complaint to the Prosecutor's office. In 2000, after 7 years of waiting the result of the criminal investigation in Romania, 11 defendants were convicted, 4 people condemned for murder and 7 for arson. Two of the people condemned with murder were granted presidential pardon and liberated. The same year the European Roma Rights Center filled a complaint against Romania on behalf of the 25 Hadareni victims. This lead to a friendly settlement between the Romanian Government and 18 of the 25 victims. The other seven applicants refused to settled and complained at the ECtHR that the Romanian state violated their right to be free from inhuman and degrading treatment, from discrimination and to have access to effective remedy in court. The Court found that it was the positive obligation of the state to protect its citizens and that the Public Prosecutors' Office failed to institute criminal proceedings against the people guilty of the aggressions, and thus prevented the domestic courts from establishing the gravity of the facts and punish them in accordance. It furthermore considers that the victims were living in bad conditions and the state did not offer any redress in any way for their situation for a great number of years so the state's inaction was considered wrongful. Also it must have caused them *considerable mental suffering, thus diminishing their human dignity and arousing in them such feelings as to cause humiliation and debasement*. In the testimonies of the Romanian authorities the Court found sufficient evidence of racial discrimination against Roma and therefore ruled that a violation of the right to non-discrimination has been done. The remarks concerning the applicants' honesty and way of life made by some Romanian authorities dealing with the applicants' grievances were considered by the Court purely discriminatory². The applicants submitted that,

1 „It appears that the police officers present did nothing to stop these attacks. The applicants alleged that, on the contrary, the police also called for and allowed the destruction of all Roma property in Hadareni.” *Moldovan and Others v. Romania*, final judgment, paragraph 102, <http://cmiskp.echr.coe.int>

2 *Moldovan and Others v. Romania*, paragraph 111, www.cmiskp.echr.coe.int

on account of their ethnicity, they were victims of discrimination by judicial bodies and officials. The Court agrees that the attacks were directed against the applicants because of their Roma origin and therefore a violation of Article 14 took place. „It appears that the police officers present did nothing to stop these attacks. The applicants alleged that, on the contrary, the police also called for and allowed the destruction of all Roma property.”¹

According to Luke Clements², the *Moldovan* case represented „a judgment that challenges the perception that Roma are powerless to confront the indifference and hostility of the police and state officials to their plight.”

Execution of the ECtHR judgments

The states which are parties to the Council of Europe framework are obliged under the provisions of the treaties to comply with the decisions of the Court. The Committee of Ministers has the role to supervise the execution of the judgments, which takes the form of just satisfaction, individual and general measures. I will offer a general explanation for each of them.

In cases of failure to execute a decision of the Court, the Commission of Ministers has some powers to pressure the state to fulfill its obligation. However, these powers are based more on notifications and monthly reminders, but they can go so far as to push for the withdrawal or the suspension of the membership³.

Individual measures suppose to try to put the „victim/ group of victims” in the situation he/she/they were before the violation took place. This differs from one situation to another, but in cases of discrimination the Court is entitled to ask for re-opening investigations or repairing measures. The general measures have the property of being a precaution of the Court for the same situation not to happen again in the future. General measures touch on the legal system of the national country and can imply changing the law or adopting new legislation. Once the Committee of Ministers decides how the decision of the Court will be implemented, it informs the state of the necessary steps to be taken. When the country is ready to implement them, it answers back to the Committee of Ministers and the Monitoring Department in order to be acquitted of the charge. If the plan is effective, then the committee of Ministers writes a resolution for the case. Although the implementation of the judgments can take too long or they can even fail, until now no state has lost its membership for the Council of Europe.

In the case of *Moldovan and Others v. Romania*, the Court decided to offer to the seven applicants pecuniary damages. As *general measures*, Romania had to pick up on different programs for fighting discrimination in the schools from the Hadareni neighborhoods, so to prevent further discrimination situations. The Government helped to rebuild the destroyed houses. Also, it was advised to improve the implementation of the *Romanian Strategy for Improving the Situation of Roma*. More importantly, Romania ratified the additional Protocol 12 on the European Convention on Human Rights, on discrimination. However, the way in which Romania complied to the ruling of the Court was considered unsatisfactory in a European Roma Rights Center⁴ Report.

1 *Moldovan and Others v. Romania*, paragraph 18, www.cmiskp.echr.coe.int

2 Luke Clements, „Strasbourg Cases and Their Long Term Impact”, Roma Rights Quarterly, Issue 2-3, p. 91, <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2656&archiv=1>, 03.02.2012

3 Elisabeth Lambert-Abdelgawad, „The Execution of Judgements of the European Court of Human Rights”, Council of Europe Publishing, <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/5BDDF858-F85B-4523-BD58-27243CB2F03C/o/DG2ENHRFILES192002.pdf> 14.02.2012

4 European Roma Rights Center Report, 03.02.2012, <http://www.errc.org/article/errc-says->

The last case I am referring to is *Carabulea v. Romania*, about violations during police arrest in 1996, but decided by the Chamber in July 2010. The facts of the case, as explained in paragraph 7 of the final decision state that „On 3 May 1996 his brother, Gabriel Carabulea, aged 27, died in police custody in Bucharest following his arrest on suspicion of robbery. The ensuing investigations conducted by the prosecution authorities ended with the conclusion that Gabriel Carabulea died of natural causes, against a background of pre-existing ailments.”¹ Viorel Carabulea, a Romanian citizen of Roma origin and the brother of the deceased, contested the police report, by stating that his brother was perfectly healthy before being taken by the police. The Court reminded the fact that people in police custody are in a particularly vulnerable position and that they are under the responsibility of the authorities. Explicitly, when somebody is taken in custody it is the responsibility of the state to take care of him or her. The judges observed that in this case, when *Mr. Carabulea* was taken in by the police and later died it is the responsibility of the State to give plausible explanations about what happened. The Court observed that Romania was in accordance with the standard procedures in these cases, so it decided that „the failure to carry out a medical examination of *Mr. Carabulea* at the commencement of his detention was, therefore, unlawful”². Moreover, the Court found a violation of the right to life as the police did not offer a plausible explanation for his death. Thirdly, regarding the alleged accusation of torture and inhuman and degrading treatment during police arrest, the Court decided that there was a violation as the victim ended up in the hospital without any reasonable explanation. The Court goes farther and states that probably the pain inflicted to the victim were intended to make him confess to the police the offense he was taken in for. In this respect, the Court undoubtedly found a violation of Article 3³. Because of the seriousness of the violation, the Court stops at this point, without proceeding in examining the rest of the accusations, such as the one on discrimination. However, in the opinions offered by Judges Power and Gyulumyan, there is enough material to see how they would have proceeded in the matter of the racial discrimination. The two of them disagree with the opinions of the rest of the judges of not looking at the discrimination accusation, taking into consideration Romania’s record on racial profiling and anti-Roma biases by the police. They went further and observed that the authorities were under a *positive obligation* to investigate whether racist motives were behind the ill-treatment and death of Gabriel Carabulea. They put it plain and simple in paragraph 3 of their joint-dissenting-opinion: „Consequently, we consider that where a state is the subject of persistent criticism from international quarters for the manner in which it treats an ethnic minority, justice may require that the burden shifts to such a state to show that discrimination formed no part of the events in respect of which complaints are made. In other words, as part of its overall obligation to respond to and investigate claims of discrimination against Roma in custody, the Romanian state ought to be in a position to answer the applicant’s allegations by reference to relevant and reliable information which shows that members of the Roma community who enter police custody are treated no differently than other members of Romanian society.”⁴ The judges recall the fact that both the UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination and ECRI, the European Commission against Racism and Intolerance, appealed for the Romanian state to intensify the training in the administration of justice targeting,

romania-continues-to-flout-european-court-of-human-rights/3914

1 *Carabulea v. Romania*, paragraph 120, www.cmiskp.echr.coe.in

2 *Carabulea v. Romania*, paragraph 7, www.cmiskp.echr.coe.int

3 Article 3 of the European Convention on Human Rights, „No one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment. ”

4 *Carabulea v. Romania*, paragraph 3, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?> 02.02.2012

teachers in military and police academies. ECRI reports attest that violations are still taking place as regards to police attitudes and behaviour towards Roma members of the community¹. More specifically, it deplored that cases of police violence against members of the Roma community continued to occur and had led to serious and sometimes lethal injuries and it advocated an independent and investigative mechanism to inquire into police abuses. Whilst, admittedly, its 2005 report noted a decrease in the level of police violence against members of the Roma community it nevertheless stressed that the Roma community continued to be discriminated against in all areas.

Conclusions

The article points out one way in which minorities can claim international recognition and support for their issues through litigation. The case studies on Roma Minority before the ECtHR identified situations when the right to non-discrimination was infringed and showed how international litigation paved the way to policy reforms and raising international awareness. So, in the broader context of international accountability for human rights violations, I examined what international recognition for Roma minority can do in the Romania's domestic affairs. In order to assess how justiciability impacted the substance of discrimination against Roma, I looked at the positive obligations the state had to fulfill in order to improve Roma conditions in Romania and to see how these judgments paved the way for institutional change.

BIBLIOGRAPHY

BUONOMO, Fabio, „Protocol 12 to the European Convention on Human Rights”, European Yearbook of Minority Issues, Volume 1, 2001/2.

CAPOTORTI, Francesco, „Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious, and linguistic minorities”, United Nations Publishing, 1979.

CLEMENTS, Luke „Strasbourg Cases and Their Long Term Impact”, Roma Rights Quarterly, Issue 2-3, <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2656&archiv=1>, 2012 3.02.2011.

Council of Europe Manuals, „Human rights in culturally diverse societies”.

Council of Europe, Parliamentary Assembly, Report on „The situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe”, <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc10/EDOC12174.pdf> 08.02.2012

CRONIN, Bruce, „The Two Faces of the United Nations: the tension between intergovernmentalism and transnationalism”, Global Governance, no. 8, 2002.

Decade of Roma Inclusion <http://www.romadecade.org/about>

EDEL, Frederic, „The Prohibition of Discrimination under the European Convention on Human Rights”, Council of Europe, Human rights Files, No. 22, November 2009.

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) Report 2010, „The situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe” <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc10/EDOC12174.pdf> 09.02.2012.

European Commission, Parliamentary Assembly, 2000 Regular Report on Romania's progress towards accession, www.ec.europa.eu/enlargement 02.02.2012.

European Convention on Human Rights <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html#C.Art2>

¹ ECRI Report 2010, „The situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe” <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc10/EDOC12174.pdf> 09.02.2012

European Court of Human Rights Jurisprudence <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp>

European Roma Rights Center <http://www.errc.org/article/errc-says-romania-continues-to-flout-european-court-of-human-rights/3914>, consulted in January 2012 03.02.2012.

LAGOUTTE, Stephanie, SANO Hans – Otto, SCHARFF SMITH Peter, „Human Rights in Turmoil”, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden Boston 2007.

LAMBERT-ABDELGAWAD, Elisabeth, „The Execution of Judgments of the European Court fo Human Rights,” Council of Europe Publishing, <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/5BDDF858-F85B-4523-BD58-27243CB2F03C/o/DG2ENHRFILES192002.pdf> 14.02.2012.

OSCE Bulletin v. 5, no. 2, „Freedom of religion” (Collection of articles)1997.

RAM, Melanie H., „Minority Relations in Multiethnic Societies: Assesing the European Union Factor in Romania”, <http://rjsp.eu/minority-relations-multiethnic-societies-assessing-european-union-factor-romania.html>14.02.2012.

THORNBERRY, Patrick, „Minorities and Europe: the Architecture of Right”, *Annuaire européen* (European Yearbook), 1994. v. 42, p. 21-33.

Vienna Declaration of Human Rights, September 1993 [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(symbol\)/a.conf.157.23.en](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(symbol)/a.conf.157.23.en) 02.02.2012.

UN High Commissioner on National Minorities (HCNM), Report on the Situation of Roma and Sinti in the CSCE Region, 2000.

WALTZ, N. Kenneth, „Structural Realism after the Cold War”, http://www.columbia.edu/itc/sipa/U6800/readings-sm/Waltz_Structural%20Realism.pdf. 02.02.2012.

WILDHABER, Luzius „Protection against Discrimination under the European Convention on Human Rights - A Second-Class Guarantee”, *Baltic Yearbook of International Law*, Volume 2, 2002.

Mass-media și promovarea politicii de combatere a discriminării

■ ANA-MARIA POPOVICI (ANDRONACHE)

[„Al.I. Cuza” University of Iași]

Abstract

This article illustrates that only working together at european and national policy makers, civil society and media can make society stronger, developing the creative potential of people belonging to different environments. Their dynamism strengthens media in Europe and enriching all of us in this process, because European societies are multicultural and diverse. Diversity should be understood as an asset rather than a threat to democracy. The Role of Media in Promoting Anti-Discriminatory Policy.

Keywords

discrimination; diversity; media; policymakers; civil society

Introducere

Discriminarea este un fenomen cu o istorie îndelungată, prezent în toate societățile, transmis de cele mai multe ori chiar ca o cutumă în mentalitățile și modul de viață al oamenilor. Cu toate acestea sau mai degrabă tocmai din cauza amprentei culturale pe care o poartă, abia în ultimii ani, statele europene au început efectuarea de studii serioase și, concomitent, conceperea unor acțiuni de protejare și sprijinire a victimelor acestui fenomen. Din punct de vedere politic, nondiscriminarea a devenit un nou obiectiv prin care factorii de decizie politică europeană, care încercă să promoveze egalitatea și justiția în societățile pluraliste, duc lupta împotriva inegalităților². Ca rezultat, aparatul juridic pentru combaterea discriminării a fost îmbunătățit³, devenind tot mai sofisticat, ajutând populațiile vulnerabile, reprezentate de către asociații, grupuri de interese, sau persoane fizice, să protes-

1 **Funding Acknowledgement**, This work was supported by the the European Social Fund in Romania, under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development 2007-2013 [grant POSDRU/88/1.5/S/47646]

2 Daniel Sabbagh, Equality and Transparency : A Strategic Perspective on Affirmative Action in American Law (New York : Palgrave, 2007), 28 .

3 Sabbagh, *Equality*, 30.

teze împotriva discriminării. Devine astfel facil să se obțină protecție și recunoaștere, iar în unele cazuri, se pot obține despăgubiri pentru că au fost victimele unei inegalități de tratament pe criterii de rasă, origine etnică, sex, religie, orientare sexuală sau dizabilitate.

Este cadrul european antidiscriminare adecvat să promoveze egalitatea și o mai bună coeziune a societăților europene? Cu alte cuvinte, dacă inegalitatea și rasismul persistă în Europa, ar trebui să dăm vina pe cadrul legal sau pe „incompetența” actorilor?

Combaterea discriminării în contextul procesului de europenizare

Discriminarea poate fi astfel privită ca una dintre paradigmele politice majore care au apărut pe parcursul procesului de europenizare¹. Cu toate acestea, începând cu anii 1990, termenul discriminare a apărut în numeroase contexte, mult dincolo de sfera juridică. De fapt, în context european, discriminarea nu mai este un obiect de studiu rezervat pentru oamenii de știință juridică. Sociologi, politologi, antropologi, psihologi și economiști efectuează în prezent cercetări în acest domeniu. Aceștia sunt de părere că există trei aspecte cheie² prin care trebuie să abordăm fenomenul de discriminare. Primul aspect se referă la faptul că legea antidiscriminare este abordată din mai multe perspective, și anume, teoria juridică, drept public și internațional, legislația muncii. Un alt aspect este acela că legea antidiscriminare este examinată ca urmare a punerii sale în aplicare, dar nu trebuie să uităm că există diferite sectoare de politică și că se utilizează de către diferite tipuri de mișcări, deci, trebuie să avem în vedere dinamica diferită, în funcție de problemă și de context. Ultimul aspect se referă la provocarea oamenilor de știință de a măsura efectiv dezavantajele experienței discriminării.

Problema care apare se referă la faptul că politicile oficiale ale UE nu promovează o abordare pluralistă³, în care obiectivul de integrare este reprezentat de promovarea egalității de șanse cuplat cu recunoașterea diversității culturale într-o atmosferă de toleranță reciprocă între societățile majoritare și minoritățile comunității. Discriminare este interzisă, iar statele membre, deci și România, oferă un cadru analitic pentru apariția și punerea în aplicare a politicilor anti-discriminare, spre îmbunătățirea protecției drepturilor la tratament egal. Pe de altă parte, discriminarea crește prin intensificarea rasismului și xenofobiei. Politicile din Uniunea Europeană se concentrează pe impactul larg de dezvoltare al politicilor antidiscriminare și jurisprudență și pe căile prin care „populațiile vulnerabile” au beneficiat de acestea.

Sunt mulți potențiali factori care ar putea explica variația în europenizarea⁴ politicii antidiscriminare. Un prim factor ce trebuie luat în considerare este varietatea culturilor juridice și atitudinile actoriilor implicați în adoptarea contestării acestei părți a politicii, în special avocații și judecătorii, dar și sindicatele, angajatorii, autoritățile publice, organismele de egalitate și grupurile de asistență juridică impli-

1 Virginie Guiraudon, Andrew Geddes, *The Europeanization of anti-discrimination in Britain and France*. În Christophe Bertossi (ed.), *European anti-discrimination and the politics of citizenship. Britain and France* (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 85

2 Rezumatul conferinței *Building Borders: Reflections on Discrimination Law and Policy in Contemporary Europe*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies European University Institute in Florence (2006), <http://www.eui.eu>, accesat 2.02.2012.

3 Michael Ringelheim, *Processing Data on Racial or Ethnic Origin for Antidiscrimination Policies: How to Reconcile the Promotion of Equality with the Right to Privacy?* NYU School of Law, Jean Monnet Working Paper No. 08/06, Center for Human Rights and Global Justice Working Paper No. 13, (2008), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=983685, accesat 13.01.2012

4 Guiraudon, Geddes, *The Europeanization*, 102

cate în litigii strategice. Există puncte de vedere diferite în domeniul juridic privind potențialul legislației UE, însă cercetători precum de Witte și Mason sunt de acord că va exista o nevoie de a schimba modul în care actorii percep cazurile de discriminare, de a-i convinge să accepte noile proceduri și de a-și schimba practicile. Formarea profesională a judecătorilor și avocaților este necesară, dar așa este și creșterea gradului de conștientizare în rândul actorilor reprezentând forța de muncă în timp ce angajatorii au un interes în evitarea litigiilor și angajarea în „managementul diversității” pentru a arăta bunele lor intenții. În acest sens, organismele pentru egalitate au un rol cheie, deoarece acestea își pot concentra resursele fie la persuasiune și mediere, fie la sesizare judiciară și condamnarea de practici. În al doilea rând, cultura mobilizării¹ variază în întreaga Europă. Strategiile organizațiilor neguvernamentale vor fi cheia, în colaborare cu organismele de egalitate menționate anterior, în folosirea posibilităților deschise de evoluțiile din UE în câmpul antidiscriminării. Strategii includ formarea de coaliții, alegerea de probleme și de cadre și repertorii de acțiune. Carlo Ruzza² a studiat diferite modalități în care mișcări antirasiste s-au poziționat în ceea ce privește politica de *lobby* din UE. Lucrări anterioare privind mobilizarea pentru egalitatea de gen sugerează, de asemenea, diferențe în măsura în care grupurile vor profita de pe urma legislației UE. În al treilea rând, culturile de integrare, „filosofiile de integrare”³ naționale ce conturează politica publică și discursul public intervin în punerea în aplicare a legislației discriminării. Pe scurt, politica de instrumente menite să evalueze eficiența legii antidiscriminare se întâlnește cu rezistență sau inerție, în așa fel încât să compromită punerea în aplicare a legislației UE.

Discriminarea este un proces ce conturează o distincție⁴, un proces care nu poate fi definit ca bun sau ca rău în sine, până când terenul pe care se face distincția este declarat a fi ilegal. Conceptul de discriminare a devenit astfel o resursă cu un potențial puternic, deoarece a devenit o noțiune juridică. Așa cum am explicat mai devreme, având în vedere gama de motive și dimensiunea directă și indirectă a discriminării, nu există loc în majoritatea sectoarelor sociale pentru nicio formă de inegalitate⁵. Cu toate acestea, pentru victimele ce trec prin acest proces de distincție, experiența lor pragmatic implică diverse dimensiuni care sunt greu de clarificat. Lucruri și identități multiple completează în narațiunile construite de către victime ale discriminării, în timp ce variabilele de fundal (cum ar fi clasă socială, etnie, sex) au efecte interactive și afectează traiectoriile succesului persoanelor fizice la locul de muncă sau la școală. Politicile anti-discriminare în UE s-au bazat mai ales pe o soluție a drepturilor, care a dat naștere unei culturi instituționale⁶ de egalitate. Limitele acestei abordări bazată pe drepturi asupra discriminării atunci când se vizează probleme mai largi ale rasismului în Europa constituie un alt accent al dinamicii sociale a discriminării în științele sociale. Ea apare din dificultatea intelectuală și politică de confruntare cu următoarea realitate: întrucât resursele juridice și politice pentru promovarea egalității sunt în curs de dezvoltare în UE, rasismul și ostilitate față de minorități specifice, cum ar fi populația de evrei și musulmani, sunt în creștere. Uniunea Europeană este acum la o răscruce de drumuri, ca urmare a unei dinamici globale în schimbare în peisajul libertăților și a securității europene. Așa cum s-a

1 Guiraudon, Geddes, *The Europeanization*, 105

2 Carlo Ruzza, *Europe and Civil Society* (Manchester : Manchester University Press, 2004), 159

3 Guiraudon, Geddes, *The Europeanization*, 110

4 Christoph Toble, *Limits and potential of the concept of indirect discrimination*. Brussels: European Commission, DG for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2008), www.ec.europa.eu/social, accesat 17.01.2012

5 Christoph Toble, *Limits and potential*, 6

6 Cristian Jura, *Complementary System of Protection of The Human Rights and Fight against Discrimination in Romania* (Brasov : Editura Universității Transilvania, 2004), www.dri.gov.ro/documents/eb_sccdo.pdf, accesat 27.01.2012

arătat în diferite rapoartele ale ONG-urilor (Amnesty International – *Briefing Note: Human Rights and the Economic Crisis* January 2012, Freedom House - *Worst of the Worst 2011: The World's Most Repressive Societies*), consolidarea cadrului de securitate are un impact asupra libertăților civile, drepturilor politice și a coeziunii sociale. Acest lucru se referă la definirea „pericolului”, la reprezentarea amenințării și la apariția unei logici a suspiciunii față de „populațiile potențial periculoase.”¹

Mass-media – actor în promovarea diversității

În mediul global curent, definit prin mobilitate și schimbări, europenii își însușesc multiple și diverse identități și au așteptări justificate de a fi corect reprezentați în sfera politică, socială sau culturală. În aceste aspecte, media, instituțiile și societatea civilă joacă un rol crucial; totuși, conform analiștilor politici², realitățile sociale, economice și culturale din Europa agravează discriminarea anumitor grupuri vulnerabile sau minorități. Creșterea discuțiilor politice și a conștiinței de grup precum și distribuirea inegală a bogăției sau climatul economic sunt factori ce conduc la înrăutățirea poziției acestor grupuri în dezbaterile politice și media. Pentru a promova diversitatea socială, contextul actual sporește responsabilitatea de a proteja grupurile care se confruntă cu discriminarea și lupta împotriva acesteia, pentru a se putea promova coeziunea socială.

Potrivit lui Brian McNair³, unul dintre cei mai proeminenți formatori media în Europa, rolul mediei într-o democrație este de a „informa și educa oamenii asupra înțelesului și semnificației faptelor. Media ar trebui să ofere o platformă pentru discursul politic deschis, să răspândească mesajul guvernamental și cel al altor instituții politice.” Într-o societate democratică este esențial un canal prin care să adresezi întrebări și să primești răspunsuri informative cu privire la diverse puncte de vedere politice. Dacă organizațiile media din Europa își asumă această responsabilitate și răspund nevoilor informaționale ale unei populații tot mai diverse, ele contribuie la coeziunea socială în societățile europene.

Conceptul *discriminare* în legislația UE

Libertatea la informare face parte din cadrul legal și democratic al fiecărei națiuni prin articole constituționale sau acte parlamentare. Potrivit articolului 6(2) al *Tratatului Uniunii Europene*⁴, Uniunea – și ca parte a acesteia, sectorul media european – trebuie să respecte drepturile fundamentale, lucru garantat de *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*. Articolul 13 al *Tratatului* stabilește acțiuni specifice pe care Comunitatea Europeană le poate aplica pentru a combate discriminarea bazată pe sex, rasă, etnie, religie sau convingeri, dizabilități, vârstă și orientare sexuală. Două directive succesive – despre Egalitate Rasială (EC 2000/43)⁵ și Egalitatea Muncii

1 SPECIAL EUROBAROMETER 296, *Discrimination in the European Union: Perception, Experiences and Attitudes*, 2008, www.ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_296_en.pdf, accesat 12.01.2012

2 Paul Craig, *Anti-Discrimination Law and the European Union* (New York : Oxford University Press, 2002), 42

3 Brian McNair, *Introducere în comunicarea politică* (Iași : Polirom, 2007), 32

4 VERSIUNEA CONSOLIDATĂ A TRATATULUI PRIVIND UNIUNEA EUROPEANĂ, <http://www.european.ro>, accesat 12.01.2012

5 Directiva Consiliului 2000/43/EC din 29 iunie 2000 pentru implementarea principiului de tratament a persoanelor, indiferent de originea rasială sau etnica, <http://www.antidiscriminare.ro/anti-discriminare/legislatie/>, accesat 15.01.2012

(EC 2000/78)¹ – întăresc angajamentul Uniunii Europene asupra non-discriminării. Noul *Tratat de la Lisabona*², semnat de către conducătorii de stat în decembrie 2007, a reîntărit angajamentul Uniunii Europene față de drepturile fundamentale, inclusiv protecția diversității culturale. Noul articol propus, 1A, asigură fundația valorilor Uniunii Europene în ceea ce privește dreptul minorităților, pluralismul social și incluziunea. În cele din urmă, la sfârșitul lui 2008, Consiliul Uniunii Europene a adoptat un Cadru de Decizie³ în combaterea anumitor forme și expresii de rasism și xenofobie prin legi penale. Textul prevede că incitarea publică – inclusiv prin intermediul mediei – la violență sau ură împotriva unui grup de oameni sau asupra unui membru al unui grup definit prin rasă, culoare, religie, descendență sau origine etnică, chiar și prin diseminarea sau distribuirea de pamflete, poze sau alte materiale, trebuie pedepsită în toate Statele Membre cu închisoare între 1 și 3 ani. *Agenda socială a UE* (2005-2010) își stabilește drept scop strategic oportunități egale pentru toată lumea. Realizarea agendei sociale se bazează pe combinarea unor instrumente, printre care legislația UE, implementarea metodelor deschise de coordonare în diverse câmpuri politice și stimulente financiare precum *Fondul Social European*. Astfel, a fost adoptat și un program: *Programul Comunității pentru Muncă și Solidaritate Socială – Progres*⁴. El are în vedere implementarea efectivă a non-discriminării și promovează includerea acesteia în toate politicile UE, inclusiv în sectorul media. Programul își propune să îmbunătățească nivelul de înțelegere al oamenilor în ceea ce privește discriminarea prin cercetare și, acolo unde este cazul, să obțină statistici și indicatori pentru a stabili impactul legislației existente, al politicilor și practicilor. Rezultatele acestor activități sunt apoi publicate și diseminate într-un context trans-național.

În contextul anului 2008 – *Anul European al Dialogului Intercultural* –, Viviane Reding, Comisar European pentru Societatea Informațională și Media, a subliniat importanța mediei, în special a noilor tehnologii media, în răspândirea informațiilor despre diversitatea culturală. „Media a fost un instrument de dialog intercultural încă de la începuturi, chiar și înainte de era Internet-ului”, a spus Reding. „Noile tehnologii sunt o oportunitate ce nu trebuie scăpată, putem depăși acum bariere geografice și financiare și împărtăși cultura noastră altora din toate colțurile lumii.”⁵

Concluzii

Metodele prin care se promovează toleranța și diversitatea în media din Europa depind în mare măsură de structura socială, economică și politică a fiecărei țări precum și de structurile media, ce variază de la o țară la alta⁶. O reprezentare fidelă și echilibrată a diversității Europei va duce la o mai bună coeziune socială și la sporirea încrederii publice în media. Este încurajată participarea la reflecție, dialog, cooperare și parteneriate, inclusiv dialoguri naționale și europene între factori de decizie politică, organizații ale societății civile și organizații media, pe tema rolului mediei în reflectarea diversității și combaterea discriminării, cu scopul de a identifica probleme urgente și oportunități și de a schimba cele mai bune practici. Factorii

1 Directiva Consiliului 2000/78/EC din 27 noiembrie 2000 privind stabilirea unui cadru general pentru egalitatea de tratament în domeniul angajării, <http://www.antidiscriminare.ro/anti-discriminare/legislatie/>, accesat 15.01.2012

2 Tratatul de la Lisabona, <http://europa.eu>, accesat 15.01.2012

3 Decizia-cadru 2008/913/JAI a Consiliului din 28 noiembrie 2008 privind combaterea anumitor forme și expresii ale rasismului și xenofobiei prin intermediul dreptului penal, <http://europa.eu>, accesat 15.01.2012

4 Programul PROGRESS, <http://ec.europa.eu>, accesat 17.01.2012

5 <http://www.interculturaldialogue2008.eu/>, accesat 17.01.2012

6 Ringelheim, *Processing Data*, 13

de decizie politică din UE (autoritățile naționale ale statelor membre, instituții ale Uniunii Europene, organizații interguvernamentale, agenții de finanțare precum și alte instituții în Europa) trebuie să sprijine inițiativele legate de diversitate și să mențină legătura cu mass-media în permanent pentru a asigura transparența și corectitudinea mesajelor de combatere a discriminării¹.

Din punct de vedere geografic și socio-politic, se confirmă că încă există multe diferențe în peisajul mediatic european. Trecutul totalitar al noilor state membre UE din Europa Centrală și Europa de Est le face uneori pe acestea să asocieze cuvântul „egalitate” cu „comunism”² și creează o suspiciune față de orice „directive” care provin din instituțiile centralizate.

Impactul cadrului legal anti-discriminare și cadru juridic în mass-media al țării este de o importanță vitală. Frica jurnaliștilor din societatea românească de a „atinge” chestiuni sensibile ale diversității sau refuzul lor de a prezenta publicului probleme atât de „complexe”, din teama de a nu-i pierde, sunt prezente tot mai des în climatul economic de astăzi. În cele din urmă, lipsa capacității de a empatiza cu grupurile ce se confruntă cu discriminarea din cauza lipsei de trainig sau a politicilor de angajare inadecvate crește de asemenea.

În cele din urmă nu poate fi suficient subliniat că, atunci când factorii de decizie politică (cum ar fi instituțiile UE, interguvernamentale sau organizații internaționale) încearcă să abordeze problemele legate de discriminare în relație cu media, ei au nevoie să ia în considerare structurile de putere locale, regionale și naționale ce înconjoară media. Factorii de decizie politică pot fi un puternic catalizator³ pentru activitatea organizațiilor locale și pot contribui la sensibilizarea opiniei publice, atunci când fac declarații publice pe scară largă și evidențiază eforturile membrilor lor sau lipsa acestora în domeniul anti-discriminării în mass-media. Factorii istorici, geografici, sociali, economici, culturali sau de altă natură care contribuie la apariția sau întreținerea discriminărilor pot submina eforturile de intervenții ale diversității întreprinse de mass-media atunci când nu sunt abordate în mod explicit politic la un nivel mai larg.

BIBLIOGRAFIE

CRAIG, Paul, *Anti-Discrimination Law and the European Union*, New York, Oxford University Press, 2002.

GEDDES, Andrew, GUIRAUDON, Virginie, *The Europeanization of anti-discrimination in Britain and France*. Apud C. Bertossi (Ed.), *European anti-discrimination and the politics of citizenship. Britain and France*. New York, Palgrave Macmillan, 2007.

JURA, Cristian, *Complementary System of Protection of The Human Rights and Fight against Discrimination in Romania*, Brasov, Editura Universității Transilvania, 2004, www.dri.gov.ro/documents/eb_sccdo.pdf

McNAIR, Brian, *Introducere în comunicarea politică*, Iași, Polirom, 2007.

MIROIU, Mihaela, *Egalitatea de șanse. Perspectiva de gen*, Seminar de formare, București, 2011, www.form-eed.ro

RINGELHEIM, Michael, *Processing Data on Racial or Ethnic Origin for Antidiscrimination Policies: How to Reconcile the Promotion of Equality with the Right to Privacy?* NYU School of Law, Jean Monnet Working Paper No. 08/06, Center for Human Rights and Global Justice Working Paper No. 13, 2008, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=983685

¹ McNair, *Introducere*, 120

² Mihaela Miroiu, *Egalitatea de șanse. Perspectiva de gen*, (Seminar de formare, București, 2011), www.form-eed.ro, accesat 15.02.2012

³ McNair, *Introducere*, 135

SABBAGH, Daniel, *Equality and transparency: A strategic perspective on affirmative action in American law*. New York, Palgrave, 2007.

TOBLER, Christoph, *Limits and potential of the concept of indirect discrimination*. Brussels: European Commission, DG for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, 2008, www.ec.europa.eu/social

xxx

Amnesty International – *Briefing Note: Human Rights and the Economic Crisis* January 2012 <http://www.amnesty.org>

Anul European al Dialogului Intercultural <http://www.interculturaldialogue2008.eu/>

CONFERINȚA *Building Borders: Reflections on Discrimination Law and Policy in Contemporary Europe*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies European University Institute in Florence (2006), <http://www.eui.eu>

Decizia-cadru 2008/913/JAI a Consiliului din 28 noiembrie 2008 privind combaterea anumitor forme și expresii ale rasismului și xenofobiei prin intermediul dreptului penal, <http://europa.eu>

Directiva Consiliului 2000/43/EC din 29 iunie 2000 pentru implementarea principiului de tratament a persoanelor, indiferent de originea rasială sau etnică, <http://www.antidiscriminare.ro/anti-discriminare/legislatie/>

Directiva Consiliului 2000/78/EC din 27 noiembrie 2000 privind stabilirea unui cadru general pentru egalitatea de tratament în domeniul angajării, <http://www.antidiscriminare.ro/anti-discriminare/legislatie/>

Freedom House – *Worst of the Worst 2011: The World's Most Repressive Societies* <http://www.freedomhouse.org>

Programul PROGRESS, <http://ec.europa.eu>

SPECIAL EUROBAROMETER 296, *Discrimination in the European Union: Perception, Experiences and Attitudes*, 2008, www.ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_296_en.pdf

Tratatul de la LISABONA, <http://europa.eu>

Migrație și discriminare – perspective teoretice

■ FRANCISC ADRIAN HELSTERN

[Parliament of Romania]

Abstract

Discrimination is one factor which operates amongst many in the social inclusion or exclusion of minorities and migrants. All liberal democracies guarantee fairly unqualified rights to freedom of internal movement and emigration but defend state powers to control immigration. The legitimacy of immigration control has been much discussed among political theorists. Old controversies between advocates of open borders and state rights to limit territorial admission have not been resolved, but recently debates have shifted towards more particular questions of special admission claims and constraints on state discretion.

Keywords

migration; state policies;
discrimination; immigration
restrictions; basic egalitarian values;
political theories

În pofida teoriilor, foarte bine puse la punct și a legislației abundente, atât la nivelul Uniunii Europene, cât și la nivel internațional, problematica discriminării este actuală și fără șanse de a fi rezolvată în viitorul imediat, mai cu seamă în condițiile noului val al unei crize economice mondiale care este fundalul dezvoltării atitudinilor colective xenofobe, rasiste, șovine.

Xenofobia „adresată” non-naționalilor, imigranților în particular, constituie una dintre cele mai demne de luat în seamă surse ale rasismului contemporan; discriminarea imigranților a devenit o problemă globală – pe măsura globalizării generale a unei societăți cu prea multe trăsături ale naționalismelor secolelor trecute – care afectează în egală măsură țările de origine, țările de tranzit, ca și pe cele de destinație. La nivelul anului 2010, potrivit statisticilor publicate de Departamentul Economic și al Problemelor Sociale din Cadrul ONU, circa 200 milioane de oameni trăiau în afara statului lor de origine.

În Europa ultimilor 30 de ani, amploarea fenomenului migrației a determinat atât statele, cât și cetățenii acestora să reflecteze din nou, ca și odinioară, asupra identității naționale; Uniunea Europeană a perturbat fundamental cuplul tradițional naționalitate-cetățenie, prin stabilirea unei uniuni fără granițe, prin eliminarea vechilor bariere și crearea, după 1992, a unei ce-

tăţenii europene. Fenomenul migraţiei, tratarea acestuia de către diferitele instanţe publice şi modul în care a fost perceput de către societate, toate acestea sunt relevante pentru noile valorizări ale identităţii naţionale şi cetăţeniei, pentru rolul pe care statul şi-l asumă sau rolul la care statul trebuie să renunţe în ceea ce priveşte politicile sale publice referitoare la acest fenomen.

Oricum, fenomenul migraţiei trebuie analizat în linii teoretice cu totul noi, figura migrantului trebuie, la rândul ei, înscrisă într-un registru cu totul schimbat. Migrantul nu mai este ce era, a devenit un actor individual care poate bulversa frontierele statelor şi care se înscrie într-o viaţă marcată de mobilitate, care nu mai poate fi analizat într-un singur registru. Transformarea profundă a subiectului migraţiei are evidente implicaţii asupra rolului statului şi asupra modului în care ordinea naţională tradiţională este atinsă de către aceste noi forme de migraţie. Statului şi instituţiile sale trebuie să se re poziţioneze în raport cu aceste transformări, statul suveran nu mai este singurul actor al politicilor de migraţie.

Situaţia romilor, cu dezvoltarea particulară din Franţa ultimilor ani, a atras atenţia forurilor de decizie politică la nivel naţional şi la nivelul Uniunii Europene, în încercările lor de a stabili, pornind de la analiza compatibilităţii măsurilor luate de autorităţile franceze cu legislaţia europeană şi internaţională, problemele teoretice generale care se pun în legătură cu romii, cât şi liniile practice pentru înţelegerea şi rezolvarea problemei generale a migraţiei şi discriminării imigranţilor.

Moartea unui tânăr « nomad », de 22 ani, împuşcat de un jandarm, a declanşat reacţia comunităţii de nomazi din Sain-Aignan (Loir-et-Cher), care a atacat sediul jandarmeriei locale; conflictul a escaladat, a fost atacat şi incendiat sediul jandarmeriei dintr-o localitate apropiată, populaţia s-a simţit ameninţată iar autorităţile au luat măsuri drastice. La 21 iulie 2010, preşedintele Sarkozy a anunţat o reuniune de urgenţă la Palatul Eliysee asupra problemelor pe care le ridică comportamentul unor membri ai comunităţii de nomazi („gens de voyage”) şi a anunţat dezafectarea tuturor taberelor aflate în situaţii ilegale. Numeroase asociaţii au blamat „stigmatizarea unei etnii” pentru că, din discursul preşedintelui se crea impresia că „toţi nomazii şi romii sunt criminali şi delincvenţi”¹. În câteva zile, o problemă de drept comun a condus astfel la stigmatizarea oficială a unei întregi comunităţi. Oricum, aceste populaţii au fost primele victime ale politicii de discriminare şi expulzare, iar episodul 2010 nu este nici nou, nici unic, nici caracteristic doar Franţei. În 2006, primarul din Ensishenim a dispus incendierea a 14 caravane de romi croaţi şi români, sub pretextul instalării lor ilegale pe teritoriul comunal², în toamna anului 2007 asasinarea, în Italia, a unei tinere într-un tren, de către un rom român, a declanşat atacul unui grup de italieni asupra comunităţii rome, urmat, la nivel oficial, de un decret lege care permitea expulzarea resortisanţilor români, rezidenţi în Italia de mai puţin de 10 ani, pe motive de „securitate publică”; în anul 2009, ciocnirile dintre romi/nomazi şi autorităţile locale franceze s-au soldat cu numeroase expulzări, mai ales în Seine-Saint-Denis. Urmare a acestui conflict, circa 8000 de romi au fost expediaţi în România, cu un bilet de avion şi 300 de euro; 2/3 dintre aceştia s-au reîntors în Franţa.

Pe 28 iulie 2010 autorităţile franceze au anunţat oficial iniţierea unei serii de măsuri care vizau rezolvarea problemei nomazilor („gens de voyage”) şi romilor, concretizate, într-o primă etapă, în dezafectarea a circa 200 tabere ale romilor/nomazilor, într-un interval de trei luni, motivaţia fiind desfăşurarea unor acţiuni ilegale legate de acestea, respectiv traficul ilegal şi exploatarea minorilor, prostituţie, crime sau violarea dreptului de proprietate. Măsura a fost urmată, ca pandant, de expulzarea şi trimiterea în ţările de origine, respectiv Bulgaria şi România, a celor aflaţi în

¹ http://www.lemonde.fr/societe/article/2010/07/21/gens-du-voyage-les-amalgames-du-gouvernement_1390710_3224.html.

² <http://www.monde-diplomatique.fr/cartes/roms>.

situații ilegale, cu plata unui „ajutor de întoarcere” (300 de euro/adult și 100 euro/copil). La 30 august, autoritățile franceze au anunțat dezafectarea a 128 tabere ilegale și repatrierea a 979 de cetățeni bulgari și români, aflați ilegal pe teritoriul Franței.

Pentru eficientizarea procesului de dezafectare a taberelor ilegale s-a anunțat, de asemenea, reformarea legislației franceze în domeniu și utilizarea, din octombrie 2010, a unei baze de date denumită OSCAR, pentru colectarea amprentelor beneficiarilor „ajutorului de întoarcere”, în scopul evitării posibilelor fraude (solicitarea ajutorului de către aceeași persoană de mai multe ori sau utilizarea unei identități false). Ministrul imigrației, Eric Besson, a anunțat că guvernul se pregătește să depună în parlament un amendament vizându-i în special pe romi și va autoriza expulzarea cetățenilor străini în caz de „amenințare la adresa ordinii publice cu ocazia unor acte repetate de furt sau de cerșetorie agresivă”.

Pentru „a lupta mai eficient împotriva rețelelor de imigrație clandestină și de trafic de persoane provenite din România și Bulgaria”, ministrul a anunțat alte două amendamente: cel dintâi va permite „repatrierea în țările de origine a persoanelor care reprezintă o povară nerezonabilă pentru sistemul nostru de asistență socială”, iar al doilea va autoriza „sanționarea celor care abuzează de dreptul de sejur scurt (maxim 3 luni) pentru a ocoli regulile mai stricte ale sejurului lung” (un loc de muncă, urmarea unor studii sau justificarea unor resurse suficiente, plus asigurare de sănătate).

Reacțiile la nivel european nu s-au lăsat mult așteptate. Președintele Băsescu și-a exprimat sprijinul oficial pentru dreptul oricărui cetățean român de a se mișca liber în spațiul UE, ministrul de interne italian, Roberto Maroni, a anunțat sprijinul țării sale pentru acțiunile autorităților franceze și a reiterat intenția de revizuire a problemei expulzării automate a cetățenilor Uniunii, ministrul suedez al Afacerilor Europene și Integrării a solicitat măsuri, suportate din Fondul Social European pentru a implementa integrarea romilor¹.

Încă de la misterioasa lor apariție în Europa, acum mai bine de nouă sute de ani, romii nu au reușit să se înscrie în cadrele existenței stabile, conformă cu convențiile sociale acceptate. Așa se face că obiceiurile și cultura lor au rămas practic neînțelese, păstrarea propriei lor identități izbindu-se de respingerea societăților cu care au conviețuit. Romii continuă să se confrunte cu discriminarea, excluderea și sărăcia extremă în UE.

În pofida criticilor la adresa președintelui francez, venite cu precădere din partea stângă a eșichierului politic, care este acuzat că, prin acțiunile legate de romi și taberele acestora, încearcă să recupereze voturile pierdute în fața extremei drepte, prin politici anti-imigrare, la timp pentru alegerile din 2012², rezultatele unui sondaj comandat de „Le Figaro”, desfășurat în perioada 3-5 august 2010, reflectă atitudinea populației franceze față de romi/nomazi: 79% susținut desființarea taberelor; 80% sunt de acord cu pedepse de 30 de ani închisoare pentru cei care omoară agenți de poliție și jandarmi; 80% sunt de acord cu retragerea cetățeniei străinilor care practică poligamia și circumcizia; 89% sunt de acord cu purtarea brățărilor electronice de către recidiviști; 55% sunt pentru condamnarea la închisoare a părinților minorilor infractori

O nouă lege, din 16 iulie 2011, definește statul străinilor, printr-un ansamblu de măsuri legislative și regulamentare care fixează condițiile intrării acestora în țară, condițiile de sejur și de acces pe piața muncii. Ceea ce interesează în mod deosebit în cazul de față este prevederea potrivit căreia pentru imigrații cu înaltă calificare

¹ *The Situation of Roma in France and in Europe*. Join Information Note by Vice-President Viviane Reding, Commissioner Laszlo Andor and Commissioner Cecilia Malmstrom, 1 September 2010.

² Problema imigrației și a imigranților ar putea fi exploatată politic în contextul afacerii Bettencourt, despre presupuse detournări de fonduri către partidele aflate la guvernare.

se acordă o « cartă albastră europeană » care le facilitează accesul pe piața muncii și alte drepturi derivate, spre deosebire de toți ceilalți migranți, pentru care condițiile de intrare în țară și de acces la piața muncii sunt înăsprite. Urmare firească a tulburărilor cu conotații rasiale din anul 2010, care au avut ca protagoniști imigranții ilegali, mai exact imigranții romi, chiar dacă, în mod paradoxal, expunerea de motive și argumentele ulterioare al realizatorilor acestei legi, acreditează ideea unei întăriri a democrației și a libertății de mișcare, de așezare și de muncă a imigranților. La baza unei astfel de decizii legale, de reglementare au stat, în mod evident, considerații teoretice, normative, a căror cunoaștere înseamnă un pas important în creionarea unor răspunsuri necesare.

La baza deciziilor politice stau fundamente teoretice clare, teoriile principalelor exponenți ai filosofiei politice care s-au remarcat în marcare principalelor direcții în analiza migrației ca fenomen global. Migrația globală, tot mai accentuată, ridică nu doar probleme de legalitate, normativizate de altfel la nivel național și global, ci și probleme etice complexe. Dezbaterile normative privesc atât etica granițelor, etica migrației, relațiile între granițe și justiție, relațiile între granițe sau cazul aproape clasic al granițelor deschise.

Întrebarea dacă politica granițelor închise aflată sub controlul unilateral al unui stat democratic este legitimă nu poate fi stabilită până când nu aflăm mai întâi căruia din regimurile de control aparține. În contextul acestei creșteri globale a migrației, necesitatea recunoașterii libertății de mișcare și a mobilității umane devine o problemă foarte spinoasă în relație cu una dintre modalitățile în care statul își face pregnant simțită suveranitatea: dreptul de control al granițelor sale naționale, și nu este vorba despre granițe simbolice sau conceptuale, ci de granițele teritoriale, care limitează puterea jurisdicțională statală¹.

Pentru a se putea schița o serie de răspunsuri la întrebarea de lucru, am socotit necesară integrarea problematicii particulare expuse mai sus în aria celei conturate de disputa dintre David Miller, Arash Abizadeh și Carens și alții, legată de dreptul statului de a restricționa fluxurile migratorii, ceea ce impune ca punct de plecare opiniile cu privire la libertatea de mișcare, justificarea democratică a restricționării acesteia, justificarea legală și morală a „migrației alese” – practică de Franța și mai nou legalizată în această țară.

Din punctul de vedere al statului suveran, politica controlului accesului la graniță, incluzând imigrarea și naturalizarea, precum și validarea sau invalidarea motivațiilor individuale de acces trebuie să fie sub controlul unilateral al statului și este foarte pregnant definită de către H. Arendt: teoretic suveranitatea statului nu are nicăieri caracterul absolut pe care îl are în domeniul emigrației, naturalizării, naționalității și expulzării².

Teoreticienii aduc o serie de argumente în sprijinul idee de suveranitate a statului, deci de dreptul acestuia de a închide granițele, printre care prezervarea culturii, susținerea propriei economii, distribuirea bunăstării, buna funcționare a mecanismelor politice, stabilirea unui climat de securitate, autodeterminarea politică și, în ultimă instanță, democrația însăși.

Principiile drepturilor umane pot defini efectiv îndatoriri limitate cu privire la restricții, însă nu vor putea motiva indivizii să se sacrifice pentru străini atât cât pentru conaționali. Astfel, cetățenii statului-gazdă pot fi motivați să se opună unei politici imigraționiste care ar contrasta cu obligațiile morale pe care le poartă unii față de ceilalți. Justificarea dreptului de excludere este astfel legat de justificarea în sine a statului-națiune, înțeles ca instituție în cadrul căreia membrii își exercită

¹ Ricard Zapata-Barrero, *Theorizing State Behavior in International Migrations: An Evaluative Ethical Framework*, <http://www.eui.eu/Projects/ACCEPT/Documents/News/Social%20Research.pdf>.

² Barrero, *Theorizing State Behavior*

autoritatea în beneficiu de reciprocitate. Statul fondat pe principii democratice și cuprinzând îndatoririle pozitive speciale pe care cetățenii le poartă unii față de ceilalți se apropie cel mai mult de definiția pe care concepția liberală o dă egalității.

Potrivit lui David Miller apărarea naționalității nu trebuie să facă apel în ultimă instanță la principiile universale ce constrâng indivizii la a face parte dintr-un grup social, independent de relațiile speciale. Apelul la drepturile omului sau la o serie de idei abstracte privind echitatea în context cooperative se dovedesc factori motivaționali prea slabi pentru a genera un simț mutual al datoriei, pe care îl întâlnim între cetățenii unei națiuni. Astfel de referiri nu vor îndemna cetățenii la sacrificii majore pentru bunăstarea celor aflați în afara granițelor statului lor, sau pentru cei din interior care nu sunt membri ai națiunii lor^{1v}.

Miller argumentează pe tot parcursul scrierilor sale concepția potrivit căreia statele națiuni libere au dreptul extins de a limita imigrația, ca parte a drepturilor sale suverane, dar nu pot interzice migranților justificarea motivației respingerii lor, cea mai adecvată fiind aceea că politica cu privire la migrație este legată de binele general al societății primitoare, bine care reflectă valorile și tradițiile naționale². Deschiderea frontierelor ar amenința astfel identitatea colectivă a unui popor, i-ar distruge specificitatea culturală sau l-ar împiedica în exercitarea propriei culturi politice³.

Potrivit concepției naționalist liberele a lui Miller, dacă statele națiuni libere trebuie să ia în considerare și interesele imigranților, acestea sunt, în același timp, îndreptățite să dea prioritate intereselor propriilor cetățeni, prin urmare, politicile naționale referitoare la imigrație sunt legate de necesitățile sociale și economice interne și de valorile culturale, istorice, sociale și politice naționale. Însăși legitimarea statelor naționale moderne, susține Miller, derivă, în parte, din rolul său de protector și promotor al culturii naționale – dacă nu există o cultură proprie, care trebuie protejată, nu există nici o rațiune pentru care statul să existe ca entitate distinctă⁴.

Argumentele aduse de Miller, în principal, nu sunt sustenabile, pentru că ele contrazic principiul universalismului mondial. Astfel, protejarea avantajelor economice și binelui general al propriilor cetățeni nu poate constitui, din acest punct de vedere, o rațiune suficientă pentru a justifica limitarea imigrației. Universalismul moral implică faptul că trebuie să se ia în considerație drepturile sau binele fiecăruia. Refuzarea dreptului imigranților de a intra în țară pe motivul apărării bunurilor și binelui populației „indigene”, presupune existența unui drept necondiționat al acesteia la nivelul de trai actual, cu alte cuvinte chiar dacă aceasta implică a refuza o serie de oportunități altor persoane, pe simplul motiv, arbitrar, al naționalității. Susținătorii universalismului moral ar putea justifica o limitare a migrației doar în condițiile în care există rațiuni clare de a cred că deschiderea frontierelor ar putea conduce la o situație care, în ansamblu, ar fi inferioară în termenii binelui general al populației situației date.

Principalul oponent teoretic al lui David Miller, Arash Abizadeh, conduce o argumentație foarte acidă cu privire la principiile generale ale democrației actuale, dintre care este, în opinia sa, exclus cu desăvârșire, socotit fundamental incompatibil, dreptul unilateral al statului de a exclude străinii. Aici accentul pare pus pe conotația de unilateralitate a acțiunilor statului, ceea ce autorul explică foarte limpede⁵.

1 David Miller, *On Nationality* (New York: Oxford University Press, 1995), 83.

2 Idem, *National responsibility and global justice* (Oxford: Polity Press, 2007), 222.

3 Idem, „Immigration: The Case for Limits,” in A. Cohen and C. Wellman (eds.), *Contemporary Debates in Applied Ethics* (Malden, MA: Blackwell Publishing, 2005), 200.

4 Idem „Immigrants, Nations and Citizenship”, in *The Journal of Political Philosophy*, volume 16, number 4, 2008: 375.

5 Arash Abizadeh, „Democratic Theory and Border Coercion: No Right to Unilaterally Control Your Own Borders,” *Political Theory*, (2008): 38.

Argumentația pusă în discuție de Abizadeh pornește de la o premisă fundamentală cu dublă deschidere, una de natură morală, cealaltă de natură descriptivă. Premisa de natură morală se constituie ca o construcție democratică justificativă, care stipulează că prezența coercitivă a statelor este ilegitimată prin ea însăși, cu excepția cazului în care poate fi justificată în termeni democratici către oricare individ care poate fi atins de urmările acestei acțiuni, fie el cetățean al țării prezumtive gazdă, fie el solicitantul vizei de intrare în respectivul stat, deci față de oricine poate fi supus urmărilor acestor acțiuni coercitive. Premisa secundară, de natură descriptivă, funcționează ca o observație potrivit căreia statul supune acțiunii coercitive străinii pentru a preveni intrarea imigranților pe teritoriul său național. În lumina acestor două premise, Abizadeh concluzionează că statul nu are nici un drept de a exclude în mod unilateral străinii, imigranții; permisiunea derivă din acceptul și înțelegerea acestora, ceea ce pare o situație fără nici o legătură cu realitatea, câtă vreme aceștia este limpede că nu sunt o „voce”, nu sunt reprezentați, pentru că nu există această posibilitate practică, în vreuna dintre structurile statale responsabile cu facerea, sau cu supravagherea aplicării unor normative. Statul ar trebui să realizeze niște organisme democratice în care să fie incluși reprezentanți ai imigranților, ai străinilor, și niște mecanisme legislative care să le asigure acestora posibilitatea de a se exprima asupra acelor acțiuni ale statului care îi vizează direct, sau să aibă posibilitatea de a se exprima prin referendum. Procesul politic în sine ar trebuie să îi aibă ca protagoniști nu doar pe cetățenii respectivului stat, ci și pe străini, pe imigranți. Astfel, justificarea democratică a regimului de stat al controlului granițelor ar fi administrată, în egală măsură, de cetățeni și de străini.

Deschiderea granițelor pentru imigranți este apărută prin argumentele potrivit cărora statele nu trebuie să aibă puterea de a restricționa nici potențialii imigranți așa după cum nu au puterea de a restricționa dreptul propriilor cetățeni de a-i primi pe imigranți pe proprietatea lor. Un argument utilitarist propus este cel conform căruia mișcarea oamenilor trebuie să fie guvernată de aceleași reguli care se aplică și în cazul mișcării bunurilor și capitalurilor.

Unicul motiv pentru care dreptul de a apăra bunurile comune se poate traduce în situația actuală într-un control al imigrației este credința într-un formidabil dezechilibru economic și demografic al lumii actuale, într-o mare masă de străini, de origini cultrale diferite și, pentru cei mai mulți, fără calificare, intrați pe teritoriul statelor occidentale europene. O comunitate politică își poate prezerva legile, insiștiile, cultura publică dacă o masă importantă de străini cu o cultură fundamental diferită trăiește pe teritoriul său? Este o întrebare la care nu se poate oferi un răspuns apodictic. Statul nu poate prezuma aprioric că astfel de străini nu pot trăi într-un echilibru cu proprii cetățeni, dar poate ști, a priori, că dincolo de un anumit număr de astfel de străini, nu se pot integra într-un sistem social echilibrat sau că integrarea lor va avea un efect de bulversare asupra societății „indigene”. Acest raționament este conjunctural. Se poate ca, și în condițiile în care frontierele sunt deschise, imigrația să nu aibă un caracter de masă pentru că potențialii imigranți observă că perspectivele lor de ameliorare a situației economice sunt tot mai puțin atractive pe măsură ce un mare număr de alți imigranți i-au precedat. Dar chestiunea principală rămâne aceasta: dacă se admite că o comunitate politică este fondată, dacă nu pe prezervarea libertății sale politice și culturii sale politice și dacă se admite că o comunitate politică este în egală măsură fondată pe prezervarea calității bunurilor publice cărora le asigură administrarea în contul unei întregi societăți, atunci expunerea la perspectiva unei masive cereri de imigrare și fără a avea mijloacele de a ști dacă aceasta se va realiza efectiv, conferă acelei comunități politice dreptul de a controla migrația.

În condițiile actualei societăți globale, nu se poate vorbi despre o autorizare a statului de a-și închide ermetic frontierele ci de a restrânge mișcările de populație

către interiorul teritoriului în locul unei totale deschideri a acestora. Ideea centrală este aceea că restricționarea, în limite admisibile legal și moral, a imigrației, este aleasă pentru a proteja și prezerva o anumită identitate națională necesară, prin ea însăși, pentru menținerea și protejarea instituțiilor politice și publice esențiale pentru orice democrație. Ceea ce nu înseamnă că imigranții nu se pot integra în cadrul unei culturi naționale, ci, mai degrabă că integrarea lor în cadrul unei culturi societale comune caracterizată printr-o limbă comună și prin instituții publice pe care le împart ca și comunitate, poate fi un proces de lungă durată. O imigrație fără nici o restricție riscă să submineze la un moment dat cultura comună. Controlul imigrației poate da, în același timp, unui stat liberal, timpul necesar pentru a susține și proteja unitatea națională atât de importantă pentru consolidarea instituțiilor sale democratice.

Controlul imigrației nu trebuie în mod necesar pus în termeni de justete sau injustiție, problema concordanței între imigrație și justiția liberală depinde de criteriile utilizate pentru selecționarea imigranților sau de motivarea restricționării acestui drept. Politicile de imigrație bazate pe selecție rasială și vizând menținerea unei identități rasiale a națiunii sunt foarte clar anti-liberale. Politicile care vizează menținerea unei identități nerasiale, în care selecția se efectuează pe baza criteriilor de cunoaștere, calificare profesională, legături cu o cultură democratică nu sunt în neconcordanță cu noțiunea de justiție liberală.

Principalul motiv al migrației în lumea contemporană este perspectiva unei vieți mai bune. Este binecunoscut și acceptat faptul că imigranții au tendința de a se deplasa din țările mai sărace către țările bogate pentru a-și ameliora situația economică. Dacă se ia în serios principiul egalității de șanse, atunci trebuie apărută ideea granițelor deschise și libera circulație a oricărei persoane în lume. A permite statelor să restrângă sau să reglementeze imigrația înseamnă a le permite să interzică în mod arbitrar accesul la resurse de care proprii cetățeni se pot bucura și aceasta înseamnă o atingere a egalității de șanse. Potrivit lui Carens a împiedica o persoană să-și îmbunătățească situația economică prin plecarea în altă țară ar însemna revenirea la un sistem feudal potrivit căruia perspectiva vieții unei persoane este indeductibil legată de locul său de naștere¹.

Concluzii

Dreptul de liberă mișcare este, deci una dintre cele mai importante libertăți umane, baza pentru multe alte drepturi. Dacă oamenii sunt liberi să-și trăiască viața așa cum vor, atâta vreme cât nu încalcă drepturile celorlalți semeni ai lor, înseamnă că au și dreptul de a se stabili unde vor. Există multe restricționări la acestei libertăți, printre care restricțiile aplicate imigrării: controlul traficului, cererea de a respecta proprietatea alotră, închiderea pentru anumite crime sau infracțiuni, dar toate acestea solicită o justificare morală, deci statul trebuie să își justifice restricțiile aplicate imigranților în toate formele, justificare care trebuie să țină seama atât de interesele celor excluși, dar și de cele ale societăților prezumtiv primitoare..

Libertatea de mișcare este esențială pentru egalitatea de șanse. În statele democrațiilor liberale funcționează principiul accesului la anumite poziții sociale pe baza unor calități specifice, a unor aptitudini, a eforturilor intelectuale sau fizice, și nu pe baza unor distincții de rasă, origine, sex etc. Acest idel de șanse egale este legat de faptul că toate ființele umane sunt născute egale și că nu există ierarhi naturale potrivit nașterii care să deschidă calea spre poziții sociale. Ca atare, problema

¹ Joseph Carens, „Aliens and Citizens: The Case for Open Borders” in Ronald Beiner (ed.), *Theorizing Citizenship* (New York: State University of New York Press, 1995), 230.

pentru cei care apără dreptul statelor de restricționare este justificare modulului în care aceste restricții contribuie la inegalitatea de șanse. În pofida susținătorilor teoriilor dreptului statului de a restricționa imigrația, în virtutea obligației acestuia de a apăra proprietatea comună, valorile și tradițiile, cultura națională, libertatea de mișcare, prin rezultatele ei, respectiv așezarea și dreptul de munci pentru a accede la o situație materială, socială superioară celei lăsare în țara de origine, deci prin aportul pe care imigranții îl aduc în societatea gazdă dar și prin beneficiile pe care le aduc societății din care au plecat, contribuie la limitarea inegalităților sociale, politice sau economice.

Ceea ce, în opinia noastră, ar putea justifica, din perspectiva teoriilor mai sus expuse, dreptul statului de a aplica o serie de restricții, am putea spune o serie de restricții care conduc la o „discriminare pozitivă”, în sensul acceptării doar acelor imigranți care pot conduce la beneficii pentru ambele societăți, și cea de origine, și cea gazdă, deci a imigranților supracalificați, este o situație cu totul excepțională, respectiv o situație de criză, care impune statului, ca apărător nu al unei culturi naționale, sau a unor tradiții, ci a însăși ființei naționale, luarea unor măsuri excepționale, cu condiția respectării drepturilor fundamentale, chiar dacă aceasta ar putea prepune apelul la un drept de excepție, acela de restricționare.

Privită prin prisma teoriile mai sus expuse, în liniile lor esențiale pentru subiectul abordat, legislația franceză referitoare la imigrație, naționalizare, cetățenie, ar putea fi considerată justă și morală chiar prin prisma aserțiunii lui A. Abizadeh, potrivit căruia o restricționare/limitare a unui drept, respectiv a dreptului de liberă mișcare care survine ca urmare a acceptării principiului „imigrației alese”/”condușe”, poate fi acceptată doar dacă este argumentată democratic. Legea din 16 iulie 2011 a fost supusă dezbaterii publice și, ulterior, prin mersul firesc al legilor democratice, supusă votului Parlamentului francez. Parlamentul francez – ca orice alt parlament național al unui stat democratic – este rezultat al unor alegeri, ceea ce înseamnă rezultat al votului, voinței populare. Parlamentarii – cei care au votat legea în discuție – reprezintă poporul francez, ca atare legea trecută prin voința poporului, demosului, la care Abizadeh face referire, nu poate fi decât justă, legală și morală, prin voința majorității.

BIBLIOGRAFIE

ABIZADEH, Arash, *Liberal Egalitarian Arguments for Closed Borders: Some Preliminary Critical Reflections* http://www.law.yale.edu/documents/pdf/Intellectual_Life/3_Abizadeh.pdf

ABIZADEH, Arash, „Democratic Theory and Border Coercion: No Right to Unilaterally Control Your Own Borders,” *Political Theory*, 2008.

CARENS, Joseph H. „Migration and Morality: A Liberal Egalitarian Perspective.” In B. Barry and R. E. Goodin (eds) *Free Movement: Ethical Issues in the Transnational Migration of People and of Money*, University Park, Pa., Pennsylvania State University Press, 1992.

MILLER, David, *On Nationality*, New York, Oxford University Press, 1995.

MILLER, David, *National responsibility and global justice*, Polity Press, Oxford, 2007

MILLER, David, „Immigrants, Nations and Citizenship”, in *The Journal of Political Philosophy*, volume 16, number 4, 2008.

MILLER, David, „Immigration: The Case for Limits,” in *Contemporary Debates in Applied Ethics*, A. Cohen and C. Wellman (eds.), Malden, MA, Blackwell Publishing, 2005.

WALZER, Michael, *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*, New York, Basic Books, 1983.

Egalitate de șanse și non-discriminare

■ ILEANA DASCĂLU

[The University of Bucharest]

Abstract

This paper aims to explore the normative grounds of both equality of opportunity and non-discrimination, working with the underlying assumption of a connection between the two. In order to test this assumption, various core issues of egalitarianism are discussed, and contrasted with the common understanding of discrimination. As this research attempts to prove, though less questioned than other principles of social justice, and though apparently akin (to some extent even overlapping), equality of opportunity and non-discrimination are bound to remain rather limited in scope unless a comprehensive (substantial) view of justice is endorsed.

Keywords

equality of opportunity; non-discrimination; fairness; justice; desert

Introducere

Principiile egalității de șanse și non-discriminării sunt adesea considerate trăsături fundamentale ale unei societăți drepte. Ambele presupun o raportare comparativă la indivizi, grupuri și valori și ambele se definesc ca instrumente de asigurare a corectitudinii în sfera publică. Totodată, ambele pot fi înțelese atât ca un set de reguli formale, cât și ca norme morale, a căror pondere relativă este dată de concepția generală despre dreptate la care aderă o anumită societate. Scopul acestui articol este de a cerceta legătura conceptuală dintre cele două principii și de a vedea în ce măsură există o suprapunere între ele, de natură să îndreptățească ipoteza că non-discriminarea poate fi un instrument pentru asigurarea egalității de șanse.

Temeiuri normative

Ideea că o societate justă implică o preocupare pentru asigurarea imparțialității instituțiilor în raport cu indivizii și grupurile care o compun este des întâlnită în dezbaterile filosofice axate pe analiza principiilor morale care justifică diverse aranjamente sociale. Una dintre cele mai cunoscute formulări teoretice ale acestei idei, „dreptatea ca imparțialitate”, îi aparține filosofului Brian Barry și, în sensul cel mai general,

constă în a promova „o concepție despre bine care nu acordă vreo greutate specială intereselor și preocupărilor unui agent, ci tratează interesele și preocupările tuturor în același fel.”¹

La nivelul politicilor sociale și al prevederilor juridice, această cerință a dreptății are în vedere acțiuni instituționale și comportamente prin care indivizi sau grupuri suportă un tratament diferit, de cele mai multe ori dezavantajos, în virtutea apartenenței lor la o categorie considerată relevantă de societatea în cauză (principiul non-discriminării) și, de asemenea, aspirația de a asigura un cadru de interacțiune corect, așa încât toți să poată avea, în principiu, șansa de a accede la diverse beneficii – de exemplu, la educație de calitate - sau poziții sociale avantajoase (principiul egalității de șanse). Astfel înțelegem, imparțialitatea vizează o atenuare cât mai mare a ponderii acelor diferențe care nu ar trebui să conteze din punct de vedere moral între oameni - factori genetici, circumstanțe determinate exclusiv sau decisiv de noroc, ori rezultate dintr-o acumulare de nedreptăți sociale, preferințe personale care nu afectează negativ alți indivizi (de exemplu, orientare sexuală) - și, în al doilea rând, „nivelarea terenului de joc”², pentru ca perspectivele de succes social ale unor indivizi diferiți între ei sub o varietate de aspecte să fie cât mai apropiate.

Deși pare să existe un larg consens asupra legitimității celor două principii în sfera publică, până în punctul de a fi considerate componente de la sine înțelese ale unei societăți democratice, discutarea temeiurilor lor normative scoate la lumină o serie de dificultăți.

În primul rând, care este, la nivel moral fundamental, numitorul comun al celor două concepții? Dacă acesta este egalitatea intrinsecă a ființelor umane, conduce el în mod necesar la acceptarea ambelor? La prima vedere, a susține că toți trebuie să fim tratați cu același respect și aceeași grijă, în virtutea faptului că toți suntem oameni, nu are nicio implicație împovărătoare pentru societate și nu neagă evidența că oamenii sunt extrem de diferiți în funcție de o multitudine de criterii (fizic, forță, inteligență, abilități, înzestrări etc).

Dar sunt oare oamenii cu adevărat egali din punct de vedere moral? Din perspectiva unei etici a virtuții, cel care își pune, de exemplu, înzestrarea în slujba celor dezavantajați pentru a le ușura viața sau și-o desăvârșește prin studiu pentru a le oferi semenilor săi legi bune este superior moral celui care profită de pe urma avantajului său natural pentru a comite nedreptăți sau crime. Prin urmare, dincolo de tratamentul diferit care li se va acorda celor doi prin respect sau oprobriu public, în cazul distribuirii de beneficii sau al alocării de resurse, cel virtuos va culege roadele conduitei sale în detrimentul celui vicios. De pildă, între doi indivizi grav bolnavi și care au la fel de multă nevoie de un transplant, unul fiind de o moralitate impecabilă, iar celălalt un vicios, automat va fi ales primul, chiar dacă, să spunem, este mult mai în vârstă decât celălalt, deci ar beneficia mai puțin de acel tratament.

Așa cum reiese din acest exemplu, aplicarea principiului imparțialității într-o situație complexă, în care diferențele dintre oameni cântăresc mai mult decât ceea ce le este comun, impune flexibilizarea normei tratamentului egal datorat tuturor și găsirea unor reguli pentru stabilirea priorității unui individ în raport cu altul.

Virtutea este, însă, doar unul dintre criteriile care pot fi invocate pentru partajarea indivizilor în contextul distribuției de resurse (și în special, de resurse rare). Alte două exemple sunt prioritatea în funcție de merit și cea în funcție de nevoi. Aceste două viziuni pot admite egalitatea oamenilor ca ființe morale (cu excepția unei înțelegeri elitiste a meritului sau înzestrărilor, prin ea însăși discriminatorie), dar clarifică în mod opus consecința acesteia, respectiv tratamentul egal acor-

1 Brian Barry, *Justice as Impartiality* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 20.

2 John Roemer, *Equality of Opportunity* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1998), 2.

dat tuturor. Astfel, cei care susțin că meritul fiecăruia dintre noi trebuie să dicteze tratamentul din partea instituțiilor societății pot fi de acord cu existența unui prag minim de drepturi și chiar resurse pentru toți, indiferent de meritele lor, dar vor vrea ca dincolo de acesta, meritul să primeze, indiferent de alte circumstanțe. Pe de altă parte, egalitariștii care cred că fiecare trebuie tratat în funcție de nevoile sale vor acorda prioritate circumstanțelor în care se găsesc oamenii și de care nu sunt în mod direct responsabili. Bazându-se pe justificarea că interacțiunea umană presupune schimburi complexe, din care unii ies câștigători și alții perdantți independent de meritele lor, susținătorii egalității după nevoi vor recomanda o grijă suplimentară față de cei mai dezavantajați membri ai societății.¹

Prin urmare, dacă am admite egalitatea morală a oamenilor în sensul că fiecare individ are un set limitat de drepturi care trebuie să îi fie respectate indiferent de virtutea, nevoile și performanțele sale, principiul non-discriminării ar putea fi încorporat ca instrument de asigurare a imparțialității. Putem presupune că pe lista criteriilor în baza cărora ar fi condamnată discriminarea se regăsesc cele prezente în majoritatea legislațiilor democratice (rasă, sex, gen, etnie, dizabilități etc), dar putem remarca, totodată, că o înțelegere limitativă a temeiului normativ ar restrânge justificarea lor la planul juridic și nu ar reuși să explice de ce lista nu ar putea fi completată cu altele noi (de exemplu, coeficientul de inteligență).

În ceea ce privește egalitatea de șanse, ea nu apare ca o consecință firească a egalității morale în accepțiunea restrânsă de mai sus decât dacă este înțeleasă ca imaginea în oglindă a principiului non-discriminării, stipulând ca nimeni să nu fie descalificat din competiția socială în baza criteriilor arbitrare moral la care se referă acesta. Dar înseamnă aceasta cu adevărat că toți au șanse egale ? Există, totuși, intuiția că, prin comparație cu cerințele non-discriminării, egalitatea de șanse presupune eforturi mai mari din partea instituțiilor societății pentru ca toți să poată lua startul de pe poziții egale.

De la o viziune formală la una substanțială

În versiunea sa cea mai întâlnită, egalitatea de șanse stipulează ca pozițiile sociale avantajoase să fie accesibile celor interesați prin competiție deschisă, corectă procedural și organizată imparțial în sfera publică, astfel încât nimeni să nu fie exclus de la participare în baza unor criterii arbitrare. Dincolo de acest punct de pornire, selecția se va face pe bază de calificări și abilități, astfel încât cei mai buni să câștige, deziderat redat prin sintagma *'careers open to talents'*.² Dacă la primul nivel egalitatea de șanse și non-discriminarea se suprapun, mai departe, egalitatea de șanse se distanțează introducând un principiu meritocratic în selecția candidaților și lăsând intacte criteriile de evaluare care se aplică sectorial pentru a stabili care sunt cei mai buni într-un anumit context. Astfel înțeleasă, „șansa” nu este o promisiune și cu atât mai puțin o garanție a succesului, ci înseamnă a avea o opțiune și a nu fi împiedicat să uzezi de ea.

Numeroși autori au criticat, însă, această viziune formală asupra egalității de șanse, argumentând că ea trece total sub tăcere impactul pe care diversele circumstanțe sociale îl au asupra șanselor relative ale fiecărui individ. Cu alte cuvinte, corectitudinea procedurală a poziției de start în competiție nu neutralizează efectul

¹ Astfel, „principiul diferenței” invocat de Rawls admite inegalitățile economice și sociale, cu condiția ca ele să fie „spre cel mai mare beneficiu al celor mai dezavantajați membri ai societății” – John Rawls, *Justice as Fairness. A Restatement* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2001), 43.

² Andrew Mason, *Levelling the Playing Field. The Idea of Equal Opportunity and Its Place in Egalitarian Thought* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 16.

inegalităților sociale mai vechi, persistente, prin care un anumit grup a fost privat sistematic de avantaje sociale sau educație, a căror posesie reprezintă, însă, o condiție implicită pentru a accede la postul sau beneficiul vizat¹.

În consecință, pentru ca egalitatea de șanse să poată fi asigurată în mod substanțial, real, nu este suficientă ajustarea politicilor de admitere în universități sau a criteriilor de angajare în posturi competitive și atrăgătoare, ci este nevoie de schimbări la un nivel profund, respectiv în ceea ce Rawls numește „structura de bază a societății”². Formularea unui principiu substanțial de egalitate a șanselor ține seama de multitudinea de feluri în care, în realitate, indivizii dobândesc avantaje diferite în virtutea familiilor diferite din care provin, a atitudinilor de încredere sau neîncredere în viitor care le sunt astfel dezvoltate, a raportării active sau pasiv-resemnate la viață ca urmare a interiorizării unui anumit set de valori morale, religioase, a accesului diferit la sisteme de educație, bagaj de cultură, rețele sociale informale etc.

O altă direcție de critică la adresa egalității formale de șanse exprimă scepticism atât față de corectitudinea ei morală, cât și față de posibilitatea aplicării ei în realitate. Dincolo de aparența unei concepții rezonabile, al cărei obiectiv modest formulat nu aduce atingere libertății umane, egalitatea de șanse ar fi, în esență, expresia unui spirit competitiv, care adâncește, de fapt, inegalitățile dintre oameni. Aceasta se întâmplă pentru că fiecare societate are un set de valori în funcție de care talentele și abilitățile unora contează mai mult decât cele ale altora, iar susținerea egalității de șanse implică acceptarea prealabilă a unei ordini sociale și morale pe care o consolidează, amplificând diferențele naturale dintre oameni.

Să ne imaginăm o cursă la care sunt invitați să participe din poziții de start egale indivizi foarte diferiți – unii sunt supraponderali, alții au trecut de prima tinerețe, unul are un defect la picior, iar altul este atlet de performanță.³ Extrapolând acest exemplu puternic intuitiv, putem ajunge la concluzia că, în domeniile importante (asociate pozițiilor sociale avantajoase), selecția este previzibilă, pentru că doar cei care posedă (dinainte și în proporție superioară) calitățile cerute se vor bucura de șanse pentru a și le dezvolta. Filosoful Thomas Nagel adoptă o poziție similară: „În opinia mea, cea mai mare nedreptate din această societate nu este de ordin rasial, nici sexual, ci intelectual. Nu vreau să spun că este nedrept că unii sunt mai inteligenți decât alții; și nici că societatea îi răsplătește pe oameni diferențial doar pe baza inteligenței lor: de obicei nu procedează așa. Cu toate acestea, societatea oferă, în medie, recompense mult mai mari pentru sarcini care necesită o inteligență superioară decât pentru cele care nu necesită această calitate. Așa stau, pur și simplu, lucrurile într-o societate avansată tehnologic și cu o economie de piață. Faptul că indivizii isteți ar merita șansa să facă mai mulți bani decât cei ne-isteți nu reflectă o judecată socială. Ei pot merita oportunități educaționale mai bogate, dar nu și avuția materială care le este asociată.”⁴

Aceeași distincție dintre „formal” și „substanțial” se poate aplica și în cazul non-discriminării. Dincolo de a observa că principiul de selecție a criteriilor în baza cărora nu ar trebui să discriminăm nu este explicit formulat și că el reflectă în mare măsură experiența istorică, ne putem întreba ce separă, în esență, discriminarea „rea” din punct de vedere moral de cea „nevinovată”. În încercarea de a găsi un răspuns vom vedea că simpla distincție dintre comportamente publice și comportamente private nu este suficientă pentru formularea unui principiu de dreptate care să explice în mod coerent de ce non-discriminarea este o normă.

1 Thomas Nagel, „Equal Treatment and Compensatory Discrimination”, *Philosophy and Public Affairs*, Vol.2, Nr. 4 (1973): 349.

2 Rawls, *Justice*, 10.

3 John Schaar, „Equality of Opportunity, and Beyond”, în Louis Pojman, Robert Westmoreland (editori), *Equality. Selected Readings* (Oxford: Oxford University Press, 1997), 139.

4 Nagel, „Equal Treatment”, 357.

O posibilă definiție a discriminării „greșite” o echivalează cu „acea discriminare care defavorizează persoane de un anumit tip într-un fel care exprimă atitudini ostile sau altfel neadecvate moral față de persoanele de acel tip”¹. Potrivit acestei definiții, un angajator capricios, care refuză să admită în compania sa candidați aparținând unei anumite categorii, fără a exprima sau avea o prejudecată ori o atitudine ostilă, jignitoare față de aceasta, nu se face vinovat de discriminare, cel puțin nu în sens tare. De altfel, până la un punct, urmarea unor anumite stereotipuri frecvent confirmate (de exemplu: femeile sunt mai potrivite decât bărbații pentru munca de secretariat, pentru că au o atenție distributivă mai bună) și care nu conțin o denigrare morală a unui grup se încadrează în „discriminarea statistică” și poate fi admisă ca un instrument rațional de asigurare a eficienței economice.

Un caz diferit este cel al atitudinilor și comportamentelor care, luate individual, nu pot fi considerate răuvoitor discriminatorii, ci doar idiosincratic discriminatorii, dar al căror efect agregat conduce la situații de discriminare reală și inegalitate socială. De exemplu, opțiunea pașnică a unor albi de a-și cumpăra case în acea parte a unui cartier care este locuită exclusiv de albi nu conține, în sine, dorința de a-și defavoriza conaționalii de culoare; perpetuat în timp, însă, acest comportament va duce la o segregare rasială cu consecințe importante printre altele, asupra educației copiilor afro-americani (privați de interacțiunea cu copiii din familii mai bogate, care au avut acces la oportunități educaționale superioare, atât formale, cât și informale).² Ulterior, aceste inegalități vor afecta șansele acestor copii în competiția socială.³

Dacă distincția dintre intenționat și neintenționat nu este, în sine, lămuritoare, aceasta se întâmplă și din cauza mecanismelor psihologice și sociale profunde care se dezvoltă în urma unor politici sau acțiuni discriminatorii. Dacă discriminarea inadmisibilă moral este cea care „nu prezintă avantaje sociale și atașează unei trăsături cu care oamenii se nasc un simț redus al valorii”,³ aceasta transformă la nivel psihologic și social o trăsătură care ar fi putut rămâne nerelevantă într-una esențială, care reduce stima de sine a respectivilor indivizi și ajunge să îi departajeze în competiții unde nu este niciodată explicit formulată ca un criteriu de eligibilitate. Așa cum arată exemplul de mai sus cu segregarea locativă, ceea ce face acest tip de discriminare profundă, nu neapărat intenționată, unul greu de combătut, este că el se atașează normelor sociale, care pot funcționa independent de politici ca reguli interiorizate de oameni.

Putem observa că atât în cazul egalității de șanse, cât și în cel al non-discriminării, preocuparea generală pentru imparțialitate se traduce prin încercarea de a atenua (sau a neutraliza) dezavantajele care nu rezultă din alegeri de care indivizii pot fi făcuți cu adevărat responsabili. Pentru a clarifica acest aspect, este, însă, nevoie să readucem în discuție conceptele de „șansă”, „merit” și „succes”.

„Efectul Matei”

Argumentul în favoarea unei viziuni substanțiale asupra egalității și a non-discriminării poate ridica o obiecție importantă, și anume că în încercarea de a nivela cât mai echitabil diferențele de șanse, vom ajunge să îi privăm pe cei cu adevărat talentați și merituosi, („excepționalii”), de la recompensele la care sunt îndreptățiți în virtutea înzestrării lor speciale. De ce ar trebui - s-ar putea obiecta - ca societatea să-și consume resursele pentru a îmbunătăți situația celor mai defavorizați sau pentru a corecta nedreptăți trecute, în loc să cultive talentele de excepție, care în lipsa acestui sprijin s-ar irosi ?

1 Richard Arneson, „What is Wrongful Discrimination?”, *San Diego Law Review* 43 (2006): 785.

2 Arneson, „What is”, 776.

3 Nagel, „Equal Treatment”, 361.

Dar oare aceste talente țin strict de merite individuale? Într-un studiu foarte interesant dedicat percepției contemporane a succesului social, jurnalistul Malcolm Gladwell susține că nu. Analizând statistic exemple de succes dintr-o varietate de domenii, Gladwell demonstrează că, în general, indivizii considerați cei mai talentați sau cei mai de succes sunt beneficiarii unei acumulări de avantaje care pornește uneori dintr-un punct complet arbitrar. Acest argument nu neagă în vreun fel excelența personală (talentul unui muzician sau al unui sportiv de top), ci sugerează că, înainte de a ne concentra asupra indivizilor, trebuie să cercetăm mediul care i-a format, tot așa cum un biolog studiază „ecologia” unui organism.

De exemplu, componența echipei de juniori din liga de hockey a provinciei Ontario avea ca particularitate statistică faptul că toți jucătorii de elită erau născuți în primele trei luni ale anului. Acest detaliu era hotărâtor pentru performanțele lor viitoare, dat fiind că 1 ianuarie este data la care echipele canadiene de hockey fac selecția pentru juniori. Astfel, un jucător care împlinea zece ani în ianuarie sau februarie era în avantaj față de unul care împlinea zece ani în decembrie, pentru că la această vârstă o diferență de un an contează enorm ca forță și performanță fizică. Acest avantaj inițial arbitrar genera un lanț de alte avantaje conștiente: jucătorii puțin mai mari ajungeau să se antreneze în echipe mai bune și să joace de două-trei ori mai multe meciuri decât colegii lor mai mici, fapt care la un moment dat atrăgea după sine performanțe remarcabile.¹

În opinia lui Gladwell, exemplul este edificator pentru ceea ce el numește „efectul Matei”, de la Evanghelia după Matei, unde se spune: „Căci celui ce are i se va da și-i va prisosi, iar de la cel ce nu are, și ce are i se va lua.” Paradigmatic pentru această a doua situație este cazul lui Christopher Langan, autorul autodidact al unui model cognitiv-teoretic al universului și posesorul unui coeficient de inteligență considerat prea mare pentru a putea fi măsurat cu precizie². Spre deosebire de exemplul anterior, în care excelența jucătorilor de hockey a fost construită în timp, Langan a demonstrat calități excepționale de foarte mic. Cu toate acestea, el nu a devenit niciodată un reputat savant sau un profesor într-o universitate de elită, ci a rămas întotdeauna un „fenomen” la marginea comunității academice, considerat genial, însă care nu a beneficiat niciodată de platforme instituționale pentru a-și propaga ideile. Povestea vieții sale, reconstituită de Gladwell, este povestea tristă a unui copil foarte sărac, cu un tată vitreg violent și care nu și-a găsit niciodată locul într-un sistem de învățământ, în esență pentru că mediul în care crescuse nu îi formase în niciun fel inteligența practică și abilitățile sociale esențiale; deși excepțional, elevul Langan a eșuat sistematic în situații aparent banale care presupuneau interacțiunea cu autoritatea și nu a cules niciodată roadele meritate ale înzeestrării sale.

Concluzii

Cele două exemple citate mai sus sugerează complexitatea noțiunii de „succes”, precum și ambiguitatea celei de „merit”. Am văzut, totodată, că identificarea dezavantajelor pe care cele două principii, egalitatea de șanse și non-discriminarea, aspiră să le reducă sau neutralizeze este problematică atât la nivel factual (câte date ar trebui să avem despre fiecare pentru a ne forma o imagine precisă despre cum a ajuns într-o anumită situație și în ce măsură poate fi deresponsabilizat total ?), cât și la nivel normativ (ce trebuie să sacrificăm în numele acestor principii ?). Dacă, din punct de vedere normativ, există o suprapunere parțială între egalitatea formală de

¹ Malcolm Gladwell, *Outliers. The Story of Success* (New York: Little, Brown and Company, 2008), 24.

² Gladwell, *Outliers*, 70 -77.

șanse și non-discriminare, aceasta slăbește atunci când prima se asociază cu o viziune meritocratică. Pe de altă parte, dacă admitem că ambele principii trebuie înțelese în spiritul unei viziuni substanțiale, vom vedea că, fără a se suprapune, ele se confruntă cu aceleași probleme, respectiv legitimitatea și fezabilitatea mobilizării resurselor și energiilor sociale pentru aplicarea lor consecventă. Imixtiunile pe care viziunea substanțială le-ar implica față de instituția familiei sau necesitatea schimbărilor profunde în structura de impozitare și salarizare a societății o plasează, pentru moment, într-o sferă strict teoretică.

BIBLIOGRAFIE

- ARNESON, Richard, „What is Wrongful Discrimination?”, *San Diego Law Review*, 43, 2006
- BARRY, Brian, *Justice as Impartiality*, Oxford, Oxford University Press, 2002.
- GLADWELL, Malcolm, *Outliers. The Story of Success*, New York, Little, Brown and Company, 2008.
- MASON, Andrew, *Levelling the Playing Field. The Idea of Equal Opportunity and Its Place in Egalitarian Thought*, Oxford, Oxford University Press, 2006.
- NAGEL, Thomas, „Equal Treatment and Compensatory Discrimination”, *Philosophy and Public Affairs*, Vol.2, Nr. 4, 1973.
- POJMAN, Louis și WESTMORELAND, Robert (editori), *Equality. Selected Readings*, Oxford, Oxford University Press, 1997.
- RAWLS, John, *Justice as Fairness. A Restatement*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2001.
- ROEMER, John, *Equality of Opportunity*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1998.

Inegalitățile de gen la intersecția mecanismelor discriminatorii¹

■ ALINA HURUBEAN

[„Al.I. Cuza” University of Iași]

Abstract

The text aims to present less visible facet of discrimination by identifying social and cultural mechanisms that generate and maintain multiple forms of discrimination, the intersection of which gender has a central position, because he combine with all other criteria of discrimination (race, ethnicity, nationality, religion, social class, age, disability), multiplying the effect of discriminatory behavior. This paper highlights the gender inequalities, the disparities between women and men, boys and girls who are socially constructed which are produced in the process of education and differential gender socialization, asymmetric and hierarchical, correlated with educational and professional orientation and also with labor market access and situation. The fact that gender inequalities exist at a structural level and they are deeply rooted in social practices and collective mental lead to situations where discriminatory behavior manifested without being noticed and as less as sanctioned.

Keywords

gender discrimination; multiple discrimination; indirect discrimination; differential gender socialization; glass ceiling; paid and unpaid/domestic work; gender inequalities

Introducere

În societatea românească actuală, ca și în alte țări din Europa, există multiple inegalități/disparități între femei și bărbați pe piața muncii, în viața publică și în viața privată. Chiar dacă statutul femeii în societate s-a schimbat considerabil în comparație cu deceniile anterioare, totuși, *femeile și bărbații nu au aceleași șanse* sub aspectul traseului educațional și profesional sau al vieții de familie. Optând pentru o perspectivă critică în raport cu abordările care susțin naturalizarea dominației masculine, pornesc de la premisa argumentativă că asimetriile și inegalitățile de gen sunt construite social, fiind generate și susținute prin mentalități și mecanisme socio-culturale conservatoare, care mențin rolurile tradiționale și stereotipurile de gen, restricționând astfel alegerile, oportunitățile, dezvoltarea și participarea femeilor la viața socială și profesională². În acest sens, acest articol

¹ **Acknowledgments:** This work was supported by the strategic grant POSDRU/89/1.5/S/62259, Project „Applied social, human and political sciences. Postdoctoral training and postdoctoral fellowships in social, human and political sciences” cofinanced by the European Social Fund within the Sectorial Operational Program Human Resources Development 2007 – 2013.

² Raportul FEMINA, *Cercetare națională asupra discriminării de gen pe piața muncii din România* (București: INSOMAR, 2011), 21.

lansează o serie de problematizări în legătură cu tema pusă în discuție: *În ce măsură modele de socializare de gen oferă șanse egale de dezvoltare personală și profesională pentru ambele genuri? Sunt politicile publice din domeniul educației, familiei, muncii și protecției sociale sensibile la dimensiunea de gen și la mecanismele socio-culturale care transformă diferențele de sex în inegalități de gen, generând premisele discriminării indirecte?*

Socializarea de gen. Diferențieri, ierarhizări și inegalități construite social

Argumentarea ce urmează se centrează pe ideea că *socializarea de gen diferențiată/stereotipă*, dihotomică și asimetrică induce un *dezechilibru de putere* în relațiile de gen, produce disparități sociale, generează abuzuri și predispune la diferite forme de discriminare sau violență (fizică sau „simbolică”)¹ în relațiile de gen și în special la adresa fetelor/femeilor, reducând considerabil egalitatea de șanse în dezvoltare pentru cele două genuri.

La o analiză mai atentă a reprezentărilor de gen, a normelor și valorilor transmise în procesul de socializare diferențiată observăm că *trăsăturile, rolurile, statusurile sociale sunt proiectate și valorizate diferit pentru cele două genuri*. Modelele de masculinitate și feminitate acceptate social sunt construite în manieră dihotomică, urmând axele *public-privat, activ-pasiv, puternic-slab, autonomie-dependență, rațional-emoțional, subiect-obiect* și grupează caracteristici asimetrice, inegal valorizate social². Trăsăturile asociate modelelor de feminitate sunt slab valorizate social în raport cu trăsăturile circumscrise modelelor de masculinitate, considerate ca normă sau standard universal. Fetelor/femeilor li se prescrie să fie ascultătoare, supuse, decorative, pasive, dependente, centrate pe grija față de celălalt, dictată de etica sacrificiului și a dăruirii de sine și/sau să fie preocupate de propria corporalitate, atractivitate și sexualitate. Formulate în registrul opus, al trăsăturilor „forte”, ce definesc afirmarea de sine, autonomia și competența, prescripțiile și expectanțele sociale adesate băieților/bărbaților îi formează în sensul acumulării și consolidării puterii, al performanței sociale și profesionale, într-un reflex al definirii și asumării propriei identități.

Toți agenții socializatori, în forme și proporții diferite, converg în transmitea modelelor de feminitate/masculinitate diferențiate și generatoare de inegalități construite social. Studiile cu privire la dimensiunea de gen a educației în România³ arată că *sistemul educațional românesc*, privit prin prisma componentelor sale, este profund *conservator și discriminator în privința genului*. Aceste studii au în atenție indicatori calitativi și cantitativi⁴, care arată că învățământul românesc (de toate gradele) perpetuează stereotipurile conservatoare de gen și caracteristicile modului de educație patriarhal/inegalitar, chiar și după douăzeci de ani de reformare și modernizare, prin faptul că: „a) *produce indoctrinare de gen (educația ghidează comportamentul în funcție de sex și consideră rolurile feminine ca inferioare)*. b) *ignoră educația pentru viață privată, handicapând absolvenții băieți în autonomia pe această zonă și întărind mentalitatea că fetele sunt predestinate să fie servitoare neplătite*. c) *curricula actuală descurajează intelectual și social absolventele prin lipsa modelelor de reușită feminină, prin lipsa conștiinței participării femeilor*

1 Pierre Bourdieu, *Dominația masculină*, (București: Editura Meridiane, 2003), 9.

2 Mihaela Miroiu, „Despre politica «ultimei inegalități»”, în Vladimir Pasti, *Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România*, (Iași: Polirom, 2003), 19.

3 Cercetare: *Perspective asupra dimensiunii de gen a educației*, (București: Institutul de Științe ale Educației, 2004), 115-121.

4 Mihaela Miroiu, Otilia Dragomir, *Lexicon Feminist*, (București: Editura Polirom, 2002), 161-162.

la istorie (inclusiv la cea a luptei pentru drepturile lor). d) curricula ignoră experiențele femeiești (graviditatea, nașterea, creșterea copiilor, îngrijirea) sau le tratează ca triviale și derizorii). e) bărbații sunt tratați ca normă pentru umanitate și reper de performanță. f) femeile sunt slab educate pentru propriile lor drepturi la libertate și autoafirmare¹."

În ceea ce privește educația școlară, raportată la criteriul gen/inegalități de gen sunt două tendințe importante care trebuie semnalate, cu atât mai mult cu cât acestea par contradictorii la prima vedere: pe de o parte, studiile arată că, atât la nivel european cât și mondial, numărul fetelor integrate în sistemul școlar de toate gradele a crescut în ultimul secol și mai ales în ultimele decenii, comparativ cu perioada în care acestea erau private de dreptul la educația școlară. De asemenea, fetele înregistrează un ascendent în raport cu băieții în ceea ce privește reușita școlară și accesul în învățământul superior. Pe de altă parte, se păstrează o inegalitate majoră și un decalaj vizibil între fete și băieți în privința *orientării școlare și profesionale*, de astă dată în avantajul net al băieților².

Astfel, socializarea diferențiată se regăsește în zona orientării școlare și profesionale, în forma direcționării stereotipe a celor două genuri spre domenii de activitate așa-zis feminine sau masculine, fetele fiind adesea orientate către poziții subordonate și domenii³ care implică grija față de celălalt, relaționarea și comunicarea (domenii și profesii legate de educație, sănătate, asistență socială, științe umaniste etc.), mai slab valorizate social și economic, în timp ce băieții sunt formați pentru competiție, pentru performanță publică și profesională, fiind direcționați preponderent spre profesii cu statut social înalt și independență economică (filii tehnice și științifice de excelență, inginerie, afaceri etc.). Băieții sunt socializați având la bază principiul „celui care aduce banii în casă”, iar fetele sunt educate în vederea asumării, cu prioritate, a condiției maritale și materne, respectiv a exercitării, aproape în exclusivitate, a rolurilor de îngrijire (copii, bătrâni, persoane dependente din familie) și a muncii domenstice, neremunerate. Dezavantajele socializării diferențiate și asimetrice sunt observabile la nivelul carierei femeilor care, comparativ cu cea a bărbaților, este mult mai frecvent limitată, fragmentată și frânată de „bariere invizibile” (așa-numitul „plafon de sticlă”/glass ceiling).

Foarte puține dintre mesajele/modelele transmise fetelor prin agenții de socializare le indică opțiuni socio-profesionale „atipice” pentru femei (prin raportare la norma general acceptată) și traiectorii în care independența și asumarea unor poziții subiect să fie prioritare. Însuși gestul administrativ de schimbare a numelui prin mariaj, devenit „banal”/„normal” prin convenționalitatea sa, însoțit de schimbarea apelativului „domnișoară” în „doamnă”, indică maniera diferențiată/inegală de construcție a identității de gen pentru femei, care prin aceste ritualuri sociale devin „bunuri de schimb simbolic” trecând, astfel, din „proprietatea” și protecția tatălui/a familiei de origine în cea a soțului⁴. Socializarea fetelor rămâne cantonată, în multe dintre societățile europene actuale, la modelul rolurilor de gen tradiționale (rolul de mamă și soție)⁵.

Așadar, agenții socializatori exercită presiuni asupra noastră pentru conformarea la modelele de gen-rol convenționale/stereotipe/tradiționale, care dezavan-

1 Mihaela Miroiu, *Inegalitatea de șanse în educație* în Adrian Miroiu (coord.), *Învățământul românesc azi. Studii de diagnoză*, (București: Editura Polirom, 1998), 154.

2 Laura Bereni, Sébastien Chauvin, Alexandre Jaunait, Anne Revillard, *Introduction aux gender studies. Manuel des études sur le genre*, (Bruxelles: Éditions De Boeck Université, 2011), 96.

3 Alina Dragolea, „Preferințe și mecanisme pe piața muncii – o abordare de gen sau cum „aleg” femeile performanțe profesionale mai scăzute și bani mai puțini” în Oana Băluță (editoare), *Gen și interese politice. Teorii și practici*, (București: Editura Polirom, 2007), 75.

4 Bereni & Chauvin, Jaunait, Revillard, *Introduction aux gender studies*, 81.

5 Bereni & Chauvin, Jaunait, Revillard, *Introduction aux gender studies*, 99.

tajează prin *rigiditatea, segregarea și ierarhizarea rolurilor și a caracteristicilor de sex/gen social* („lumea în roz” și „lumea în bleu”). Noile realități sociale și profesionale cer *flexibilizarea rolurilor* și translația dinspre un *model patriarhal* de socializare și relaționare de gen, bazat pe valorizarea inegală/ierarhizarea genurilor, încă dominant în multe societăți europene, spre un *model partenerial*, construit pe flexibilizarea rolurilor de gen și valorizarea egală a acestora, ca și a atributelor, a capacităților/competențelor sociale și profesionale feminine și masculine, pe echilibru și egalitate/echitate în relațiile de gen.

Acceptând ideea că masculinitatea și feminitatea nu sunt un dat natural imuabil și strict determinate biologic, ci sunt roluri sociale învățate/dobândite, susținem implicit ideea că aceste roluri au o dinamică generată socio-cultural și pot fi schimbate, mai ales dacă se dovedesc a fi discriminatorii. Această evoluție este posibilă atunci când agenții socializării – în principal familia și școala – sunt deschiși schimbării/modernizării și transmit noi expectanțe de gen-rol, oferind libertatea opțiunii și negocierii, în funcție de care fetele/băieții, femeile/bărbații să-și poată construi identitatea de gen și traiectoria socio-profesională în concordanță cu caracteristicile și opțiunile personale și nu doar în raport cu presiunile sociale.

Inegalitățile de gen construite social. Ipoteze ale discriminării indirecte în raport cu munca remunerată și munca domestică

Mecanismele socializării de gen diferențiate, care ierarhizează și trasează frontiere rigide între cele două genuri, prescriind ceea ce trebuie să fie și ceea ce trebuie să facă fiecare gen social, construiesc și legitimează raporturi sociale asimetrice și inegale între cele două sexe, creând astfel premise socio-culturale pentru comportamente și atitudini de discriminare directă și indirectă¹. *Inegalitatea de gen construită social* echivalează cu instituirea unor roluri/poziții predeterminate și menținerea unor tipare sociale care restricționează alegerile, oportunitățile de dezvoltare și participare a femeilor și a bărbaților la viața socială și profesională. Mecanismele prin care diferențele de sex/gen sunt convertite în *diferențe inechitabile* (*gender gap* sau *diferența percepută ca inferioritate* și, drept consecință, transformă în inegalitate socială) pot fi de natură structurală și culturală, cu referire la sistemul de socializare și educație (formală și informală), la sistemul de credințe, valori, mentalități și practici care instituie și mențin relațiile de gen ca relații de putere².

Diferențierile și inegalitățile de gen devin foarte vizibile în raport cu *munca remunerată și neremunerată*. În acest sens, se cer precizate inegalitățile de gen structurale, puse în evidență de cercetările făcute în domeniul sociologiei muncii, care integrează perspectiva de gen în abordările sale³ și aduc în atenție trei niveluri problematice, generatoare de inegalități de gen: a) *munca remunerată și munca neremunerată* sau diviziunea sexuală și inegalitară a muncii; b) *accesul și menținerea pe piața muncii* oferă, în aparență, egalitate de șanse pentru ambele genuri, însă problema se pune diferențiat și inechitabil pentru femeile care au copii, mult mai predispuse la retragerea de pe piața muncii sau la acceptarea unui orar de muncă

1 Livia Aninoșanu, Daniela Marțiș, Irina Sorescu, *Cum gestionăm eficient cazurile de discriminare la locul de muncă. Ghid practic pentru sindicate și organizații neguvernamentale*, (București: CPE, Centrul Parteneriat pentru Egalitate, 2008), 8: „Există un caz de discriminare indirectă în situația în care o prevedere, un criteriu sau o practică, care sunt în aparență neutre și fără potențial discriminatoriu, dezavantajează, în realitate, anumite persoane, prin comparație cu alte persoane, având un impact negativ disproporționat asupra unui grup”.

2 Mihaela Miroiu, *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe*, (București: Editura Polirom, 2004), 27.

3 Nicole Gadrey, *Travail et genre. Approches croisées*, (Paris: L'Harmattan, 2001), 223.

parțial (*part time*); c) *situația pe piața muncii*: se mențin *diferențieri de salarizare* între femei și bărbați în favoarea acestora din urmă, în toate țările europene; fenomenul numit „*plafonul de sticlă*” este prezent în majoritatea domeniilor profesionale și se manifestă ca inegalitate de gen ierarhică, concretizată în prezența redusă a femeilor în poziții superioare în cadrul organizațiilor, rezultat al unui cumul de factori, care devin surse ale discriminării indirecte a femeilor¹; *hărțuirea sexuală*, deși combătută prin legislație specifică, este rareori reclamată și sancționată, în bună parte din cauza informării precare cu privire la acest subiect sau al culpabilizării sociale a victimei, în cele mai multe cazuri²; *concilierea între profesie și viața privată/de familie* rămâne la nivel de deziderat în multe țări europene, fiind corelată cu presuposițiile referitoare la diviziunea muncii în familie și cu asumarea în sistem public sau familial a activităților de îngrijire a persoanelor dependente.

Munca domestică, prestată ca și muncă neremunerată („dubla zi de muncă” ce revine, prin tradiție și aproape în exclusivitate, femeilor), nu se bucură de aceeași valorizare socială precum munca remunerată. Performanța în muncă și veniturile asociate muncii reprezintă, de foarte multă vreme, criterii de apreciere ale succesului social și a reușitei în viață, or *munca domestică rămâne în zona invizibilă, nere-munerată și slab valorizată social*. În condițiile în care această muncă ar fi normată social, cuantificată și remunerată adecvat, ea ar reprezenta o sursă de venit și de definire a identității personale și profesionale onorabile, ca oricare altă muncă și ar reduce *situația de dependență economică și risc de pauperizare* la care sunt expuse multe categorii de femei (femeile casnice, femeile care lucrează cu jumătate de normă, cele care își întrerup cariera, familiile monoparentale conduse de femei etc.).

Equilibrul între viața profesională și cea personală este definit ca fiind „acea situație caracterizată prin satisfacție, conflict de rol minim și funcționare optimă a angajatului/angajatei, atât în sarcinile și rolurile de la locul de muncă, cât și în cele din viața personală/de familie”³. Lipsa concilierii dintre muncă și viața de familie conduce la scăderea performanței, a eficienței și a satisfacției muncii și, în același timp, este considerată un *factor de discriminare indirectă a femeilor pe piața muncii*⁴ pentru cel puțin trei motive: a) accesul și menținerea femeilor în câmpul muncii, precum și obținerea unor locuri de muncă de calitate (care presupun investiții profesionale constante în timp) rămân limitate, în absența unor servicii de îngrijire a copiilor minori și a altor persoane dependente din cadrul familiei (și care, de obicei, revin în sarcina femeilor, ca muncă neremunerată); b) absența concilierii reduce participarea femeilor la toate celelalte componente ale vieții sociale, culturale, politice și economice; c) conduce la menținerea stereotipurilor și asimetriilor de gen în privința distribuirii resurselor și a puterii, a exercitării rolurilor de gen în spațiul public și privat (mențin diviziunea inechitabilă a muncii în familie; poziții inferioare și dependente pentru femei).

Concluzii

În România, ca și în alte țări post-comuniste, care au parcurs douăzeci de ani de tranziție cu schimbările, crizele și instabilitățile specifice acestor perioade, problemele sociale și personale au fost și sunt trăite intens, uneori dramatic, atât de către femei, cât și de către bărbați, însă bărbații sunt în continuare avantajați de faptul că nu își asumă „dubla zi de muncă” (ce revine, aproape invariabil, în sarcina

1 Bereni & Chauvin, Jaunait, Revillard, *Introduction aux gender studies*, 139.

2 Raport FEMINA, 8.

3 Centrul Parteneriat pentru Egalitate, *Cum dezvoltăm și implementăm politici și programe de work-life balance în companii* (București: 2007), 35.

4 Alina Dragolea „Preferințe și mecanisme pe piața muncii”, 84.

femeilor, în baza rolului de gen tradițional) și sunt mai bine valorizați social prin întreg arsenalul mecanismelor socializării de gen diferențiate. Privite în acest context, legile și măsurile anti-discriminare, deși necesare și importante, nu sunt suficiente și nici eficiente pentru a asigura egalitatea de șanse în relațiile sociale de gen din sfera vieții publice și private. Acestea se cer dublate de educație și de politici publice care să integreze dimensiunea egalității de gen și să creeze oportunități egale de dezvoltare pentru femei și bărbați.

BIBLIOGRAFIE

- ANINOȘANU, Livia, MARTIȘ, Daniela, SORESCU, Irina, *Cum gestionăm eficient cazurile de discriminare la locul de muncă. Ghid practic pentru sindicate și organizații neguvernamentale*, Centrul Parteneriat pentru Egalitate, București, 2008.
- BOURDIEU, Pierre, *Dominația masculină*, Editura Meridiane, București, 2003.
- BERENI, Laura, CHAUVIN, Sébastien, JAUNAIT, Alexandre, REVILLARD, Anne, *Introduction aux gender studies. Manuel des études sur le genre*, Éditions De Boeck Université, Bruxelles, 2011.
- DRAGOLEA, Alina, „Preferințe și mecanisme pe piața muncii – o abordare de gen sau cum „aleg” femeile performanțe profesionale mai scăzute și bani mai puțini” în Oana Băluță (editoare), *Gen și interese politice. Teorii și practici*, Editura Polirom, București, 2007.
- GADREY, Nicole, *Travail et genre. Approches croisées*, L'Harmattan, Paris, 2001.
- MIROIU, Mihaela, *Inegalitatea de șanse în educație*, în *Învățământul românesc azi. Studiu de diagnoză*, MIROIU, Adrian (coord.), Editura Polirom, 1998.
- MIROIU, Mihaela, „Despre politica «ultimei inegalități»”, în Vladimir Pasti, *Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România*, Editura Polirom, București, 2003.
- MIROIU, Mihaela, *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe*, Editura Polirom, București, 2004.
- MIROIU, Mihaela, DRAGOMIR, Otilia, *Lexicon Feminist*, Editura Polirom, București, 2002.
- Centrul Parteneriat pentru Egalitate, *Cum dezvoltăm și implementăm politici și programe de work-life balance (WLB) în companii*, București, 2007.
- Raportul FEMINA, *Cercetare națională asupra discriminării de gen pe piața muncii din România* INSOMAR, București, 2011.
- Cercetare: *Perspective asupra dimensiunii de gen a educației*, Institutul de Științe ale Educației, București, 2004.

Using nonverbal sensitivity and cognitive style to discriminate between self and others' prosocial behavior¹

■ LOREDANA IVAN

[The University of Bucharest]

Abstract

Using dictator game, we evaluated participants (N = 80 students) social value orientations and found that prosocial orientation was shared by the majority of the participants. The current research provides also evidence for the holier than thou effect: participants tended to underestimate fellow participants' altruism relative to their own behavior. We underlined the fact that the fairness bias is larger for participants having an individualistic approach and for the estimations of unknown stimuli behavior, in brief exposure situations. We used type of information processing and nonverbal sensitivity to explain participants' accuracy in estimating stimuli persons' behavior. The data suggest that subjects who tended to use more their cognitive abilities were significant more accurate in predicting stimuli persons' social value orientations and they had also higher abilities to decode nonverbal cues.

Keywords

social value orientation; dictator game; nonverbal sensitivity; Rational-Experiential Inventory (REI); ways to process information

Introduction¹

Every day interactions rise questions about others' sincerity and morality. For example, we are wondering if the food we purchase in the market is indeed chemical-free as the vender claims or whether our co-workers are altruistic enough to share with us information about a new job opportunity. Most of the times, when people are in interdependency situations with others they briefly know about, questions about their morality arise. In the current work, we use the term „interdependency” referring to situations in which two ore more social actors are interacting with each other so that the outcome of one's actions is dependent of the outcome of the other one's actions A football game is one typical interdependency situation, in which one single player could not influence the score, unless the other players are coordinating also their actions with him.

Van Lange and collaborators² indicated that social value orientation is

¹ Acknowledgements, This work was supported by the strategic grant POSDRU/89/1.5/S/62259, Project 'Applied social, human and political sciences. Post-doctoral training and post-doctoral fellowships in social, human and political sciences' co-financed by the European Social Fund within the Sectorial Operational Program Human Resources Development 2007-2013.

² Van Lange, De Bruin, Otten, and Joireman, „Development of prosocial”, 773.

a relative stable personality trait and it predicts people's helping behavior in interdependency situations. From this point of view, Van Lange distinguished between *individualists*, *prosocials*, and *competitors*, as three types of social value orientations. Prosocials are described as social actors who look to maximize benefits for all involved in the situation, and to diminish the differences; Individualists are depicted as social actors who tend to get as much as possible from the situation, without taking into account others' benefits; Competitors are social actors who use others as anchors, in order to evaluate their own costs and benefits: They try to maximize benefits relative to others involved in the situation. Prosocials seem to follow a collective rationality, expecting others also to cooperate and, as a result, they are more interested in information about people's honesty. Prosocials tend to interpret situations in terms of morality principles: „all for one and one for all“, while individualists and competitors are more interested in the competence and the intelligence of their interaction partners' using „let the best win“ as a ruling principle.

Van Lange and collaborators¹ have estimated that the prosocial value orientation is shared by a larger segment of population, compare to the individualist and the competitive ones. Moreover, several studies² have proved that people tend to underestimate others' prosocial behavior³ and perceive themselves as being more honest and altruistic than others⁴. Although prosocial value orientation seems to be more spread than the individualistic one, people systematically underestimate others' prosociality⁵.

The underestimation of others' morality relative to self is well-known in the literature as „the holier than thou effect“⁶ or „fairness bias“⁷. Such an error is mainly non-adaptive because it could determine people to avoid choosing others as interaction partners and they may loose the benefits of working together. The holier than thou effect is accentuated in the case of those having individualist social value orientation compare to those having prosocial value orientation, due to the self-projection phenomenon: Individualists will tend to estimate that others will share their views of maximizing benefits regardless relational consequences, and this will increase the general effect of underestimating others' morality⁸.

The current research investigates whether people are able to make accurate predictions on real others' prosociality – using Van Lange distinction between prosocials, individualists, and competitors – in a briefly exposure situation. *We predict that participants having an individualist social value orientation will tend to under-*

1 Paul A. Van Lange, Ellen De Bruin, Wilma Otten, and Jeffrey Joireman, „Development of prosocial, individualistic, and competitive orientations: theory and preliminary evidence“, *Journal of Personality and Social Psychology* 4 (1997): 733-737.

2 Nicholas Bardsley, „Dictator game, giving. Altruism or artifact?“ *Experimental Economics* 11(2008): 122-133.

3 Jens Möller, Karel Savyon, „Not very smart, thus moral: dimensional comparisons between academic self-concept and honesty“, *Social Psychology of Education*, 6 (2003): 95-106

4 Paul A. Van Lange, Michael D. Kuhlman, „Social value orientations and impressions of partner's honesty and intelligence; a test of the might versus morality effect“, *Journal of Personality and Social Psychology* 67/1 (1994): 126-141.

5 Nicholas Epley, David Dunning, „Feeling holier than thou: A self-serving assessments produced by errors ,in self – or social perception?“ *Journal of Personality and Social Psychology* 79/6 (2000): 861-875.

6 Paul A Van Lange, Constantine Sedikides, „Being more honest but not necessarily more intelligent than others: Generality and explanations for the Muhammad Ali Effect“, *European Journal of Social Psychology* 28 (1998): 675-680.

7 Emily Balcetiš, David Dunning, and Richard L. Miller, „Do collectivists know themselves better than individualists? Cross-cultural studies of the holier than thou phenomenon“, *Journal of Personality and Social Psychology* 95/6(2008): 1252-1267.

8 Van Lange, Kuhlman, „Social value orientations“, 128.

estimate also others' prosociality, when using real stimuli persons; the effect will be stronger when we compare to participants having a prosocial value orientation (H1). Previous research on fairness bias have asked people to compare themselves with „general others" or „abstract others" (i.e. „student from your class"; „people having the same age with you"). For example, in a study conducted by Van Lange and Sedikides¹, participants – students from Free University of Amsterdam – have been asked to compare themselves with the mean students from the same university – and we do not know whether the same holier than thou effect takes place when participants compare themselves with real stimuli persons. In short, the current study predicts that the holier than thou effect is larger when people compare themselves with unknown but real stimulus persons, in a real interdependency situation. We argue that, by asking people to compare themselves with „real others", we increase the pressure to interpret situation in morality terms and this will result in a higher fairness bias.

Research about decoding others' psycho-social characteristics based on brief exposure situations² proved that individuals are surprisingly accurate³. A meta-analysis of the studies that have tested first impressions' accuracy⁴ has indicated that people were able to decode subtle nonverbal cues and to make correct estimations about others' personality traits, performances in different areas of activity (e.g. job interviews), values and sexual orientation, also about the quality of interpersonal relations⁵. However, no similar research has been conducted on the first impressions' accuracy when estimating others' prosociality or social value orientation.

This research line, which claims that our first impression could be surprisingly accurate, followed by Ambady and collaborators, uses ecological arguments to explain why some groups are more able to estimate particular traits: the accuracy in decoding a particular aspect is very much depended on the adaptive value of that trait for the group we refer to. Thus, for example reading teachers' non-discriminatory behavior in class is more important for students than for adults⁶ and the results of the of some experimental studies⁷ showed that indeed students had more accurate first impressions regarding the behavior of several unknown teachers, than adults. The ecologic explanation could be a strong argument in the case of social value orientation too. Why do we think that people might be accurate in reading others' prosociality when they are briefly exposed to stimuli persons? Ontogenetically speaking, it could be useful for an individual to decode properly the social value orientation of an interaction partner from the first beginning, because this could save him/her a lot of trouble or costs associated with perceiving trustworthy somebody who is not.

1 Van Lange, Sedikides, „Being more honest", 678.

2 Nalini Ambady, Mary Ann Krabbenfoft, and Daniel Hogan, „The 30 sec. scale: Using thin slices judgments to evaluate sales effectiveness", *Journal of Consumer Psychology* 16/1 (2006): 4-13.

3 Nalini Ambady, Robert Rosenthal, „Thin slices of expressive behavior as predictors of interpersonal consequences: a meta-analysis", *Psychological Bulletin* 111/2 (1993): 256-274.

4 Nalini Ambady, Frank J. Bernieri, and Jennifer A. Richerson, „Toward a histology of social behavior: judgmental accuracy from the thin slices of the behavioral stream", *Advances in Experimental Social Psychology* 32 (2000): 201-271.

5 Frank J Bernieri, John S Gillis, „Personality correlates of accuracy in a social perception task" *Perceptual and Motor Skills* 81(1995): 168-170.

6 Frank J. Bernieri, John S. Gillis, Janet M. Davis, and Jon E. Grahe, „Dyad rapport and the accuracy of its judgment across situations: A lens model analysis", *Journal of Personality and Social Psychology* 71(1996): 110-129.

7 Nalini Ambady, Robert Rosenthal, „Half a minute: Predicting teacher evaluations from thin slices of nonverbal behavior and physical attractiveness", *Journal of Personality and Social Psychology* 64 (1992): 431-441.

Additionally, people might be more or less sensitive to nonverbal cues in general. Participants' general ability to decode nonverbal behavior could influence their accuracy in estimating others' social value orientation, especially in case of brief exposure situations. The concept of *nonverbal sensitivity*¹ refers to individual differences in perceiving, decoding and interpreting social situations² and claims that such ability influence the way we interact with others³ and make sense of the social information in general⁴. *We hypothesize that participants having high accuracy in decoding nonverbal cues in general, will have also more accurate first impressions, when they will be asked to estimate real others' prosociality, in a brief exposure situation (H2)*. Thus, we predict a positive correlation between participants' general nonverbal sensitivity and their ability to reach accurate first impressions on stimuli persons in a particular situation.

Studies about first impressions' accuracy found that people mostly relay on intuition⁵. Moreover, some researchers⁶ argue that cognitive complex groups have modest score compare to cognitive simple groups because the former are using analytical paths to decode nonverbal cues, while the later use more „guts feelings“. The functional role of intuition⁷ has been revealed in the modern approaches on social cognition⁸. For example, Cacciopo and Petty⁹ have indicated that *need for cognition* is a relatively stable personality trait and they have also distinguished between: (1) „cognitive miseries“ – those having a lower need for cognition, who relay mostly on schemas¹⁰ and prototypes, and (2) individuals who invest more in information processing, having higher need for cognition. Starting with this distinction, Pacini and Epstein¹¹ have developed *the self-model based on cognition versus intuition* (CEST) claiming for two parallel and interactive systems in information processing: one rational, conscient, intended, mainly verbal, without affectivity involved and another one – experiential, pre-conscient, holistic, mainly nonverbal and affective. *For the current research, we predict that participants' need for cognition, and the way they tend to process information in general – analytic or intuitive – will influence their first impressions' accuracy, when they will be asked to estimate unknown stimuli persons' prosociality (H3)*.

In sum, the present study we assesses participants' fairness bias when they are asked to estimate real others, in a brief exposure situation. We suggest that participants will tend to underestimate others' prosociality even more when they

1 Robert Rosenthal, Judith A. Hall, Robin M. DiMateo, Peter L. Rogers, and Dane Archer, *Sensitivity to Nonverbal Communication. The PONS Test*. (Baltimore: John Hopkins University Press 1979).

2 Judith A. Hall, Frank J. Bernieri, *Interpersonal Sensitivity. Theory and Measurement* (Mahwah: Lawrence Erlbaum 2001).

3 Dawne S. Vogt, Randall C. Colvin, „Interpersonal orientation and the accuracy of personality judgments“, *Journal of Personality*, 71 (2003): 267-295.

4 Paul Ekman, Maureen O'Sullivan, „Who can catch a liar?“ *American Psychologist* 49/9 (1991): 913-920.

5 Nalini Ambady, „The perils of pondering: Intuition and thin slice judgments“, *Psychological Inquiry* 21/4 (2010): 271-278.

6 Rosenthal, Hall, DiMateo, Rogers, and Archer, *Sensitivity to Nonverbal*, 146.

7 Seymour Epstein, „Cognitive-experiential self-theory“, in Lawrence Pervin (editor), *Handbook of Personality Theory and Research: Theory and Research* (New York: Guilford Publications, 1990), 165-192.

8 Robert H. Frank, *Passions with Reason* (Ontario: Penguin Books Canada 1988).

9 John T. Cacciopo, Richard E. Petty, „The need for cognition, *Journal of Personality and Social Psychology*“ 42 (1982): 116-131.

10 Susan T. Fiske, Shelley E. Taylor, *Social Cognition* (2nd ed. New York: McGraw-Hill 1991).

11 Rosemary Pacini, Seymour Epstein, „The relation of rational and experiential information processing styles to personality, basic beliefs, and the ratio-bias phenomenon“, *Journal of Personality and Social Psychology* 76/6(1999): 972-987.

are confronted to real stimuli than to „general others“. Additionally, people will use their own behavior as anchor: those having themselves an individualistic social value orientation will tend to underestimate more others' prosociality, compare to those having themselves a prosocial value orientation. Moreover, participants' accuracy in what regards stimuli persons' prosociality (first impressions) will be moderated by their nonverbal sensitivity and their preference for a particular information processing style: experiential versus analytic.

Method

Participants

A total of 90 undergraduate students (76 women and 14 men), aged 18 to 22 ($M = 22.4$, $SD = 2.40$) were recruited at the Faculty of Sociology and Social Work University of Bucharest. They were told that this is a study about how accurate are our first impressions.

Stimuli

A tape with 56 stimuli persons has been previously produced to the current research. These particular subjects have been filmed when they were talking about themselves for five minutes, in front of the camera. Then we extracted 25 seconds, for each stimulus person, starting with the first moment the camera was on and they begin to talk. We let out the first five seconds, from technical reasons. The final master tape contains extracts from the 56 filmed subjects, randomly distributed, with a five seconds pause between each subject and the one. A similar tape, but with stimulus persons presented in reverse order was created to control for the stimulus persons' exposed order.

Individual Measures

Nonverbal sensitivity. A face and body form of the Profile of Nonverbal Sensitivity test (PONS)¹ has been used to assess participants' general ability to decode subtle nonverbal cues. This form contains visual items from the full PONS, 20 body-only items and 20 face-only items, and consists in 40 slides, 2 seconds each, enacted by a young woman (aged 24, white, resident in US) who is filmed when expressing spontaneous emotions associated to different situations: some with low emotional intensity (e.g. ordering food in a restaurant), and other with high emotional intensity (e.g. expressing jealous anger). Participants have to choose the correct answer from a dual answering sheet. The face and body PONS measures nonverbal sensitivity on visual channel only, having a .63 overall reliability. The internal consistency of the PONS ranges from .86 to .92 and its median test-retest reliability is .69. The visual channel scores significantly correlate with the full PONS ($r = .50$, $p < .001$)².

Type of information processing. In order to assess participants' preference to treat information analytical or intuitive, we used a Romanian version of the Rational-Experiential Inventory³ (REI). This version of REI⁴ has 24 items distributed on

1 Rosenthal, Hall, DiMateo, Rogers, and Archer, *Sensitivity to Nonverbal*, 53.

2 Nalini Ambady, Mark Hallahan, and Rosenthal Rosenthal, „On judging and being judged accurately in zero-acquaintance situations“, *Journal of Personality and Social Psychology* 69/3 (1995): 518-529.

3 Seymour Epstein, Rosemary Pacini, Veronika Denes-Raj, and Harriet Heier, „Individual differences in intuitive-experiential and analytical-rational thinking styles, „ *Journal of Personality and Social Psychology* 71/2(1996): 390-405.

4 Loredana Ivan, „Cognitive style and nonverbal sensitivity. Cognitive-experiential self theory validation“. *Revista Română de Comunicare și Relații Publice* 3 (2011): 10-27.

two subscales: 10 items on rational processing scale (e.g. „I am much better at figuring things out logically than most people”) and 14 items on experiential processing scale (e.g. „I like to rely on my intuitive impressions”). Participants have to answer each item using a 5 point Likert scale, from 1 (*not at all true for me*) to 5 (*extremely true for me*). The original version of REI, contained 40 items distributed on two parallel components, with analytical and rational processing style low correlated with each other ($r = -.07$, $r = -.08$, $p > .05$). However, the adapted version for the Romanian student population, REI 24 did not support the idea of rational and experiential processing modes as parallel systems. The two subscales – analytic and experiential – proved to be interdependent measures of the thinking style preferences ($r = .422$, $p < .001$), with high internal consistency (rational $\alpha = .88$, experiential $\alpha = .93$). The positive relation between the two components of REI 24 shows that the instrument rather measures a broader concept: individuals’ tendency to use their cognitive resources in general.

Social value orientations. We used a social dilemma situation – *dictator game* – to measure participants’ tendency to have an individualistic or prosocial value orientation¹. We described a situation in which two persons (Person A and Person B) are interdependent and the situation is controlled by Person A. The situation is ruled in totally anonymous conditions; the two persons not come to know each other in the future². The following description was given to the participants:

In this situation there are two persons (Person A and Person B). Both persons will never come to know each other before, during, or after they made their decisions. Thus, they interact with each other through an experimenter.

Person A gets 30 lei from the experimenter and she can divide the money with Person B as she wants to. The money will be divided as Person A decided.

Supposing you are in the position of Person A, what would you do with the 30 lei received from the experimenter?

I keep the 30 lei, and give 0 lei to Person B

I keep 25 lei and give 5 lei to Person B

I keep 15 lei and give 15 lei to Person B

Subjects had to register their choices in the position of Person A and to estimate (in percentage) what have done the fellow participants in the experiment. We considered that keeping the entire amount of money (30 lei) would indicate an individualistic value orientation, while keeping 25 lei or 20 lei would indicate a competitive approach. Also, we estimate that participants who chose to divide money equally are prosocial oriented.

Procedure

Participants were informed that they are going to take part in a study about first impressions formation and they completed the study in groups of approximately 15 students. First, they have been asked to fill the sentences of REI 24, then to answer the items from the nonverbal sensitivity test (Face and Body PONS). In the second part of the study, we presented the dictator situation and we asked them to make their choices and to estimate the choices of their fellow participants. We asked them also to estimate what the mean students from their university will do in such situation.

1 Catherine C. Eckel, Philip J. Grossman, „Altruism in Anonymous Dictator Games”, *Games and Economic Behavior*, 16 (1996): 181-191.

2 Réne Bekkers, „Measuring altruistic behavior in surveys. The all-or-nothing dictator game”, *Survey Research Methods* 1 (2007): 139-144.

In the third part of the study, participants were exposed to the stimulus persons, using the master tape described before, with no sound. In a previous experimental section all 56 stimulus persons have made their choices playing dictator game so that we could measure their social value orientation. After seeing each stimulus person for 20 seconds, we stopped the tape and participants had 10 seconds to make their estimations about the real behavior of that person they did not know before. In the end we asked questions about their motivation and focused during the experiment and also we requested them to estimate how many of the stimulus persons they have correctly evaluated.

Results

Subjects behavior in the dictator game and how they estimated others' behavior

The majority of the participants (63%) chose to divide money equally with Person B. They have chosen to share the money with a person, in an interdependency situation, without knowing that particular person and without any possibility to meeting each other in the future. Thus we found that 63% of our participants had a prosocial value orientation. These findings are consistent with the ones from the previous studies using dictator game¹. Several studies have proved that the prosocial value orientation is the dominant one², followed by the competitive and the individualistic value orientations.³ Although we had few men participants, we obtained significant gender differences, with women students showing more prosocial value orientation than men students, $\chi^2 = 10.44$, $df=1$, $p = .01$.

When students had to estimate others' behavior in the dictator game, they have underestimated fellow participants' prosocial orientation, consistent to the holier than thou effect: The mean estimated percentage of fellow students who will share the money with Person B was 39.3%, significant lower compare to the percentage who actually divided the money equally (63%). Figure 1 displays how participants think about themselves as being prosocials, while estimating others to be competitors or individualists. In other words, participants developed a type of heuristic that could be described as: „I would have divided money equally with Person B, but the others would have not. In the better case, the others would have given some money to Person B, but they would have not shared the money with that person.”

We found support for H1: the holier than thou effect was larger for participants who took themselves an individualistic approach, compare to those who tended to have an altruistic approach in the interdependency situation. There was a negative correlation between participants' own behavior and their estimations of fellow students' behavior, in the case of those who had an individualistic social value orientation, $r(89) = -.522$, $p < .001$ and a positive correlation between participants' own behavior and their estimations of the fellow students' behavior, in the case of those who had a prosocial value orientation, $r(89) = .39$, $p < .001$. These results prove that participants have used self-projection to estimate others behavior in general. The Analysis of Variance (ANOVA) shows that the fairness bias was indeed larger for participants with an individualistic social value orientation, as we have predicted, $F(3, 85) = 11.466$, $p < .001$. Post-hoc tests also show that the differences at the estimation of fellow students' behavior are higher, when we compare to those

1 Colin F. Camerer, Richard H. Thaler, „Ultimatums, dictator and manners”, *Journal of Economic Perspectives*, 9 (1995): 200-219.

2 Pablo Branas-Garza, „Promoting helping behavior with framing in dictator games”, *Journal of Economic Psychology* 28 (2007): 477-486.

3 Pablo Branas-Garza, „Poverty in dictator Games. Awakening solidarity”, *Journal of Economic Behavior & Organization* 60 (2006): 306-320.

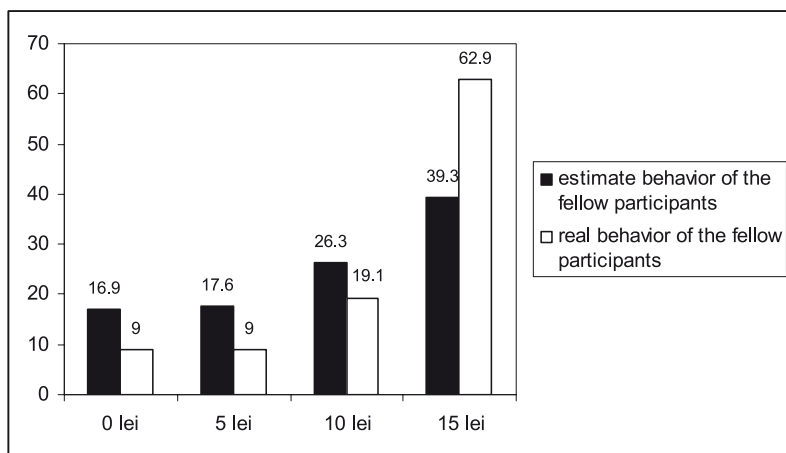

Figure 1. *Holier than thou* effect. Participants' underestimation of the fellow students' behavior in the dictator game

who themselves gave „0 lei” to person B with the group who themselves gave „15 lei to Person B”.

Additionally, in order to test H₁, we compare stimuli persons' real behavior in the dictator game with participants' estimations of the same behavior. The results show that the holier than thou effect was larger, when participants had to judge unknown others they were briefly exposed to, compare to the situation when they were asked to judge fellow students, in general (Figure 2). In other words, participants were even more skeptical in judging others' prosocial behavior, in the case of real stimuli persons whom they did not know before.

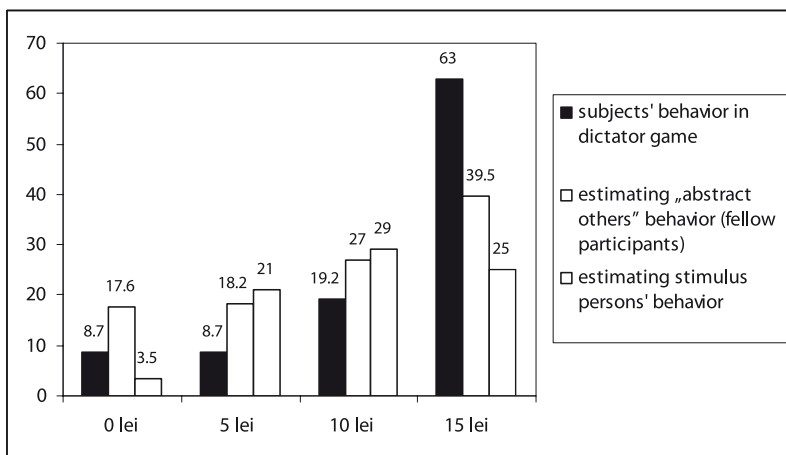

Figure 2. The differences between self-perception and the estimations of fellow participants and stimuli persons' behavior, in the dictator game

People tend to see themselves as being more prosocial oriented than the stimuli persons, but they see these unknown persons as not necessary more egoistic than themselves. Most probably they followed a similar heuristic as the one used when they had evaluated abstract others: „I would share the money equally,

but this particular person will not do it. He/she would not give more than 10 lei to Person B". Figure 2 displays that participants were more prudent in attributed egoistic behavior to stimuli persons. Brief exposure to others significantly decreases the percentage of those to whom students attributed egoistic behaviors (give 0 lei to Person B).

Nonverbal sensitivity, type of information processing, and participants' accuracy at estimating stimuli behavior

We tested the relationship between participants' general ability to decode nonverbal cues and their performance in estimation the social value orientation of the stimuli persons. Surprisingly, the results show a negative correlation, $r(89) = -.21, p = .04$, pointing in a different direction that we have predicted (H2). However, these results are due to interaction effect between Face and Body PONS scores and participants' scores on REI, $r(89) = -.28, p < .01$. Participants who relayed less on intuition, and, generally speaking had a preference to use more cognitive resources, also had higher nonverbal sensitivity scores. Moreover, participants preferences to use their cognitive resources when processing information in a particular situation was a significant predictor of their accuracy in estimating stimuli behavior in the dictator game, $\beta = .26, F(1, 89) = 2.56, p = .01$. Thus, we find support for H3: participants' preference to use cognitive resources has influenced their accuracy in estimating stimulus persons' behavior.

Discussion

We found that majority of the participants had a prosocial value orientation and declared they would share the money equal with an unknown person, even when they were told they would not meet that person in the future. They acted altruistic although there was not in their best interest, probably because they will feel bad otherwise. These results are consistent with previous studies that have used dictator game, which showed also that the prosocials are the larger category, followed by the competitors and the individualists. Moreover, such effect could be stronger in other interdependency situations, because the one considered in the current study (*dictator game*) was totally controlled by one actor. Person A has no rational reasons to share the money with Person B except for the situation when she feels committed to do so.

We also found support for holier than thou effect: participants perceived themselves as being more prosocial compare to their fellow participants in the experiment. Moreover, when participants had to estimate real others' behavior in the dictator game, the fairness bias was larger. Seeing others that we do not know could generate more skepticisms compare to the situation when we have to evaluate abstract, but familiar others (i.e. fellow students from the same university). When exposing people to real unknown stimuli, we obtain an increased skepticism towards their possible altruistic behavior but also a decreased tendency to consider them egoistic. We may call this „nicer than thou effect" by claiming that in the interdependency situations, in which people are using their first impressions, they tend to develop some heuristics to help them estimate others' prosociality: „this person is not necessary egoistic, but he/she is definitively not as altruistic as me".

We hypothesized that people's nonverbal sensitivity, namely their ability to decode nonverbal cues in general, will help them make accurate predictions over the stimuli persons' real behavior in dictator game. However, we found a negative relation between nonverbal sensitivity and participants' accuracy in estimating stimuli persons' behavior. The negative correlation is explained due to interac-

tion effect between nonverbal sensitivity and cognitive style: people who tend to use more analytical ways to approach information are more accurate in decoding stimuli' behavior and have higher scores on nonverbal sensitivity too. Thus, the way individuals treat information is an important predictor for their accuracy in reading interpersonal situations.

BIBLIOGRAPHY

- AMBADY, Nalini, BERNIERI, Frank J., and RICHERSON, Jennifer A., „Toward a histology of social behavior: judgmental accuracy from the thin slices of the behavioral stream”, *Advances in Experimental Social Psychology* 32 (2000): 201-271.
- AMBADY, Nalini, „The perils of pondering: Intuition and thin slice judgments”, *Psychological Inquiry* 21/4 (2010): 271-278.
- AMBADY, Nalini, HALLAHAN, Mark, and ROSENTHAL, Robert, „On judging and being judged accurately in zero-acquaintance situations”, *Journal of Personality and Social Psychology* 69/3 (1995): 518-529.
- AMBADY, Nalini, KRABBEFOFT, Mary Ann and HOGAN, Daniel, „The 30 sec. scale: Using thin slices judgments to evaluate sales effectiveness”, *Journal of Consumer Psychology* 16/1 (2006): 4-13.
- AMBADY, Nalini, ROSENTHAL, Robert, „Half a minute: Predicting teacher evaluations from thin slices of nonverbal behavior and physical attractiveness”, *Journal of Personality and Social Psychology* 64 (1992): 431-441.
- AMBADY, Nalini, ROSENTHAL, Robert, „Thin slices of expressive behavior as predictors of interpersonal consequences: a meta-analysis”, *Psychological Bulletin* 111/2 (1993): 256-274.
- BALCETIS, Emily, DUNNING, David and MILLER, Richard L., „Do collectivists know themselves better than individualists? Cross-cultural studies of the holier than thou phenomenon”, *Journal of Personality and Social Psychology* 95/6(2008): 1252-1267.
- BARDSLEY, Nicholas, „Dictator game, giving. Altruism or artifact?” *Experimental Economics* 11(2008): 122-133.
- BEKKERS, Réne, „Measuring altruistic behavior in surveys. The all-or-nothing dictator game”, *Survey Research Methods* 1 (2007): 139-144.
- BERNIERI, Frank J., GILLIS, John S., „Personality correlates of accuracy in a social perception task” *Perceptual and Motor Skills* 81(1995): 168-170.
- BERNIERI, Frank J., GILLIS, John S., DAVIS, Janet M. and GRAHE, Jon E., „Dyad rapport and the accuracy of its judgment across situations: A lens model analysis”, *Journal of Personality and Social Psychology* 71(1996): 110-129.
- BRANAS-GARZA, Pablo, „Poverty in dictator Games. Awakening solidarity”, *Journal of Economic Behavior & Organization* 60 (2006): 306-320.
- BRANAS-GARZA, Pablo, „Promoting helping behavior with framing in dictator games”, *Journal of Economic Psychology* 28 (2007): 477-486.
- CACCIPOPO, John T., PETTY, Richard E., „The need for cognition, *Journal of Personality and Social Psychology*” 42 (1982): 116-131.
- CAMERER, Colin F., THALER, Richard H., „Ultimatums, dictator and manners”, *Journal of Economic Perspectives*, 9 (1995): 200-219.
- ECKEL, Catherine C., GROSSMAN, Philip J., „Altruism in Anonymous Dictator Games”. *Games and Economic Behavior*, 16 (1996): 181-191.
- EKMAN, Paul, O'SULLIVAN, Maureen, „Who can catch a liar?” *American Psychologist* 49/9 (1991): 913-920.
- EPLEY, Nicholas, DUNNING, David, „Feeling holier than thou: A self-serving assessments produced by errors in self – or social perception?” *Journal of Personality and Social*

Psychology 79/6 (2000): 861-875.

EPSTEIN, Seymour, „Cognitive-experiential self-theory”, in Lawrence Pervin (editor), *Handbook of Personality Theory and Research: Theory and Research* (New York: Guilford Publications, 1990), 165-192.

EPSTEIN, Seymour, PACINI, Rosemary, DENES-RAJ, Veronika and HEIER, Harriet, „Individual differences in intuitive-experiential and analytical-rational thinking styles”, *Journal of Personality and Social Psychology* 71/2(1996): 390-405.

FISKE, Susan T., TAYLOR, Shelley E., *Social Cognition* (2nd ed. New York: McGraw-Hill 1991).

FRANK, Robert H., *Passions with Reason* (Ontario: Penguin Books Canada 1988).

HALL, Judith A., BERNIERI, Frank J., *Interpersonal Sensitivity. Theory and Measurement* (Mahwah: Lawrence Erlbaum 2001).

IVAN, Loredana, „Cognitive style and nonverbal sensitivity. Cognitive-experiential self theory validation”. *Revista Română de Comunicare și Relații Publice* 3 (2011): 10-27.

MÖLLER, Jens, SAVYON, Karel, „Not very smart, thus moral: dimensional comparisons between academic self-concept and honesty”, *Social Psychology of Education*, 6 (2003): 95-106.

PACINI, Rosemary, EPSTEIN, Seymour, „The relation of rational and experiential information processing styles to personality, basic beliefs, and the ratio-bias phenomenon”, *Journal of Personality and Social Psychology* 76/6(1999): 972-987.

ROSENTHAL, Robert, HALL, Judith A., DIMATEO, Robin M., ROGERS, Peter L. and ARCHER, Dane, *Sensitivity to Nonverbal Communication. The PONS Test*. (Baltimore: John Hopkins University Press 1979).

VAN LANGE Paul A., SEDIKIDES, Constantine, „Being more honest but not necessarily more intelligent than others: Generality and explanations for the Muhamad Ali Effect”, *European Journal of Social Psychology* 28 (1998): 675-680.

VAN LANGE, Paul A., DE BRUIN, Ellen, OTTEN, Wilma and JOIREMAN, Jeffrey, „Development of prosocial, individualistic, and competitive orientations: theory and preliminary evidence”, *Journal of Personality and Social Psychology* 4 (1997): 733-737.

VAN LANGE, Paul A., KUHLMAN, Michael D., „Social value orientations and impressions of partner's honesty and intelligence; a test of the might versus morality effect”, *Journal of Personality and Social Psychology* 67/1 (1994): 126-141.

VOGT, Dawne S., COLVIN, Randall C., „Interpersonal orientation and the accuracy of personality judgments”, *Journal of Personality*, 71 (2003): 267-295.

Facial discrimination of political candidates and voting behavior

■ ALINA DUDUCIUC

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

Abstract

After a review of psychosociological research concerning the sources of prejudices and discriminations, this article brings into discussion the cognitive approach of perceiving the other as being „otherwise” than the members of the in-group. We will discuss the situations, structural and personal factors as being some determining ones for discriminant behavior. Within the lines of cognitive paradigm, we ask how the individual does discriminate, by perceptive processes, between candidates which are considered attractive, which go together with the expectations of the electorate concerning the physical aspects and candidates who are „less desirable”.

Keywords

discrimination; prejudice; face; political candidates; cognition

Research of prejudice and discrimination: short history

In daily language and in mass media one will make an use and abuse of the words „discrimination” in order to describe the many incidents between intergroup and interpersonal relationships. Despite the social discourse for fighting unfavorable judgments addressed to other groups or to other persons before having enough knowledge to be able to do so (*prejudice*) and blocking of the transposition of these behaviors (*discrimination*), in every day language one still makes some confusion between the meanings of prejudice, stereotype and discrimination. For the most part, the three terms are synonyms, referring, generally to attitudes that we have about members of another social group. Choosing a psychosociological explication, Susan T. Fiske (1954) argued that while the stereotype „refers to a cognitive component; preconception represents the affective component (emotional), and discrimination the behavioral component; the reactions that we have against other individuals belonging to other social groups are perceived as being significantly different that those of our group”.

¹ Susan T. Fiske, „Stereotyping, prejudice and discrimination” in D. G. Gilbert, S. T. Fiske, G. Lindsey (eds.), *The Handbook of Social Psychology* (New York: McGraw-Hill, 1998).

Even if for most of the situations hostile attitudes against a certain group or against a person are transformed in real behaviors, between prejudice and discrimination there is no automatic connection. Since the '30 of the past century, researches based on a questionnaire from the United States of America had shown that the Americans had a powerful unfavorable attitude against Chinese people and a significant percent say that they wish to avoid social contact with Chinese. But not all behavioral predispositions have effectively manifested themselves in discriminations. The third decade and the forth decade of the past century have collected a considerable quantity of data concerning racial attitudes. An empirical proof in this sense has been brought by the American social psychologist from Stanford University, Richard LaPierre, by the means of a famous experiment developed during the year 1934. The research has been performed in two stages. During the first one, the author has crossed the territory of the United States of America together with a couple of Chinese frequenting 66 hotels and 184 restaurants. For the most part of the cases, they have been received with amability and respect being refused just one time, fact that really was a disagreement with the results of attitude enquiries previously developed, these being that the Americans discriminate the Chinese. Six months later, Richard LaPierre has addressed himself in written to hotels and restaurants that have been visited and asked the following question „Would you accept Chinese as clients of your establishment?” More than 90% from the owners of hotels and restaurants have answered that they would not accept Chinese clients. The research emphasized the discrepant relationship that exists between attitude and behavior: preconceptions of individuals are manifested more at a declarative, latent and less at a behavioral level¹. Even if the experiment conducted by Richard LaPierre has today just an historical value, being criticable from a methodological point of view because it has supposed a monocausal relationship between prejudices and discrimination, research and has opened an important chapter in the psycho sociological study of these phenomena.

If the early stage of social psychology as science, discrimination has been studied in the context of the economical crisis between the years of 1928-1930 that have determined many social clivages, the growth of unemployment and great waves of immigrants, the characteristic of researches during the classical period² of social psychology have been some explications of individual factors, especially by the appeal to the theory of frustration – aggressivity. It starts from the premise that individuals that accepts prejudices, that modifies in fact the reality, suffer of personality disorders and as a consequence the generating cause of preconceived judgments can be found in individual motivations and not in a social situations. One of the works with a greater influence in the history of psychosociology, in political psychology and especially in the research of prejudices is the research *The Authoritarian Personality*³, published in 1950 in the United States of America. The authors - Theodor W. Adorno, Else Frenkel-Brunsvik, Daniel J. Levinson, R. Nevitt Sanford – have tried to answer the question: „If a potentially fascistic individual exists, what, precisely, is he like? What goes to make up antidemocratic thought? What are the organizing forces within the person? If such a person exists, how commonly does he exist in our society? And if such a person exists, what have been the determinants and what the course

1 Alin Gavreliuc, *From interpersonal relationships to social communication: social psychology and progressive stages of the articulation of the person* (Iași: Polirom, 2006), 79-80.

2 Septimiu Chelcea, *A century of psycho sociology: authors, works, events* (Bucharest: Edition INI, 1999), 4.

3 Theodor W. Adorno, Else Frenkel-Brunsvik, Daniel J. Levinson, R. Nevitt Sanford, „The Authoritarian Personality” in Max Horkheimer, Samuel H. Flowerman (eds.), *Studies in Prejudice* (New York: Harper, 1950).

of his development?"¹ From the introduction the authors refuse some situational explications, just like the ones previously mentioned by Richard LaPierre, supposing that „According to the theory that has guided the present research, personality is a more or less enduring organization of forces within the individual. These persisting forces of personality help to determine response in various situations, and it is thus largely to them that consistency of behavior —whether verbal or physical—is attributable. But behavior, however consistent, is not the same thing as personality; personality lies behind behavior and within the individual. The forces of personality are not responses but readinesses for response; whether or not a readiness will issue in overt expression depends not only upon the situation of the moment but upon what other readinesses stand in opposition to it. Personality forces which are inhibited are on a deeper level than those which immediately and consistently express themselves in overt behavior. it is possible that all economical reasons of the individual not to play a dominant and crucial role that are usually granted²“. The research has marked an evolution concerning the measurement instruments capable to measure the tendency of a person to anti-Semitism. The study has been based on a detailed research performed during the period 1945-1946 on a sample of 2099³ persons, white and non-Jews, in their majority being inhabitants from California and containing much more stages. During the first one, the attitudes of subjects against Jews people have been measured by „Anti-Semitism Scale“. On a scale of six points, the subjects expressed their agreement and disagreement concerning affirmations just like „Anyone who employs much more people should take care not to employ a bigger number of Jews people⁴“. During the second stage, the authors took into consideration another variable during the thinking of preconception type, like: preconception against other social groups, like black Americans. In this sense, has been established on a scale that will measure the attitudes of subjects against black people. At a more general level, one has informed the problem of hostility against out-groups and strangers as well as for deviant people. The results have confirmed the general premises of the study, registering some powerful correlations between the preconceptions against a minoritarian group and preconceptions against strangers in general, and against the deviants of their own group.

These results have given birth to a new question of research, which are exactly the passions that can determine a certain person to hate the others. Here appeared the „F Scale“ assigned to measurement the tendencies of the personality that indicated an admiration against powerful rulers and contempt against weakness. The scale did not referred to a specific extra group, but has been meant for the evolution of attitudes against authority in general, by the means of sentences like „Obedience and respect for authority are the most important virtues children should learn⁵“. The person who expressed hostile attitudes against black people, Jews and strangers, has also expressed an idea in the favor of rigid discipline and obedience and against „sexual deviants“.

The third stage has aimed the development of some interviews with 150 interlocutors, half of them being selected from the ones that had initially obtained a high score on the ethnocentrism scale and half of them obtained a very low score⁶. As a consequence of interviews developed within the victims of Nazism as well as of actors Theodor W. Adorno one has mentioned the conception of „authoritarian personality“. Individuals with such a personality are characterized by the tendency

1 Adorno, Frenkel-Brunsvik, Levinson, Sanford, „The Authoritarian“, 2.

2 Adorno, Frenkel-Brunsvik, Levinson, Sanford, „The Authoritarian“, 5.

3 Adorno, Frenkel-Brunsvik, Levinson, Sanford, „The Authoritarian“, 21-22.

4 Adorno, Frenkel-Brunsvik, Levinson, Sanford, „The Authoritarian“, 65.

5 Adorno, Frenkel-Brunsvik, Levinson, Sanford, „The Authoritarian“, 226-227.

6 Adorno, Frenkel-Brunsvik, Levinson, Sanford, „The Authoritarian“, 25-26.

to humiliate themselves and to be obedient against authorities, to manifest contempt against the groups with an inferior status that he tries to humiliate. The transformation of answers to these interviews has allowed the authors to elaborate the profile of authoritarian personality, characterized by a rigid thought, of a cliché type, especially determined by the rigid education received during first stage of socialization. Authoritarian manifestations have been explained by the „theory of frustration-aggressivity“, formulated by the psychoanalyst Sigmund Freud in 1930: feelings that cannot be expressed, do not disappear, and are directed to a new target. Authoritarian person has ambivalent feelings against parents, the positive ones are aimed against these ones, and the negative ones are sent to another group, perceived as being inferior or not obeying moral laws. These behavioral tendencies have been put by authors on the grounds of a specific pattern of education from primary socialization: parents imposed a very severe discipline which did not allowed to the child to manifest the feelings and receive warmth and understanding. In order to avoid punishments, the child had to obey, rejecting the anger. This accumulated hostility has been discharged in the moment when the respective person has acquired a certain superiority over other people.

After twenty years from the ending of the Second World War, Marvin Karlins, Thomas L. Coffman and Gary Walters (1969), by the means of an enquiry developed on three generations, since 1933 to 1969, have shown racial preconceptions which are still dominating for students from Princeton University, being expressed by generalization like „Germans are aggressive“, „Chinese are nationalists“, „Italians are passional“, „Jews are materialists“, „Black people are impulsive“¹.

Cognitive sources of prejudices: „race effect“ and face discrimination

Another source of preconceptions cannot be observed in the social reality, and is the product of some mental processes, the manner in which individuals give a meaning to the world they live in, just like they think and interpret the social world. Experiments from the last thirty years have especially aimed the cognitive sources of discrimination, having as an object of study the stereotypical thinking and categorization processes. These last ones refer to the tendency of individuals to classify objects (including persons) in distinct groups, based on the characteristics that they have in common. This also happens, for examples, when we perceive the faces of members of other ethnical groups, compared to the members of in-groups: we have the impression that „all Chinese and all black people have the same face“, they are alike and they do not have distinct features. In reality, there is about an error of judgment determined by the fact of categorization. Roy S. Malpass and Jerome Kravitz (1969) by the means of an experiment developed by the University of Illinois that have brought proofs for the help of the hypothesis that we easily recognize the face of the members of the culture that we belong to than of that of other cultures, firstly due to the frequent interaction with the members of the *in-group*. The participants to the study – represented by 20 white American students and 20 black American students – had the task to recognize the 20 photos that they have previously viewed from the 80 photos projected by the authors on a screen (presenting 80 adults, 40 white Americans and 40 black Americans). The results have confirmed that „race effect“ in the perception of the face, the photos of persons belonging to

¹ Marvin Karlins, Thomas L. Coffman, Gary Walters, „On the fading of social stereotypes: studies in three generation of college students“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 13 (1969): 1-16.

the same race being easily recognized by subjects compared with the ones of other groups¹. As a consequence, the perception of the physiognomical homogeneity of the *out-group* is in fact a spontaneous infer of characteristics.

Ultior, the authors of the theory of social identity, Henri Tajfel have brought some more refined proofs concerning the causes for the favourisation of the members of the *in-group*. By the means of an experiment consecrated in the history of psychosociology, Henri Tajfel (1981) has shown to the subjects an experiment of eight segments of different lengths. Each line has been separately presented, and the subjects had a task of experiment to estimate the length of everyone. In experimental conditions, four lines have been noted with „A“, four longer lines with „B“. The research has emphasized the simple fact for the tagging of lines that affect the subjects' judgment. The subjects had the tendency to judge the four shorter lines – noted with A – as having a closer length than the one they have in reality. As well, subjects, have exaggerated the resemblance between lines B, as well as the difference between the segments A and B, overestimating the differences between the lines A and B and sub estimating the differences between the lines of the same category².

Relatively recently, Pamela K. Smith, Ap Dijksterhis and Shelly Chaiken (2008), have designed an experiment that should verify the frequency of interpersonal relationships with persons of the same race and determines preconceptions against the members of *out-groups*. For this to happen, 68 subjects, 23 men and 45 women with an average age of 19 years have been asked to participate in a research for facial recognition, being distributed in two groups. The first had as a task to evaluate 14 photos from which half present the faces of some black people and half the faces of some white persons to which the subjects have been subliminally exposed before the starting of the experiment. The control group has assessed as well the photos on a scale of seven points (*How much do you like the person in the photo?*) (1 not at all, 7 very much) without being exposed to the subliminal perception of photos. The subjects that have been induced to the stimulus representing some white persons have negatively evaluated the photos with black people, compared with subjects from the control group, from where the conclusion of the authors that while individuals are exposed to the faces of the *in-group* they favor racial prejudices³.

Facial discrimination of political candidates and voting behavior

Even if the researches concerning voting behavior have invoques some causes related to the economical and political context, the appearance, gestures and postures, this meaning the personal characteristics of the candidates they proved as being some significant variables in the distribution of votes. Some recent psychosociological research have demonstrated that the naive and rapid transformation of the faces of political candidates represents a factor of voting behavior for elections for the Congress of the United States of America, even if these ones have a short term influence. Alexander Todorov and collaborators (2005) after showing some pairs of photos with candidates chosen for the American Senate during the years of 2000 and 2004 and gave the students the task to choose the most competent of

1 Roy S. Malpass, Jerome Kravitz, „Recognition for faces of own and other race“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 13 (1969): 330-334.

2 Henri Tajfel, *Human groups and social categories* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981).

3 Pamela K. Smith, Ap Dijksterhis, Shelly Chaiken, „Subliminal exposure to faces and racial attitudes: Exposure to Whites makes Whites like Blacks less“, *Journal of Experimental Social Psychology*, 44 (2008): 50-64.

these ones, have found the person frequently selected by the subjects was in fact the one that won the elections and the facial component has been predictable for the chosen candidates¹.

Matthew Atkinson, Ryan D. Enos and Seth J. Hill (2007) have shown that the perception of facial attractiveness has no effect over the individual vote in general, but this one correlates with the options of the sustainers of the political party from which the candidate belongs. The research methodology has contained two sociological enquiries to which 545 students responded and which have been asked to choose from two photos, the person that they thought as being the most competent to occupy a place in the Senate.

In this manner, authors have tested the influence of the face for the elections from 2000, 2002 and 2004 demonstrating that the facial competence correlates with the human capital and the growth of simpatizants. From here appears the relation between the political success and physiognomy: the attractive face influences the inference of psychological characteristics of persons, people having the tendency to attribute some psycho-moral characteristics more favorable for beautiful persons (in particular, the persons with an attractive face) than those of less beautiful persons. The face influences electors with a powerful political orientation, not necessarily some weak sustainers and non-sustainers².

Even if some authors have insisted on the fact that the decoding of information that come from the face are naive and are not conform with the reality, even though some researches have showed the functional value of these ones: accurate or not these ones guide the behavior and forecast the reactions of individual in certain contexts, and is important to understand the mechanism by which these ones are formed. Using the paradigm *thin slices*³ - Daniel J. Benjamin and Jesse M. Shapiro (2006) have shown that after some naive subjects have followed a video registration of just 10 seconds (without sound), extracted from TV electoral debates, have been capable to estimate the candidate that has won elections even if they did not knew who are the protagonists who are filmed⁴. The exposure of the expressive behavior of the partner of interaction even if for a few seconds that can guide our behavior, underlines the authors. Usually, in some circumstances in which we do not have the information about the persons that we meet, the first impression is formed on the basis of some observable characteristics (height, age, race, sex). The same happens in the case of voting behavior: the first impression, processed during the first seconds of exposure to stimuli, ulterior determines the general impression.

1 Alexander Todorov, Aesu N. Mandisodza, amir Gore, Crystall C. Hall. „Inferences of competence from faces predict election outcomes”. *Science*, 38 (2005): 1623-1626.

2 Matthew Atkinson, Ryan D. Enos, Seth J. Hill, „Candidate Faces and Election Outcomes”, *Workshop on Political Methodology* (Los Angeles: University of California, 2007).

3 For details concerning the experimental paradigm *thin slices* see Loredana Ivan. Cele mai importante 20 de secunde. Competența în comunicarea nonverbală (*The most important 20 seconds. Competence in nonverbal communication*) (București: Editura Tritonic, 2009.)

4 Daniel J. Benjamin, Jesse M. Shapiro, „Thin-slice forecasts of gubernatorial elections”, *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, 12660 (2006).

BIBLIOGRAPHY

- ADORNO, Theodor W., FRENKEL-BRUNSIVIK, Else, LEVINSON, Daniel J. R., SANFORD Nevitt, „The Authoritarian Personality” in Max Horkheimer, Samuel H. Flowerman (eds.), *Studies in Prejudice* (New York: Harper, 1950).
- ATKINSON, Matthew, ENOS, Ryan D., HILL, Seth J., „Candidate Faces and Election Outcomes”, *Workshop on Political Methodology* (Los Angeles: University of California, 2007).
- BENJAMIN, Daniel J., SHAPIRO, Jesse M., „Thin-slice forecasts of gubernatorial elections”, *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, 12660 (2006).
- CHELCEA, Septimiu, *A century of psycho sociology: Authors, works, events* (Bucharest: INI Editions, 1999), 4.
- FISKE, Susan T., „Stereotyping, prejudice and discrimination” in D. G. Gilbert, S. T. Fiske, G. Lindsey (eds.), *The Handbook of Social Psychology* (New York: McGraw-Hill, 1998).
- GAVRELIUC, Alin, *From interpersonal relationships to social communication: social psychology and progressive stages of the articulation of the person* (Iași: Polirom, 2006), 79-80.
- IVAN, Loredana, *The most important 20 seconds. Competence in nonverbal communication* (Bucharest: Tritonic Editions), 2009
- KARLINS, Marvin, COFFMAN, Thomas L., WALTERS, Gary, „On the fading of social stereotypes: studies in three generation of college students”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 13 (1969): 1-16.
- MALPASS, Roy S., KRAVITZ, Jerome, „Recognition for faces of own and other race”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 13 (1969): 330-334.
- SMITH, Pamela K., DIJKSTERHIS, Ap, CHAIKEN, Shelly, „Subliminal exposure to faces and racial attitudes: Exposure to Whites makes Whites like Blacks less”, *Journal of Experimental Social Psychology*, 44 (2008): 50-64.
- TAJFEL, Henri, *Human groups and social categories* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981).
- TODOROV, Alexander, MANDISODZA, Aesu N., GORE, Amir, HALL, Crystall C. „Inferences of competence from faces predict election outcomes”, *Science*, 38 (2005): 1623-1626.

Viața deținuților politici legionari după eliberarea din închisori

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

This article analyzes how political prisoners from communist Romania survived after release. They don't allow rejoining in jobs had before imprisonment, and their families suffered regime oppression to. Authorities monitored private and public lives of former political prisoners to the end of communist era. The study is based on documents from Romanian National Archives and The National Council for the Securitate Archives.

Communism; Political prisoners;
Discrimination; Legionary movement

Clemența arătată de regim față de pedepsele foștilor adversari politici nu s-a manifestat și prin reintegrarea acestora în societate. Nu au primit locuințe, și-au găsit cu greu locuri de muncă, iar cei bătrâni nu au beneficiat de pensii. Toată viața au avut parte de șicanele autorităților statului, fiind în permanență discriminați datorită convingerilor din tinerețe și a faptului că făcuseră închisoare din motive politice.

- Anul 1964 a înregistrat de fapt
- ultimul val de grațieri ale pedepselor
- deținuților politic. Eliberările înainte
- de termen începuseră în 1962, criteriul
- de selecție a celor trimiși acasă fiind re-

prezentat de gradul de pericolozitate față de regim. Legionarii erau considerați în continuare ostili, autoritățile privindu-i cu neîncredere și datorită acțiunilor din exil ale liderilor Mișcării.

Conform statisticilor Ministerului de Interne, în perioada 1962-1964 au eliberați 15.035 deținuți politic, dintre care 6.255 erau legionari¹. Situația eliberării lor, pe ani, se prezintă astfel²:

Anul	Nr. legionarilor eliberați
1962	1.805
1963	1.118
1964	3.332
TOTAL	6.255

Așadar, legionarii reprezentau 42% din numărul deținuților politic din România, în momentul grațierilor globale. Dintre aceștia, 5.990 (96%) au fost trecuți în evidențele operative ale Securității, pentru ca activitatea lor să fie monitorizată de „organe”. Cei 265 legionari scăpați de hărțuirea autorităților erau prea bătrâni, sau prea bolnavi, pentru a mai reprezenta pericol pentru regim. Oricum, 80 dintre ei au decedat la puțin timp după eliberare³.

La ieșirea din închisoare, autoritățile penitenciare le-au pregătit deținuților politic declarații-tip, prin care aceștia se angajau să nu divulge nimic din ceea ce văzuseră, sau li se întâmplase în închisori. Acestea aveau următorul conținut:

„Declarație

Subsemnatul... , domiciliat în... .

La punerea mea în libertate de la Penitenciarul..., am luat la cunoștință de faptul că nu am voie să divulg nimic din cele văzute și auzite de mine în legătură cu locurile de deținere pe unde am trecut și despre deținuții rămași în locurile de deținere.

În cazul în care nu voi respecta cele arătate mai sus, am luat la cunoștință că sunt pasibil de a suporta rigorile legilor RPR”⁴.

Unii s-au conformat și nu au mai întreprins activități care să intre sub incidența „legilor RPR”. Au contribuit chiar la propaganda regimului, prin articole la publicația *Glasul Patriei*. Foști legionari precum Ion Dumitrescu-Borșa, Radu Gyr etc. au despre „realizările” și „bunăstarea” aduse de regimul democrat popular⁵.

Viața în libertate

Odată eliberați, legionarii au fost foarte precauți să manifeste atitudini politice și să inițieze contacte cu foștii camarazi, în conformitate cu angajamentele pe care și le-au luat față de autorități.

Însă Securitatea i-a urmărit pas cu pas pe liderii legionari a căror pedepse au fost grațiate în 1964, pentru a se convinge că atitudinea lor din timpul „reeducării” de la Aiud a fost sinceră. În locuințele lor a fost instalată „tehnică operativă”, chiar dacă în primii ani după eliberare domiciliau la prieteni sau la rude, deoarece nu au primit case.

1 Arhivele Naționale ale României – Direcția Arhive Naționale Istorice Centrale, Fond Comitetul Central al Partidului Comunist Român – Secția Cămară, dosar 101/1964, f. 2-4.

2 Arhiva Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității, Fond Documentar, dosar 53, vol. 21, f. 105-106.

3 Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 53, vol. 21, f. 105-106.

4 Arhiva CNSAS, Fond Penal, dosar 431, vol. 10, f. 2.

5 Adrian-Gabriel Lepădatu, *Mișcarea legionară: între mit și realitate* (Chișinău: Editura Cartier, 2005), 373.

Legionarii eliberați prin amnistiiile din 1963-1964 mai aveau un motiv foarte întemeiat să respecte angajamentele luate la eliberare – dacă intrau în conflict cu autoritățile, rămăneau fără locuri de muncă, sau primeau slujbe în sectoare toxice, ori care necesitau efort fizic. Problema integrării pe „piața muncii” a fost un aspect deosebit de „fierbinte” în relația cu autoritățile. Când au negociat termenii „reeducării prin muncă cultural-educativă” de la Aiud (1962-1964), „vârfurile” legionare au solicitat autorităților să primească după eliberare slujbe în concordanță cu specialitatea studiilor. Col. Gheorghe Crăciun i-a asigurat că așa se va întâmpla, însă guvernul avea alte planuri. Astfel, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1.051/1962, privind repartizarea în muncă a persoanelor puse în libertate din locurile de detenție, se menționa că „plasarea în câmpul muncii” trebuia să se facă de Direcția Generală a Recrutării și Repartizării Forțelor de Muncă, cu sprijinul Comitetelor Executive ale Sfaturilor Populare¹. Însă funcționarii de la Sfaturile Populare, fie ele orașenești sau comunale, s-au arătat foarte reticenți să-i încadreze pe foștii condamnați „contrarevoluționari” în domenii în care ar fi avut contact cu publicul, sau în slujbe funcționărești.

Primul care s-a confruntat cu această realitate dură a fost Victor Biriș, eliberat în ianuarie 1963. Crezând că datorită contribuției sale la „reeducare” era un „tovarăș de drum” al regimului, s-a dus la Baroul București, ca să se angajeze ca avocat, la scurt timp după plecarea de la Aiud. A fost refuzat însă sub diverse pretexte. Curând, Biriș a devenit victimă a presiunilor camarazilor legionari eliberați și ei în urma decretelor de amnistie. Aceștia îi reproșau că și-au încălcat degeaba principiile, făcându-și „autoanalizele”, deoarece comuniștii se comportau în continuare ostil cu ei. Victor Biriș a fost acuzat inclusiv de familie că a fost înșelat de col. Crăciun doar pentru a-i atrage pe legionari în cursă, sub iluzia libertății. Presat din toate părțile, Biriș a cedat nervos și s-a sinucis în gara Mediaș. S-a aruncat în fața unui tren accelerat care venea de la Cluj².

La fel de dezamăgit de atitudinea regimului a fost și Nicolae Petrașcu. El a fost eliberat la 1 august 1964, stabilindu-și domiciliul în Sibiu, la locuința soției sale (stătea cu chirie în casa unui cumnat al lui Petrașcu, Chiron Binda). Încă de la eliberare, Petrașcu și-a făcut mustrări de conștiință privind familia sa, pe care o supusese la tot felul de presiuni în cei șaisprezece ani de detenție. Tocmai de aceea nu dorea să fie o povară pentru cei doi fii și soție, dorind să-și găsească o slujbă, chiar dacă era grav bolnav. Așadar, la 28 septembrie 1964 a adresat o cerere ministrului Învățământului, în care solicita un post de profesor suplinitor la o școală generală sau la un liceu din Sibiu. Argumenta că avea pregătirea necesară, fiind absolvent al Facultății de Litere din București, profesând în perioada 1931-1938 la Liceul Romano-Catolic din Brașov, Școala Normală din Alba Iulia și Școala Normală din Sibiu. Pentru a fi convingător, și-a încheiat cererea cu un slogan drag regimului: „Luptăm pentru pace!”³.

Însă autoritățile nu l-au lăsat pe Petrașcu să lucreze cu elevii. În luna noiembrie s-a prezentat la șeful Securității Sibiu, col. Scurtu, pentru a-i adresa aceiași rugămintă, să fie încadrat în „câmpul muncii”. Ofițerul l-a tratat respectuos, însă tot ce i-a putut oferi a fost un post de controlor la serviciul public de transport din oraș. A primit slujba însă s-a arătat nemulțumit, argumentând că era bolnav și ar fi dorit un post într-un birou. În acest sens, s-a adresat cu o cerere directorului Muzeului Brukental, dar acestuia i-a fost teamă să-l angajeze⁴. Ulterior a găsit un post funcționăresc la Uzina Electrică din Sibiu, însă n-a putut, din cauza sănătății, să rămână

1 Arhivele Naționale ale României – DANIC, Fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 101/1964, f. 2-4.

2 Nistor Chioreanu, *Morminte vii* (Iași: Institutul European, 1992), 342-343.

3 Arhivele Naționale ale României – DANIC, Fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 151086, vol. 1, f. 515.

4 Arhivele Naționale ale României – DANIC, Fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 151086, vol. 1, f. 358.

nici acolo. În ianuarie 1966 se întreținea din meditații la limbi străine¹. Însă, în cursul anului 1966, starea de sănătate s-a agravat, fiind nevoit să se interneze într-un sanatoriu pentru recuperare². În vara anului 1968 a încercat să se pensioneze, depunând personal un memoriu la Ministerul Sănătății și Prevederilor Sociale, cu ocazia unei vizite la București. A fost primit în audiență timp de 30 de minute, însă memoriul i-a fost refuzat³.

Aceiași soartă nefericită a avut-o și Nistor Chioreanu după eliberare (2 august 1964). Spre deosebire de Petrașcu, care avea familie, soția sa divorțase pe când se afla în închisoare. În 1964 i-a cerut col. Crăciun să fie lăsat să se stabilească în București, însă ofițerul de Securitate și-a exprimat circumspecția că va găsi un loc de muncă acolo. Așa s-a și întâmplat, întrucât, ajuns în Capitală, i-a fost refuzată cererea de a intra în Baroul București. Nu a găsit slujbă nici la Brașov. În cele din urmă s-a stabilit la sora lui în Aiud, locuind în aceeași casă cu soțul și fiica acesteia. Deoarece Securitatea i-a plasat „tehnică operativă” în locuință, într-un mod neprofesionist, încât s-a prins toată lumea, Chioreanu a intrat în conflict cu cumnatul său. După lungi eforturi, s-a angajat la Întreprinderea „Metalurgica” din Aiud, ca muncitor necalificat. Deoarece nu s-a angajat în nici un fel de discuții politice a fost „slăbit” de șicanele Securității, reușind să găsească până la urmă un post de la laborant la „Metalurgica”. În cele din urmă promovat la „birouri”, făcând diverse munci juridice. În 1965 s-a căsătorit, însă cu greu a reușit să obțină o locuință în Alba Iulia, în care să se stabilească cu soția (abia în august 1967). În tot acest timp, a trebuit să se prezinte periodic la Securitate, pentru discuții cu diverși responsabili ai „organelor”. În decembrie 1965 a fost „contactat” de însuși șeful Direcției Regionale MAI Cluj, lt.-col. Nicolae Pleșiță, care a venit însoțit de col. Gheorghe Crăciun, locțiitor al șefului Direcției a III-a a Securității la acea vreme⁴.

Și Aurel Călin avea o stare de nemulțumire sufletească după eliberare. El avusese un traseu asemenea lui Biriș în detenție. Dacă în anii '50 se menținuse pe poziții ostile, în 1963 s-a alăturat „reeducării”, fiind „fruntaș în depășirea normelor”⁵. A fost lăsat să se stabilească în Sibiu, însă avea o slujbă manuală, deoarece nu a primit un post în domeniul juridic, în care avea studii. Se considera un „înfrânt”, care „căzuse din cauza slăbiciunii sale”: „n-am fost în stare de sacrificiu, am dezertat din luptă ca să trăim și nu mai avem drept să ne ocupăm de nimic decât de viața trupului nostru, la care am ținut așa de mult”, îi mărturisea Călin lui Petrașcu⁶.

„Dușmanii socialismului”

Legionarii au fost șicanați pe toată perioada regimului comunist, atât prin propaganda oficială⁷, cât și prin acțiunile Securității. „Incidentul” biografic al detenției politice a fost menționat la dosarele personale, fiind imposibil să se integreze pe piața muncii în calificările pe care le avuseseră înainte de arestare. Pe parcursul

1 Arhivele Naționale ale României – DANIC, Fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 151086, vol. 1, f. 246.

2 Arhivele Naționale ale României – DANIC, Fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 151086, vol. 1, f. 403.

3 Arhivele Naționale ale României – DANIC, Fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 151086, vol. 1, f. 6-13.

4 Nistor Chioreanu, *Morminte vii*, 345; Arhiva CNSAS, Fond Informativ, dosar 233979, vol. 7, f. 35-36; Arhiva CNSAS, Fond Informativ, dosar 233979, vol. 2, f. 4-5;

5 Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 3463, f. 1-42.

6 Arhiva CNSAS, Fond Informativ, dosar 151086, vol. 1, f. 194-214.

7 Sabin Daniel Drăgulin, *Istoria gândirii politice românești (1848-1948)* (București: Pro Universitaria, 2010), 147.

anului 1968, Securitatea a operat o actualizare a bazei de date cu persoanele considerate ostile regimului. A scăzut simțitor numărul românilor considerați „dușmani socialismului”, însă procentul legionarilor vizați de „atenția” Securității a crescut procentual.

Așadar, la 1 ianuarie 1968, situația arăta astfel¹:

Elemente urmărite de aparatul de Securitate	Persoane care au deținut funcții de conducere PNT–PNL	Naționaliști	Legionari
424.464 (100 %)	104.306 (25 %)	25.657 (6 %)	117.306 (28 %)

După „epurarea” bazei de date, finalizată la 20 decembrie 1968², proporția legionarilor considerați de autorități periculoși pentru regim a crescut de la 28%, la 41%:

Elemente urmărite de aparatul de Securitate	Legionari	Foști condamnați	Persoane care au deținut funcții de conducere PNT–PNL	Membri alte partide	Naționaliști	Alte categorii
49.319 (100 %)	20.338 (41 %)	7.611 (15 %)	4.789 (10 %)	1.548 (3 %)	1.832 (4 %)	13.201 (27 %)

Concluzii

Foștii deținuți politic nu s-au putut reabilita real niciodată în timpul comunismului. Deși propaganda susținea că „regimul oamenilor muncii” nu purta ranchiună foștilor adversari, în realitate nu le-a iertat acestora convingerile din tinerețe. Discriminarea nu s-a manifestat doar asupra deținuților politic. Familiile au avut și ele de suferit repercusiunile autorităților. În special descendenții foștilor deținuți politic, care în timpul studiilor sau la angajare au avut de înfruntat dificultăți din cauza biografiilor „pătate” ale părinților.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale ale României – Direcția Arhive Naționale Istorice Centrale, Fond Comitetul Central al Partidului Comunist Român – Secția Cămară.

Arhiva Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității, Fond Documentar.

Arhiva Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității, Fond Informativ.

CHIOREANU, Nistor, *Morminte vii*, Iași, Institutul European, 1992.

DRĂGULIN, Sabin-Daniel, *Istoria gândirii politice românești (1848-1948)*, București, Pro Universitaria, 2010.

LEPĂDATU, Adrian-Gabriel, *Mișcarea legionară: între mit și realitate*, Chișinău, Editura Cartier, 2005.

¹ Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 53, vol. 29, f. 66-67.

² Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 53, vol. 29, f. 66-67.

„Noi” și „Ei”.

Discursul unei «Biserici Naționale» despre „libertate religioasă” și „pluralism religios”

■ RALUCA DIMA

[Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca]

Abstract

The paper intends to deal with the manner in which a religious actor, the Romanian Orthodox Church, elaborates and reproduces its public discourse about „religious pluralism”. Building on Dominique Maingueneau’s notions of „generic scene” and „scenography” the analysis uses the public declarations of the Romanian Orthodox Church’s clergy during the period 1990-2004 in order to illustrate the motivations, the instruments and the effects of a particular discursive behavior. The main hypothesis of this study is that the discourse about „religious pluralism” is a construction based on different discourses placed in an interdependent relationship, the two most important among them being the discourse about the „self” („us”) and that about „the others” („them”) due to their complementary/symbiotic connection. („Us” and „Them”. A „National Church’s” discourse about „religious freedom” and „religious pluralism”)

Keywords

Discourse; the Romanian Orthodox Church; national church; religious pluralism; proselytism

Introducere

Într-un studiu publicat în *Journal of International Affairs*, în 2007 Scott Michael Thomas constata, încă din introducere, că „trăim într-o lume care nu ar fi trebuit să existe”², frază ce făcea referire la „revirimentul religiei” atât în plan intern, cât și pe scena internațională și la provocările pe care acesta le aducea teoriei clasice a secularizării. În perioada ce a urmat căderii zidului Berlinului, „eticheta” de „reviriment religios”, aplicată Europei Centrale și de Est a devenit sinonimă cu recăștigarea de către religie a unei semnificative vizibilități în spațiul public pe fondul „prăbușirii mitului comunist”³.

1 Această lucrare a fost posibilă prin sprijinul financiar oferit prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/107/1.5/S/76841, cu titlul „Studii doctorale moderne: internaționalizare și interdisciplinaritate”.

2 Scott M. Thomas, „Outwitting the Developed Countries? Existential Insecurity and the Global Resurgence of Religion”, *Journal of International Affairs* 61 (2007): 21.

3 Alexander Agadjanian, „The Search for Privacy and the Return of a Grand Narrative: Religion in a Post-Communist Society”, *Social Compass* 53 (2006): 169-184. Sinisa Zrinscak, „Rôles, attentes et conflits: la Religion et les Églises dans les sociétés en Transition”, *Social Compass* 49 (2002) : 509-521. Irena, Borowik, „Orthodoxy Confronting the Collapse of Communism in Post-Soviet Countries”, *Social Compass* 53 (2006): 267-278.

Scopul acestui articol este de prezenta maniera în care un actor religios, Biserica Ortodoxă Română (BOR), își (re)-construiește în mod succesiv discursul public privind o serie de aspecte precum pluralismul religios, libertatea religioasă sau relația dintre o biserică majoritară și minoritățile religioase. Altfel spus, analiza va avea în atenție mecanismul prin care actele de vorbire sunt construite, dar în mod aparent paradoxal, participă ele însele la construirea unor imagini despre și pentru spațiul public. Orizontul temporal adus în discuție este reprezentat de perioada anilor 1990-2004, văzută drept primă etapă a „drumului spre Europa”.

Pentru Dominique Maingueneau, al cărui obiect de studiu este „discursul și nu limbajul”¹ acesta este definit drept „o organizare care depășește nivelul frazei”, „o formă de acțiune”². Pornind de la ipoteza unui „discurs interactiv”, Maingueneau pledează pentru înlocuirea unor concepte precum „enunțiator” sau „destinatar” cu acela de „co-enunțiatori”. Mai mult, autorul subliniază că „discursul nu intervine într-un context (...) discursul contribuie la definirea contextului său, pe care îl poate modifica în cursul enunțării”. Dimensiunea interactivă a discursului îl face parte a unui ansamblu inter-discursiv³. Consider util în cadrul analizei de față apelul la o serie de concepte metodologice teoretizate de Dominique Maingueneau, cum ar fi: „comunitatea discursivă”, „scena generică/scenografia”. Comunitățile discursive sunt explicate de autor ca fiind „structurate de discursurile pe care le produc și pun în circulație, (...) comunitățile discursive sunt în mod paradoxal unite de textele pe care le produc: textele sunt în același timp produsul și condiția existenței lor.” Conceptul va fi aplicat, pentru studiul de față, BOR.

Consecutiv, Maingueneau diferențiază între „scenă generică” și „scenografia”. Prima îndeplinește funcția de „a atribui roluri actorilor, de a prescrie locul, momentul, mediul”, în timp ce ultima „derivă din alegerile făcute de producătorul discursului”⁴. În cadrul acestui studiu, scena generică este reprezentată de contextul tranziției postcomuniste, în vreme ce scenografia este privită drept imaginea alternativă, sau imaginea în oglindă pe care producătorul discursului (comunitatea discursivă) intenționează să o promoveze. Teun A. van Dijk propune o idee utilă în susținerea ipotezei de mai sus afirmând că „prin accesul special la, și controlul asupra mijloacelor discursului public și comunicării, grupurile sau instituțiile dominante pot influența structurile textului și vorbirii, în asemenea măsură încât, drept rezultat, cunoașterea, atitudinile, normele, valorile și ideologiile receptorilor sunt, mai mult sau mai puțin, indirect modelate în interesul grupului dominant”⁵. Astfel, ipoteza centrală a studiului este aceea că, discursul despre sine („noi”) este de fapt o construcție bazată pe diferite discursuri, unul dintre cele mai importante fiind discursul despre ceilalți („ei”); cu alte cuvinte, majoritatea și minoritatea/minoritățile se află într-o relație de complementaritate/simbioză la nivel semantic. Mai mult, construind scenografia, BOR nu vorbește numai despre propria viziune asupra relației mai sus menționate, dar în același timp despre poziția celorlalți actori religioși (minoritățile) în cadrul societății românești, sau, mai curând despre poziția pe care le-o atribuie. Toate acestea nu sunt decât elementele de fundal ale unui discurs care este în între-

1 Dominique Maingueneau, *Analiza textelor de comunicare* (Iași : Institutul European, 2007), 49.

2 Maingueneau, *Analiza*, 61-62.

3 „discursul nu capătă sens decât în interiorul unui univers format din alte discursuri”, Maingueneau, *Analiza*, 65 și 104.

4 Dominique Maingueneau, „Analyzing self-constituting discourses”, *Discourse Studies* 1 (1999): 183-199.

5 Teun A. van Dijk, „Discourse, power and access”, în Carmen Rosa Caldas-Coulthard, Malcolm Coulthard (coordonatori), *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis* (New York: Routledge, 1996), 85.

gime dedicat ilustrării prezenței BOR în spațiul public postcomunist, într-un peisaj marcat de transformările generate de pluralizarea vocilor.

Referitor la structură, lucrarea cuprinde două părți principale: prima dintre ele intenționează să traseze liniile generale a ceea ce Dominique Maingueneau descria prin sintagma de „scenă generică”, mai exact, contextul tranziției postcomuniste și modul în care a influențat definirea pluralismului religios și a relațiilor dintre majoritate și minoritate; a doua parte are în atenție modul în care comunitatea discursivă încearcă să re-modeleze „scena generică”, analiza fiind construită pe baza liniilor directoare ale strategiei discursive folosite de BOR, subliniind cele două mari componente ale ecuației: sinele și ceilalți, „noi” și „ei”, majoritatea și minoritatea.

Scena generică

Căderea regimului comunist în decembrie 1989 a însemnat pentru România, din punct de vedere politic, social și economic începutul unui proces de transformare. Acest studiu nu intenționează să analizeze ritmul sau succesul acestei transformări, ci să sublinieze unele aspecte particulare privind implicațiile sale asupra relațiilor dintre BOR, ca biserică majoritară, și minoritățile religioase.

Referitor la principiile folosite pentru organizarea peisajului religios al României postcomuniste, libertatea religioasă și emanația sa socială, pluralismul religios, ar fi trebuit să ocupe poziția dominantă. Fără îndoială, libertatea religioasă este un concept universal, „care prevalează asupra disciplinei particulare a legilor naționale și trasează limitări precise puterii statului de a reglementa acest drept”¹. Cu toate acestea, sunt analiști² care indică în cazul Europei Centrale și de Est diferențe în traducerea libertății religioase, nu doar în ceea ce privește dimensiunea normativă, dar mai ales în cea practică, conform unor factori precum tradiția religioasă, existența unei biserici naționale sau majoritare, istoria relațiilor dintre stat și biserică.

În cazul României, constituțiile perioadei de tranziție postcomunistă și, abia după decembrie 2006, Legea 489/2006 reprezintă punctele de plecare în înțelegerea cadrului legal pentru manifestarea libertății religioase, sau a instrumentelor folosite în „atribuirea rolurilor” în cadrul „scenei generice” a interacțiunilor dintre majoritar și minoritar.

Lavinia Stan și Lucian Turcescu etichetează Constituția din 1991, drept „produsul unei societăți seculare și a unor politicieni auto-declarați atei”³. În cazul României, studiile sociologice contrazic, sau nuanțează existența unei secularizări drept caracteristică definitorie a societății românești postcomuniste⁴. Mai mult, existența unor „politicieni auto-declarați atei” este contrazisă chiar de autori (Lavinia Stan și Lucian Turcescu) câteva pagini mai jos în cadrul efortului de a arăta că una dintre caracteristicile esențiale ale discursului politic postcomunist este afirmarea de către oamenii politici a „relațiilor speciale cu bisericile”.

Iuliana Conovici consideră art.29 (parag. 2 și 4) din Constituție drept indiciul „unui stat care păstrează o anumită suspiciune față de culte”, fiind „preocupat de

1 Silvio Ferrari, „Diritto e politica della libertà religiosa: le relazioni tra stato e confessioni religiose”, *Osservatorio delle libertà ed istituzioni religiose* (2004), www.olir.it, accesat 6.07.2008.

2 Sabrina P. Ramet, „Redefining the Boundaries of Human Rights: the Case of Eastern Europe”, *Human Rights Review* 9 (2008): 1-13.

3 Lavinia Stan, Lucian Turcescu, *Religion and politics in post-communist Romania* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 27.

4 Mălina Voicu, *România religioasă. Pe valul European sau în urma lui?* (Iași: Institutul European, 2007). Sorin Gog, „The construction of the religious space in post-socialist Romania”, *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 15 (2006): 37-53.

potențialele pericole pe care le presupuneau manifestările acestora”, și având la bază mai degrabă factori sociali decât religioși¹. Cadrul legal al organizării peisajului religios postcomunist a primit un contur mai clar odată cu adoptarea în decembrie 2006 a Legii privind libertatea religioasă (Legea 489/2006). Dezbaterile care au precedat acest eveniment au fost pe larg discutate în literatura de specialitate². Pentru orizontul temporal (1990-2004) avut în atenție în cadrul acestei analize, legea 489/2006 a fost nu atât un instrument de organizare a scenei generice, cât mai degrabă unul dintre subiectele absorbite de strategia discursivă aflată la baza constuirii scenografiei. Astfel, cadrul legal pentru perioada 1990-2004 rămâne unul ambiguu și permisiv construirii diferitelor imagini/definiții ale libertății religioase și pluralismului religios.

Literatura este de acord, în general, asupra ideii că statul român postcomunist a favorizat/favorizează BOR în detrimentul celorlalte culte religioase în aspecte precum finanțarea sau educația³. Alina Mungiu-Pippidi menționează „cultura politică determinată de ortodoxie”, oferind exemplul ilustrativ al perioadei postcomuniste când „nevoia BOR pentru o mai mare autoritate s-a întâlnit (...) cu nevoia regimului pentru legitimitate”⁴. În mod similar, Daniel Barbu descrie o anumită „seducție” pe care statul o exercită asupra ortodoxiei și o „suspiciune” pe care ambii actori „o împărtășesc în ceea ce privește libertatea de conștiință, pluralismul și afirmarea diversității”⁵. Autori precum Lavinia Stan și Lucian Turcescu, sau Gabriel Andreescu, prin formule precum „asocierea de către Biserică a politicianilor” în susținerea punctelor sale de vedere⁶, sau chiar „fundamentalismul ortodox”⁷, acordă un rol decisiv bisericii, subliniind modul în care aceasta „modelează” libertatea religioasă. O abordare diferită îi aparține Iulianei Conovici care subliniază faptul că, BOR în mod repetat și-a re-evaluat/re-construit/nuanțat poziția față de stat și politică în perioada postcomunistă.

Scenografia

1. Vorbind despre „Noi” – discursul despre sine

Discursul BOR despre sine are drept element central sintagma de „Biserică Națională”, alături de versiuni precum „Biserica majoritară”, „Biserica poporului român”, „Biserica neamului românesc”, „Biserica strămoșească”. Aparent sinonime, mai sus menționatele formule traduc diferite eforturi argumentative, totuși convergente la nivel funcțional: sublinierea unui anumit ascendent al BOR asupra celorlalte culte prezente în societate.

1 Iuliana Conovici, *Ortodoxia în România postcomunistă. Reconstrucția unei identități publice* (Cluj-Napoca: Eikon, 2009), 386.

2 Gabriel Andreescu, „Spre crearea unui stat ortodox român? Observații referitoare la Proiectul de lege privind regimul general al cultelor religioase, adoptat de guvernul României în luna septembrie 1999 și trimis spre dezbateri la Camera Deputaților”, <http://www.humanism.ro/articles.php?page=15&article=24>, accesat 12.08.2007. Radu Preda, *Biserica în stat. O invitație la dezbateri* (Cluj-Napoca: Scripta, 1999).

3 Gabriel Andreescu, „Biserica Ortodoxă Română ca actor al integrării europene”, <http://www.constiinta-critica.ro/upload/documente/doc78.pdf>, accesat 10.09.2008. Conovici, *Ortodoxia*, 247-255, 329-338. Stan, Turcescu, *Religion*, 56-63.

4 Alina Mungiu-Pippidi, *Politica după communism. Structură, cultură și psihologie politică* (București: Humanitas, 2002), 174.

5 Daniel Barbu, *Șapte teme de politică românească* (București: Antet, 1997), 121.

6 Stan, Turcescu, *Religion*, 172-180.

7 Gabriel Andreescu, „Biserica Ortodoxă Română ca actor al integrării europene”, <http://www.constiinta-critica.ro/upload/documente/doc78.pdf>, accesat 10.09.2008.

În discursul BOR, expresii precum „libertatea religioasă” și/sau „pluralismul religios” se bucură de o abordare marginală. De pildă, în articolele și documentele publicate în anul 1990 în revista oficială a Patriarhiei Române, *Biserica Ortodoxă Română*, pot fi identificate referințe la conceptul de „libertate” înțeles în sens larg, ce nu mai apar în anii următori. În prima parte a perioadei de tranziție postcomunistă, discursul ierarhiei acorda o valoare pozitivă „libertății” și „democrației”, optând pentru o identificare a celor două concepte cu procesul de „europenizare”¹. O posibilă explicație a scurtei prezențe a conceptelor amintite printre preocupările discursive ale Bisericii este legată de proximitatea temporală cu evenimentele din decembrie 1989; de altfel, scurte referințe la „libertate” pot fi identificate în discursurile comemorative ce au ca subiect eroii/martirii Revoluției din 1989².

În cursul anului 1990, un singur articol din revista oficială a Patriarhiei este dedicat în întregime efortului de a descrie „libertatea religioasă” în maniera în care aceasta este înțeleasă de BOR³. Enunțiatorul (în acest caz, Dumitru Stăniloae) folosește argumente scripturistice pentru a demonstra că „unitatea spirituală a neamului”, sinonimă în text cu „adevărată credință în Hristos” și opusă „erezilor sau părerilor liber alese”, este valoarea supremă și nu libertatea. Mecanismul discursiv folosit propune o inversare a rolurilor atribuite celor două concepte („libertate” și „unitate”) în construirea realității/scenografiei – libertatea este acceptată doar ca o iradiere a „unității spirituale a neamului”. Tema este reluată mai târziu de teologul Radu Preda, care subliniază mai ales „povara libertății, adică modul nefiresc de a face uz de libertate”, care „se face simțită la nivelul relațiilor interconfesionale printr-un necreștin sentiment concurențial și printr-o sistematică invazie a sectelor de tot felul⁴. În ambele cazuri enunțiatorii operează o distincție între „libertate” și „libertate religioasă”, în timp ce prima este descrisă drept o valoare universală, cea de-a doua este privită dacă nu cu aversiune, cel puțin cu suspiciune.

După cum am menționat în secțiunea anterioară, una dintre temele absorbite de strategia discursivă a BOR a fost cea legată de participarea la dezbaterile ce au precedat adoptarea textului legii 489/2006. Unul dintre momentele definitorii în precizarea poziției Bisericii în acest context a fost legat de cererea introducerii în textele legislative a formulei „Biserică Națională și majoritară”⁵.

Sintagma de „Biserică Națională” în discursul ierarhiei și teologilor a fost prezentă încă din perioada interbelică. În timpul regimului communist a cunoscut unele reformulări impuse de contextul ideologic⁶. Dincolo de unitatea argumentației, în perioada de tranziție postcomunistă, putem identifica diferențieri între enunțiatori, mai ales la nivelul construcțiilor semantice utilizate. Deși în prima parte a perioadei

1 „Unitate în Libertate. Chemarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române”, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 1-2 (1990): 15. „Orientări și precizări privind relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu Cultele religioase din România și îndeosebi cu Biserica Greco-Catolică, aflată în curs de organizare și recunoaștere legală, ca persoană juridică și cult religios autonom în România”, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 1-2 (1990): 15. Alexandru Tudor, „Întâlnire Ecumenică la Palatul Patriarhal”, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 1-2 (1990): 32. Gheorhe I. Drăgulin, „Europenizare” fără „reîncreștinare”?, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 5-6 (1990): 57. Daniel Ciobotea, *Dăruire și dăinuire. Raze și chipuri de lumină din istoria și spiritualitatea românilor*, (Iași: Trinitas, 2005), 244.

2 Alexandra Briciu, „Biserica și Revoluția română din 1989”, *Ziarul Lumina*, 11 Decembrie 2009, <http://www.ziarullumina.ro/articole;1105;1;31551;0;Biserica-si-Revolutia-romana-din-1989.html>, accesat 12.12.2009.

3 Dumitru Stăniloae, „Unitatea spirituală a Neamului nostru și Libertatea”, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 1-2 (1990): 47-48.

4 Preda, *Biserica*, 7.

5 „Temei nr. 8050/1994 – Referatul Cancelariei Sfântului Sinod în legătură cu Proiectul Legii Cultelor”, *Biserica Ortodoxă Română* 112, 7-12 (1994): 372.

6 Conovici, *Orthodoxia*, 319.

analizate pot fi observate unele corelații între «Biserică Națională» și «Biserică majoritară», cele două formule nu sunt interșanjabile, ci complementare¹.

Scrisoarea deschisă pe care Patriarhul Teoctist a adresat-o primului-ministru de la acea vreme, Radu Vasile, exprima protestul „clericilor și a celor aproape douăzeci de milioane de creștini ortodocși”, pentru eliminarea din proiectul legislativ a articolului care făcea referire la statutul BOR de „Biserică Națională”, sintetizând totodată ideile pe baza cărora era fundamentată argumentația : BOR este biserica națională deoarece «s-a născut odată cu poporul român», „a participat continuu la bucuria și încercările acestei națiuni”, „locuitorii acestei țări, în marea lor majoritate aparțin BOR”, „românii în mod constant îi acordă (acesteia) cea mai mare încredere între instituțiile fundamentale ale României”².

Ideea de „Biserică Națională” precum și celelalte versiuni semantice, condensează viziunea BOR despre organizarea peisajului religios al societății românești postcomuniste și relațiile dintre majoritar și minoritar în spațiul public. Deși nu sunt „produsul” tranziției postcomuniste, succesele re-definiri descriu destul de bine contextul care le-a făcut să reapară și intenția Bisericii de a-și re-negocia poziția în spațiul public (scena generică): prin aceste formule BOR încearcă să se definească pe sine, dar în același timp și cadrul în care își exprimă propriul discurs (scenografia). Întregul efort de auto-definire optează pentru cartea identitară, stabilind o sinonimie între identitatea instituției și cea a comunității, activând resorturile memoriei colective: „Biserica Ortodoxă Română a avut rolul determinant în afirmarea identității naționale a poporului român”.

Cea mai coerentă argumentație privind necesitatea sintagmei de „Biserică Națională” îi aparține teologului Radu Preda. Autorul accentuează importanța a trei aspecte : „titlul de Biserică Națională nu aduce cu sine privilegii, ci înseamnă recunoașterea unei nobleți care obligă”, nu este o expresie doar a trecutului istoric, dar totodată a prezentului și, va reprezenta totodată „punerea raportului dintre majoritate și minoritate pe bazele subsidiarității și proporționalității”³. Parte a acestui discurs poate fi identificată în cadrul argumentației folosite de Bartolomeu Anania⁴.

Patriarhul Teoctist manifesta o preferință față de formula «Biserica poporului român», în timp ce Patriarhul Daniel optează pentru aceea de «Biserica Mamă a poporului român». Cele două expresii sunt o încercare de înlocuire a atributului «național» și a referințelor directe la națiune. O posibilă explicație pentru acest efort de re-formulare este aceea a sesizării unui pericol datorat «înghețării» discursului în formula exclusivistă a auto-definirii oferită de naționalism. Cu toate acestea, «Biserica poporului român» nu este o construcție neutră în totalitate, ci mai degrabă aceeași «Biserică Națională» în epoca post-naționalismelor. Dincolo de diferențele dintre ele, ambele concepte, «națiune» și «popor» ilustrează ideea de comunitate și solidaritate. Spre deosebire însă de «solidaritatea națiunii», mult mai abstractă, o entitate construită «de sus», «solidaritatea poporului» este mult mai concretă datorită formei sale de agregare «de jos». Mai mult, folosirea unei construcții în genitiv («Biserica poporului român») subliniază și mai mult legătura dintre biserică și comunitate. Astfel, formula înlătură doar parțial conotațiile exclusiviste, în aspectele exterioare, în timp ce naționalismul rămâne elementul central al discursului.

Statutul pentru organizarea și funcționarea BOR menționează în art.5, paragraful 2 că „Biserica Ortodoxă Română este națională și majoritară potrivit vechi-

1 Gheorghe Lițiu, „Biserica Ortodoxă Română de la dominantă la națională”, *Biserica Ortodoxă Română* 118, 7-12 (2000): 287.

2 Răzvan Mateescu, „Revolta lui Teoctist”, *Ziua*, 13 Septembrie 1999, <http://www.teoctist.info/Articol.asp?ID=173>, accesat 10.06.2010.

3 Preda, *Biserica*, 8 și 53.

4 Lițiu, „Biserica”, 287.

mii apostolice, tradiției, numărului de credincioși și contribuției sale deosebite la viața și cultura poporului român. Biserica Ortodoxă Română este Biserica neamului românesc¹. Mai mult decât o sinteză a unor argumente deja menționate, în mod particular ultima propoziție aduce o nuanțare semnificativă. Dacă sensul termenului de «popor» a fost considerabil depreciat și distorsionat de discursul comunist, conceptul de «neam» este încă destul de puternic ancorat în configurația identitară. Cercetătorii accentuează faptul că acest concept ilustrează cel mai bine tipul de națiune la care se referă BOR : o națiune definită în sens etnic, biologic². Conceptul de «neam» pare a avea o eficiență mai mare în accentuarea legăturii dintre Biserică și comunitate, datorită faptului că «amestecă» două tipuri de solidaritate, a familiei și a națiunii, anulând totodată diferențele menționate mai sus între formele de construire a solidarității.

În cadrul efortului de subliniere a sinonimiei dintre națiune și confesiune, demonstrația folosește o combinație de argumente istorice și teologice pentru a ilustra prezența îndelungată a ortodoxiei pe teritoriul României, filiația apostolică a creștinismului (ortodox românesc)³. Elementul central al acestei argumentații este cuprins în expresia «Biserica strămoșească»⁴. Funcționalitatea acesteia este, în principal, aceea de a crea un context antonimic pentru o serie de sintagme folosite în mod frecvent pentru a descrie celelalte culte prezente în societatea românească postcomunistă⁵, reușind totodată să creeze o confuzie voită între teologie și istorie. Astfel, expresia «Biserica strămoșească» nu apelează doar capitalul de legitimitate adus de sensul «vechi» al termenului «strămoșesc», ci totodată autoritatea deținută de «Biserică care păstrează neîntreruptă învățătura Mântuitorului»⁶. Simbioza dintre istorie și teologie a fost subliniată și de Patriarhul Teoctist : „ideea de unitate națională, pentru noi românii este o noțiune teologică, este miezul credinței noastre”⁷.

2. Vorbind despre „Ei”: discursul majorității despre minoritate

David Little menționa că problema minorităților religioase este aceea că „de-
viind de la credința națională ‘oficială’, fie prin exprimarea propriilor credințe, fie prin simpla lor prezență, ele apar drept neloiale cauzei naționaliste”⁸. Strategia discursivă a BOR plasează celelalte culte religioase într-un spațiu alternativ, aproape antagonic comunității ortodoxe – asimilată cu națiunea/poporul/neamul. Cu toate acestea, poate fi identificată în cadrul discursului o preocupare pentru categorizarea relațiilor cu «ceilalți». Astfel, avem imaginea unor straturi succesive ce traduc, pe

1 „Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române”, http://www.patriarhia.ro/ro/documente/statutul_bor.html, accesat 10.05.2010.

2 Stan, Turcescu, *Religion*, 45. Conovici, *Biserica*, 318. Vezi, cu titlu de exemplu, Bartolomeu Anania, „Ortodoxia azi”, <http://www.ortodoxmedia.com/inregistrare/13/Ortodoxia-azi>, accesat 15.05.2010.

3 Ion Bria, „Creștinismul românesc în Europa de azi”, *Biserica Ortodoxă Română* 109, 4-6 (1991): 40-42. Andrei Andreicuț, „Pastorală la Învierea Domnului”, *Revista Teologică* 1, 2 (1991): 12. Anania, „Ortodoxia azi”.

4 Teoctist Arăpașu, „Pastorală Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist adresată credincioșilor, cu prilejul Sfintelor Sărbători ale Învierii Domnului”, *Biserica Ortodoxă Română* 112, 1-6 (1994): 6. Teoctist Arăpașu, „Pastorală Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist cu prilejul Sfintelor Paști”, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 3-4 (1990): 9. Andreicuț, „Pastorală”, 12.

5 Vezi câteva exemple, Antonie Plămădeală, „Pastorală la Nașterea Domnului”, *Revista Teologică* 1, 6 (1991): 4. Radu Vicol, „Prima lovitură împotriva Bisericii strămoșești”, *Cuvânt și suflet. Supliment cultural-bisericesc al revistei Candela Moldovei* 1, 3-4 (1992): 7.

6 Plămădeală, „Pastorală”, 4.

7 Teoctist Arăpașu, „Aniversarea Unirii Principatelor Române pe Dealul Mitropoliei”, *Biserica Ortodoxă Română* 124, 1-3 (2006): 375.

8 David Little, „Religious minorities and religious freedom: An Overview”, în Pater G. Danchin, Elizabeth A. Cole (coordonatori), *Protecting the human rights of religion: minorities in Eastern Europe* (New York: Columbia University Press, 2002), 39.

de o parte gradul de alienare față de nucleul reprezentat de sinonimia dintre națiuni și confesiune (ortodoxie și românism), iar pe de altă parte virulența discursului BOR privind pericolul pe care unele culte religioase îl reprezintă pentru societatea românească în termeni de identitate, moralitate, tradiție.

Peisajul religios al societății românești, construit de discursul BOR pornește dintr-un centru reprezentat de «Biserica Națională» (BOR), ce absoarbe aproape întreaga societate, urmat de un strat rezervat Bisericii Greco-Catolice (BGC). Al doilea strat aparține Bisericii Romano-Catolice (BRC), în vreme ce al treilea și al patrulea, Bisericii Evanghelice, respectiv cultelor religioase neo-protestante.

Discursul BOR referitor la BGC este, fără îndoială, cel mai controversat. Subiectul s-a bucurat de o atenție specială pe parcursul întregii perioade de tranziție postcomunistă, dar mai ales la începutul anilor 1990. Într-o primă etapă, atitudinea discursivă a BOR a fost una destul de confuză, pe de o parte este vorba despre o reciclare a retoricii folosite în perioada comunistă, având drept element central discursul din 1948, recuperat și repetat până în 1989, iar pe de altă parte începe să capete consistență «limbajul ecumenic». Dacă prezența altor culte religioase în cadrul scenografiei construite are la bază clivajul «noi» - «ei», «adevărata credință» - «ereziile», «Biserica Națională» - «cultele străine de spiritul neamului», în ceea ce privește BGC, discursul întâmpină o serie de dificultăți logice: BGC nu poate fi cu ușurință absorbită în niciunul dintre grupurile de mai sus. În acest caz avem de-a face cu singura situație în care coerența strategiei discursive devine contestabilă deoarece BGC face nefuncțională sinonimia dintre națiune și confesiune: BGC este un concurent pentru poziția de monopol pe care BOR o revendică asupra națiunii ca formă de solidaritate ce aduce un semnificativ capital de legitimitate¹. Totodată, referințele la unitate au o frecvență destul de mare, într-o continuitate cu retorica din perioada comunistă, a unei permanente chemări de revenire la ortodoxie². Fără excepție, atât în perioada comunistă, cât și în cea ulterioară, articolele menționând anul 1700 plasează între ghilimele termenul de «unitate», tocmai pentru a sugera «falsitatea și inconsistența» acestui eveniment, etichetat drept un act politic și nu religios³. În încercarea de a stabili o ordine în cadrul scenografiei, de a clarifica ambiguitățile legate de apartenența BGC la unul dintre cele două grupuri („noi” sau „ei”), unul dintre argumentele în mod frecvent apelate de BOR este acela că «vechea Biserică Greco-Catolică de la 1700 nu mai există, deoarece au preluat nu doar cele patru puncte negociate atunci, «dar și celelalte dogme catolice»⁴, altfel spus BGC este parte a catolicismului.

Atitudinea față de Biserica Romano-Catolică a fost în mod repetat re-evaluată în timpul perioadei de tranziție postcomunistă. Diacronic, în prima parte a anilor '90 discursul oficial al BOR plasa catolicismul, protestantismul și neo-protestantismul pe același palier, datorită «prozelitismului lor fanatic»⁵. Sfârșitul anilor '90 a adus anumite schimbări de retorică – în mare parte în contextul vizitei Papei Ioan Paul al II-lea

1 Antonie Plămădeală, „Întrunirea reprezentanților ortodocși din Comisia mixtă de dialog cu Biserica Romano-Catolică”, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 11-12 (1990): 48.

2 „Unitate în Libertate”, 15-21. Gheorghe I. Drăgulin, „Porunca istoriei pentru creștinismul românesc de astăzi”, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 3-4 (1990): 37-38.

3 „Unitate în Libertate”, 16. Gheorghe I. Drăgulin, „Religia, adevărul și păstrarea unității românești”, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 7-10 (1990): 89. Ion Bria, „Uniatismul în România: anacronic și antiecumenic”, *Biserica Ortodoxă Română* 109, 1-3 (1991): 29-31. Gh. I. Drăgulin, „Uniația ardeleană și o necesară reinterpretare a istoriei ei”, *Biserica Ortodoxă Română* 109, 1-3 (1991): 33. *Relația actuală dintre greco-catolici și ortodocși în România*, (Cluj-Napoca: Renașterea, 2006), 4.

4 Plămădeală, „Participări”, 48.

5 Ioan N. Floca, „Misiune, prozelitism și normă juridică”, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 5-6 (1990): 55.

în România discursul ecumenic a început să dobândească înțâietate¹. Mai mult, Anca Șincan identifică «o soluție ecumenică» pe care BOR o folosește în încercarea de a găsi o rezolvare conflictului cu BGC, soluție care optează pentru un dialog bilateral (și nu unul trilateral) cu BRC².

Protestantismul și neo-protestantismul sunt abordate mai ales în contextul discursului privind mișcarea ecumenică. Strategia discursivă a BOR în acest caz diferențiază între «Biserici» și «cele care nu mai sunt Biserici/grupuri». Sintagma cu rol cheie în organizarea acestui tip de discurs este aceea de «prozelitism religios»; referințele la prozelitism, văzut drept un monopol al neo-protestantismului³, funcționează ca un subcriteriu în organizarea scenografiei. Atitudinea discursivă față de neo-protestantism elimină orice posibilitate de integrare a acestuia într-o formă de solidaritate potrivită viziunii BOR asupra organizării peisajului religios din România.

Mecanismele semantice folosite de BOR reușesc să creeze un clivaj în interiorul societății românești între comunitatea «ortodoxă, națională» și «ceilalți», «pierduți», «semănători de dezordine», «sectanți»⁴. Intenția nu a fost probabil aceea de a genera breșe în interiorul societății, ci de a-și apăra poziția și unitatea unei «societăți românești ortodoxe» ideale. Doar în această logică putem explica expresii precum cele legate de ideea de securitate versus insecuritate suprapuse peste conceptele de «noi» versus «ei»⁵. Mai mult, se crează o sinonimie între moralitate și identitate națională în discursul BOR: alienarea față de «Biserica Națională» este echivalată cu trădarea sau imoralitatea⁶.

Ecumenismul ar fi putut fi o platformă pentru explorarea unei coabitări pozitive între majoritate și minoritate, însă în cazul BOR acesta este departe de a se bucura, cel puțin pentru perioada de timp avută în atenție de o abordare unanimă. Etichetările la adresa ecumenismului pendulează între definirea acestuia drept o oportunitate spre deschidere, dialog, cooperare, și echivalarea cu un risc spre relativizare⁷. Dincolo de această ambiguitate la nivel discursiv, a fost sesizată o «depreciere a climatului ecumenic» atât la nivel național, cât și internațional⁸. O dovadă în

1 „Cuvântul Preafericitului Părinte Patriarh Teoctist la aeroportul Băneasa, cu ocazia sosirii în România a Sanctității Sale Papa Ioan Paul al II-lea”, 7 mai 1999, <http://www.papainromania.ro/index.php?page=discurs&idcat=2&idscat=7&iddisc=6>, accesat 10.03.2010. „Cuvântul Preafericitului Părinte Patriarh Teoctist la întâmpinarea Sanctității Sale papa Ioan Paul al II-lea, la Catedrala Patriarhală din București”, 7 mai 1999, <http://www.papainromania.ro/index.php?page=discurs&idcat=2&idscat=8&iddisc=3>, accesat 10.03.2010.

2 Anca Șincan, „Ecumenism as politics patterns in the solution of the Romanian Orthodox Church-Romanian Greek Catholic Church crisis in the early 1990's”, *Studia Universitatis Petru Maior* 5 (2005): 251.

3 Preda, *Biserica*, 58-59. Bria, „Un ecumenism mai exigent”, 59-64. „Participarea delegației BOR la lucrările celei de-a doua Adunări Ecumenice Europene de la Graz-Austria”, *Biserica Ortodoxă Română* 115, 1-6 (1997): 44-56. „Săptămâna de rugăciune pentru Unitatea Creștină”, *Biserica Ortodoxă Română* 117, 1-6 (1999): 8-11.

4 Teoctist Arăpașu, „Pastorală la Nașterea Domnului”, *Biserica Ortodoxă Română* 114, 1-6 (1996): 5. Plămădeală, „Pastorală la Nașterea Domnului”, 4-6.

5 Preda, *Biserica*, 7, 12, 18, 26, 28, 29. Flocu, „Misiune”, 56. Teoctist Arăpașu, „Pastorală Preafericitului Părinte Patriarh Teoctist adresată credincioșilor, cu prilejul Sfințelilor Sărbători ale Învierii Domnului”, *Biserica Ortodoxă Română* 112, 1-6 (1994): 6. Teoctist Arăpașu, „Realizările noastre le închinăm lui Dumnezeu. Cuvântarea Preafericitului Părinte Patriarh Teoctist, la închiderea lucrărilor Adunării Naționale Bisericești”, *Biserica Ortodoxă Română* 113, 7-12 (1995): 20.

6 Antonie Plămădeală, „Pastorală la Învieria Domnului”, *Revista Teologică* 1, 2 (1991): 5.

7 „Participarea delegației BOR la lucrările celei de-a doua Adunări Ecumenice Europene de la Graz-Austria”, *Biserica Ortodoxă Română* 15, 1-6 (1997): 45. Bartolomeu Anania, „Portretul lui Iuda”, <http://www.ortodoxie.info/136/ips-bartolomeu-anania-portretul-lui-iuda/>, accesat 3.04.2010.

8 Bria, „Un ecumenism”, 61-64.

plus a ne-explorării ecumenismului este faptul că Asociația Ecumenică a Bisericilor din România (AIDRom) cuprinde doar cinci Biserici.

Concluzii

Succesivele re-definiri propuse de BOR în cursul anilor 1990-2004 au avut drept scop construirea unei scenografii care să servească promovării propriului discurs, o scenografie care să permită, așa cum afirma Teun A. van Dijk, «obținerea controlului (sau în cazul de față, mai curând a preeminenței) asupra discursului public», astfel încât «atitudinile receptorilor să fie, mai mult sau mai puțin, indirect modelate» în interesul său. Discursul devine astfel nu doar un instrument în lupta pentru putere (control, influența etc), ci chiar o formă de putere în sine.

Revenind la sintagma de „discurs interactiv”, propusă de Dominique Maingueneau, observăm că discursul BOR este în același timp contextul la construirea căruia este parte, discursul e scenografia pentru că prin el și în el sunt organizați actorii și relațiile dintre ei; prin discurs sunt re-definite și re-desenate granițele unor concepte, este eludată sau supradimensionată valoarea lor pentru structurarea realității („libertate religioasă”, „pluralism religios”, „unitate de credință”, „prozelitism” etc); tot prin discurs are loc construirea unor identități particulare ale actorilor, identități ce nu sunt neapărat în concordanță cu realitățile pe care susțin că le descriu, dar care sunt determinante pentru rolurile ce le sunt atribuite de către producătorul discursului sau comunitatea discursivă.

BIBLIOGRAFIE

AGADJANIAN, Alexander, „The Search for Privacy and the Return of a Grand Narrative: Religion in a Post-Communist Society”, *Social Compass* 53 (2006): 169-184.

ANANIA, Bartolomeu, „Ortodoxia azi”, <http://www.ortodoxmedia.com/inregistrare/13/Ortodoxia-azi>, accesat 15.05.2010.

ANDREESCU, Gabriel, „Spre crearea unui stat ortodox român? Observații referitoare la Proiectul de lege privind regimul general al cultelor religioase, adoptat de guvernul României în luna septembrie 1999 și trimis spre dezabtere la Camera Deputaților”, <http://www.humanism.ro/articles.php?page=15&article=24>, accesat 12.08.2007.

ANDREESCU, Gabriel, „Biserica Ortodoxă Română ca actor al integrării europene”, <http://www.constiinta-critica.ro/upload/documente/doc78.pdf>, accesat 10.09.2008.

ANDREICUȚ, Andrei, „Pastorală la Învierea Domnului”, *Revista Teologică* 1, 2 (1991): 12-14.

ARĂPAȘU, Teoctist, „Pastorală Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist cu prilejul Sfetinelor Paști”, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 3-4 (1990): 5-9.

ARĂPAȘU, Teoctist, „Pastorală Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist adresată credincioșilor, cu prilejul Sfetinelor Sărbători ale Învierii Domnului”, *Biserica Ortodoxă Română* 112, 1-6 (1994): 5-8.

BARBU, Daniel, *Șapte teme de politică românească* (București : Antet, 1997).

BRIA, Ion, „Creștinismul românesc în Europa de azi”, *Biserica Ortodoxă Română* 109, 4-6 (1991): 40-42.

CIOBOTEA, Daniel, *Dăruire și dăinuire. Raze și chipuri de lumină din istoria și spiritualitatea românilor*, (Iași: Trinitas, 2005).

CONOVICI, Iuliana, *Ortodoxia în România postcomunistă. Reconstrucția unei identități publice* (Cluj-Napoca: Eikon, 2009).

DRĂGULIN, Gheorhe I., „Europenizare” fără „reîncreștinare”?”, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 5-6 (1990): 57.

FERRARI, Silvio, „Diritto e politica della libert  religio : le relazioni tra stato e confessioni religio ”, *Osservatorio delle libert  ed istituzioni religio * (2004), http://www.olir.it/areetematiche/73/documents/Ferrari_Roma.pdf, accesat 6.07.2008.

GOG, Sorin, „The construction of the religious space in post-socialist Romania”, *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 15 (2006): 37-53.

LIȚIU, Gheorghe, „Biserica Ortodox  Rom n  de la dominant  la naȋional ”, *Biserica Ortodox  Rom n * 118, 7-12 (2000): 287.

MAINGUENEAU, Dominique, „Analyzing self-constituting discourses”, *Discourse Studies* 1 (1999): 183-199.

MAINGUENEAU, Dominique, *Analiza textelor de comunicare* (Iași : Institutul European, 2007).

MATEESCU, Răzvan, „Revolta lui Teoctist”, *Ziua*, 13 Septembrie 1999, <http://www.teoctist.info/Articol.asp?ID=173>, accesat 10.06.2010.

MUNGIU-PIPIDI, Alina, *Politica după communism. Structură, cultură  i psihologie politică* (București : Humanitas, 2002).

PLĂMĂDEALĂ, Antonie, „ ntrunirea reprezentanților ortodoc i din Comisia mixtă de dialog cu Biserica Romano-Catolică”, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 11-12 (1990): 46-48.

PREDĂ, Radu, *Biserica în stat. O invita ie la dezbatere* (Cluj-Napoca: Scripta, 1999).

RAMET, Sabrina P., „Redefining the Boundaries of Human Rights: the Case of Eastern Europe”, *Human Rights Review* 9 (2008): 1-13.

STAN, Lavinia, TURCESCU, Lucian, *Religion and politics in post-communist Romania* (Oxford: Oxford University Press, 2007).

ST NILOAI, Dumitru, „Unitatea spiritual  a Neamului nostru  i Libertatea”, *Biserica Ortodox  Rom n * 108, 1-2 (1990): 47-48.

THOMAS, Scott M., „Outwitting the Developed Countries? Existential Insecurity and the Global Resurgence of Religion”, *Journal of International Affairs* 61 (2007): 21-45.

TUDOR, Alexandru, „ nt lnire Ecumenic  la Palatul Patriarhal”, *Biserica Ortodox  Rom n * 108, 1-2 (1990): 32.

VAN DIJK, Teun, „Discourse, power and access”,  n Carmen Rosa Caldas-Coulthard, Malcolm Coulthard (coordonatori), *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis* (New York: Routledge, 1996), 84-104.

ZRINSCAK, Sinisa, „R les, attentes et conflicts: la Religion et les  glises dans les sociétés en Transition”, *Social Compass* 49 (2002) : 509-521.

***, „Orientări  i precizări privind relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu Cultele religio se din România  i îndeosebi cu Biserica Greco-Catolică, aflată în curs de organizare  i recunoștere legală, ca persoană juridică  i cult religios autonom în România”, *Biserica Ortodoxă Română* 108, 1-2 (1990): 15.

***, „Statutul pentru organizarea  i funcționarea Bisericii Ortodoxe Române”, http://www.patriarhia.ro/ro/documente/statutul_bor.html, accesat 10.05.2010.

***, „Temei nr. 8050/1994 – Referatul Cancelariei Sf ntului Sinod în legătură cu Proiectul Legii Cultelor”, *Biserica Ortodoxă Română* 112, 7-12 (1994): 372.

***, „Unitate  n Libertate. Chemarea Sf ntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române”, *Biserica Ortodox  Rom n * 108, 1-2 (1990): 15.

Despre geometria variabilă a Uniunii Europene și modul de folosire a acesteia în vremuri de criză

■ GHEORGHE CIASCAI

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

Abstract

The aim of the paper is to provide an interpretation of a controversial concept about the nature of European integration – the variable geometry of European Union. In this respect, the analysis will focus on the European Union's capacity to use this variable geometry to overtake the internal or external challenges and crisis.

Keywords

european integration; variable geometry of EU; flexibility of EU; European community; spillover; supranationalism; intergovernmentalism; constitutionalisation; crisis; close cooperation

Cât sunt de variabile, din perspectivă istorică, configurația și natura Uniunii Europene?

Uniunea Europeană va împlini 60 de ani în cursul acestui an, ¹. Trecerea de la o comunitate care asigura cooperarea în două sectoare economice foarte bine definite, compusă din șase state, la o uniune politică, vamală, comercială și economică, formată din douăzeci și șapte de state, într-un interval istoric relativ scurt denotă, în primul rând, o capacitate remarcabilă de adaptare, de extindere și de aprofundare pentru o entitate politică inedită, care nu are precedent în mediul internațional.

În al doilea rând, scurta istorie a proiectului european indică un fundament solid care a asigurat o reziliență de invidiat pentru un organism politic nou apărut în ecosistemul internațional, care s-a confruntat încă de la creare, atât cu crize interne substanțiale²,

¹ La 23 iulie 1952, a intrat în vigoare Tratatul privind înființarea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, în urma ratificării acestuia în parlamentele naționale ale celor șase state semnatare: Belgia, Republica Federală Germania, Franța, Italia, Luxemburg și Olanda.

² Vezi eșecul Comunității Europene de Apărare, criza „scaunului gol”, contestarea tenace a proiectelor comunitare de către premierul britanic din anii 80 ai secolului trecut, referendumurile danez, irlandez,

cât și cu dificultăți pe plan internațional, comparabile cu cele interne¹.

Din combinarea reușită între cele două seturi de caracteristici delimitate mai înainte a rezultat o flexibilitate extrem de rentabilă a mecanismului politic, instituțional și decizional al Uniunii Europene, chiar o anumită versatilitate, care a asigurat o acomodare convenabilă între politicile supranaționale comunitare și propensiunea naturală a statelor membre către păstrarea și promovarea suveranității naționale. În final, această flexibilitate genuină a proiectului european a asigurat viabilitatea, funcționalitatea și succesul Uniunii. Dacă pentru specialiști în știința politică definirea riguroasă și univocă a naturii entității europene și a mecanismului său de funcționare este un deziderat comparabil poate cu *teoria unificatoare* din fizică, pentru factorii de decizie – fondatori, ideologi, oameni politici, birocrați etc. – prioritatea a reprezentat-o realizarea unui organism politic funcțional, atipic, capabil să răspundă provocărilor interne și internaționale, inclusiv crizelor, cu mijloace diferite atât de cele ale statelor, cât și de cele specifice organizațiilor internaționale.

Asupra temeiului care a asigurat reușita procesului de integrare europeană și a mecanismului care explică modul de funcționare a acestei entități politice non-standard s-au formulat mai multe teorii, fiecare încercând să identifice ideile și conceptele cele mai adecvate pentru a explica fenomenul integrării europene, precum și mecanisme și actorii esențiali care pot da seamă de dinamica integrării².

Conceptele *efectului de difuzare (spillover)* și *funcției care generează forma*, formulate de neofuncionaliști în anii 50 și 60, atunci când se puneau bazele Uniunii și când eșuau primele tentative de instituire a unei comunități politice la nivel european³, *distincția între politicile/sectoarele politice* în care poate avea loc comunitarizarea și cele în care statele preferau să își mențină prerogativele suverane la nivel național, propusă de integruvernaționalism în anii 60 și în anii 90, în circumstanțele refuzului Franței de a participa la reuniunile Consiliului și progresului înregistrat după intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht⁴, precum și *reiterarea constituționalizării* entității politice europene de către federaliști ca soluție la stagnarea procesului de integrare în anii 80 și la începutul secolului XXI reprezintă ideile esențiale ale celor mai semnificative modele teoretice referitoare la procesul integrării. În ciuda deosebirilor dintre teoriile referitoare la integrarea europeană, o trăsătură comună a acestora o reprezintă preocuparea de a pune în evidență specificitatea, originalitatea, dinamismul și flexibilitatea proiectului european.

Crizele procesului de integrare și oportunitatea lor paradoxală

Dincolo de capacitatea explicativă a modelelor teoretice menționate mai sus, se poate admite ipoteza că, într-o anumită măsură, configurația actuală a Uniunii este rezultatul confruntărilor acesteia cu propriile crize de dezvoltare, de identitate sau de adaptare la climatul politic internațional, precum și la frământările și tensiunile cronice interne.

francez și olandez care au respins diferitele versiuni ale Tratatelor Uniunii în ultimele două decenii
1 Vezi demantelarea imperiilor coloniale ale metropolelor europene în anii 50 și 60, prima criză a petrolului din anii 70, căderea regimurilor comuniste în anii 80, criza relațiilor transatlantice în contextul celui de al doilea război din Golf, marea criză financiară și economică mondială generată de spargerea balonului imobiliar american în vara anului 2007.

2 Vezi Ben Rosamond, *Theories of European Integration*, (MacMillan Press: London, 2000).

3 Ernst Haas, *The Uniting of Europe, Political, Social, and Economic Forces*, (Stanford Uniting Press: 1968), 283-317.

4 Vezi Stanley Hoffman, *Sisiful European*, Editura Curtea Veche, București, 2003; Andrew Moravcsik, Frank Schimmelfennig, *Liberal Intergovernmentalism*, în Antje Wiener, Thomas Diez, *Theories of European Integration*, (Oxford University Press, Oxford, 2009), 67-88.

Criza provocată de refuzul Parlamentului francez de a ratifica Tratatul Comunității Europene de Apărare în 1954 a deturnat proiectul politic comunitar inițial către exploatarea funcționalistă maximală a comunității economice extinse, care s-a concretizat în mod fericit în piața comună a anilor 60-80 și în piața unică actuală. Astfel, prin efectul de difuziune (*spillover*), respectiv prin includerea treptată în sfera de competențe comunitară a domeniilor agriculturii, transporturilor, pescuitului, mediului, politicilor sociale, politicii energetice monedei unice, etc., Uniunea Europeană a fost capabilă să își ajusteze în mod eficient obiectivele și să își recalibreze mecanismele pentru a rămâne cea mai mari putere economică a lumii¹.

Criza „*scaunului gol*” provocată de Franța în 1964 a repus în discuție un principiu juridic și decizional cu puternice virtuți integratoare instituit prin Tratatul de la Roma – *procedura de vot cu majoritate calificată* – și a dus în final la o temporizare, ba chiar la un regres în privința comunitarizării. Însă, soluția aleasă – *revenirea la votul consensual în politicile considerate cheie* de către guvernele statelor membre – nu a stopat procesul de integrare, ci doar a restaurat un anumit echilibru între instituțiile esențiale ale Uniunii de la acea dată – Comisie și Consiliul de miniștri – și a readus pe scena comunitară o categorie de actori ce păreau a juca un rol secundar – șefii de stat și de guvern.

Criza petrolului din anii '70 și nevoia unei concertări politice mai accentuate în plan internațional a statelor membre a dus la permanentizarea conclavului format din șefii de stat și de guvern sub forma Consiliului European. Eșecul proiectului federalist al Uniunii Europene propus de Altiero Spinelli în Parlamentul European în anii 80 a fost convertit de geniul politic și tehnocratic al lui Jacques Delors în Actul Unic European, care a pus bazele pieței unice și a pregătit terenul pentru Tratatul de la Maastricht, respectiv pentru uniunea politică și pentru uniunea economică și monetară.

Cutremurul geopolitic provocat de căderea regimurilor comuniste în Europa Centrală și de Est și de colapsul URSS a fost, în cea mai mare măsură, bine gestionat și valorificat în plan politic și instituțional de către factorii de decizie europeni prin Tratatul de la Maastricht. Practic, acest document a refondat proiectul european, a pus oficial bazele uniunii politice, a consacrat juridic uniunea economică și monetară, a oferit cadrul pentru consolidarea identității strategice internaționale a uniunii și deschis calea extinderii accelerate a acesteia.

Patternuri instituționale și juridice ale variabilității geometriei comunitare

Variabilitatea geometriei comunitare care a asigurat progresul procesului de integrare s-a ipostaziat în mai multe formule instituționale, fondate pe reglementări juridice mai mult sau mai puțin clare. Astfel, una din cele mai ingenioase modalități de manifestare a acestei flexibilități a constituit-o, la nivel decizional și instituțional, modul de funcționare vreme de peste 30 de ani a Consiliului European. Dacă în anii '70 și '80 acesta era mai degrabă un club informal care îi reunea de două ori pe an pe șefii de stat și de guvern pentru a debloca, prin discuții la cel mai înalt nivel, diferite dosare fierbinți la nivel comunitar și pentru a jalona perspectivele de dezvoltare ale comunității, odată cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht, este recunoscut rolul acestei instituții, fără însă a i se acorda statutul de instituție a Uniunii. Abia Tratatul de la Lisabona a consacrat Consiliul European în calitate de instituție

¹ * * *, *Global Strategic Trends – Out to 2040*, Development, Concepts and Doctrine Center, Ministry of Defence, London, 2010, 48, accesibil pe internet la adresa http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/38651ACB-D9A9-4494-98AA-1C86433BB673/0/gst4_update9_Feb10.pdf

a Uniunii Europene și i-a acordat prerogative precise, proceduri clare de funcționare și o președinție permanentă.

O altă modalitate de manifestare a geometriei variabile comunitare poate fi considerată formula acordurilor interguvernamentale între o parte a statelor membre referitoare la cooperarea în anumite domenii politice sau economice, acorduri care, ulterior, sunt preluate la nivelul acquis-ului comunitar. În această formulă se înscriu, fără îndoială, *Acordurile de la Schengen* referitoare la libera circulație a persoanelor și la suspendarea controalelor la frontierele interioare ale statelor membre, acorduri care au fost inițiate de o parte a statelor membre la jumătatea anilor 80, au fost semnate la începutul anilor 90 și au fost integrate în acquis-ul Uniunii Europene prin Tratatul de la Amsterdam.

În bună măsură, Uniunea Economică și Monetară și „spațiul euro” se înscriu în formula geometriei variabile, câtă vreme componența lor nu se suprapune cu cea a Uniunii, deși oricare din statele membre poate adopta moneda comună și poate deveni membră a „spațiului euro”, dacă îndeplinește criteriile de funcționare ale monedei comune. De asemenea, soluția arhitecturală ingenioasă pe trei piloni a Uniunii, unul comunitar și două interguvernamentale, stabilită prin Tratatul de la Maastricht, conținea o doză substanțială de flexibilitate de vreme ce a permis co-existența armonioasă sub același acoperiș a unei game atât de variate de politici, instituții și proceduri decizionale și legislative.

Pentru a încadra juridic această propensiune naturală spre flexibilitate a organismului comunitar și pentru a permite absorbția în cadrul comunitar a demersurilor integratoare ale unora din statele membre, dispozitivul juridic comunitar, mai precis Tratatul de la Amsterdam, a inclus printre prevederile sale *principiul cooperării consolidate (close cooperation)*¹. În conformitate cu acest principiu, un grup de state membre poate stabili o cooperare aprofundată supranațională într-un anumit sector de activitate, formulă integratoare care rămâne deschisă oricând celorlalte state membre, cu condiția respectării criteriilor pe baza cărora a fost instituită cooperarea consolidată. În termeni politici, juridici și procedurali, acest principiu însemna deplină consacrare a geometriei variabile a Uniunii drept unul din mecanismele cheie ale procesului integrării europene.

Sunt viabili „ornitorincii” în ecosistemul politic al secolului XXI?

Flexibilitatea cadrului politic, instituțional și juridic a Uniunii și originalitatea naturii sale și-au demonstrat valoarea pragmatică și creativă în mai multe ocazii. Modul încurajator în care Uniunea pășea în secolul al XXI-lea, concretizat în proiecte precum lansarea cu succes a monedei comune, instituționalizarea Politicii Externe și de Securitate Comună (PESC) prin instituirea funcției de Înalt Reprezentant pentru PESC și prin demararea operațiilor europene de gestionare a crizelor în diferite regiuni ale lumii, consolidarea spațiului securității, libertății și justiției sau finalizarea cu succes a Convenției Europene sub forma proiectului de Tratat Constituțional a generat o undă de optimism în mediile politice și academice interesate de fenomenul integrării europene².

Partea a doua a primului deceniu al secolului al XXI-lea a infirmat, într-o măsură certă, acest optimism. Eșecul ratificării Tratatului Constituțional ca urmare a

¹ *Tratatul de la Amsterdam de amendare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatelor de instituire a Comunităților Europene*, art. K 15; *Tratatul privind Uniunea Europeană, versiunea consolidată*, 2010, art. 20

² Vezi Jeremy Rifkin, *European Dream, How Europe's Vision on the Future is Quietly Eclipsing the American Dream*, Polity, Cambridge, 2004; Dušan Srdjanski, *Viitorul federal al Europei, Comunitatea Europeană de la origini la Tratatul de la Lisabona*, (Iași:Editura Polirom, 2011).

referendumurilor eșuate din Franța și Olanda din anul 2005, dificultățile reale și compromisurile semnificative care au acompaniat adoptarea și ratificarea Tratatului de la Lisabona dar mai ales criza financiară și economică începută în 2007 au pus la grea încercare stabilitatea și perspectivele de viitor al Uniunii.

Însă versatilitatea înăscută și flexibilitatea dobândită cu ocazia rezolvării dilemelor și crizelor succesive din cei peste 50 de ani de existență au permis Uniunii să depășească *criza constituțională* din 2005. Astfel, așa cum au relevat doi reputați specialiști pe problematica integrării europene, prin intermediul așa numitei „*strategii a vâlului*”, impregnată în Tratatul de la Lisabona, care presupunea renunțarea la constituționalismul lingvistic și juridic, s-a reușit preluarea în noul tratat a majorității tezelor și ideilor incluse în Tratatul Constituțional¹.

Mai mult, în opinia aceluiași autori, prin reformele instituționale și procedurale pe care le-a instituit, Tratatul de la Lisabona a adus o contribuție la cristalizarea unui așa numit „*federalism interguvernamental*” la nivelul UE, din moment ce implică mai puternic în procesul politic și decizional european Parlamentul European, cetățenii europeni și parlamentele naționale, concomitent cu preocuparea de a menține și chiar de a consolida influența statelor și guvernelor naționale asupra procesului integrării. Desigur, sintagma „*federalism interguvernamental*” este foarte expresivă în plan lingvistic și politic, însă pune bine în evidență ambiguitatea, tensiunea și flexibilitatea Uniunii, entitate politică stranie - supraguvernamentală, transguvernamentală și interguvernamentală în același timp – asemănătoare unui *ornitorinc*, aptă să se adapteze într-un ecosistem politic internațional care dă semne de schimbare.

Astfel, într-o cheie interguvernamentalistă poate fi interpretată consacrarea juridică a Consiliului European, platformă esențială pentru promovarea la nivelul Uniunii a influenței statelor membre. În plus, parcă pentru a confirma și consolida ipoteza *flexibilității genuine* a proiectului european, Tratatul de la Lisabona aduce o noutate absolută în materie de *reversibilitate* a procesului integrării². Delicata temă a reversibilității integrării, evitată de fondatorii Uniunii și de generațiile succesive de lideri europeni, dată fiind vulnerabilitatea pe care ar fi generat-o pentru credibilitatea proiectului, este tratată din două perspective. Includerea în tratat a acestei teme este, poate, un semn al maturității pe care l-a atins organismul politic european, care îi permite acestuia asumarea tuturor tendințelor, inclusiv a celor care riscă să îl slăbească. Prima dintre aceste perspective este cea referitoare la posibilitatea diminuării competențelor Uniunii pe unele domenii, prin reasumarea acestora la nivelul statelor membre³. A doua perspectivă, cel puțin la fel de radicală precum cea anterioară, tratează problema posibilității retragerii unui stat din Uniunea Europeană⁴.

În concluzie, privite din această perspectivă, dezbaterile recente referitoare la perspectivele sumbre ale Uniunii Europene și la adoptarea Tratatului fiscal ca formă de răspuns la criza financiară și la criza de încredere prin care trece Uniunea în ultimii trei ani par mai puțin dramatice⁵. Așa cum rezultă din cele prezentate mai sus, dispozitivul politic, procedural și juridic al Uniunii Europene permite răspunsuri multiple, flexibile și eficiente, chiar dacă uneori lentoarea cu care sunt formulate este exasperantă. La o evaluare sumară se poate estima că formula aleasă – Tratat

1 Francisco Aldecoa Luzarraga, Mercedes Guinea Llorente, *Europa viitorului, Tratatul de la Lisabona*, (Iași: Editura Polirom, 2011), 8-9.

2 Francisco Aldecoa Luzarraga, Mercedes Guinea Llorente, *Europa viitorului, Tratatul de la Lisabona*, (Iași: Editura Polirom, 2011), 97.

3 *Tratatul privind Uniunea Europeană, versiunea consolidată* art. 48, alin. (2); Honor Mahory, *Cameron idea to repatriate EU laws is „complete non-starter*, *Euobserver*, February 13, 2012,

4 *Tratatul privind Uniunea Europeană, versiunea consolidată*, art. 50

5 vezi Honor Mahory, *UK left out as 26 EU countries to draft new treaty*, *Euobserver*, December 9, 2011

integuvernamental fără participarea Marii Britanii și Republicii Ceha - se va dovedi, în final, un avantaj în cadrul strategiei Uniunii de răspuns la criza financiară și de încredere, dacă se iau în considerare obișnuitele tergiversări britanice în materie de ratificare a tratatelor europene și euroscepticismul asumată și practicat de unii din factorii decizionali din Cehia.

BIBLIOGRAFIE

ALDECOA LUZARRAGA, Francisco, LLORENTE, Mercedes Guinea, *Europa viitorului, Tratatul de la Lisabona*, Editura Polirom, Iași, 2011.

HAAS, Ernst, *The Uniting of Europe, Political, Social, and Economic Forces*, Stanford Uniting Press, 1968.

HOFFMAN, Stanley, *Sisiful european*, Editura Curtea Veche, București, 2003

MAHORY, Honor, *Cameron idea to repatriate EU laws is „complete non-starter*, *Euobserver*, February 13, 2012.

MAHORY, Honor, *UK left out as 26 EU countries to draft new treaty*, *Euobserver*, December 9, 2011.

SIDJANSKI, Dušan, *Viitorul federalist al Europei, Comunitatea Europeană de la origini la Tratatul de la Lisabona*, Editura Polirom, Iași, 2011.

RIFKIN, Jeremy, *The European Dream, How Europe's Vision of the Future is Quietly Eclipsing the American Dream*, Polity, Cambridge, 2004.

ROSAMOND, Ben, *Theories of European Integration*, MacMilan Press Ltd, London, 2000.

WALLACE, William, WALLACE, Helen, POLLACK, Mark (edit.), *Elaborarea politicilor în Uniunea Europeană*, Ediția a V-a, Editura Institutului European din România, București, 2006.

WIENER, Antjie, RIESZ, Thomas (edit.), *European Integration Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2004.

* * * *Global Strategic Trends – Out to 2040*, Development, Concepts and Doctrine Center, Ministry of Defence, London, 2010.

* * * *Tratatul privind Uniunea Europeană, versiunea consolidată*

* * * *Tratatul de la Amsterdam de amendare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatelor de instituire a Comunităților Europene*

* * * *Tratatul de la Maastricht privind Uniunea Europeană*

* * * *Tratatul de la Roma de instituire a Comunității Economice Europene*

* * * *Tratatul Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului*

Regimul Ion Antonescu și emigrarea evreilor

■ ALEXANDRU FLORIAN

[National Institute for Romanian Holocaust Studies „Elie Wiesel”]

La 24 februarie s-au împlinit 70 de ani de la torpilarea și scufundarea vasului Struma. Vaporul transporta 760 de evrei originari din România care intenționau să emigreze în Palestina. Plecat din portul Constanța în decembrie 1941, neprimind autorizația să ancoreze în portul Istanbul, în cele din urmă, Struma a fost abandonată în apele Mării Negre. Pe 24 februarie 1942, vasul a fost torpilat de un submarin sovietic. Din 769 pasageri plus membri echipajului, a supraviețuit numai David Stoljar¹. Despre tratamentul evreilor în timpul regimului Antonescu există încă prejudecata conform căreia, deși antisemitismul a fost o politică de stat, evreii din România nu au fost exterminați². Antonescu ar fi promovat politici de emigrare sau de susținere a plecării evreilor ca mijloc de rezolvare a „chestiunii evreiești”. Studiul documentelor de arhivă (decizii ministeriale, stenogramele Consiliului de Miniștri, note sau rapoarte ministeriale etc.) probează că emigrarea evreilor în anii 40 a fost o realitate supusă conjuncturii și inițiativelor private. Statul nu a avut o voință politică reală pentru a organiza și susține o astfel de politică. Așa cum reiese din documentele pe care le prezentăm, guvernul României a propus proiecte de instituționalizare a emigrării evreilor care nu au fost finalizate, șeful statului și colaboratorii apropiați au reluat, de-a lungul anilor, același tip de rezoluții fără a se finaliza un sistem funcțional pentru emigrare. De exemplu, în iunie 1944 se dă acordul pentru înființarea Oficiului de emigrație, organism coordonat de către lideri sioniști, pentru ca în august 1944 Radu Lecca, împlutnicul guvernului pentru reglementarea regimului evreilor din România, să propună desființarea lui. Emigrarea a fost văzută ca o posibilă sursă de venit pentru stat și o sursă de imagine ce ar putea folosi guvernanților dacă pierdeau războiul. Acțiunea de emigrare a fost lăsată în seama asociațiilor sioniste și a firmelor private de transport maritim. Statul român nu s-a implicat decât minimal în efortul societăților sioniste de a organiza emigrarea evreilor prin acordarea vizelor necesare sau în câteva cazuri punând la dispoziție vase maritime. Precaritatea emigrărilor din perspectiva securității traseului, a uzurii fizice mari a logisticii de transport folosite de către armatori sau a costurilor ridicate pe care trebuiau să le suporte cei care vroiau să plece sunt probate de multe documente. Autoritățile statului și-au exprimat îngrijorarea că astfel nu se rezolvă „problema evreiească” întrucât „pleacă toți evreii bogați, rămânând în țară numai bătrâni și

¹ Mărturia lui se regăsește în filmul documentar *Struma*, realizat în 2000, de regizorul Radu Gabrea după un scenariu de Stelian Tănase.

² Vezi „Cuvânt înainte” la *Emigrarea populației evreiești din România în anii 1940-1944*, vol. îngrijit de I Calafeteanu, N Dinu, T Gheorghe, (București: Edit Silex, 1993).

săraci, pe care din lipsă de încasări vom fi nevoiți noi românii să îi întreținem, fie la muncă, fie în ghetouri” (doc. V). Deasemenea, dintr-o statistică a căpitaniei portului Constanța privind transportul de emigranți, în perioada 1940-1941, reiese că numai 23% au fost evrei originari din România¹. Din procesul verbal întocmit de lideri ai comunității evreiești în august 1944, rezultă că 33% dintre evreii care au emigrat și-au pierdut viața în timpul transportului (doc. VI).

On February 24, 70 years were commemorated since the torpedoing and sinking of Struma. This ship was transporting 760 Jewish originating from Romania who intended to immigrate to Palestine. Struma left the Constanța port in December 1941, and because she did not receive the authorization to anchor in Istanbul, was abandoned in the Black Sea waters in the end. On February 24 1942, a Soviet submarine torpedoed the ship. Out of 769 passengers plus crewmembers only David Stoljar² survived. Concerning the treatment of Jews by the Antonescu regime the prejudice that, although anti-Semitism was a state policy, the Jews in Romania were not exterminated³ still exists. Also, that Antonescu would have promoted emigration or support policies as regards the Jews leaving, as a way of solving the “Jewish problem.” The study of archive documents (ministerial decisions, stenography of the Council of Ministers, notes or ministerial reports, etc.) proves that the emigration of Jews in the 1940s was a reality subject to the context and private initiatives. The state did not have any real political will to organize and support such a policy. As one can see in the documents shown, the Romanian government proposed several projects for institutionalizing the Jew emigration that were never put in practice; the state leader and his close collaborators resumed, along the years, the same kind of resolutions without creating a functional emigration system. For example, in June 1944 it was approved the establishing of the Office for Emigration, a body coordinated by Zionist leaders, while in August 1944 Radu Lecca, authorized by the government to regulate the situation of Jews in Romania, suggested its abolition. Emigration was considered by the state as both a source for income and public image useful to the rulers if they would have lost the war. The emigration activity in itself was left to the management of Zionist organizations and private transportation companies. The Romanian state’s involvement in the effort of Zionist organizations to set up the emigration of Jews was minimal; it only issued the necessary visas and, in some cases, it made available the ships. Several documents prove the precarious conditions concerning the security of the route, the physical wear and tear of the ships used by the ship-owners and the high prices those who wanted to emigrate had to bear. The state authorities expressed their concern that like this the “Jewish problem” would not be solved for “all the rich Jews leave the country, while the old and the poor ones stay, and because of the lack of any money return (a.n. from emigration) we, the Romanians, would have to take care of them, either at work or in ghettos” (doc. V). In addition, a statistical document of the Constanța port master concerning emigrants’ transportation, from 1940 to 1941, shows that only 23% of the Jews originated in Romania.⁴ As the minutes drafted by leaders of the Jewish community in August 1944 demonstrate, 33% of the Jews that emigrated lost their lives during the travel. (doc. VI).

1 *** *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol III, partea a II a, (Edit Hasefer, 1997), 405.

2 His testimony can be found in “Struma”, a documentary film made in 2000 by film director Radu Gabrea and based on a screenplay of Stelian Tanase.

3 See “Cuvând înainte” (Foreword) to *Emigrarea populației evreiești din România în anii 1940-1944 (Jewish population emigration from Romania during 1940 – 1944)*, volume edited by I Calafeteanu, N Dinu, T Gheorghe, (Bucharest: Silex Publishing House, 1993).

4 *Evreii din România între anii 1940-1944 (Jews in Romania between 1940 and 1944)*, vol III, part 2, (Hasefer Publishing House, 1997), 405.

NOTĂ¹

Președinției Consiliului de Miniștri

Avem onoarea a raporta dvs., că Direcțiunea Generală a Poliției, pe considerațiuni de ordin național, sprijină acțiunea de organizare a emigrării în masă a jidanilor din țara noastră.

Jidanii imigrează în Palestina pe două căi: legal și clandestin.

Prin imigrarea legală, se înțelege intrarea în Palestina a acelor jidani care au asupra lor certificate de identitate-tip, eliberate acestora de către autoritățile palestinien și de această imigrare se ocupă vechea organizație sionistă; iar prin imigrare clandestină, se înțelegea intrarea în Palestina a acelor jidani, care emigrează din țările respective cu pașapoarte în regulă, cu viza pentru unul din statele Americii de Sud, de obicei Panama, Uruguay sau altul și apoi debarcă clandestin pe litoralul palestinian al Mării Mediterane și cu acest sistem se ocupă N.O.S.-ul (Noua organizație sionistă).

Și într-un caz și într-altul din punct de vedere românesc emigrarea este legală, pentru că emigranților li se eliberează pașapoarte în conformitate cu legea respectivă.

Prin acțiunea noastră de susținere a emigrărilor în masă, am reușit ca de la instaurarea regimului național-legionar să scoatem afară din țară circa 2.000 jidani².

În vederea aceluiași scop N.O.S.-ul (Noua organizație sionistă) a înființat în București un comitet central denumit „Aliyah”, care organizează emigrarea în masă a conaționalilor lor jidani.

S-a ivit însă un impediment de ordin pecuniar și anume că, societatea de navigație sau armatorii cer ca plata navlului să se facă în dolari; de la 110 la 130 de fiecare persoană - valută forte - socotită de la portul românesc de îmbarcare și până la destinație, valută pe care societatea sionistă respectivă nu o posedă.

Pentru a se procura această valută propunem două soluții, care au fost adoptate în rezolvarea problemei emigrărilor jidanilor de către Germania, Austria și în ultimul timp de către Slovacia:

1. Direcția reglementării comerțului extern din Ministerul Economiei Naționale să pună la dispoziția comitetului „Aliyah” sumele de dolari necesare pentru plata transportului emigranților din contul român al dolarilor blocați în U.S.A., care actualmente nu sunt utilizabili și pe care societatea sus-citată i-ar putea obține cu ajutorul organizațiilor jidănești din Statele Unite ale Americii, care susțin emigrarea.

2. Ministerul Economiei Naționale să autorizeze un export de mărfuri din România, care n-ar cuprinde nici petrol, nici alimente, cereale sau produse miniere, ci articole secundare ca: turte oleaginoase, celuloză, mazărice, lemne sau hârtie, urmând ca din produsul acestui export în deize libere să se acorde comitetului central „Aliyah” de pe lângă N.O.S. - prin Banca Națională a României - sumele necesare în deize pentru finanțarea transportului de emigranți.

¹ Documentele I, II-V sunt din *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol III, partea a II a, Edit Hasefer, 1997 și vol IV, 1998. Doc VI este din *Emigrarea populației evreiești din România în anii 1940-1944*.

² Cifra nu are susținere în documentele epocii. Conform datelor înscrise în tabelul de la nota 2, pînă la 15 nov 1940 numai cetățeni străini emigraseră prin portul Constanța.

Dacă însă aceste două soluții nu sunt acceptabile din anumite considerente, vă rugăm să binevoiți a dispune să se ia de urgență în studiu această chestiune de către cei în drept, pentru a găsi mijlocul cel mai potrivit pentru rezolvarea acestei chestiuni, întrucât rezolvarea emigrărilor jidanilor din țara noastră nu mai poate suferi întârziere.

MINISTRU,
(ss) Indescifrabil

DIRECTOR GENERAL,
(ss) Indescifrabil

II. 31 Decembrie 1940

PROIECT DE ORDIN

către

Subsecretariatul de Stat al Marinei
Ministerul Economiei Naționale
Ministerul de Finanțe
Ministerul de Externe
Marele Stat Major și
Direcțiunea Generală a Poliției

Domnul General Antonescu, Conducătorul Statului Român și Președinte al Consiliului de Miniștri, a ordonat ca pentru reglementarea chestiunii evreești din România să ia ființă pe lângă Ministerul de Interne, o Direcțiune a emigrărilor.

Această Direcțiune va funcționa pe lângă Direcțiunea Generală a Poliției și sub autoritatea [...]. Ea va avea ca scop fixarea măsurilor de luat pentru ușurarea și accelerarea emigrărilor.

Direcțiunea, este competente a rezolva toate chestiunile în legătură cu emigrarea privind toate Departamentele, cari au atribuțiuni în legătură cu această chestiune.

În acest scop, în Direcțiunea Emigrărilor vor figura câte un delegat de la Departamentele: Finanțe, Economiei Naționale, Marină și Marele Stat Major.

Acești delegați vor putea lua hotărâri valabile și executorii în numele Departamentelor și vor fi convocați săptămânal.

În toate celelalte cazuri, când nu va fi nevoie de prezența susnumiților delegați va decide Directorul General al Poliției.

Subsecretariatul de Stat al Marinei, să ia măsuri:

1. Pentru organizarea transporturilor de emigranți cu vasele statului;
2. Va face toate înlesnirile pentru transporturile organizate de particlulari, în următoarele condițiuni:

a. Pentru organizarea transporturilor cu vasele statului va cere organizațiilor evreiești de emigrare să producă pentru fiecare cursă certificat din partea Legației Angliei, că vasul nu va fi oprit a naviga în afară de Marea Neagră și că i se va permite înapoierea în țară.

Pentru asigurarea contra valorii reale a vasului, se va cere organizațiilor de emigrare, fie consemnarea în numerar a sumei respective, fie o scrisoare bancară la una din Băncile din țară, fie în devize libere la o Bancă din străinătate, care oferă garanție, că plata se va putea face fără restricțiuni.

Asigurarea personalului navigant și orice alte cheltuieli vor privi societățile organizatoare ale emigrației.

Cu vasele statului se va face numai transportul emigranților care au vize valabile de intrare în Palestina.

b. În cazul când, din diferite considerațiuni de Stat, nu va fi posibil de organizat transportul cu vasele susmenționate, Subsecretariatul de Stat al Marinei va da autorizații pentru navlosirea vaselor particulare sub pavilion român spre a executa numai transporturi de emigranți cu vize în regulă pentru intrare în Palestina sau alte țări sub protectorat englez în aceleași condițiuni ca cele specificate la punctul a.

c. Asupra transporturilor de emigranți organizate de particulari cu vase sub pavilion străin, Subsecretariatul Marinei va da tot concursul necesar, atât la amenajarea vaselor, la controlul acestora, cât și la facerea formalităților de îmbarcare, transbord, plecări, navigație etc., pentru ca aceste vase să fie în măsură a executa transporturile.

Ministerul Economiei Naționale va lua măsuri ca să se dea cuvenitele dispoziții organelor vamale pentru a permite aprovizionarea vaselor de emigranți cu combustibilul și hrana necesară pentru 30 zile de fiecare persoană, fără facerea formalităților de export și fără cedare de devize. Se anexează lista tip cu cantitatea și felul alimentelor ce se pot lua de persoană.

De asemenea, pentru amenajarea vaselor de marfă în vase de transport de emigranți se va permite îmbarcarea materialului necesar cu scutirea formalităților vamale, după aprecierea experților de port.

Ministerul Economiei Naționale va găsi modalitățile cele mai potrivite pentru asigurarea navlului vapoarelor sub pavilion străin de către emigranți și va preciza condițiunile.

Ministerul de Finanțe va da dispoziții organelor vamale ca verificarea bagajelor să se facă cât mai civilizat posibil, fără a se neglija seriozitatea controlului.

Vor permite ca emigranții să ia cu ei obiectele specificate în tabelul anrxă.

Ministerul de Externe va face toate formele de ușurare a transporturilor de emigranți pe lângă toate guvernele interesate, la cererea Direcțiunii emigrărilor și ori de câte ori va fi nevoie Marele Stat Major va desființa certificatele tip necesare pentru eliberarea pașapoartelor.

Direcțiunea Generală a Poliției va crea un serviciu special pentru eliberarea pașapoartelor, pentru a face față fără întârziere la aliberarea actelor de călătorie.

(Documentul a rămas proiect, n.m.)

AINSHR-EW, Fond RG 25004, rola 13, d 2844

III. 1941, decembrie 13

Ministerul Finanțelor

Cabinetul ministrului

DOMNULE MAREȘAL

În baza notei domniei-voastre, din 1.XII., transmisă prin Cabinetul Militar, privitoare la emigrările de evrei și beneficiile excepționale realizate de unele agenții care se ocupă cu organizarea transporturilor de emigranți, avem onoare a vă comunica următoarele:

a) Afacerea „Struma” a fost montată de un mic grup de greci și evrei, între care au putut fi remarcați d-nii Dandria, Pandelis și Singros;

b) Cifra afacerii nu este de 17 milioane, ci de circa 150 milioane lei, fiind vorba de transportul a, după unii, 700 evrei, iar după relațiunile Căpităniei Portului Constanța, 748 emigranți evrei, care plătesc câte 200 000 lei fiecare.

c) Pentru efectuarea transportului, asociații au cumpărat vasul „Struma”, de origine bulgară, cu o vechime de circa 40 ani.

d) Deși valoarea reală a vasului este quasi nulă, valoarea sa comercială rezultată din această tranzacție n-a putut fi precizată.

e) Vaporul a fost adus de la Varna la Constanța și pus sub pavilion panamez.

f) Amenajarea lui a costat circa 17 milioane lei.

g) De asigurarea unor astfel de întreprinderi nu poate fi vorba deoarece nici o societate de asigurări nu riscă în împrejurările actuale.

h) Afacerea este montată pe riscul exclusiv al grupului citat.

În unele cazuri, înșiși evreii care voesc să emigreze se asociază și se organizează în acest scop, cotizând sumele necesare cumpărării de vase și angajării personalului navigant totul fiind montat pe riscul lor și al personalului navigant.

Cu vasele lor proprii, de minimă valoare, ajunși în apele teritoriale palestiniene, sacrifică vasele, simulând naufragii sau acostând și debarcând clandestin, noaptea, în puncte favorabile acostării.

Ajunși pe uscat, sunt internați în lagăre speciale și apoi, după oarecare timp și cu anumite formalități, sunt lăsați în libertate.

Procedeul sacrificării vaselor este absolut necesar deoarece, clandestin, pătrunderea evreilor este agreată de englezi, oficial însă este cu strictețe interzisă pentru a nu îndispune populațiunile arabe.

*

Datorită împrejurărilor și condițiunilor excepționale în care se fac emigrările de evrei, nu s-ar putea întrevăde decât două posibilități de a se organiza aceste emigări în beneficiul statului.

1). Să se autorize singurul serviciu național de transporturi maritime, S.M.R. să organizeze emigrarea evreilor pe contul și cu propriile sale mijloace.

S.M.R.-ul posedă în parcul său un vas, Alba Mia, care s-ar preta acestui gen de operațiuni fiind deja la limita de vârstă stabilită de regulamentele de navigație.

Propuneri, în acest sens, au fost deja făcute de unele grupuri de evrei, care, oricând, ar avea mai multă încredere într-un vas al S.M.R.-ului și controlat de el, decât în vase grecești sau bulgărești, de reputația vasului „Struma”.

Deși vasul este evaluat astăzi la 400 000 000 lei, grupul evreilor interesați a oferit o garanție de lei 500 000 000, pe care, a dat să se înțeleagă că, la sfârșitul operațiunilor de transport, ar fi dispuși s-o doneze S.M.R.-ului, iar pentru transport câte 200 000 lei de persoană; ceea ce, la cifra de 2 000 de persoane, câte ar putea fi imbarcate, ar da o sumă de 400 000 000 lei.

Deoarece vasul Alba Iulia se află la Constantinopol și navigația pe Marea Neagră este extrem de periculoasă, emigranții ar fi dispuși să facă drumul până la Constantinopol cu trenul, iar cu vasul numai de la Constantinopol până într-unul din porturile Palestinei.

Pentru ca această întreprindere să fie realizabilă, ar trebui însă ca guvernul nostru să obțină în prealabil asentimentul guvernelor german

și italian, care controlează parte din zonele maritime pe care vasul le-ar avea de străbătut, precum și consimțământul, cel puțin tacit, al guvernului englez și autorităților engleze din Palestina.

Reprezentanții grupurilor interesate au lăsat a se înțelege că acest consimțământ l-ar putea obține chiar ei.

Cu împlinirea acestor condițiuni, conducătorii S.M.R.-ului cred că întreprinderea ar fi și posibilă și foarte rentabilă, beneficiile putându-se cifra, în câteva luni, la câteva miliarde.

2) O a doua posibilitate ar fi ca, fie tot prin S.M.R., fie prin alte întreprinderi sau persoane interpușe, dacă s-a găsi că vasul Alba Iulia nu trebuie să fie sacrificat, sau dacă guvernele indicate nu ar da consimțământul, guvernul să [autorize] și să subvenționeze cumpărarea de vase vechi, de categoria „Struma”, care s-ar preta unor astfel de riscuri.

Ministru, (ss) Indescifrabil

IV. 22 iunie 1942,

Adresă privind Proiect de decret-lege pentru reglementarea emigrării evreilor (nu a devenit decret-lege, n.m.):

DOMNULE MAREȘAL,

Am onoare a supune aprobării Domniei Voastre, alăturatul proiect de Decret Lege pentru reglementarea emigrării evreilor.

În alcătuirea acestui Decret Lege, am ținut seamă de necesitatea de a se acorda unui număr cât mai mare de evrei posibilitatea de a părăsi țara, fără ca prin aceasta ordinea economică să fie atinsă.

Am instituit, în acest scop pe lângă Ministerul Finanțelor, o Comisiune care va examina cererile de emigrare și va hotărî asupra oportunității lor. Am instituit de asemenea o taxă de emigrare, egală cu 30% din valoarea totală a averii emigrantului, precum și o taxă de 10%, socotită tot asupra averii emigrantului, din produsul căreia urmează a se crea, la Marele Stat Major, fondul pentru organizarea muncii de folos obștesc.

Proiectul prevede, de asemeni, o procedură administrativă expeditivă de lichidarea averilor emigranților, destinată a împiedica speculațiunile pe care le-ar provoca o atribuire a bunurilor după criterii economice, stabilite în funcție de capacitatea de exploatare a achizițiilor. În cursul aceleiași preocupări, am instituit un drept de preemțiune în favoarea Statului, prin Centrul Național de Românzare, asupra tuturor bunurilor evreilor emigranți.

Cred că în cadrul acestor principii, organizarea emigrării evreilor va contribui la completarea și adâncirea operei de românzare a vieții economice.

Organizarea transporturilor emigranților va fi controlată și dirijată de Ministerul Finanțelor și Centrala Evreilor din România, ea va putea fi concesionată unei singure societăți particulare, pentru a exista o unitate de acțiune și răspundere.

Socotesc că acest proces va putea fi aplicat, chiar în timp de război, deoarece în prezent se produc numeroase emigrări, care dau naștere la speculațiuni ilicite.

Este necesar, deci, ca organizarea emigrării evreilor, să constituie chiar de pe acum o preocupare de Stat.

Primiți, vă rog Domnule Mareșal, încredințarea adâncului meu respect.

ÎMPUTERNICITUL GUVERNULUI
PENTRU REGLEMENTAREA REGIMULUI
EVREESC DIN ROMÂNIA

V. 30 mai 1944

*Președinția Consiliului de Miniștri
Comisariatul General pentru Problemele Evreiești*

Domnule mareșal,

Am onoare a vă aduce la cunoștință următoarele:

1. Societatea O.R.A.T. a fost autorizată să organizeze, sub controlul Ministerului de Interne și al Comisariatului General pentru Problemele Evreiești, emigrările de evrei în Palestina, utilizând vase sub pavilion străin.

2. Societatea O.R.A.T. primește plata tuturor cheltuielilor care se nasc pentru fiecare evreu, copil sau adult de la portul de emigrare românesc până la destinație, de la organizațiile evreiești din străinătate, fapt confirmat nouă și de Crucea Roșie Internațională.

Decontul acestor cheltuieli nu se face în țară, ci la Istanbul, unde organizațiile evreiești din America și Anglia au reprezentanți. Armatorii vaselor întrebuintate de societatea O.R.A.T. primesc și ei prețul convenit pentru transport, hrană, asigurare etc. în dolari, la Istanbul.

3. Cu toate că emigrarea evreilor ar trebui deci să se efectueze pe cale gratuită, totuși societatea O.R.A.T. - de conivență cu organizațiile sioniste clandestine și ilegale din țară - încasează în România de la emigranți sute de milioane de lei, punând locurile disponibile la mezat. Astfel, un loc a ajuns să se plătească cinci milioane lei.

4. Față de organizațiile evreiești din străinătate, societatea O.R.A.T. pretextează că aceste încasări sunt necesare pentru a plăti anumite taxe statului român care altfel nu ar permite emigrarea. În realitate însă nici statul nici Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale nu încasează un ban de la societatea O.R.A.T.

Neajunsurile acestui sistem sunt multiple și anume:

a) Se încasează de pe urma emigrării evreilor sute de milioane lei, dar nu pentru stat.

b) Pleacă toți evreii bogați, rămânând în țară numai bătrâni și săraci, pe care din lipsă de încasări vom fi nevoiți noi românii să îi întreținem, fie la muncă, fie în ghetouri.

Propun următoarele soluții:

I. Nici un evreu să nu poată emigra cu începere de azi, fără aprobarea Comisariatului General pentru Problemele Evreiești.

II: Comisariatul General pentru Problemele Evreiești va fixa, prin Centrala Evreilor din România, taxele de emigrare, care vor fi vărsate în întregime Consiliului de Patronaj al Operelor Sociale. Comisariatul General al Problemelor Evreiești va desemna, prin Centrala Evreilor din România, copiii și săracii care urmează să fie scutiți de plata oricărei taxe de emigrare.

III. Componentii societății O.R.A.T. să fie anchetați în stare de arest, pentru a da socoteală de banii încasați pe nedrept cu ultimele transporturi.

Primiți, vă rugăm, domnule mareșal, asigurarea deplinului devotament.

Comisar general pentru problemele evreiești,
ss. R. D. Lecca

VI. PROCES-VERBAL DE COMUNICĂRILE FĂCUTE DE CĂTRE DOMNUL RADU LECCA ÎN AUDIENȚA DE LA 16 AUGUST 1944, ORELE 13

Subsemnații Dr. Fildermann, J. Pincas, dr. Zimmer și A. Grossman-Grozea am fost convocați la domnul Radu Lecca, comisarul guvernului pentru problemele evreiești, care ne-a făcut următoarele comunicări:

OFICIUL DE EMIGRARE, așa cum funcționează după discuțiile ce avuseseră loc în conferința ministerială, după discuțiunea între dl. prim ministru, dl. ministru al Marinei, dl. Radu Lecca și dl. A. L. Zissu și după conferința la care fuseseră convocați domnii dr. Fildermann și dr. Zimmer în zilele de 21 și 22 iunie 1944 de către domnul prim ministru, la care a participat și domnul comisar general Radu Lecca, avea trei însărcinări capitale:

I. A selecționa și desemna pe emigranți, însărcinare executată neconștiincios din toate punctele de vedere, întrucât:

a) s-au imbarcat tineri care au devalizat pasagerii platnici arându-le tot ce aveau asupra lor etc., ceea ce a provocat și unele reclamațiuni adresate autorităților turcești, care, însă, nu s-au **putut** sesiza, întrucât faptul nu se petrecuse pe teritoriul turcesc;

b) s-au imbarcat călători clandestini la Constanța, adică emigranți care nu fuseseră înscrși în liste, ceea ce în primul rând contravine controlului și siguranței statului; în al doilea rând sustrage Consiliului de Patronaj și asistențe evreiești contribuția ce li se rezervase, iar în al treilea rând – și cel mai important a primejduit viața tuturor emigranților, vasele fiind deja

supraîncărcate, în așa mod încât vasul „Bulbul” a eșuat, iar călătorii au **fost** transportați cu trenul la Istanbul, iar vasului „Mefkure” i s-a rupt fundul și toți pasagerii – afară de cinci – și-au găsit moartea.

II. A taxa pe emigranți, dar numai pe cei bogați, emigrarea având în principiu să fie gratuită, iar taxele minimale și servind numai drept contribuție a asistenței generale și asistenței speciale evreiești, însărcinare de asemenea neexecutată, întrucât:

a) s-au perceput taxe considerabile, depășind chiar pe cele percepute anterior sau celor oferite de diverși armatori, ca, de exemplu, Crucea Roșie, care transporta pe vasul „Belassita” 120 de orfani fără plată, iar de la cei 25-30 însoțitori, își acopereau navlul și toate spezele și a vărsat Patronajului 12 milioane; că ofertele armatorilor Radovici și Hiaș propun 60% din locuri gratuite și 40% cu plată, fără însă ca maximum plății să întrecă 300. 000 lei de cap, din care își acoperă toate spezele

și realizează beneficii, pe când Oficiul de Emigrare, deși a transportat un număr considerabil de platnici, deși n-are a acoperi nici navlul, nici transportul celor gratuitți și nici chiar al celor platnici, care este achitat de către Jewish Agency, n-a vărsat Patronajului, pentru toate cele opt vase care au fost expediate de ORAT, decât 83 milioane, fără a vărsa până astăzi o centimă asistenței evreiești și care la cererea socotelilor răspunde că nu le are, deși normal ar fi ca în momentul plecării fiecărui vas socoteala să fie încheiată și deși vasele au plecat, unele de câteva săptămâni, iar ultimele de 15 zile;

b) sumele percepute n-au fost în raport cu averea fiecăruia, adică după criterii obiective ci după alte interese, adică după criterii subiective, deci interesate.

III. A închiria vasele, adică a purta răspunderea solidității vaselor și a instalațiilor necesare de salvare. Or din informațiile sosite până acum se constată:

a) că vasul Bulbul a eșuat pe un banc de nisip la câțiva zeci de kilometri de Istanbul, iar călătorii au fost transportați la Istanbul cu trenul;

b) că vasul Mefkure, i s-a dezlipit fundul pentru că, pe de o parte, vasul era neapt, fiind probabil vechi și putred, iar pe de alta supraîncărcat de două ori, odată la redactarea listelor și a doua oară la îmbarcare, cu care prilej s-au urcat pe vase numeroși călători netrecuți pe liste, încât circa 300 de călători s-au înecat, iar numai 5 au fost salvați; așa că în decurs de doi ani, din **3000** de emigranți, o treime s-au înecat cu Struma și Mefkure, deci o mortalitate de 33%, ceea ce prejudiciază nu numai emigrarea, în general, adică și intereselor românești și intereselor evreiești, dar aruncă și o umbră asupra statului;

c) că vasele n-au fost expertizate înainte de plecare; nu erau prevăzute nici cu bărci de salvare, nici cu centuri de salvare.

În concluzie, domnul comisar general Radu Lecca, spune că întrucât Oficiul n-a putut fi în stare să execute nici **una** din obligațiile ce a asumat, a hotărât să propună domnului prim-ministru:

I. Pentru trecut

1. Instituirea unei comisiuni de anchetă care să stabilească răspunderile și să aplice sancțiunile.

2. Desființarea Oficiului de Emigrare și deci a autorizației dată domnului A. L. Zissu, întrucât în loc să salveze vieți omenești, le-a suprimat, în loc de ordine a introdus anarhia, în locul gratuitității a introdus scumpetea.

II. Pentru viitor

Să se revină la legea organică a Centralei Evreilor, făcând să funcționeze secția de emigrare, constituindu-se și o comisie autonomă în genul celei de la asistență, sau poate chiar acea secție, care să aibă atributele Oficiului, adică să desemneze și să taxeze emigranții, precum și să încheie contracte cu posesorii mijloacelor de transport.

Temerea, că emigranții nu vor debarca - fluturată de dl, Zissu - întrucât dsa ar avea monopolul certificatelor, n-ar fi exactă, căci după informațiile culese, orice evreu ajuns la Istanbul pleacă în Palestina; iar în ce privește gratuitatea vapoarelor, adică plata lor de către Jewish Agency, de care dispune Domnul Zissu, credem că va fi supleată de ofertele diversilor armatori, care se obligă a prelua transporturile și fără plata făcută de Jewish Agency, dacă această organizație nu va fi de acord cu propunerile Guvernului, ceea ce se speră că nu se va întâmpla.

La întrebarea dlui Dr. Filderman, dacă este adevărat că vasul „Smirni” a fost rechiziționat, domnul comisar general răspunde că va face tot posibilul ca vasul să plece, dar că el nu va pleca decât dacă se desființează Oficiul de Emigrare cu conducerea actuală și dacă se admit punctele de vedere expuse.

La întrebarea dlui. dr. Filderman dacă la vreuna din conferințele ministeriale care au rezolvat problema emigrării a participat și dl. Zissu, dl. comisar general răspunde că dl. Zissu n-a

participat la niciuna din conferințele ministeriale, ci numai la o convorbire cu domnul prim ministru, dimpreună cu dl. ministru Șova și cu domnia sa.

Subsemnații am declarat că nu putem lua nici o atitudine întrucât suntem surprinși de cele auzite, așa că urmează să ne consfătuim și cum domnul comisar general ne anunță că invitația de astăzi la domnul prim ministru se amână pentru mâine, 17 august la orele 7,30 d.a., s-a hotărât ca mâine la orele 13, să revenim la domnul comisar general.

dr. W. Filderman
dr. Zimmer

J. Pineas
A. Grossman-Grozea

Televiziunea și autonomia câmpului științific

Pierre Bourdieu, Despre televiziune

trad. Bogdan Ghiu, București, Ed. Art, 2007, 158 p.

În 1996, sociologul francez Pierre Bourdieu a ținut la Collège de France o serie de cursuri având ca obiect televiziunea. Acest lucru nu a fost făcut într-o manieră convențională (cursuri *ex cathedra*), ci cu ajutorul televiziunii înseși. La scurt timp, aceste cursuri au fost strânse într-o lucrare cu titlul „Despre televiziune”. Ceea ce la început au aflat doar cursanții binecunoscutei instituții franceze, a devenit cunoscut multor cititori: inamicția (relativă) a lui Pierre Bourdieu față de televiziune. Și atunci, nu este paradoxal că Bourdieu se exprimă critic despre televiziune la un post de... televiziune? Pentru că este o întrebare prea evidentă pentru a fi trecută cu vederea, autorul începe textul (și cursul) printr-o remarcă de fond: „Mi se pare că o astfel de alternativă, formulată în termeni de «totul sau nimic» (adică de a accepta necondiționat sau de a refuza permanent participarea la emisiuni televizate – n.m.ND), nu este de acceptat. Consider că este important să ne ducem să vorbim la televiziune, dar numai *în anumite condiții*” (p. 13). Timpul nelimitat, subiectul neimpus și absența moderatorului au fost condițiile care l-au făcut pe Bourdieu să participe la aceste emisiuni și în felul acesta să elimine orice suspiciune asupra incongruenței dintre ceea ce denunță și ceea ce face.

Cine este Pierre Bourdieu? Iată răspunsul relevant pentru rândurile de față: Bourdieu este teoreticianul noțiunii de „câmp” (științific). Deși interpretări (mai mult sau mai puțin prietenoase) asupra televiziunii există cu prisosință, optica autorului francez este cu atât mai interesantă cu cât se face din perspecti-

va noțiunii care l-a consacrat. Pe scurt, Bourdieu vorbește despre televiziune din perspectiva noțiunii de „câmp”. Acesta este definit drept „spațiu social structurat, un câmp de forțe – există dominanți și dominați, există raporturi constante, permanente de inegalitate ce se exercită în interiorul acestui spațiu-, care e, totodată, și un câmp de lupte ce urmăresc transformarea sau menținerea acestui câmp de forțe” (p. 66). Completarea la răspunsul anterior este aceea că Bourdieu aparține câmpului sociologiei, fiind sociolog. Din ce motiv ar vorbi un sociolog despre televiziune? „Ca orice știință, sociologia are funcția de a dezvălui anumite lucruri ascunse; așa stând lucrurile, ea poate să contribuie la diminuarea violenței simbolice ce se exercită în raporturile sociale și, îndeosebi, în raporturile de comunicare mediatică” (p. 23). Așadar, acesta este scopul sociologiei și rostul său, ca sociolog-teoretician al noțiunii de „câmp”. În sfârșit, a treia completare ține de contextul activității sale academice. Formația lui Bourdieu aparține primei jumătăți a secolului trecut, iar activitatea academică celei de-a doua jumătăți. Din cele două citate se poate cu ușurință observa propensiunea structuralistă a acestuia. Pentru Bourdieu înțelegerea deplină a părților nu se face decât prin raportare la structură.

Nucleul acestei cărți care discută problematica televiziunii din perspectiva câmpului este format din două părți: „Platoul și culisele lui” și „Structura invizibilă și efectele ei”. Acestora două li se adaugă „Dominația jurnalismului” (o versiune mai specializată a ideilor expuse în cele două părți anterioare) și postfața

traducătorului („Jurnalismul și politica”), el însuși autor de evaluări critice asupra televiziunii. Drumul parcurs de Bourdieu este de la efectele televiziunii („Platoul și culisele lui”) către cauzele acestora („Structura invizibilă și efectele ei”).

Pentru Bourdieu efectele televiziunii înseamnă amenințarea „sferelor de producție culturală” prin pierderea autonomiei și ale democrației prin violența pe care o favorizează. Primul efect este acela de „a ascunde arătând”. Acest lucru înseamnă că cenzura, pe de o parte, este neintenționată, iar pe de altă parte nu poate fi detectată cu ușurință (de aici misiunea sociologului, după cum reiese din citatul de mai sus). Cauza principală a acestei forme stranie de cenzură este principiul de selecție al știrilor care, după Bourdieu, urmărește imperativul senzaționalului (*scoop*). Al doilea efect este acela al „circulației circulare a informației”. Jurnaliștii sunt divizați, dar „produsele jurnalistice sunt omogene”. Două sunt cauzele acestei omogenități: sursele comune de informație (mass-media reprezintă „producție colectivă”) și legea concurenței care în televiziune se exprimă sub forma audimatului (*rating*). Urgența, potrivit lui Bourdieu, nu este un efect, ci și o cauză a inhibării gândirii. Invocându-l pe Platon, autorul subliniază pe raportul invers proporțional dintre viteză și gândire. În sfârșit, al patrulea efect este crearea unor dezbateri „fals adevărate” (aparent adevărate) și „adevărat false” (vizibil false).

Nu e întâmplător, în aceste condiții, că mulți studenți în jurnalism, cum spune autorul, își vor vedea contrazise aspirațiile de îndată ce își vor lua meseria în mâini. Pentru a înțelege acest lucru, „se cuvine să urcăm la nivelul mecanismelor globale, la nivelul structurilor” (p. 60). Această ridicare deasupra imediatului o face în partea a doua a lucrării. Dacă televiziunea primejduiește câmpul, televiziunea nu aparține la rândul ei unui câmp specific, adică câmpul jurnalistic? Răspunsul este afirmativ, iar ipoteza de autonomie a acestuia face ca el „să nu poată fi înțeles în mod nemijlocit, pornind de la factori externi” (p. 63). Ceea ce este important într-un câmp sunt „ponderile relativă” care în cazul câm-

pului jurnalistic înseamnă „porțiuni de piață”: „poziția ocupată de organul de presă” și „poziția pe care o ocupă jurnalistul” în acest organ. Dacă cel puțin la nivel formal jurnalismul este un câmp, acesta comportă o particularitate: „este mai dependent de forțele exterioare decât oricare alt câmp de producție culturală” deoarece depinde de cerere (p. 87). Alternativa „pur” vs. „comercial”, spune autorul, se impune mai intens decât în oricare alt câmp și, în al doilea rând, îi lipsesc sancțiunile și interdicțiile. Pentru Bourdieu, conformarea cu cererea înseamnă pierderea autonomiei. „Un câmp foarte autonom, precum acela al matematicilor de pildă, este un câmp în care producătorii nu au drept clienți decât pe contraconcurenții lor, pe aceia care ar fi putut să facă în locul lor descoperirea pe care ei au făcut-o” (p. 102). Ca atare, soluția la (re)căștigarea autonomiei este „ridicarea unui turn de fildeș”. Dar acest lucru n-ar însemna elitism și infatuare? Nu, răspunde Bourdieu căci „dreptul de a intra” (în turnul de fildeș) implică „datoria de a ieși” (în social, în lume). Cu alte cuvinte, membrii unui câmp științific (iar despre câmpul politic Bourdieu spune că este „relativ autonom”) au datoria de „a apăra condițiile de producție” a universalului (a marilor opere) și au datoria de „a generaliza condițiile de acces la universal” (p. 110).

Cursurile, dar mai ales publicarea lor sub formă tipărită, au suscitat ample dezbateri și polemici în Franța. Fără îndoială, argumentația sa devine vulnerabilă în fața variabilelor timp sau abstractizare (bunăoară, unele științe sociale ale prezentului precum sociologia sau parțial studiile politice). Nu mai amintim faptul că un diagnostic nu produce și soluția (iar asupra acestui aspect Bourdieu nu pare foarte clar). Cu toate acestea, Bourdieu este credibil în motivația pe care o exprimă: „[...] ceea ce apar eu aici sunt condițiile indispensabile producerii și difuzării creațiilor cele mai înalte ale umanității” (p. 109). În ce fel și-ar găsi aplicarea aceste condiții, rămâne o întrebare deschisă.

Nicolae Drăgușin

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950

Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*
București, Humanitas, 2011

Cartea profesorului Lucian Boia „Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950” constituie o pertinentă analiză asupra destinului elitei intelectuale românești între cele două decenii. Demersul autorului, n. 1944 la București, umple un gol foarte important în literatura care abordează problematica elitelor românești, în același timp lucrarea înscriindu-se în tipologia operei lui Lucian Boia. Aceasta este consacrată cu precădere studiului istoriei ideilor și imaginarului, dintre lucrările autorului făcând parte: *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune, Istorie și mit în conștiința românească, Între înger și fiară. Mitul omului diferit din antichitate până în zilele noastre, Pentru o istorie a imaginarului, Franța, hegemonie sau declin?, „Germanofiliile”. Elita intelectuală românească în anii primului război mondial.*

Lucrarea de față, apărută la editura Humanitas în anul 2011, tratează un subiect puțin explorat și, în același timp, incomod: evoluția elitei intelectuale românești și dublul raport al acesteia cu puterea și al puterii cu intelectualitatea, într-o perioadă istorică extrem de agitată și neclară. După cum menționează și autorul de la bun început: „greu să fi găsit o altă țară care să fi trecut, ca România, prin atâtea regimuri politice de-a lungul unui singur deceniu. O relativă democrație până la sfârșitul anului 1937. Regimul personal al regelui Carol din februarie 1938 până în Septembrie 1940. Puterea concentrată în mâinile conducătorului: generalul (apoi mareșal)

Ion Antonescu (deja asociat cu legionarii în lunile anterioare), din ianuarie 1941 până în august 1944. Scurta etapă democratică (cu destule limitări, de altfel) din august 1944 până în februarie 1945. Guvernarea Petru Groza, comunizantă, din martie 1945 până la sfârșitul lunii decembrie 1947. Iar la 30 decembrie 1947, odată cu proclamarea Republicii Populare România, intrarea deplină într-un sistem comunist. În doar zece ani, o succesiune de șapte regimuri, acoperind întreg evantaiul politico-ideologic, de la extrema dreaptă la extrema stângă și de la democrație la totalitarism”.- p. 7.

Punctual, Lucian Boia analizează atitudinile și luările de poziție ale membrilor elitei intelectuale pornind de la surse reprezentate în principal de arhive, dar și memorii ale celor analizați sau apelând la puținele lucrări care au tratat subiectul elitelor intelectuale în epoca avută în vedere. Printre acestea volumul Mariei Someșan- *Universitate și politică în deceniile 4-6 ale secolului XX*, cărțile Anei Selejan despre *România în timpul primului război cultural, 1944-1948; Trădarea intelectualilor; Reeducare și prigoană; Literatura în totalitarism*), biografiile lui Eliade sau Noica realizate de Florin Țurcanu, respectiv Sorin Lavric.

Obiectul de cercetare al autorului, elita intelectuală, este constituit din aproximativ 120 de personaje. Aceștia sunt: membrii corpului universitar la nivel de profesori și conferențieri, membri titulari ai Academiei Române, scriitorii cu statut recunoscut, ziariștii, publiciștii și formatorii de opinie. Numele acestora

sunt dintre cele mai celebre și proemi-nente ale culturii române: începând cu tripleta Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionesco, consacrații George Călinescu și Mihail Sadoveanu, sociologul Dimitrie Gusti, istoricul Nicoale Iorga, Mihail Sebastian, Simion Stoilov, Nichifor Crainic, A.C. Cuza și asta pentru a enumera numai câțiva din lunga listă cercetată de către autor. Cartea e structurată în opt capitole. Acestea descriu atitudinile și evoluția intelectualilor în peisajul de mai sus, în funcție de intervalele temporale reprezentate de regimurile politice și evoluția acestora în perioada tratată.

Primele trei capitole: *Ofensiva tinerilor, Nationaliști și democrați, evrei și antisemiți, Profesori și academicieni* sunt capitole de plasare ale cititorului în contextul epocii. *Ofensiva tinerilor* redă atmosfera exuberantă a începutului anilor '30 în care intelectualii noii generații au în vedere „schimbarea la față a României” - p.25 prin impunerea culturii românești ca una majoră. Această nouă generație de intelectuali reprezentată de Eliade, Cioran, Ionescu, Pericle Martinescu, Mihail Sebastian, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu (pentru a nu enumera decât pe câțiva) vizează „depășirea condiției de cultură secundară și imitatoare și ridicarea spiritului românesc în sfera cea mai înaltă a universalului” - p.25. În același timp, „noua generație este una care experimentează, în căutarea a ceva nou, dar încă nedefinit. De fapt, ei sunt în căutarea unei noi morale, a unei stări de spirit pe care ei vor să o construiască și pe care Eliade o va denumi *huliganism* (termen care trebuie înțeles lipsit de conotația sa negativă)”. P.27.

În același timp, generația de la 1930 vine la capătul unui proces deja împlinit (la nivelul elitelor) de integrare în civilizația occidentală și față de care intelectualii generației 1930 se simt pe picior de egalitate - p.32. Autorul consideră ca text fondator pentru această stare de spirit, seria de articole publicată de Eliade în 1927 în ziarul Cuvântul, sub titlul *Itinerariu spiritual*. În asentiment urmează un an mai târziu *Manifestul Crinului Alb*. Românismul și ortodoxia sunt trăsă-

turile importante ale acestei noi generații. În general, numele mari și consacrații își publică textele și luările de poziție în ziare de dreapta, cum este *Credința* lui Nichifor Crainic. Acest lucru nu înseamnă însă că stânga nu există. Aceasta își are exponenții ei, în special minoritarii etnici și cu precădere evrei: Alexandru Sahia, Zaharia Stancu, Felix Aderca etc. Există chiar publicații ca *Stânga* unde, surprinzător, găsim chiar pe Petre Țutea cu unul dintre textele sale de debut. Acesta „își exprimă încrederea în devenirea socială, așa cum a fost formulată de părintele socialismului modern și denunță statul burghez pe care îl definește ca minoritatea posedanților conștiinței și organizați în scopul exploatarea muncitorilor de toate categoriile și țăranilor, adică a majorității. Bolșevismul e o nouă sinteză în care scopurile statului se identifică pentru prima dată în istorie cu aspirațiile maselor” - p.41.

Românismul și ortodoxia intelectualilor, consideră autorul, trebuie înțelese în contextul României de atunci care este un stat multietnic, cu orașele reprezentând doar 20% din populație, iar minoritățile 28,1% din populația totală (cu o pondere mult mai mare în provinciile alipite în 1918: 44,4% în Transilvania propriu zisă, 45,7% în Banat, 39,3% în Crișana-Maramureș, 43,8% în Basarabia și peste jumătate 55,5% în Bucovina). În acest context, obsesia unei Români românești, cerută de Eliade în *Piloții orbi* (1937): „Oamenii care ne conduc nu mai văd. Sârbii se consolidează în Banat, ungurii în Transilvania, ucrainenii în Bucovina și Basarabia, bulgarii în Dobrogea, evreii într-o bună parte a țării”. - p.51. Evreii, obsesia în epocă, reprezintă 4% din populația țării, însă sunt semnificativ mai mulți la nivelul populației citadine 13,6% și de asemenea foarte numeroși în Basarabia-26,8% și Moldova-23,1%. La nivelul intelectualilor, aceștia sunt bine reprezentanți. Aferentă epocii, alunecarea spre extremism, e evidentă din 1932. Acesta e anul *Manifestului revoluției naționale*, semnat de Sorin Pavel și Petre Țutea- deja repede trecut de la extrema stângă la cea

dreaptă. Antisemitismul se radicalizează începând cu 1936 -disputa dintre Mihail Sebastian și Vasile Lovinescu –p. 60, dar și mai evident în presa și în poziționarea marilor ziare ale vremii Universul – evident de dreapta, arborând cauza naționalismului și tandemul Adevărul – Dimineața – mai moderat, o stânga împletită cu o ținută ecletică, care combat extremismul de dreapta și mai puțin pe cel de stânga.

Capitolul 3 discută despre nivelul superior al elitei intelectuale, în sensul ierarhiei: anume universitarii și membri Academiei. Universitățile sunt percepute ca instituții de românizare, studenții evrei fiind rari, iar profesorii și mai și. Foarte interesantă apare apartenența politică a universitarilor, în general 60% având o apartenență politică declarată¹. După cum reiese din sursele cercetare de autor, la Iași era bine să faci parte din cercul *Vieții românești*, de sensibilitate țărănistă. La București, era bine să fii liberal. Dintre marile nume, Dimitrie Gusti, Constantin Stere sau C-tin Rădulescu Motru erau la țărăniști; Vintilă Brătianu, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu sau Victor Papacostea la liberali. Exceptând cele două mari partide, din 1935 pătrundea cea mai reușită printre intelectuali este a Partidului Național Creștin (Goga-Cuza), la care aderă Istrate Micescu, Ion Petrovici, Onisifor Ghibu pentru a numi decât câțiva. La legionari îi găsim pe Dumitru Găzdaru, Traian Brăileanu, Sextil Pușcariu. Comuniștii stau destul de slab la nume mari, numai Petre Constantinescu Iași își declară apartenența.

Capitolul 4 se refera la raporturile regelui Carol al II-lea cu intelectuali. Autorul constată de la bun început influența pozitivă a regelui asupra mediului intelectual: „i-a ajutat pe creatori și material, într-o anumită măsură, dar mai ales dându-le sentimentul că reprezintă ceva în societatea românească și asta fără a le cere să se alinieze la vreo

formulă ideologică sau literară.”- p. 112. Sunt evocate episoadele ajutoarelor bănești acordate de regim, prin intermediul generalul Condiescu lui Argehezi și chiar lui Eliade sau Mihail Sebastian. Totodată, sprijinul acordat lui Gusti și Institutului Social Roman în vederea înfăptuirii „serviciului social”² și faimoasei sale monografii a satului românesc.

În cea mai mare parte, comentariile intelectualilor sunt în favoarea regelui :Felix Aderca îl numește regele culturii; -G. Călinescu-l pune deasupra lui Ludovic al XIV-lea; galeria pro-regaliștilor e completată de Rebreanu, Sadoveanu , Argehezi –care a beneficiat direct de suportul regelui, Camil Petrescu, Ionel Teodoreanu care de asemenea aduc cuvinte de laudă.- p. 123. În acest cadru general, instalarea cadrului constituțional al dictaturii regale se face fără obiecțiile intelectualilor. Apropierea de Germania și începutul războiului marchează o hemoragie puternică de intelectuali pentru partidele tradiționale (liberali și țărăniști) și creșterea în influență a Frontului Renașterii Naționale care îi câștigă ca membri pe marcantii D. Gusti, N. Vasilescu-Karpen, L. Blaga, Iuliu Hatieganu, Gr. Antipa, M. Sadoveanu, E. Racovita, Horia Hulubei.

Adoptarea legii din 9 August 1940 care înlătura evreii din funcțiile publice, e urmată la scurt timp de abdicarea regelui Carol la 6 Septembrie 1940. Autorul conchide cu privire la domnia lui Carol al II-lea: „a fost o perioadă de 10 ani care a fost o mare epoca culturală, probabil una dintre cele mai importante epoci pe care le-a cunoscut România. Nu regele a creat-o înșa a susținut-o cât a putut”.-p.157.

Regimul regional, o epocă ce a durat numai 4 luni, a fost așa numita” schimbare la față a României” afirmă Lucian Boia. Epoca debutează cu numirea intelectualilor de vază ai Mișcării în posturile de conducere și epurarea în octombrie 1940 a celor vechi. Se schimbă toți rectorii

¹ În 1938, în același timp cu instaurarea dictaturii regale, funcționarii publici sunt obligați prin decret regal să își declare apartenența politică.

² Potrivit serviciului social, toți tinerii de ambele sexe care își încheiau studiile universitare erau obligați un an de zile să meargă la sate pentru a-și pune competențele în aplicare.

și decanii. Nu mai sunt aleși, ci numiți prin decret pe un an de zile. Curățirea universităților și a corpului profesoral are loc prin crearea unor comisii de revizie care stabilesc menținerea pe post, pensionarea, trecerea la învățământul secundar sau la altă instituție de stat, iar în cazurile grave destituirea. Sunt trecute în revistă de către autor toate cazurile celebre și manifestările, respectiv atitudinile celor vizați. Ca de obicei în situații similare, apar delatările și polițele de plătit. Gorge Pascu și Onisifor Ghibu se disting ca delatori de marcă. Detaliat este menționată și atitudinea membrilor elitei la evenimentul șocant și care îi face pe mulți intelectuali să se îndoiască sau îndepărteze de mișcarea legionară și care este asasinarea lui Iorga din noiembrie 1940.-p.193-194.

Apoi urmează perioada regimului Antonescu. „Spre deosebire de regimul lui Carol al II-lea, regimul lui Antonescu a fost o guvernare mult mai puțin ideologizată, pentru a nu mai pomeni de comparația cu regimul legionar. Fondul ideologic era cel al naționalismului și al românismului. Dar vocația guvernării Antonescu a fost mai degrabă una legalistă decât doctrinară. Nu s-a practicat o îndoctrinare sistematică și nici o vânătoare de vrăjitoare. Cu atât mai mult cu cât intelectualii, în imensa lor majoritate au aplaudat sincer victoria lui Antonescu asupra legionarilor, după cum câteva luni mai târziu au considerat justificată trecerea Prutului pentru recuperarea Basarabiei.”-p.198. Din nou, având un nou regim, are loc o schimbare a universitarilor schimbați, dar nu peste tot.

În ceea ce-i privește pe evrei, avem de-a face cu o dedublare a regimului Antonescu. Scoși din școli și universități, aceștia pot totuși să își organizeze un „Colegiu pentru studenții evrei”. Acesta cuprinde toate disciplinele universitare esențiale grupate pe Litere și Filosofie, Științe și studii economice comerciale, Științe umană. În 1943, corpul profesoral numără 62 de persoane. Tot în această perioadă, evreii au propriul lor teatru, Barașeum, unde se joacă în fața unui public numeros- acum apare și succesul *Steaua fara nume*, a lui Mihail Sebastian,

pe care o publică sub numele de împrumut Victor Mincu.

Interesant analizată de către autor și pusă în context este atitudinea intelectualilor cu privire la intrarea României în războiul din 1941. Elocvente pentru a înțelege sentimentul în epoca ar fi poate atitudinile unor oameni declarați de stânga ca Gala Galaction sau a lui Pericle Martinescu, care susțin prin pozițiile lor oficiale intrarea României în război împotriva Uniunii Sovietice. Totodată, luările de poziție cu privire la ocuparea Transnistriei. Deși nu s-a susținut niciodată de către autorități soluția anexării, pentru o parte din intelectuali aceasta apare ca pas de făcut. Apare bilunarul *Transnistria* în care Simion Mehedinți, Onisifor Ghibu sau Ion Nistor discută despre evacuarea rușilor și ucrainenilor și înlocuirea lor cu etnici români; tot în această revistă, se afirmă necesitatea recuperării acestui vechi spațiu aparținând geto-dacilor și se aduc argumente pentru un imperialism românesc- p. 213.

Căderea regimului Antonescu deschidea teoretic drumul democrației. Însă, la 30 Decembrie 1947, regele e forțat să abdice; se proclamă Republica Populară România și începe era comunistă. Schimbarea din temelii a României într-un ritm atât de amețitor, a provocat derută în rândul elitei intelectuale. Cei pe care schimbarea de regim i-a prins în afara țării, au optat de regulă să rămână acolo. Cazurile celebre sunt cele ale lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu, dar și cel al ramașilor în Occident e mult mai lung: Aron Cotruș, Vintilă Horia, Ghiță Ionescu, Constantin Brăiloiu etc; principalii formatori de opinie și directori de presă părăsesc și ei țara: Stelian Popescu (Universul) se stabilește în Elveția în iunie 1944. Tot aici Gr. Gafencu (Timpul) încă din 1941. Pamfil Șeicaru de la Curentul pleacă din România puțin înainte de august 1944 și ajunge în Spania.

În țară, vechea elită intelectuală e supusă unor epurări succesive, începând cu numele din corpul universitar identificate cu regimul antonescian sau legionar. Aceste prime excluderi sunt decise de către noile comisii de epurare constituite

în toamna lui 1944 și prezidate de nou numiții rectori ai universităților: Simion Stoilov la București, Alexandru Myller la Iași, Emil Petrovici la Cluj. În general, cei care au fost socotiți ca având înainte simpatii de stânga, revin în prim plan: Mihai Ralea, S. Stoilov, Alexandru Rosetti, Iorgu Iordan, Andrei Oțetea. Epurări au loc și la societatea scriitorilor români, unde un nou comitet prezidat de Victor Eftimiu e ales. Sunt reintegrați scriitorii evrei ca Felix Aderca, Camil Baltazar și sunt epurați cei care au avut de-a face cu regimurile trecute: Nichifor Crainic, N. Herescu, N. Batzaria etc- în total circa 30 de membri. Cei care pleacă le fac loc lui G. Călinescu, Al. Rosetti, Geo Bogza, Radu Tudoran - „nu tocmai de stânga, dar frate al lui Bogza”, adaugă autorul- sunt primiți circa 20 de membri. Față de scriitori, ziariști și universitate, Academia rezistă încă la schimbare, în ciuda atacurilor împotriva ei care se înmulțesc.

Racolare intelectuală e făcută de comuniști metodic. Aceștia încearcă să se legitimeze atrăgând cât mai mulți intelectuali pe listele partidelor care alcătuiesc Blocul Partidelor Democratice la alegerile din Noiembrie 1946: C.I. Parhon și Constantin Daicoviciu se înscriu direct la comuniști.

Perioada de tranziție de până în 1947, trece într-o nouă etapă odată cu instaurarea propriu-zisă a regimului comunist. Inițial, efortul acestora fusese de a atrage de partea lor cât mai mulți intelectuali, ceea ce presupunea un intervenționism limitat din partea puterii. Dar pe măsură ce puterea politică sporește, se accentuează și intervenționismul cultural. Deja spre sfârșitul lui 1947, lucrurile avansează vizibil în această direcție. Iar în 1948, odată cu proclamarea republicii și instalarea deplinului control comunist, avea să se manifeste clar această chestiune: „nu mai era necesar ca intelectualii să meargă cu partidul; trebuia ca întreaga lor operă : literatură, artă, filosofie, istorie sau știință să se așeze în tiparul acestei ideologii”.-p.295

În 1948 cade și bastionul Academiei Române care la 10 iunie 1948 renunță la autonomie și devine instituție de stat,

luându-și numele de Academia Republicii Populare România. În noua instituție „nu pot fi membri persoane care prin activitatea lor s-au pus în slujba fascismului și a reacțiunii, dăunând prin aceasta intereselor țării și poporului”. -p. 298. Noua Academie apare pe 12 August 1948; 25 dintre academicienii de până atunci nu mai figurează în noua structură. Printre ei: Lucian Blaga, Simion Mehedinți, Gh. Ionescu-Sisești, Dimitrie Gusti. La Universitate, epurarea se petrece deja din toamna lui 1947, criteriile fiind la fel de arbitrar ca și în cazul Academiei. În general, epurările au lor la secțiile sensibile: istorie, drept, filosofie, litere. Printre cei înlăturați: Mircea Florian, C.C. Giurescu, Anton Dumitriu, Lucian Blaga. În extrema cealaltă, la Matematică și Fizică, cei mai mulți dintre profesorii vechiului regim trec cu bine în cel nou: Moisil, Stoilov, Hulubei, Barbilian. Există și situații intermediare ca în cazul lui George Călinescu, care deși primit în Academie, deputat reales în Marea Adunare Națională, director al Institutului de Istorie Literară, este dat afară din facultate.

În același timp, hărțuiala ideologică începe să devină un subiect la ordinea zilei, chiar *Revista de oftalmologie* ajungând să fie judecată în iunie 1949 pentru atitudine cosmopolită și anti-patriotică. Publicase articole în engleză și franceză și nu acordase importanță cuvenită contribuțiilor științei sovietice.-p. 309

În general, eliminarea dintr-o poziție intelectuală de prestigiu semnala adesea un pas decisiv spre temniță și chiar spre moarte datorită condițiilor de detenție. Printre membri elitei care și-au găsit sfârșitul în acest mod tragic, autorul discută cazurile intelectualilor marcanti ca: Traian Brăileanu în 1947, Istrate Micescu în 1951, Mircea Vulcanescu în 1952 etc- p.311. Sunt prezentate și cazurile lui Dimitrie Gusti și C-tin Radulescu Motru, cei doi intelectuali pierzându-și nu viața, dar toată averea (confiscată de regim) și sursele de venit, ajungând să trăiască aproape în mizerie în ultimii ani de viață.

Pe scurt, în această ultima perioadă analizată de Lucian Boia: „vechea eli-

tă intelectuală se angajase într-un proces radical de polarizare. Calea de mijloc devenea tot mai puțin practicabilă: ori Academia, ori puscăria!”- p.316.

Analiza lui Lucian Boia exprimă într-o manieră foarte clară și lipsită de echivoc raportul intelectualilor cu puterea și invers, al puterii cu intelectualii, în perioada 1930-1950. Deși succint sintetizată în expunerea sumară de mai sus a capitolelor cărții, linia directoare care reiese exprimă scăderea independenței și autonomiei intelectualilor față de regim/putere, odată cu avansarea spre momentul 1950. Condiția liberă a intelectualului devine din ce în ce mai mult pusă în discuție, iar raportul de egalitate care pare a fi prezent la început între elita intelectuală și putere – se transformă treptat într-o relație de subordonare. Recapitulând: la 1930, intelectualii se avantă să schimbe România, într-o direcție pe care nici ei nu o știu clar, dar clar vor o schimbare; polarizarea stânga –dreapta, naționalism- demo-

crație se accentuează în scurt timp. Deși dreapta pare a fi mai influentă, stânga nu trebuie trecută cu vederea, o pondere însemnată în cadrul ei având etnicii minoritari (evreii în special). Receptivitatea intelectualilor la gesturile puterii e pusă în lumină de atracția exercitată de Carol al II-lea care desfașoară o politică culturală de mare anvergură. Cu privire la regimul Antonescu, apare dubla sa natură: dur, dar legalist, este permisiv cu privire la autonomia intelectuală. Deși sub dictatură și în război, viața intelectuală se încadrează într-o relativă normalitate. În ce privește comunismul, acesta a intervenit brutal prin eliminarea unei mari părți a elitei intelectuale, prin racolarea unei alteia rămase și improvizarea „intelectualilor” de tip nou.

Cătălin Secăreanu

[The University of Bucharest]

Recenzie

I.D. Sîrbu sau lecția de demnitate

Clara Mareș, *Zidul de sticlă. Ion D. Sîrbu în arhivele Securității*

Prefață de Antonio Patraș, Curtea Veche, București, 2011, 519 p.

L’auteur de *Zidul de sticlă...* a écrit un livre qui se lit fébrilement, à bout de souffle, tel un bon roman d’aventures, qui dévoile devant nos yeux la trame de l’existence tragique et sublime en même temps de l’être exceptionnel qu’a été l’écrivain Ion Dezideriu (Gary) Sîrbu.

Au contraire de tant autres auteurs de monographies de I.D. Sîrbu, moins ins-

pirés et informés, Clara Mareș dispose avec l’expérience d’un chercheur aguerri, qui maîtrise aussi, apparemment, si on tient compte des 519 pages de son livre, le don de l’écriture facile, d’une quantité impressionnante de données. Selon ses propres dires, l’ouvrage est le résultat de trois ans de recherche dans les archives de l’ancienne Securitate, pendant lesquels

elle a étudié les plus de 1600 pages du dossier de poursuite informative de I.D. Sîrbu, le dossier pénal de celui-ci, tout comme les dossiers de poursuite ou de collaboration avec la police politique des proches de l'écrivain. Mais comme Clara Mareş ne souhaite pas réaliser une biographie de Ion D. Sîrbu qui soit exclusivement le fruit de la vision tordue des employés et informateurs de la Securitate, elle fait aussi appel à la littérature écrite par I.D. Sîrbu lui-même et aux principaux travaux de critique et d'histoire littéraire qui lui sont dédiés, en faisant ainsi la preuve d'une bonne maîtrise des outils spécifiques à ces domaines.

Le livre est dominé par la personnalité de Ion D. Sîrbu, par la lutte continue que celui-ci mène pour garder sa dignité, son intégrité, malgré les pressions extraordinaires auxquels la Securitate le soumet pour lui briser l'esprit. Homme au destin hors du commun, I.D. Sîrbu est, à tour de rôle: fils de mineur de la Vallée de Jiu, communiste illégaliste, combattant et prisonnier évadé de guerre, spécialiste en éthique et en philosophie, disciple aimé de Lucian Blaga, membre fondateur du Cercle Littéraire de Sibiu, collègue et ami de Ștefan Augustin Doinaș, Ion Negoitescu et Radu Stanca, journaliste, maître de conférence à la Faculté de Philosophie de Cluj, détenu politique entre 1957-1963, mineur, secrétaire littéraire du Théâtre National de Craiova, dramaturge, romancier, conférencier et critique de théâtre, auteur génial de journal intime et d'épisodes, l'un des très peu nombreux écrivains roumains qui ont écrit de la littérature „de tiroir”. Mais, au-delà de son destin exceptionnel, de tous les hauts et surtout de tous les bas, les défaites que le destin (les grands événements historiques et „la main” de la Securitate) lui impose, Ion D. Sîrbu reste un caractère exemplaire. Et, en dépassant l'histoire factuelle et la critique littéraire, c'est juste ce caractère que s'évertue, en fine psychologue, de surprendre et de rendre connue par son livre Clara Mareş.

Doué d'une grande intelligence et culture, d'ironie, d'esprit critique, pédagogue inné, apôtre de la liberté par son

œuvre et surtout par la façon dont il mène sa vie, cosmopolite et patriote convaincu, I.D. Sîrbu est un lucide observateur de la réalité de son temps, qui réussit finalement à garder son idéalisme, tel le Chevalier à la Triste-Figure, malgré les défaites qu'il subit, à maintenir vive sa croyance dans la victoire finale de la dignité humaine, de la Vérité, du Bien et de l'Honneur. Il est un vrai spectateur engagé, un esprit éveillé qui observe avec lucidité les tares et les dérives de la société roumaine soumise à la pression du communisme, qui critique d'une façon soutenue le système communiste et qui se considère obligé de déposer témoignage au nom de tous ceux qui ne peuvent pas parler. Selon ses propres mots, qui font allusion à son sens de l'humour, qu'il a utilisé comme mécanisme de survie, de protestation politique et de protection de ceux qu'il aimait, tel Lucian Blaga, I.D. Sîrbu est „le buffon de Sa Majesté” (p. 394), un buffon tragique, le seul qui a le courage de crier „le roi est nu” dans un pays paralysé par la peur.

Malgré l'empathie et l'admiration que l'auteur ressent pour son personnage principal, et qu'elle transmet au lecteur, tout en gardant son style posé, scientifique, elle ne dresse pas un portrait artificiel, schématique de Ion D. Sîrbu, en tant que héros justicier aseptique, mais réussit à nous le rendre dans toute son humanité, avec toutes ses hésitations, ses doutes, son naïveté, ses frustrations, ses réplis, sa solitude, ses désespoirs et ses colères dont il fait preuve dans sa longue guerre avec le système communiste. Petit à petit, telle une graine de sable broyée par les dents d'une monstrueuse machine, l'écrivain a perdu toutes les luttes ayant des enjeux immédiats et matériels, concernant sa carrière, son bien-être matériel et psychologique, sa santé, ses amis, sa renommée, la publication de ses œuvres et la mise en scène de ses pièces de théâtre. Il les a perdues sciemment, car il savait qu'il aurait pu tout avoir s'il avait accepté à renoncer à ce qui le rendait différent: sa propre conscience. Incapable de trahir, de vivre dans le mensonge, de „signer le

petit pacte avec le diable" (p. 412), de collaborer avec le régime en dénonçant tout ce qu'il aimait le plus, il a choisi la souffrance et la marginalisation, en devenant la victime de ceux qui n'ont pas fait le même choix que lui. Son choix est soutenu par son espoir dans un avenir meilleur et il est basé sur les idéaux et les principes que les deux figures formatrices de sa vie lui ont inculqués – son père, le digne ouvrier mineur de la Vallée de Jiu, et le grand philosophe et poète Lucian Blaga, dont il s'obstine, en tant que pédagogue inné, à vouloir transmettre les valeurs à ses contemporains, qui paraissent ne pas en avoir besoin, car ils ont choisi le chemin de la soumission apeurée et aveugle, mais surtout aux descendants de ceux-ci, à nous tous, ses „élèves" posthumes, auxquels il s'adresse d'outre-tombe, en soulevant des questions généralement valables, telles le rapport des intellectuels au pouvoir ou la défense de la conscience soumise aux pressions de l'histoire.

Outre le personnage principal, *Zidul de sticlă*... foisonne de personnages plus ou moins importants, qui contribuent à la meilleure compréhension des choix et du destin de Ion D. Sîrbu, tels les amis de jeunesse et de vieillesse de celui-ci, le poète Ștefan Augustin Doinaș et le critique Ion Negoitescu, qui, détenus politiques tout comme Gary Sîrbu, n'ont pas pu résister aux pressions et sont devenus informateurs de la Securitate. La façon dont leurs destins ont évolué à partir de ce moment-là (ils ont obtenu la permission de publier, sont devenus célèbres et ont pu visiter d'autres pays) nous montre clairement ce qu'aurait pu être la vie de leur ami, tout aussi doué qu'eux, s'il avait accepté lui aussi de collaborer.

L'auteur surprend très bien les ressorts psychologiques et les possibles drames, sans se proposer d'y trop insister, des informateurs de la police secrète qui entourent constamment I.D. Sîrbu. Des voisins, des collègues ou des proches de l'écrivain, menés dans leur action par la peur, la haine ou la convoitise, ils sont, dans la plupart des cas, eux-mêmes des victimes du système répressif, victimes

parfois de „la contagion" de la surveillance dans un système paranoïde, surveillance qui visait tous ceux considérés ennemis du nouvel ordre social. L'auteur observe avec justesse la façon dont la surveillance et la collaboration se répand, en cercles concentriques, en contaminant toute la société, à partir de quelques individus-clés, tels Ion D. Sîrbu, dont on surveille ou/et on attire à la collaboration tous ceux avec qui il entre en contact. L'attitude nuancée de Clara Mareș envers ces personnages, d'habitude rapidement et condescendamment jugés par d'autres chercheurs, laisse à entrevoir une sorte de dialogue à travers le temps avec le personnage principal de son livre, I.D. Sîrbu, qui paraît ainsi influencer lui-même la façon dont on l'écrit. Car, comme d'autres détenus politiques ayant atteint un haut degré de compréhension et de compassion envers leurs proches, tel Nicolae Steinhardt, l'écrivain a pardonné à tous ceux qui lui avaient fait du mal, en arrivant à la conclusion que ses bourreaux étaient eux-aussi des victimes, d'une certaine manière même plus pitoyables que leurs proies, car ils ne se rendaient pas compte de leur condition.

D'autres personnages de ce livre qui, tels des araignées qui tissent leur toiles, vivent aux dépens de tous les autres, par la propagation de la terreur et de la surveillance, en essayant de briser l'esprit des plus courageux et de corrompre les plus faibles, sont les employés de la Securitate. Parmi les très nombreux officiers qui s'occupent de Ion D. Sîrbu pendant 32 ans, il y a quatre noms qui sortent en évidence: Tudor Vornicu, le connu réalisateur de télévision, l'enquête de l'écrivain en 1957-1958, le lieutenant Olimpian Ungherea, qui a lui-même des velleités d'écrivain, le lieutenant-colonel Gheorghe Lungu, chef redouté du Service I de la Securitate de Dolj, dont le frère a été membre du Comité Central du Parti Communiste et maire de Craiova, et le lieutenant-colonel Ion Vâlceanu, principal responsable de la surveillance du milieu culturel et artistique de la ville de Craiova, qui a surveillé I.D. Sîrbu pour la plus longue période de temps, à partir

du milieu des années 1970 et jusqu'à la mort de l'écrivain. Ce dernier est d'ailleurs le seul d'entre eux qui a montré un peu d'humanité envers I.D. Sîrbu, en proposant, sans succès, la fermeture de son dossier de surveillance lorsque le cancer dont celui-ci souffrait avait avancé. Après 1989, il a écrit et publié impunément ses mémoires à Craiova, et dont il serait très intéressant de comparer les souvenirs, avec toute la précaution nécessaire, bien sûr, aux dossiers qu'il a dressés pour I.D. Sîrbu.

La Securitate de Craiova, ville dans laquelle l'écrivain I.D. Sîrbu avait été exilé après son retour de la détention, a usé de tous ses moyens dont elle disposait pour briser celui-ci: la surveillance par des informateurs, par des microphones installés dans sa maison et son poste de téléphone, le filage, les perquisitions, le contrôle de la correspondance, la critique de ses œuvres par des critiques littéraires qui étaient des collaborateurs fidèles de la police politique, la censure de ses manuscrits, la compromission de sa crédibilité par le contact „bienveillant”, fait en public, par des officiers de la Securitate et par l'octroi d'un passeport etc. L'auteur, qui se propose, entre autres, en suivant le cas de Ion D. Sîrbu, de déconstruire les mécanismes de surveillance de la Securitate, décrit avec précision toutes ces procédures, en traduisant la langue de bois des documents dans une langue plus claire, en expliquant ce qui se cache derrière les termes techniques utilisés par la police politique (tels „dossier de surveillance informative”, „technique opérative” etc.). Cet aspect représente, à notre avis, l'un des grands apports de cet ouvrage et, en faisant ainsi, Clara Mareş élargit le public auquel elle s'adresse, en visant tous ceux intéressés par la façon dont la Securitate opérait.

Un autre aspect très important, que l'auteur amène à notre attention quatre fois à travers le livre, encore très peu connu/reconnu, concerne la bonne collaboration de la Securitate avec le Parti Communiste, aux dirigeants duquel les officiers de Dolj envoyaient périodiquement des rapports concernant le déroule-

ment des actions qui visaient l'écrivain I.D. Sîrbu. Cette collaboration, qui amplifie la sphère de la responsabilité pour la répression de la société roumaine, a pris souvent la forme d'un rapport de subordination des représentants locaux du „bras de fer du Parti Communiste” face au premier secrétaire du Parti de la région, qui était celui qui signait les listes des personnes qui allaient être arrêtées par la Securitate, en ayant le pouvoir de faire grâce à qui il voulait.

Mais au-delà de tous ces aspects, des nouveaux renseignements que l'ouvrage apporte sur la vie et l'œuvre de Ion D. Sîrbu, sur les intellectuels roumains pendant le communisme et sur la façon dont toute la société et la Securitate fonctionnaient, reste la personnalité de l'écrivain I.D. Sîrbu, ce personnage hors du commun pour le milieu intellectuel roumain, qui ne se rebute pas en ce qui est essentiel devant les tentations et les difficultés, et qui s'impose comme modèle humain éternellement valable.

Ana-Maria Rădulescu

[The University of Bucharest]

Some notes on the concealment of the classical philosopher

Paul Johnson, *Socrates: A man for our times*
Viking Penguin, NYC, New York, 2011

1. Narrative histories have made the fame of Paul Johnson, discourses on nineteenth & twentieth century politics, on America, & on Christianity & on the Jewish people. What is unusual about his work helps to explain his narration of modern political history: he has attempted to restore political history to its former central importance; he has attempted to write history for the educated public, not for specialists; & he is a straightforward defender of liberal democracy, especially the English & American regimes. These are all decent pursuits.

Liberal democracy, Paul Johnson shows, despite its successes & long history, has few theoretical defenders & many opponents; it has lost credibility among its most educated citizens & this affects public opinion. His works seek to answer this crisis of legitimacy.

Intellectuals argued against writers whose minds were distorted & who put ideas above people. Intellectuals typically embrace radical or revolutionary ideas, but act most immorally toward their associates, their friends, their nearest & dearest. He criticizes not the philosophers' arguments, but rather their historical role. Placing deeds above speeches, he indicts modern philosophers & poets for callousness or even cruelty, promiscuity, & debasing public mores.

The most important accusation religion makes against philosophy thus arises: philosophers are immoral. Their claim to wisdom is immoderate. They publish utopian ideas, ignorant of their disastrous political consequences. Specifically, they

subvert regimes by rendering their claims to justice questionable.

Heroes & Creators argued the case of the great men, ancient & modern too, who have attained to immortality of a kind by making their lives into paradigms that defy death with their power to persuade people of what is truly important, not merely urgent or expedient. These men & women are a kind of natural aristocracy: politicians or poets, their lives' works address the fundamental questions: what is good? What is beauty?

The primary purpose of history, Johnson suggests, is to show the greatest & worst human beings. Thus, history teaches reasonably, by argument & example, what deserves our praise & what our blame. His most recent biographies sketch an ascent to the fundamental question facing us: revelation & reason. His recent biography of Jesus Christ is not obviously a matter of political science, but his biography of Socrates is, for Socrates is traditionally famous for discovering political philosophy, so we will turn to his examination of the most famous philosopher.

2. The Catholic Paul Johnson starts his biography of Socrates by noting his near-contemporaneity with Confucius & Ezra. This he calls an example of the zeitgeist, which we cannot explain, but from which we can learn. This might merely mean providence, emphasizing the similarities between revelation & reason, discounting the differences. Johnson notices the latter two were somebodies in

their societies, whereas the former was startlingly a nobody. – Ezra spoke with divine authority, whereas Socrates was executed legally for impiety.

Machiavelli would call these men prophets. The Socratics were prophets without arms; Ezra & his own were prophets with arms. Confucius & his pupils are ambiguous. – Johnson calls them educators, of the few & the many without distinction. This blurs the distinction between the active & contemplative lives.

Johnson therefore takes the speeches about the deeds of Socrates for Socrates himself. He readily acknowledges the difficulty, contradictions, & dark designs of these speeches. The student of the classics will therefore wonder, to see Johnson's opinions & his manner of rescuing Socrates from historical vicissitudes.

Startlingly, his supposition leads him to disjoin the famous twin Socratics. Johnson does not tell us that both Xenophon & Plato wrote an *Apology of Socrates*; nor that Xenophon's *Anabasis* is comparable to Plato's *Republic*; nor that both wrote a *Symposium*. He tells us Xenophon was a country gentleman & Plato was an intellectual.

Xenophon never comprehended & so could not reproduce the sheer power of Socrates' mind. This power is really only the audacious & brilliant writing of Plato's dialogues, once again blinding the learned to Xenophon. Johnson ignores the fact that only Xenophon's fame can stand next to the fame of Socrates, Plato, & Aristotle. – We call Cicero & Machiavelli philosophers unhesitatingly. They considered Xenophon a philosopher of the first rank. – Johnson concedes the greatness of Xenophon's writing & generalship, but fails to connect them to make up a philosopher. Amusingly, he confuses Xenophon's *Memorabilia* with his *Symposium*¹.

Plato was a genius, which is both our boundless delight & our misfortune. We are once again treated to the psychological melodrama that supposes how Plato lived his life, what political & psy-

chological experiences shaped his thinking as years went by, & how he wrote about Socrates as a consequence². This is a perverse kind of reverse engineering: Commentators' only Socratic speeches are Plato's & Xenophon's dialogues. But to first read the dialogues & then arrange them in arcane chronologies & anchor those on psychological assumptions & intellectual development hypotheses which are nothing but commentators' interpretations of the dialogues – that is manifestly silly.

The question of the sources is our most important question. Socrates wrote nothing. Unfortunately, Plato & Xenophon were Socrates' students, not historical witnesses. In order to confound Johnson further, Xenophon wrote his autobiography, his *Anabasis*, in the third person. Taking the joke further, he ascribed his account of his *Anabasis* in his *Hellenica* (iii.1.1-2) to a fictional writer. It is no surprise then that Johnson is inclined to make a leap of faith & take Xenophon's Socratic works at face value & damn the writer to obscurity. The classical attitude, of course, was the opposite exactly: Xenophon's Socratic works were not taken as a historical witness, but his wit & art were exalted unanimously.

Plato is never a character in his own dialogues, whereas Xenophon on the rare occasion does appear in his, & mentions Plato & his brother, too. Plato never distinguishes his own views, whatever they may have been, from the views of Socrates, the main speaker in most dialogues. To make things worse, there are dialogues where Socrates appears, but is not the main speaker. & then dialogues where Socrates does not even appear...

Biographical interest may justify limiting ourselves to the dialogues which Plato wrote & in which Socrates is the main speaker. But Socrates fame as an

2 Likened this to an epistolary novel, with dialogues instead of letters, & commentators filling in the blanks. Unsurprisingly, Johnson cites Vlastos & Popper to teach us about Socrates & Plato. That follows, given his apparent inability to see that intellectual is the same as sophist.

1 Paul Johnson, *Socrates*, p.15.

ironic man means we cannot take him at his word, as even some of his interlocutors know¹. Then again, Socrates' contradictions from one dialogue to another are quite funny & also very obvious. He tells Glaucon in the *Republic* that eros is the cause of tyranny, the worst degeneration of the soul². But in Plato's *Symposium*, he tells a story about a fortune-teller who taught him that Eros is a demigod³. Socrates further claimed only one kind of knowledge, unrivalled, of the erotic things⁴.

Socrates may simply be impossible to understand, therefore, without understanding first why Plato & Xenophon wrote in the strange way in which they chose to write. The literary questions they force readers to ask are not really different from the philosophical problem of Socrates. For now, let us merely say that had Johnson considered the distinction between gentleman & philosopher, on the one hand, & between philosopher & sophist, on the other, he would have saved himself much trouble⁵.

3. Socrates is to have been quite a citizen, Johnson argues. A soldier & husband⁶. It was an accident, a misfortune, &

the trouble with the justice system in Athens what done it⁷. But without his famous dialogue with the city of Athens, philosophy may never have gained such fame... Johnson sums up this fame by quoting very approvingly Cicero: *Socrates was the first to call Philosophy down from the skies, & establish her in the towns, & introduce her into people's homes, & force her to investigate ordinary life, ethics, good & evil*⁸. Of course, the cities preceded philosophy & were ruled without it. Therefore, a great conflict arose between the discovery of political philosophy & pre-philosophic politics.

Practically speaking, the end of Socrates' political philosophy was his execution at the hands of the Athenian citizens. Inasmuch as Socrates never wrote things, his philosophy, which earned him death, meant talking with people. His conversations annoyed the regimes in Athens & particularly his influence on the noble youths⁹, which brought corruption

sium 9.1). Alcibiades only manages to show Socrates' legendary moderation. Johnson in his own name asserts the statements Plato put in Alcibiades' mouth: He is to Socrates as Alcibiades was to Socrates.

Perhaps the *Charmides* (153a-d) suffices to describe Socrates in his own way & in his own words. Returning from Potidaea, Socrates goes to a gymnasium. His companions there ask him about the battle & the war; he answers questions, but does not volunteer information. His own questions are: Who the new beauties & What was the state of philosophy in his absence. If a man returning from war goes to mind his business & occupies himself with what is dearest to him, the absence of family should be telling.

7 Paul Johnson, *Socrates*, chp. 6.

8 Paul Johnson, *Socrates*, p.99. Cicero, *Tusculan Disputations*, V.10, *Brutus* 31.

9 Xenophon presents Alcibiades (*Memorabilia* 1.2.40-46), before age twenty, humiliating his legal guardian Pericles with a Socratic question: What is Law? Socrates suggests that noble youths liked to see him refute various opinions & tried to do it themselves, which also angered people. They all hated Socrates (Plato's *Apology of Socrates* 20c-23d) & it is not unlikely that the youths' powerful fathers hated Socrates for alienating their filial affection (*Memorabilia* 1.2.49-55). Also, the democrats hated Socra-

1 *Republic* 337a.

2 *Republic* 571a et seq, especially 573b-d, 574e-575a, 587a.

3 *Symposium* 201d et seq.

4 *Theages* 128b.

5 It should go without saying that this is a serious problem. Plato's *Theaetetus*, *Sophist*, & *Politicus*, after all, are devoted to it. As are the two *Apologies of Socrates*. Xenophon shows the gentleman & philosopher conversing in the *Oeconomicus*. His *Memorabilia* is explicitly dedicated to showing that Socrates was a perfect gentleman.

6 Alcibiades is the source on Socrates' military service (Plato's *Symposium* 219e-221b); he only shows Socrates in defense. Socrates fought in the defeats at Potidaea & Delium; he was best of all Greeks, generals including, at orderly retreat, controlling his fear; (Socrates, in Plato's *Apology of Socrates* 28e, mentions he also fought in the defeat at Amphipolis.) Alcibiades shows Socrates' endurance & self-control, but not the active, offensive, aggressive part of courage: Socrates is not really manly (Xenophon's *Sympo-*

charges against him. Reading the books of Socratic speeches without attention to what there would convince Athenians to kill him is silly.

In his defense, Socrates addresses his judges saying that even from youth they had been brought up with slanders against him¹: Socrates, never popular, had long lived with the threat of the city doing harm to him. *Socrates was always suspicious of the obvious, & he can nearly always show that the obvious is untrue, & the truth is very rarely obvious*². Johnson's words could hardly be improved to argue the case of the city for the execution of Socrates. Nothing is more obvious than the laws & opinions about the gods which all people learn even from the youngest age. Socrates taught young men to question these things, i.e. to disbelieve, in a city given to periodic bouts of religious hysteria. Some of the young men proved how little they believed in the morals they had been taught by becoming tyrants & almost destroying the city, murdering many thousands of citizens.

Had the philosophic students of Socrates not agreed in principle that the case of the city against the philosopher was dead serious, they should not have written at such length to defend Socrates. Plato was no lover of Athens, who neither fought for her nor lived in Athens alone nor refused to live at the court of a tyrant. Xenophon abandoned Athens to fight as a mercenary, then fought for Sparta against Athens, & was eventually exiled. Surely, the example of his two most famous students, then as now, should lead any man studying Socratic philosophy to see a threat to the city that can never be disarmed. These two men were the greatest philosophers & they

could not be counted upon to set a decent example...

*Persecution of the learned was by no means confined to Athens [or] the fifth century B.C. Aristotle had a charge of impiety brought against him & went into voluntary exile, „not wishing that Athens should commit a second crime against philosophy.”*³ It is, indeed, just as necessary for the philosopher to defend himself from the city. The dark designs of the beautiful works & the curious nature of Socrates serve to conceal him from the city, apparently perfectly.

Titus Techera

[The University of Bucharest]

tes because of his past association with Alcibiades, as well as Charmides & especially Critias, who ended up bloodthirsty tyrants (*Memorabilia* I.2.12-30). In turn, the tyrants suspected Socrates was undermining their tyranny (*Memorabilia* I.2.31-38). He survived the tyranny, but not the democracy.

1 Plato's *Apology of Socrates* 18a-e.

2 Paul Johnson, *Socrates*, p. 112.

3 Paul Johnson, *Socrates*, p.184.

Abordări teoretice și forme empirice ale populismului

Sergiu Gherghina, Sergiu Mișcoiu, Sorin Soare (editori), *Populismul contemporan* Iași, Editura Institutul European, 2012, 480 pagini

Al treilea val al democratizării, cu ale lui reforme neolibérale, a început, după Huntington, în 1974 cu Europa de Sud și s-a răspândit în America Latină, Europa Centrală și de Est și Africa. Procesul a adus cu sine ideea conform căreia reapariția populismului este imposibilă într-o democrație, mai ales că asemenea politici păreau, la vremea respectivă, a fi incompatibile cu economiile de piață. Cu toate acestea, anii 1990 au determinat analiștii acelei perioade să recunoască apariția unor noi lideri populiști care lansau și promovau reforme neo-liberale. De la Menem în Argentina, Collor în Brazilia, Fujimori în Peru și Perez în Venezuela la Elțin în Rusia, Walesa în Polonia și, într-o oarecare măsură, Kuchima în Ucraina, cu toții au utilizat tactici populiste în timp ce lansau reforme orientate spre o economie de piață. Coabitarea politicilor populiste cu economia de piață a determinat regândirea teoriilor de până atunci asupra populismului și adoptarea unei noi teorii, a neopopulismului.

Venind în continuarea firească a analizei publicate în 2010, sub coordonarea lui Sergiu Gherghina și Sergiu Mișcoiu, intitulată *Partide și personalități populiste în România postcomunistă*, volumul de față are menirea de a „cobiți” conceptul de populism din sfera abstractului înspre zona empiricului.

Structurat pe două părți, prima abordând diversele perspective teoretice asupra conceptului, iar cea de-a doua având o orientare empirică și prezentând

variile forme ale populismului în lume, volumul de față reunește, în paginile sale, contribuții ale unor specialiști din domeniul științelor politice din spațiul european și nu numai.

Prima parte, intitulată *Perspective teoretice asupra populismului*, debutează cu un capitol semnat de Sergiu Mișcoiu, care tratează conceptul de neopopulism, scopul autorului fiind acela de a afla dacă acesta este un fenomen aparte, cu trăsături specifice sau o variantă „updatată”, așa cum o numește el, a populismului clasic sau un termen fără valoare științifică, dacă e să dăm crezare celor ce afirmă că între populism și neopopulism nu există diferențe semnificative. Autorul își propune să identifice „statutul” neopopulismului prin sublinierea diferențelor dintre acest concept și cel de populism, întărindu-și teza prin exemple relevante.

Chantal Delsol, în capitolul intitulat *“Idiotul comun” al populismului*, abordează problema fenomenologiei populismului, urmărind să demonstreze faptul că fundamentele proastei reputații de care se „bucură” populismul sunt de ordin filosofic.

Capitolul intitulat *Componente ideologice ale populismului*, semnat de Daniel Șandru, tratează problema populismului văzut ca o ideologie trans-docrinară și procesuală. Abordând relația conceptuală dintre ideologie și populism și propunând o reconsiderare pozitivă a ideologiei și o reconsiderare analitică a

populismului, autorul conferă acestuia din urmă statutul de ideologie particulară, specifică epocii noastre, aflată în contact și chiar având capacitatea de a influența ideologiile existente și formele lor de manifestare.

Flavio Chiapponi își axează demersul pe raportul dintre leadership-ul carismatic și populism, urmărind să sublinieze faptul că leadership-ul carismatic nu este o caracteristică specifică mișcărilor populiste, ci un criteriu necesar delimitării unei tipologii de conducere politică în partidele populiste.

Ultimul capitol al primei părți, semnat de Guy Hermet, urmărește dezvoltarea cronologică a caracteristicilor populismului. Cele trei cazuri de „populism fondator”, așa cum îl numește autorul, ilustrează trecerea populismului de la stânga către dreapta eșichierului politic și totodată pregătesc cititorul pentru cea de-a doua parte a volumului, intitulată *Forme ale populismului în lume*, care tratează diversele manifestări ale populismului, pe mai multe continente, în ultimele decenii.

Partea a doua este deschisă de capitolul semnat de Yann Basset și Stephen Launay, autori care își propun să combine teoriile existente și cazurile observate empiric pentru a identifica elementele unui tip ideal de populism. Soluția evitării controverselor teoretice propusă de cei doi autori constă în compararea populismului clasic cu cel modern, identificându-se astfel posibilitatea înțelegerii fenomenului și a diverselor sale forme empirice.

Alexander Makulilo se concentrează, în capitolul său, pe problematica populismului pe continentul african. Pornind de la ideea conform căreia nici un lider politic nu apreciază pozitiv ideea de a fi catalogat populist, autorul consideră, cu toate acestea, că unii lideri apelează la strategii populiste pentru a-și atrage sprijinul electoratului. Oferind exemple concrete din spațiul african (campaniile populiste ale președintelui Tanzaniei, ale fostului președinte al Zambiei și ale președintelui Africii de Sud), Makulilo apreciază faptul că liderii populiști re-

prezintă un eșec, deși acțiunile lor au fost promovate ca fiind întreprinse pentru binele poporului.

Problema populismului pe continentul african este tratată și de Emmanuel Banywesize, exemplul oferit de acesta fiind cel al țărilor din Africa sub-sahariană. Formele populismului pe care autorul le aduce în atenție prin exemplele concrete oferite sunt cele ale populismului bazat pe identitate, populismul indus de sărăcie, acestea două având unele trăsături comune (xenofobia, violarea drepturilor omului și justificarea dictaturilor sângeroase, adâncind astfel crizele economice și divizările sociale) și cel al populismului de protest, care a dat naștere crizelor politice.

Forme ale populismului pe continentul australian sunt tratate în capitolul semnat de Dylan Kissane, care analizează modul în care mișcările populiste australiene au cunoscut ascensiunea și decăderea. Pornind de la exemplul Partidului O Singură Națiune și cel al Verzilor Australieni, autorul trasează evoluția lor în cinci pași, care includ apariția, explozia, evaluarea, expunerea și dispariția.

Trecerea în spațiul european este realizată de incursiunea în fenomenul populist a lui Anders Ravik Jupskas, care pornește de la tipologia populismului pentru a realiza analiza fenomenului în spațiul scandinav contemporan. Pe lângă formațiunile politice considerate populiste de marea majoritate a studiilor de specialitate, autorul consideră că există și altele câteva ce adoptă elemente populiste, acestea diferențiindu-se de la o țară la alta.

Marco Tarchi, studiind spațiul italian, bogat de altfel în exemple de partide și personalități populiste, analizează modalitatea prin care politicienii italieni au folosit situațiile din viața economică și socială pentru a-și crea avantaje, fie ele de ordin electoral, de imagine sau politice.

Problema neopopulismului în Europa Centrală și de Est este tratată în capitolul semnat de Michael Shafir. Autorul realizează un studiu comparativ al cărui scop este acela de a identifica

trăsăturile formelor de neopopulism din această parte a continentului european, analizând transformările politice și economice din regiune. Aceste transformări au fost însoțite de emergența unor formațiuni politice și personalități populiste care au acaparat interesul publicului pe fondul eșecurilor guvernamentale ale celorlalte partide.

Ultimul capitol, semnat de Mara Morini, tratează cazul Rusiei post-URSS, unde figura lui Vladimir Putin, a cărei ascensiune este analizată detaliat, este emblematică pentru modul în care funcționează Rusia contemporană.

Prin contribuțiile pe care le cuprinde, volumul de față reușește, pe de

o parte, să clarifice din punct de vedere teoretic conceptul de populism, iar pe de altă parte, prin exemplele ilustrate, prezintă elemente specifice formelor de populism din diverse arii geografice. Cele două părți se constituie într-un tot unitar ce ne oferă o perspectivă de ansamblu utilă în analizarea populismului și a elementelor specifice acestuia așa cum apar ele în discursurile politice de la nivel național și internațional..

Adrian Marius Tompea
[„Petre Andrei” University of Iași]

Recenzie

Unpredictability, Uncertainty, and Fear: Measuring Natural Risk Perceptions

ARMAȘ, Iuliana, *Percepția riscurilor naturale: cutremure, inundații, alunecări*
Editura Universității din București, București, 2008, 226 pagini

With international discourse becoming more and more focused on increasing the disaster coping capacity of local communities in the face of disasters and on decreasing the take-for-granted quotient, Iuliana Armaș's book serves a dual role – it supports the decision-making process by revealing a presumed but never before seen facet of Romanian citizen's perceptions on natural risks, as well as providing analysts and researchers with a unique and essential stepping stone in disaster risk research.

Armaș confidently weaves a niche between two fields of study that would appear to anyone else as un-amalgamable, in order to provide readers with a

unequivocal understanding of the sources of social vulnerability – the cultural, personal and societal perceptions that shape our understanding of the environment that surrounds us and the hazards we're exposed to, as well as the sources of cognitive dissonance – of how we perceive ourselves and the world around us, and more importantly, how we adjust our cognitions. Armaș's declared goal is to identify the „specific patterns by which different human communities relate to natural risk situations.”¹

Armaș' expertise in her primary

¹ Iuliana Armaș, *Percepția riscurilor naturale: cutremure, inundații, alunecări*, (București: Editura Universității din București, 2008), 191.

field of study – geography, grounds the reader in a seemingly „engineering“ mindset, exposing mechanisms, while the psychological component draws a picture of the processes, dynamics and relations present both at the collective and the individual level. Whether one reads Armaș' book from the perspective of a political actor in need of informed decisions or as a political science researcher in need of a better understanding of the individual and collective mechanisms of perceiving and reacting to disasters, her case studies provide enough factual and methodological data to ensure both needs are duly met.

The book is structured in two parts, preceded by an introduction which offers the much needed context, outlining the conceptual framework and the archetype of evolution as an explicative-integrative support, hinting at future development trends. The first part of the book is a succinct and efficient overview of the theoretical and methodological aspects involved. In contrast with many of the books in the field of disaster management, the author succeeds at delimiting her conceptual approach in a swift and effective manner, avoiding becoming superfluous by delving into too much detail. In our opinion, some of the definitions used, particularly on the topics of risk, hazard, exposure, vulnerability or resilience do not do justice to the case studies presented in the second part, nor do they reflect the most current views in the field. Armaș should not be held liable nevertheless, as her research scope does not include drawing definitive theoretical distinctions¹, and besides, the ongoing

debate on the definition and operationalization of key concepts, such as disaster, vulnerability or resilience continues to produce massive amounts of information that often comes into conflict. Rather, her theoretical approach likely reflects her preference for expediency.

The second part of the book takes on a more practical approach, presenting three case studies on the perception of natural risks. This is where Armaș's expertise truly shines through. The major argument in favor of offering precedence to this research, as opposed to international desk studies stands, in our opinion, in the familiarity of the author with the subject matter. For example, the surveys included in the Annex were developed and tested over a ten year period, which is far more than anyone else has allotted to the subject. Furthermore, the author was the coordinator of several research projects financed by CNCIS, CEEX and PNII, over a period of eight years, thus creating a direct line of accountability and commitment to the success of this endeavor.

The first case study measures seismic risk perception in Bucharest in several stages. The author's approach is methodical, walking the reader through the location under analysis in a manner similar to a proficient tour guide. It starts by drawing a picture of Bucharest's specific risk profile, explaining the sources of seismic risk – the Vrancea hotspot and the crustal activity concentrated in the Carpathian Arc, and reviewing disaster events in Bucharest's history and their impact in a simple and illustrative manner that does not alienate the lay reader. While this overview's relevance to political science researchers may appear limited, it paints a grim picture of the responsibility that institutional actors must assume, of the damage they must prevent and of the disastrous impact that poor planning can have.

In the case of the historical center exploratory study focused on the Lipscani area, the author sets forth to identify the level of representation and content of natural and technological risk, targeting the estimated four thou-

1 To provide just one example, vulnerability is a multifaceted concept which, beyond categorization, reflects much more than „propensity for harm“, and as such, we feel that the respective subchapters could have been developed further. Integrating the works of David Alexander and Omar Cardona could have been beneficial to the reader in obtaining a better grasp of the concepts under examination and their particularities. A clearer delineation of the differences between hazards and risks would also be required in subsequent editions.

sand „secondary”¹ inhabitants, exposed and vulnerable by living or working there. The study took into account socio-demographic determinants, in order to identify the mental representation of the risk category, to estimate the level of danger perceived, and to subsequently evaluate the means through which risk is classified. By administering standardized questionnaires, the author was able to conclude, amongst others, that risk was difficult to define across all demographic categories, particularly with poorly-educated, low-income female respondents² and that all interviewees perceived risk as misfortune, „*nenorocire*”³, defining it based on three criteria: the characteristics of the phenomenon, its consequences, and its egocentric implications.

The author signals an important aspect that was common to all respondents, the tendency of the urban population to identify anthropic risks as major dangers, disregarding natural risks with the notable exception of earthquakes. This particular finding, that massive snowfalls or floods are not considered major risks is of particular relevance, reflecting a diminution of risk perception based on the recurrence of such events, drawing an important correlation between risk perception and the vulnerability of the inhabited space. By comparison, were Armaş' study be conducted once again, within the same parameters half a decade later, the results would reflect an indubitable shift in perception.

Furthermore, Armaş identifies a correlation between the level of severity of risk and the level of control and preventability. As such, she identified a positive correlation between controllability and the possibility of preventing a risk from manifesting⁴, its predictability influencing the perception that those risks can be mitigated and thus placing them further down the scale. The prin-

cipal component analysis used five factors of one, two or three items – earthquakes, floods, droughts, snowfalls and storms. Anthropic risks, slow-setting natural phenomena alongside the risks of different nature that give the effect of blockage/siege⁵, and those that derive from the interaction of man with the environment only account, however, for 60.8% of the variance, the factorial model failing to explain the difference.

Armaş subsequently tests a random sample of 100 subjects with regards to the fourteen evaluated risks, aiming to identify their level of prototypicality. Predictably, 39% of the respondents designated earthquakes, clearly differentiating from other natural or anthropic risks, as the Lipscani area manifests a staggering probability to be severely affected in case of an earthquake (almost 100%) and has a very low coping capacity. In the next stage of her research, Armaş returned to the Lipscani historical center to test the relationship between social vulnerability and seismic risk perception. Armaş defines psychosocial vulnerability as „the capacity of a human community exposed to a natural hazard (...) to resist, to cope and to recover from impact”⁶, opting to focus solely on the first level of social vulnerability – the capacity to recover from disaster impact⁷. Armaş used poverty rates, sex and age vulnerability to gauge their perception of the probability of oc-

5 Armaş, *Percepția*, 103.

6 Armaş, *Percepția*, 109, our translation.

7 In our opinion, Armaş could have used the distinction between hazard and risk a bit more selectively, specific formulations within the text allowing for a debate over accuracy, i.e. *hazard* understood as a dangerous phenomenon, substance, human activity or condition versus *risk*, understood as a combination between probability of occurrence and potential (negative) impact. Hazards are depicted, according to UN/ISDR terminology as a component of risk, not as an interchangeable, identical construct. Moreover, a clearer distinction is needed between the different phases of disaster management cycle (mitigation, preparedness, response, recovery and reconstruction) in order to clearly understand what the study is trying to measure.

1 Armaş, *Percepția*, 91.

2 Armaş, *Percepția*, 98; 65% of which could not define the word „risk”

3 Translated as misfortune, the concept takes on even more negative connotations in the Romanian language

4 Armaş, *Percepția*, 101

currence, the impact of previous events, the predictability of occurrence and of the possibility to mitigate their impact, drawing a comparison between evaluations done in 2005 and 2006.

The next step in Armaş's endeavor moves further towards the general. The author monitored the perception of seismic risk in Bucharest over a period of ten years, aiming to identify the differences in the way people relate to the probability of occurrence of dangerous events, to determine the evaluative content with regards to the probability and the implications of seismic risk, as well as to identify orientation patterns and trends in perceiving seismic risk. In this context, Armaş aimed to demonstrate that the socio-demographic, cultural and economic particularities of respondents lead to differentiated relationships with risk events.¹ Furthermore, Armaş set out to determine the correlations present between the type of ownership or the characteristics of the property and the attachment or perception of risk. Annual evaluations that comprised between 100 and 220 respondents showed a radicalization of risk perception in the context of increased socio-economic and environmental vulnerability², a higher level of risk perception amongst the population with lower levels of education, with the most awareness manifested by elderly females with modest education.

Of particular relevance to the political scientist is the increased state of fear of respondents, faced with limited options of mitigating risk, given economic conditions. Even more significantly, Armaş underlines the constant decrease in the level of trust expressed with regards to the coping capacity and the support of local authorities, showing a visible loss of prestige of state institutions, which are „gradually divested of the trust of the citizen.”³ By appealing to focus groups and administering a 31 item survey to a sample made up of 500 subjects, Armaş concluded the seismic risk evalua-

tion by identify several psychological triggers with regards to seismic risk, grouped under four factors of which perceived social vulnerability and perceived psychological vulnerability cover the most recurring triggers.

In the two chapters that follow, Armaş proceeds to repeat the process with flood perception in the Danube Delta (carried out in July and August 2007), as well as with the perception of landslide risk in two different areals – the municipality of Breaza, and the village of Petriceaua (carried out in 2002 and 2003). In the flood risk study, Armaş underlined the personal vulnerability perceived by inhabitants of three sample communities – Sf. Gheorghe village, Tudor Vladimirescu neighborhood, and the central area of the municipality of Tulcea. Both case studies reflect a similar pattern, that when self-reliance (confidence) is lowered due to a lack of resources, the individual seeks outside support and security, and when his needs are not met by institutional actors, fear becomes a constant mindset, being projected upon the surrounding environment. This lack of trust eventually translates, once disasters occur, in a very low level of resilience, in a failure to adjust and survive, making these individuals the most susceptible to „severe post-disaster trauma.”⁴

Armaş concludes the second part of the book by underlining the importance of understanding risk reaction patterns, taking into account economic, social, political and cultural vulnerability that reduces or limits access to opportunities⁵. The increased awareness of disaster risks, and the perceived lack of control with regards to the anthropic and the natural environment thus lead to increased uncertainty, which can only be mitigated by measuring and taking into account disaster risk perception in designing policies that adjust the coping capacity of communities.

Laura-Madalina Spătaru

[The International Emergency Management Society]

1 Armas, *Percepția*, 121.

2 Armas, *Percepția*, 124.

3 Armas, *Percepția*, 126.

4 Armas, *Percepția*, 164.

5 Armas, *Percepția*, 179.

A Constructivist Theory of International Relations

Alexander Wendt, *Teoria socială a politicii internaționale*

translation by Mihai Cristian Brașoveanu (Iași: Polirom, 2011), 416 pages

Twelve years after the initial publication of Alexander Wendt's work¹ in 1999, Polirom press publishes, in the translation Mihai Cristian Brașoveanu, the Romanian version of this work that has already become a canonical one in the theory of international relations.

Based on the social constructivist theory² Wendt proposes an alternative theory of international relations which constitutes one of the most important contributions to the field in recent years. The work is primarily a theoretical work which reconstructs and rethinks the international relations as a scientific (and academic) discipline. As Wendt says, the subject of his work is the „ontology of international life”³. The work has important epistemological consequences, particularly for social sciences epistemology (in particular international relations as part of the social sciences) and aims to rehabilitate idealistic ontology as the foundation of knowledge and understanding of international relations. This is true even if, in regard to the social world, as Wendt researchers should be more concerned with the „explanation”⁴

of the world rather than with „how” the world may be known. Wendt's ambition to restore the idealist ontology is firmly rooted in the epistemology of social sciences and is inherently opposed to the materialist ontology represented by the main theories of international relations (particularly neorealism and neoliberalism) against which Wendt argues.

Wendt is critical of current theories of international relations on the grounds that they are based tacitly on the materialistic ontology in which *power* and *interest*, key categories in the international relations, are understood as directly shaping international politics. However, Wendt argues, this is not accurate. Power and interest are constructed realities in the ideas and culture has a pivotal role in their (social) construction. Thus, international politics can be understood by understanding how the international system is built by international actors (especially states) and how the culture is distributed within this system. Only then, researchers should turn to how power and interests are culturally constructed in the „international society”. So, the key to understanding international politics, in Wendt's thinking, is first at the level of the structure of the international system, and then at the level of constructing *power* and *interest* by individual actors which are the states.

Any thought process is essentially a reflexive act says Wendt, and states are also individual actors (in terms of

1 *Social Theory of International Politics* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1999).

2 Vezi și Peter L. Berger and Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* (Garden City, NY: Anchor Books, 1966).

3 Wendt, *Social Theory of International Politics*, 372.

4 *Ibid.*, 50.

the general methodological individualism) and are capable of their own reflexive thought processes. This reflexive thought processes of the states has led to an international system in which states interact with each other by appealing to „public reason“. The international system is in fact a global „public sphere“ (an emergent one) in which states act under rules perceived by themselves as the rules of the system. The ensemble of the states forms thus globally a system that is more than the sum of its elements and understanding this ensemble essential for understanding international relations.

Wendt's view, unlike the neo-realist view which he criticizes on the grounds of being individualistic, is a holistic one. The vision proposed by Wendt is that of the structural constructivism in which the states have internalized (or about to internalize) the culture of a global system of interaction in which power and interest are defined precisely by this culture. Consequently, international relations cannot be understood through the mechanisms through which power and interest manifest themselves but by the way in which they are designed, constructed and understood by the state-actors through the global system and its culture that the states have internalized.

These few lines cannot exhaust all the issues in Wendt's work. They only draw attention to the Romanian edition of this essential work in the international relations theory that redefined and the international debates and has the potential to also revive international relations as an academic and scientific discipline in Romania. On one hand by reviving the theoretical and epistemological debates, and on the other hand, by integrating the constructivist theory of international relations in the empirical studies that are concerned with international politics.

The Romanian translation of this work is welcome and it will be of great use to students, professors and researchers in the field but also to journalists and

politicians concerned or involved in the field and are now presented with this reference work.

Beinur Giumali

[The University of Bucharest]

REFERENCES

Berger, Peter L., and Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, NY: Anchor Books, 1966.

Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1999.

Studii cu privire la Gramsci

Marcello Montanari, *Studi su Gramsci. Americanismo democrazia e teoria della storia nei Quaderni del carcere*

Lecce, Edizioni Pensa Multimedia, 2002, pp.215

În anul 2002 editura Pensa Multimedia din Lecce a publicat cartea profesorului Marcello Montanari, *Studi su Gramsci. Americanismo democrazia e teoria della storia nei Quaderni del carcere*. Montanari este profesor în cadrul Universității din Bari unde predă „Istoria doctriinelor politice”. De-a lungul carierei sale, autorul cărții s-a ocupat de studierea și analiza marxismului teoretic francez și de cultura italiană de secol XIX. Pe parcursul carierei sale a publicat mai multe cărți printre care: *Sentieri Interrotti. Lettere su Novecento* (2011); *F. Neumann, A. Gramsci, H. Arendt. Per la critica dei totalitarismi. Antologia di scritti* (2004); *Vico e la Politica dei moderni* (1995); *La libertà e il tempo* (1991), etc.

Lucrarea cu titlul *Studi su Gramsci. Americanismo democrazia e teoria della storia nei Quaderni del carcere* este o colecție de opt eseuri, șase dintre acestea fiind anterior publicate între anii 1987-2001. Lucrarea este deschisă de o „Introducere” intitulată: *Gramsci inattuale*. Cele opt eseuri se intitulează: *Razionalità e tragicità del moderno*; *Verso la democrazia. Osservazioni su etica e politica*; *Crisi dello Stato e crisi della modernità*; *Costituzione dei soggetti e tempo storico nell'età dell'americanismo*; *Dall'individualismo all'economia programmatica*; *Analisi del fascismo e storia d'Italia*; *L'unità d'Italia e la „questione meridionale”*; *La finalità etico-sociale del partito politico*.

Autorul și-a prefătat lucrarea cu o introducere care are un titlu; *Gramsci inattuale* (.....) care a suscitat în critica de specialitate atenția. Așa cum arăta Guido Liguori „alegerea titlului a fost fericită, neașteptată și are un caracter polemic”. Tocmai termenul de *innattuale* a suscitat atenția deoarece deschide o nouă abordare în studierea scrierilor gramsciene. Termenul propus de Montanari implică refuzul acestuia de a accepta analizele criticilor lui Gramsci care consideră că acesta a promovat o gândire organicistă și totalitară. Ei bine, Montanari reinterpretează gândirea gramsciană, plecând de la conceptul de hegemonie, promovat în *Quaderni del carcere*, ca fiind profund democratică și chiar poliarchică.

Pe parcursul eseurilor, Montanari propune mai multe teme de gândire. Dintre acestea alegem câteva: tema partidelor politice, a modului în care Gramsci l-a interpretat pe Machiavelli, cheia de lectură folosită de Gramsci pentru a explica „eșecul” procesului Risorgimental care este direct legat de conceptul de hegemonie și de „questione meridionale”, centralitatea conceptului de „revoluție pasivă”, etc.

În cadrul temelor propuse de autor răzbate cu tărie axul central pe care acesta își demonstrează și argumentează ideile; criza statului-națiune și problema democrației. Montanari subliniază cum, concepția gramsciană asupra democrației nu este înțeleasă în sens liberal (atomist)

ci ca un „sistem complex” de „ corporații private”, alcătuite din partide, syndicate care îi organizează pe cetățeni. Astfel, cetățenii sunt scoși din starea de „ anomie” devenind parte integrantă a procesului decizional politic. Gramsci consideră că întregul fenomen cunoscut sub numele de Risorgimento a fost un eșec deoarece nu a integrat elementul revoluționar, care, datorită specificului peninsular nu ar fi putut veni decât de la populația rurală. Acesta este „ păcatul-originar” care a stat la baza creării statului-națiune italian și de aici agonia acestui model care a culminat cu regimul fascist.

Propunerea gramsciană, în viziunea lui Montanari, este lupta pentru hegemonie într-o realitate poliarchică, care trebuie să aibă, însă, ca rezultat eliminarea diviziunii sociale dintre conducători și conduși (dirigenti e diretti). Însăși ideea unei societăți civile „vertrebată” care este diferită de cea propusă de tradiția liberală, se regăsește, în viziunea lui Montanari în spiritul Constituției italiene de la 1948. Practic, sistemul democratic italian este înțeles ca o „ democrație organizată” unde principalii actori sunt partidele politice, ce au funcția de intermediari și în același timp de garanți ai raportului dintre Stat și societatea civilă, înțeleasă în mod dialectic.

O altă analiză importantă privește tema americanismului, văzută ca o figură istorică, expresie a puterii raționale și hegemonice, limitată, însă, în sens comunicativ, prin temporaneitatea sa. Desigur, ipoteza autorului este interesantă, însă nu trebuie să uităm realitatea că universul de gândire gramscian se încadrează, totuși, începutul de secol XX și al primelor decenii ale comunismului italian și bolșevic. Transcenderea acestei realități nu trebuie realizată. Gramsci a fost un comunist și a rămas, până la moartea sa, un comunist, chiar dacă, de multe ori, viziunea sa s-a deosebit fundamental de aceea dată de, contemporanul său; Stalin. Oricum, cheia în care Montanari îl recitește pe Gramsci este inovativă și deschide noi piste teoretice.

Prezentarea tuturor acestor direcții de gândire propuse de autor ar impli-

ca acordarea unui spațiu larg. Intenția autoarei acestei recenzii nu este aceasta, cât mai ales să aducă în atenția specialiștilor faptul că Antonio Gramsci începe să fie prezentat în alte chei de lectură. Temele prezentate de Montanari sunt deosebit de interesante în contextual reevaluării gândirii gramsciene care a început să aibă loc în ultimii douăzeci de ani. Căderea comunismului în Europa a adus cu sine eliberarea gândirii gramsciene de dogmatismul cu care acesta a fost analizat în ultima jumătate de secol.

Ioana Cristea Drăgulin

[The University of Bucharest]

Eternul azimut occidental

Mihail E. Ionescu, *România orientală. 160 de ani, 1848-2009*

Editura Militară, București, 2009, 301 pagini

Inițial fragmentar, ulterior tot mai asumat, România și-a văzut destinul ultimilor 160 de ani intim legat de Occident. Elitele românești, fie ele fanariote, pre și postpașoptiste – formate întru canoanele de la Paris, Viena ori Berlin; monarhia de Hohenzollern; liderii comuniști chiar, pentru a nu mai vorbi de evul postdecembrist au considerat că lumina vine din Apus. Ex occidente lux! (indiferent de înnorările vremelnice ale climatericii istorice).

La circa 160 de ani de existență și modernitate statală românească, istoricul militar Mihail E. Ionescu ne propune o repovestire-bilanț a unui angajament cultural și geostrategic din care nu au lipsit infinite întorsături de situație. Scrisă dintr-o perspectivă liberală, optimistă față de hegemonia anglo-americană a secolelor XIX-XX, *România orientală* poate fi privită în oglinda „Istoriei popoarelor anglofone”, a lui Winston Churchill sau lucrărilor lui Robert Kagan (*Dangerous nation*) și Walter Russel Mead (*God and Gold; Anglo-saxon attitudes*).

Profesiunea de credință a cărții este aceea a perenității azimutului occidental, după cum îl numește autorul [p.18; p.90]. Pentru a descrie istoria modernității românești, decupată din contextul mai larg al modernității globale, voi enumera ceea ce numesc cele cinci etape ale decolonizării (fiecăreia îi corespunde o etapă în drumul modernizării românești):

– circa 1776-1789: etapa desprinderii republicii americane de coroana britanică precum și momentul Revoluției Franceze – deși, în cele din urmă, momentul na-

poleonian încerca să capitalizeze mesajul universalist al Revoluției în beneficiul Franței, Revoluția va oferi un bagaj argumentativ tuturor mișcărilor de eliberare națională de mai târziu;

– 1820-1902: cu intermitențe, al doilea val al decolonizării cuprinde mai ales țările latino-americane. În Europa sud-estică putem vorbi de o decolonizare de sub hegemonul otoman: România, Bulgaria, Grecia ;

– 1914-1920: Primul război mondial și sistemul diplomatic versailleean¹ sanctifică destrămarea mai multor imperii care sunt înlocuite de state naționale;

– 1937/1940-1989: a doua mare conflagrație și apoi Războiul Rece suprapun expansiunea sovietică în Europa de Est decolonizării din Lumea a III-a;

– după 1991: destrămarea URSS-ului, și nu numai, fărâmițează suplimentar sistemul internațional moșind o inflație de noi state.

Fiecăruia dintre aceste etape îi corespunde o treaptă a drumului românesc

¹ În dreptul internațional ca și în istoriografie se tot vorbește despre impactul Tratatului de la Westphalia în cimentarea suveranității ca bază a sistemului internațional. Dreptul forței, cel dinastic, rațiunile umanitare sau comerțul au încălcat mereu suveranitățile statelor așa că a vorbi despre Westphalia în altă accepție decât ca metaforă este o exagerare. Ceea ce a reușit Tratatul de la Westphalia să realizeze a fost să excludă războiul religios din practica marilor puteri. De abia cu secolul XX și cu Liga Națiunilor poate cineva vorbi de o întări a dreptului la suveranitate. Versailles cred poate fi considerat adevăratul Tratat de la Westphalia.

către modernizare, occidentalizare și ne-atârnare [10-14; 92-93].

Prima etapă, cea de secol XVIII, este martora unor timide reforme fanariote precum și a unor voci ardelene, precum Ioan Inochentie și Samuil Micu-Klein, pentru afirmarea identității istorice românești. A doua etapă, prepașoptistă și pașoptistă deschide poarta luptei conjugate a burgheziei și intelectualității, din cele trei provincii, pentru înlăptuirea dezideratelor naționaliste. Creșterea mizei românești, Mica Unire a lui Cuza, apoi îndelungatul stabiliment carlist vor fi ingredientele unor reforme sociale în ritm galopant; ale independenței de stat a României și a racordării monarhiei micritice la sistemul de alianțe Belle Époque.

Pentru România, a treia etapă, după un tribut de sânge consistent, certifică desăvârșirea teritorială, al cărei garant diplomației români l-au văzut a fi dreptul Ligii Națiunilor. Înfrângerea din al doilea mare război oferă României experiența dramatică a unei alter-modernități: cea oferită de regimul comunist în limitele Pactului de la Varșovia. Colapsul economico-instituțional al comunismului eliberează România de sub sabia damocleeană a Kremlinului, orientând-o rapid către lumea atlantică. O opțiune încă valabilă, dar nu lipsită de controversă, rapide, regrete dar și speranță.

În linia deja bătătorită a problematicei formelor fără fond, Mihail E. Ionescu așează drumul modernizării românești sub zodia procesului de *nation-building*. Metaforic spus, eterna provocare a fost aceea a umplerii paharului de import cu lichidul unei societăți non-occidentale. Însă modernizarea nu însemna pentru elite și supus doar achiziționarea unor produse de lux, ci schimbarea identității înseși – adică asumarea unui **nou mod de a fi**. Pentru că aceasta este originea cuvântului '*modernitate*' care apare tocmai pentru a descrie dureroasa trecere de la romanitate la commonwealth barbar, post-imperial de secol V. Conservatorii carpiști și junimiști, ulterior liberalii înșiși cu politica lor protecționistă („prin noi înșine”/ Romania fara da se), legionarii și, în cele din urmă, fanatismul autarhic

al lui Nicolae Ceaușescu – repetă tema autohtonismului. Deși autorul manifestă repetat o admirație față de familia Brătienilor, consideră că dinastia de la Florica a fost metafora unui anumit tip de conducere oligarhică și netransparentă care va schilodi maturizarea democratică și va pregăti drumul totalitarismului comunist. [pp.22-24 și *passim*]: „Într-un alt context istoric, discursul mitului Brătianu devine contraproductiv. De pildă, în condițiile integrării României în Vest – Uniunea Europeană și NATO – încăpățânarea în conservarea unei independențe care să excludă interdependența devine un obstacol. După cum, în condițiile globalizării și integrării, avansarea formulei <prin noi înșine> devine sinonimă cu respingerea paradigmei de cooperare internațională și cu asumarea izolării economice și politice. Așadar, mitul dinastiei Brătianu solicită azi dimensiuni reacționare în mentalul colectiv național.” [p.24]

Cele de mai sus fiind spuse, autorul pare să nu ia în considerare efectele nocive ale pătrunderii capitalului străin/internațional. După cum chiar Ionescu recunoaște, persistența problemei agrare a frânat evoluția instituțională a României, oferind cauze propice unor răscoale de masă, 1888 și 1907 fiind vârful unui „aisberg neliniștitor” [p.13]. Statul agraro-birocratic creat prin carbonizarea etapelor (expresia poate fi mai de folos decât tradiționalul: agraro-industrial), suprapunea unei păături de țărani (aceștia aduceau 38,5% din PIB-ul țării în 1938) una de pseudo-burghezi, conform lui Mihail Manoilescu. În recensământul său din 1943 numărul adevăraților mari capitaliști, industriași sau patroni particulari se ridica la 22.500, în timp ce numărul pseudo-burghezilor care lucrau la stat era de 101.000 [pp.67-69]. Ceea ce îl îngrijora pe Manoilescu prefigura discuția actuală despre „omul gras” și „omul slab”: faptul că burghezia nu popula piața, ci supraaglomera sectorul public.

Revolta din 2011 din Egipt s-a electrizat pe fondul unei societăți agrare, a unui sector birocratic hipertrofiat și a unui mare număr de tineri cu studii, șomeri și

fără un orizont al șanselor. Într-o manieră similară, Dan Voiculescu și Alexandru Pop arată că în România interbelică nu exista o veritabilă economie de piață, iar prețurile erau stabilite de monopoluri.¹ Astfel, economicul devenea o funcție a capriciilor politice. În optica unui Murray Rothbart statul nu este soluția ci o parte a problemei! O piață lăsată să lucreze ar dezvolta de la sine o clasă mijlocie extinsă și prosperă. Modelul liberal arareori se aplică – în practică; așa cum demonstrează economiști ca Alfred Marshall² sau Immanuel Wallerstein, piața este de multe ori emblema unor rețele de producție transnaționale care pauperizează statele de periferie pentru a duce profitul către cele dezvoltate.³ Asemenea suratelor din America Latină, și România modernă s-a zbatut să intre într-o interdependență echitabilă, fără a fi anexată sferelor străine de influență.

1 Dan VOICULESCU, *Competiție și competitivitate*, (Editura Economică, București, 2001), 10;17

2 Dan VOICULESCU, 9 și *passim*

3 Immanuel WALLERSTEIN, *Historical capitalism with capitalist civilization*, (London/New York, Norton Client/Verso 2003), 18;29

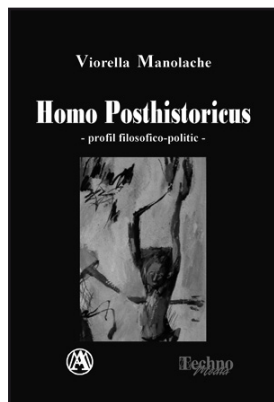
România orientală poate fi citită în funcție de conotația pe care o acordăm cuvântului oriental. Prin Orient înțelegem acel pol de umanitate fundamental diferit de Occident. Dar, de cele mai multe ori, îl folosim ca verb cotidian: a orienta. În acest caz, istoria României moderne nu mai este atât drumul aspirației apusene, cât un compendiu de pragmatism; unul despre modul în care societatea românească s-a [re]orientat mai bine, pentru a-și asigura interesul. Istoria României moderne devine deci un ghid de supraviețuire.

Silviu Petre

[National School of Political
and Administrative Studies Bucharest]

Homo Posthistoricus - Profil filosofico-politic

Autor: Viorella Manolache, Editura Techno Media

Anul apariției: 2012
Număr pagini: 272
ISBN: 978-606-616-048-3

Incitantă chiar din titlu, *Homo posthistoricus. Profil filosofico-politic* este lucrarea unui veritabil „homo proteicus”. În intervalul, de scurtă respirație, 2004-2011, autoarea VIORELLA MANOLACHE și-a câștigat statutul de *performer* în domeniu: 10 cărți cu caracter original – un parcurs livresc remarcabil.

Teoretizând asupra fundamentului ultim, acel „Letztbegründungsargument” habermasian, VIORELLA MANOLACHE descoperă noi unghiuri de abordare. „În loc să căutam un sens ascuns al istoriei, trebuie să-i dăm istoriei un sens” – afirma sentențios Karl R. Popper (*În căutarea unei lumi mai bune*). În consonanță cu Popper, cercetătoarea aflată sub auspiciu academice subliniază necesitatea instalării în acele spații ale istoriei ce sunt purtătoare de finalitate/aură etică.

În condițiile unui aparent vid teoretic, opțiunea pentru un nou discurs se revendică de la *modele epuizate*, reclamând așezarea într-o paradigmă proprie: *postmodernism* și/sau *posthistorie* – consideră tânara cercetătoare. „Acolo unde *postmodernismul* caută diversitate și fragmentare, *posthistoria* nu vede decât unitate și nediferențiere. Acolo unde privirea lyotardiană caută „furnizori” *pozitivi de realitate*, ochiul sceptic al lui Arnold Gehlen se agață de „lamento”-ul lumii contemporane (...)”. *Posthistoria* ar fi posibilul derapaj, „accidentul potențial, determinat de (re)corelarea mediată a fragmentelor realului”.

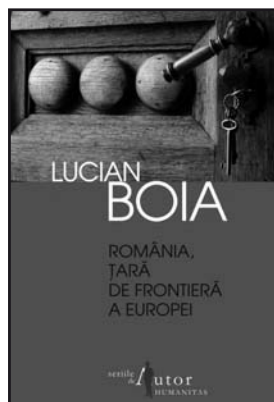
În faimoasa *Minima moralia*, Thodor Adorno vorbește despre gestul lui Münchhausen, care se smulge din mlaștină, trăgându-se de propria perucă. Da, căci gânditorului de astăzi i se cere să se situeze, deopotrivă, în obiecte și în afara lor. Clipă de clipă. „Privirea către depărtari, ura la adresa banalității, căutarea noului, a ceea ce n-a fost încă fixat de schema națională dominantă rămâne ultima șansă a gândirii (...)”. Cine oferă unicitate, pe care oricum nimeni nu mai vrea să i-o cumpere, reprezintă, chiar și împotriva propriei voințe, însăși libertatea schimbului – iată ce ne propune spectaculoasa „lecție” adorniană, cu caracter de apoteogmă.

Lucrarea VIORELLEI MANOLACHE despre prezintă, în mod cert, atributul unicității.

Conf. univ. dr. ALEXANDRA-CATRINA CIORNEI

România, țară de frontieră a Europei

Autor: Lucian Boia, Editura Humanitas

Anul apariției: 2012
Număr pagini: 348
ISBN: 978-973-50-3203-6

După ce a supus unei analize critice multiplele construcții ale istoriei naționale, Lucian Boia ne oferă propria sa interpretare a României. Din acest punct de vedere, *România, țară de frontieră a Europei* completează și reîntregește demersul inițiat în *Istorie și mit în conștiința românească*: cele două cărți fac acum corp comun. Ce este România? Răspunsul nu poate fi găsit decât în istorie, într-o istorie globală pe care Lucian Boia o construiește altfel decât o știm din istoriile tradiționale de până acum. El își invită cititorul să participe la o pasionantă explorare de-a lungul celor mai diverse itinerarii ale trecutului și prezentului, nelipsind nici incursiunile în Panteonul național sau o plimbare pe străzile Bucureștiului.

Amintiri din Junimea

Autor: Iacob Negruzzi, Editura Humanitas

Anul apariției: 2011
Număr pagini: 352
ISBN: 978-973-50-3373-6

„Societatea Junimea n-a fost un loc, n-a fost un grup, n-a fost, în nici un caz, o instituție plicticoasă, o lecție de manual, a fost o lecție de viață și o stare de spirit: aceea care-i însușește pe tinerii de vârste cuprinse între vreo 20 și 30 de ani, întorși de la studii din străinătate cu gândul de a umple un loc gol pe harta treburilor românești. (...) Norocul Junimii în anii ei cei mai buni și mai prolifici au fost scriitorii de vârf, numiți azi clasici, împreună cu capul critic al Societății, Titu Maiorescu. Însă norocul Junimii în posteritate a fost un scriitor de rang doi, dovadă că istoria literară nu se sprijină numai pe umerii gigantilor. Ca să fie și să rămână pentru oamenii viitorului mai mult decât o pagină de dicționar, Junimea avea nevoie de un narator: prezent, activ, implicat, dar mai ales fidel, una dintre cele mai rare calități ale scriitorilor. Și

îndeajuns de format în spiritul cărților bune ca să nu-și rateze misiunea. Acest om a existat, și numele lui este Iacob Negruzzi.” (Ioana PĂRVULESCU)

Istoria globală a crizei financiare (2007-2010)

Autor: Johan A Lybeck, Editura Polirom

Anul apariției: 2012
Număr pagini: 328
ISBN: 978-973-46-2538-3

În cea mai severă criză economică pe plan mondial de la Marea Depresiune a anilor '30 sectorul financiar a fost grav afectat, chiar dacă economiile naționale nu s-au prăbusit așa cum s-a întâmplat atunci. Sute de bănci din Statele Unite și Europa au fost închise, silite să fuzioneze cu parteneri mai puternici, naționalizate sau recapitalizate cu fonduri alimentate de contribuabili. Johan A. Lybeck, profesor de economie, având însă și experiența directă în domeniul bancar, descrie debutul crizei la începutul anului 2007, explică motivele ce au dus la apariția acesteia, o compară cu crizele anterioare și îi discută consecințele, oferind propria viziune asupra căii pe care o putem urma pentru a ajunge din nou la prosperitate. Dacă criza financiară putea fi sau nu anticipată și cum se explică faptul că aceasta s-a produs doar în Europa și America, nu și în Asia sunt doar două dintre numeroasele subiecte de interes tratate în volum.

Index de Autori

Sonia Catrina – Licență în filologie, Universitatea din București, master interdisciplinar în științe sociale la Școala doctorală în Științe Sociale din București, Europa Centrală și Orientală, doctor în sociologie, Facultatea de sociologie și asistență socială, Universitatea din București, România, în cotutelă cu Școala doctorală în științe sociale, Universitatea „Victor Segalen”, Bordeaux 2, Franța, actualmente este cercetător asociat la Institutul de sociologie „Dimitrie Gusti” din cadrul Academiei Române.

Mihai Chioveanu – Doctor în istorie al Universității ”Al.I.Cuza” din Iași (2005) și master în istorie al Central European University din Budapest (1999). În prezent este conferențiar universitar la Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București. Din 2004 este membru al delegației României la **Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research**. Este autorul lucrării *Fețele fascismului. Politică, ideologie și scrisul istoric în secolul XX*, Editura Universității din București, București, 2005 și a numeroase alte articole și studii pe holocaust și fascism publicate în publicații academice precum *Studia Politica*, *The Romanian Political Science Review*, *Studia Hebraica*, *Sfera Politicii*, *Xenopoliana*. Domeniile de cercetare acoperă fascismul European, Holocaustul și studiile pe genocide, politica Orientului Mijlociu.

Gheorghe Ciascai – Conf.univ.dr. Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, din București.

Ileana Dascălu – Drd., Facultatea de Filosofie, Universitatea din București, master în Studii Europene, Facultatea de Filosofie, Universitatea din București.

Ioana Cristea Drăgulin – Drd., Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București, masterat Facultatea de Istorie-Geografie, Universitatea Hyperion din București, licență, Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

Raluca Dima – Drd., L'École des Hautes Études en Sciences Sociales, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

Sabin Drăgulin – Lect. univ. dr., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București, secretar general de redacție Sfera Politicii. Cercetător postdoctoral Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

Nicolae Drăgușin – Prep. Univ. Drd., Facultatea de Științe Politice Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” București.

Alina Duduciuc – Asistent universitar doctor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”.

Alexandru Florian – Prof. univ., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, director general, Institutul Național pentru Studiarea Holocaustului în România „Elie Wiesel”.

Beinur Giumali – Drd. Facultatea de Sociologie, Universitatea din București.

Francisc Adrian Helstern – doctorand în sociologie (SNSPA), master în științe politice (SNSPA), licențiat în științe politice (SNSPA), actualmente este director la Direcția studii și documentare legislative, din cadrul Camerei Deputaților.

Alina Hurubean – Cercetător post-doctoral, Facultatea de Filosofie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Loredana Ivan – Lector univ. dr., SNSPA, Facultatea de Comunicare și Relații Publice, cercetător postdoctoral, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială Universitatea din București. Ultima carte publicată: Loredana Ivan, Alina Duduciuc, Comunicare nonverbală și construcții sociale, București, Editura Tritonic.

Viorel Mionel – Drd., Școala Doctorală a facultății de Geografie, specializarea Geografie Umană și Economică, Universitatea București, master Facultatea de Relații Economice Internaționale, Master de Comunicare în Limba Engleză pentru Predare și Cercetare Economică, Academia de Studii Economice; licență la Facultatea de Geografie, secția Geografie, specializarea Geografie Umană și Economică, Universitatea București, 2006.

Dan Pavel – Predă științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București. A înființat la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, Facultatea de Științe-Politice, Administrație Publică și Jurnalism, împreună cu Emil Boc și Vasile Pușcaș. Fost redactor-șef adjunct și fondator al publicațiilor *22*, *Sfera Politicii*, *Polis*. Membru al Uniunii Scriitorilor din România. În prezent, coordonează firma de consultanță politică, DDHM Strategic Consulting.

Silviu Petre – Licență la Facultate de Științe Politice a Universității București, actualmente angajat al Centrului de Studii Est-Europene și Asiatice din cadrul MAPN.

Ana-Maria Popovici (Andronache) – Asistent univ. drd. Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași.

Raluca Radescu – Drd., Facultatea de Științe Politice, SNSPA.

Ana-Maria Rădulescu – Drd. Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București, Master în Științe Politice, Facultatea de Științe, Politice, Universitatea din București.

Camelia Runceanu – Asist. univ. drd. Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București, redactor, *Sfera Politicii*.

Cătălin Secăreanu – Drd. în științe politice, Facultatea de Științe Politice a Universității București și totodată la Ecole Doctorale Francophone en Sciences Sociales a Universității București., Master în *Comparative Politics*, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, licențiat al Facultății de Științe Politice, Universitatea București.

Laura-Madalina Spătaru – Doctorand, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, Master, Managementul Proiectelor, Școala Națională de Științe Politice și Administrative, Licență, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, specializare „științe politice în limba engleză”. În prezent, vice-președinte tineret al The International Emergency Management Society (TIEMS, Romania) și vice-presedinte al Asociației Salvatorilor Voluntari pentru Situații de Urgență (ASVSU).

Titus Techera – Student, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București.

Adrian Marius Tompea – Asist. univ. drd. Universitatea „Petre Andrei” din Iași.

Ilarion Țiu – Asist. univ. dr., Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București.

SUMMARY

Editorial

- Social Categorization as a Manner of Creating Boundaries, Avoiding and Discriminating against the „Other(s)” 3
Sonia Catrina

Discrimination

- Anti-discrimination Philosophy and the Decline of Post-capitalist Democracies..... 11
Dan Pavel
- The Dynamics of Mass Murder. Grasping the Twisted Decision-Making Process behind the Romanian Holocaust 25
Mihai Chioveanu
- The Origins of Racism in Romania. A History of Ideas 37
Sabin Drăgulin

Event

- Round Table: Romanian Jewish Migration During the Second World War) 51
Camelia Runceanu

Discrimination

- The Stain That Gets Increasingly Visible. The Ethnic Segregation in the Pata Rât (Stain snout) Ghetto, Cluj-Napoca* 53
Viorel Mionei
- A Top-Down Approach to Roma Discrimination. International Litigation as a solution for Human Rights Redress against Violations 63
Raluca Radescu
- Mass-media and the Advancement of Ant-discrimination Policy..... 72
Ana-Maria Popovici (Andronache)
- Migration and discrimination – theoretical perspectives..... 79
Francisc Adrian Helstern
- Equality of Opportunity and Non-Discrimination 87
Ileana Dascălu
- Gender inequalities at the intersection of discriminatory mechanisms..... 94
Alina Hurubean
- Using nonverbal sensitivity and cognitive style to discriminate between self and others’ prosocial behavior 100
Loredana Ivan
- Facial discrimination of political candidates and voting behavior 111
Alina Duduciuc
- Discrimination in communist period: the life of political prisoners after release 118
Ilarion Țiu
- „Us” and „Them”. The Discourse of a „National Church” about „Religious Freedom” and „Religious Pluralism” 123
Raluca Dima
- The variable geometry of EU and how to use it in times of crisis 134
Gheorghe Ciascai

Archive

- Ion Antonescu's Regime and the Jewish Emigration 140
Alexandru Florian

Reviews

Television and the Autonomy of the Scientific Field.....	151
<i>Nicolae Drăgușin</i> Pierre Bourdieu, <i>Despre televiziune</i>	
The Pitfalls of History. Romanian Elite Between 1930 and 1950.....	153
<i>Cătălin Secăreanu</i> Lucian Boia, <i>Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950</i>	
I.D. Sîrbu sau lecția de demnitate.....	158
<i>Ana-Maria Rădulescu</i> Clara Mareș, <i>Zidul de sticlă. Ion D. Sîrbu în arhivele Securității</i>	
Some notes on the concealment of the classical philosopher	162
<i>Titus Techera</i> Paul Johnson, <i>Socrates: A man for our times</i>	
Theoretical Approaches and Empirical Forms of Populism.....	166
<i>Adrian Marius Tompea</i> Sergiu Gherghina, Sergiu Mișcoiu, Sorin Soare (editori), <i>Populismul contemporan</i>	
Unpredictability, Uncertainty, and Fear: Measuring Natural Risk Perceptions.....	168
<i>Laura-Madalina Spătaru</i> ARMAȘ, Iuliana, <i>Percepția riscurilor naturale: cutremure, inundații, alunecări</i>	
A Constructivist Theory of International Relations	172
<i>Beinur Giumali</i> Alexander Wendt, <i>Teoria socială a politicii internaționale</i>	
Studies on Gramsci.....	174
<i>Ioana Cristea Drăgulin</i> Marcello Montanari, <i>Studi su Gramsci. Americanismo democrazia e teoria della storia nei Quaderni del carcere</i>	
The Eternal Western Azimuth.....	176
<i>Silviu Petre</i> Mihail E. Ionescu, <i>România orientală. 160 de ani, 1848-2009</i>	
Signals.....	179
Index of authors	181
Summary	183

Discrimination

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.
Textele vor fi trimise redacției. Deciziile privind publicarea sunt luate de către echipa editorială.
Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.
Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform
legilor în vigoare.

Titlul articolului

Prenumele Numele Autorului
Funcția și Instituția de apartenență
Adresa de e-mail.

ABSTRACT:

Toate articolele trebuie însoțite de un abstract care rezumă tematica articolului, evidențiind contribuția autorului. Abstractul nu trebuie să fie mai lung de 750 de semne. Abstractul trebuie redactat în limba engleză. Articolele trebuie trimise în format Microsoft Word (.doc) sau Rich Text Format (.rtf). Lungimea dezirabilă a unui articol este de 18.000-25.000 de semne. Pentru a vedea câte semne are articolul dumneavoastră, puteți folosi opțiunea word count din orice pagină pe care o deschideți în programul Microsoft Word. La sfârșitul abstractului trebuie să menționați titlul articolului în limba engleză.

KEYWORDS:

Drept *Keywords* trebuie să indicați, în limba engleză, cu italice, un număr de 5-7 termeni principali din articolul dumneavoastră. De exemplu în foma: *abstract, author name, title of the paper, references, submission*.

ARTICOLUL:

Articolul trebuie redactat folosindu-se alienate de felul acelor care se folosesc în acest document. Ele trebuie redactate cu fonturi *Times New Roman*, de preferință, de mărimea 12 pt., la doua rânduri, pentru textul articolului, *Times New Roman*, mărimea 10, la un rând, pentru *footnotes*. În cadrul articolului se respectă normele ortografice în vigoare stabilite de Academia Română. Atunci când este nevoie, diferitele note sau referințe se realizează prin utilizarea opțiunii *footnotes* din programul *Microsoft Word*. De fiecare dată când orice referință bibliografică este menționată prima dată, trebuie să dați informația bibliografică integral. Traducătorul trebuie întotdeauna menționat în prima citare. Vezi următoarele exemple de citare:

Pentru cărți

Se indică prenumele și numele autorului, titlul cărții integral (titlu și subtitlu) scris cu italice, urmat de paranteză, în interiorul căreia se dau localitatea apariției cărții, urmată de două puncte, editura la care a apărut cartea, anul, iar după închiderea parantezei se indică pagina sau paginile din care se citează. Dacă sînt mai mulți autori sau editori, se dau toate numele. Notele de subsol corespunzătoare arată astfel:

1 Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited* (Chatam, New Jersey: Chatam House Publishers, 1987), 23.

2 Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop (Iași: Polirom, 1999), 272-27.

3 Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996), 74.

Pentru capitole din cărți

4 Edward G. Carmine, Robert Huckfeldt, „Comportamentul politic – o perspectivă de ansamblu”, în Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de știință politică*, traducere colectivă (Iași: Polirom, 2005), 206.

Pentru referințe la o notă de subsol

5 Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989), 164, n.1.

Pentru articole

Se respectă aceleași norme, menționîndu-se prenumele și numele autorului, titlul articolului în caractere drepte, între ghilimele, urmat de numele revistei/publicației în italice, numărul publicației, anul apariției (în paranteză), urmat de două puncte, pagina sau paginile citate.

6 Adrian Cioroianu, „Și totuși, Europa unită există – deși nu toți europenii votează”, *Sfera Politicii* 136 (2009): 9.

Pentru articole din ziare

7 Daniel Dăianu, „Schimbarea modelului”, *Jurnalul național*, 29 iulie 2009.

Pentru texte nepublicate

8 Ion Popescu, „Coalițiile din perioada postcomunistă. Cercetare comparată – România, Ungaria, Bulgaria” (lucrare de licență, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, 2009).

Pentru documente sau texte de pe Internet

9 Francis Fukuyama, „The Neoconservative Moment”, *The National Interest* 12 (2003), <http://www.thetharmaproject.com>, accesat 12.09.2009.

Pentru documente din arhive

Dacă se folosesc surse primare din arhive, trebuie să dați sursa în concordanță cu sistemul relevant de catalogare și locația arhive. Dacă referințele sînt la documente guvernamentale, ale partidelor politice, ale unor fundații, societăți, think-tanks sau alte organizații ale societății civile, atunci sursele vor fi identificate pe cît de complet este posibil.

10 ASRI, fond D, dosar 9897, f. 93.

11 Documentul poartă mențiunea „Strict secret de importanță deosebită. Exemplar unic”, Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar 264/1972, vol. VI, f. I-II.

12 Petre Roman, „Viziune politică asupra strategiei de dezvoltare a României în întîmpinarea secolului XXI. Pentru o bună guvernare a țării – calea social-democrată” („Caiet politic” distribuit participanților la Congresul extraordinar al Partidului Democrat, 16 martie 2001, fără alte mențiuni).

Atenție!

În citatele următoare din cărți sau articole deja citate, nu se mai dau prenumele și numele autorului, ci doar numele, nici titlul integral, cu referințe, ci doar titlul prescurtat, urmat de pagină, nu se vor folosi *op.cit.*, p. 23, sau *loc. cit.*, nici *ibid.* ori *ibidem*. De exemplu:

13 Sartori, *Teoria*, 29.

14 Cioroianu, „Și totuși”, 8.

15 Tismăneanu, „Dynastic”, 35-38, esp 36.

Atenție!

Trimiterile bibliografice se fac întotdeauna folosind limba originară a referinței, nu prin traducerea titlurilor de cărți sau articole. Titlurile unor cărți sau articole din limbi străine care nu folosesc alfabetul latin se dau prin transliterare fonetică a titlului din limba respectivă.

Cînd se citează cuvinte străine ori numele unor autori străini sau ale unor personaje politice străine, se păstrează ortografia din limba originară, cu respectarea normelor ortografice din limba respectivă.

